A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ ÉS V. FERDINÁND.

V. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1888.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—24-ig.*

A közhangulat Ferencz uralma kezdetén. — Ferencz koronázása. — Az országgyülés határozatai. — Az európai politikai helyzet. — A francziák az egyetemleges világszabadságot hangoztatják, irtó háborut inditanak a királyság és királyok ellen. — A népek elégületlensége. — Páris a szabad férfiak gyülhelye lesz. — Az eszme szövetsége a kényuralom ellen. — A franczia viszonyok. — A forradalom fejlődése és indokai. — A király és nemesség rosz politikája. — A király árulása, a nemesség szökése, a sepredék uralma. — A király ügyetlen szökése, elfogatása és lefejeztetése. — A királyok félelme és szövetsége. — A porosz király támadása és veresége. — A franczia forradalom befolyása Magyarországra. — A magyarok szemben a franczia forradalommal. — Ferencz maga marad. — Fleurusnál az ujonczok megverik a tábornokokat.

II. Fejezet . . . . . *25—53-ig.*

Magyar mozgalom. — A tüntetők és forradalmárok. — Martinovics, Laczkovics. A forradalmi káték. — Martinovics és társai elitélése is kivégzése. — 796. országgyülés. — Sándor nádor halála. — József főherczeg nádorrá kiáltása. — Napoleon győzelmei. — Az országgyülés a rendes adón felül megszavaz 4500 forintot és 50,000 katonát. — 797. franczia béke. — 798. franczia-ellenes szövetség. — 799. törvénytelen értekezlet. — 25,000 ujoncz. — Marengói vereség. — Nemesi felkelés. — Lunevilli béke. — Ferencz lemond a német császárságról. — 802. országgyülés. — 2 millió adóemelés. — 14,000 ujoncz. — Sérelmi felirat. — A király váltótörvény-javaslata. — 804. Napoleon franczia, Ferencz osztrák császár lesz. — Napoleon hatalma. — Önfentartási küzdelem. — Magyar érdek, franczia háboru. — 805. országgyülés. — Magyar és császári érdek. — 806. Jénai csata. — 807. Budai országgyülés. — Báró Vay elcsapása és visszahelye-

*

zése. — A király igérete. — 12,000 ujoncz. — A nemesség jövedelmi adója. — Sérelmi politika. — 808. országgyülés. — 20,000 ujoncz és nemesi felkelés. — Napoleon Bécsben — Napoleon pozsonyi kiáltványa és igéretei. — Magyar hűség. — Béke. — 1060 millió rongypénz. — 1060 millió adósság. — Mibe kerültek a háboruk. — Az első önkényes császár devalvatio. — Terményárak. — Az országgyülés felirata és tiltakozása.

Lap.

III. Fejezet . . . . . *55—79-ig.*

A 812-iki eszelős orosz hadjárat. — Napoleon serege és veresége. — Ferencz kivánata. — A fejedelmek szövetsége. — Páris bevétele. — Napoleon elbai számüzetése. — Napoleon szökése. — A waterloi csata. — Európa uj rendezése. — A sas fogsága. — A szent szövetség. — A második devalvatio és következményei. — Az államadósság. — A szelid kényuralom. — Spanyol alkotmányos mozgalmak. — Az 1820-iki laibachi congressus. — Austria a reactio végrehajtására vállalkozik. — A magyar alkotmány elleni merénylet terve. — József nádor és Kohárý kanczellár ellenzik. — 822. az osztrákok Nápolyba vonulnak. — 822. a király az adó ezüstre emelését, az ujonczozást elrendeli. — A merényletet Almásy alkanczellár vezeti. — Királyi biztosok küldetnek. — A megyék tiltakoznak és ellenállnak. — Szinleges eltogatások. — Németh k. ügyész hazafisága. — Laibachi congressus. — Franczia interventio Spanyolországban. — A reactio Manuel képviselőt a kamarából csendőrökkel vezetteti ki. — 824. X. Károly trónra lépte. — A forradalmárok szövetsége. — A görög és aldunai forradalom. — Sándor czár hóditási tervei. — Orosz-franczia szövetség. — Országgyülés. — Az ország követelményei. — A főurak a reactio zászlóját kitüzik. — Nagy Pál. — Gr. Széchenyi István. — Br. Wesselényi Miklós. — Sándor czár halála. — Miklós a pánszlavizmus zászlóját kitüzi. — X. Károly a nemzetőrséget feloszlatja. — A felsőházi ellenzék. — Az országgyülés eredménye.

IV. Fejezet . . . . . *81—98-ig.*

828. Miklós czár török hadjárata. — Görögország és az aldunai tartományok elismerése. — 829. A franczia reactio. — 830. A párisi forradalom. — A külpolitika befolyása. — Az uj kényuralmi rendszer. — 830. országgyülés. — Ferdinánd koronázása. — Uj pártalakulások. — Gr. Reviczky kanczellársága. — Az ellenzék kivánalmai. — Br. Wesselényi Miklós vezérsége. — A vesztegetési rendszer. — Részletes pórlázadás. — 832. országgyülés. — Osztrák párt. — Közhangulag. — Az országgyülés szervezete. — Nagy Pál nyilatkozatai. — Br. Wesselényi Miklós fenyegetése. — Az alsó- és felsőház küzdelmei a magyar nyelv és

vallás tárgyában. — Alsóházi vihar. — Erdély helyezete. — Wesselényi sikerült izgatása. — Tettleges ellenállás. — Férfias ellenzék. — Az országgyülés feloszlatása. — Sajtókobzás. — Ferencz császár halála.

Lap.

V. Fejezet . . . . . *99—145-ig.*

Ferencz közjogi törvényei: 792, 796, 802, 805, 807, 812, 830. — A törvények megvilágitása. — A közszellem. — Az anyagi helyzet. — A magyar nyelv, nevelés, értelmiség. — A főrendek. — A főpapság. — A czimkérdés. — Az osztrák párt zászlóbontása.

VI. Fejezet . . . . . *147—175-ig.*

Ferdinánd trónra lépte. — Czimháboru. — A főrendi birodalmi zászló bontása. — Br. Wesselényi és Balogh János perbe fogása. — Élénk harcz az alsó és felsőház közt. — A felsőház a magyar nyelv, szólásszabadsági, vallásegyenlőségi javaslatokat visszaveti. — Deák Ferencz pártvezér lesz. — A birtokjog megtámadása. — A 832—36 országgyülés törvényei. — Az országgyülés erkölcsi eredménye. — Gróf Pálfy Fidél kanczellár lesz. — Lovassy László és társai elfogatása. — A királyi és hétszemélyes tábla törvényellenes biráskodása. — A szabadok üldözése. — 837. Kossuth elfogatása. — 839. Br. Wesselényi elitélése. — Pálfy gróf paizsa alatt a pánszlavizmus tészket rak. — Az orosz rubelek működése. — Gay Lajos, Koller, Rajasics patriarcha. — A tót, szerb papok. — Josefi, Hurban és trombitásai. — A pánszlavizmus réme a felföldön az ellenzéket megerősiti. — A tót parasztok az urakhoz csatlakoznak.

VII. Fejezet . . . . . *177—206-ig.*

Gróf Széchenyi főuri ellenzéket alakit. — Főuri közhangulat. — Báró Eötvös. — Gróf Teleky László. — Batthyány Lajos a főrendi ellenzék vezére. — Metternich meghátrál. — Gróf Pálfy elcsapása. — Gróf Majlát kanczellár jelleme. — Amnestia. — Szerencsy. — A magyar hazafi-párt iránya. — A sérelmi párt szabadelvü nevet vesz fel. — A szabadelvüek irányeszméi. — Felelős kormány. — Nemzeti hadsereg. — Sajtószabadság. — Jogegyenlőség. — Önkormányzat. — Évenkénti országgyülés. — Országos programmhiány. — Deák Ferencz. — Vezetési hibák.

VIII. Fejezet . . . . . *207—224-ig.*

840. országgyülés. — Gr. Ráday perbefogatása. — Pestmegye követnek választja. — A kormány a választást megsemmisiti. — Az ellenzék sérelemnek tekinti. — Ráday leköszönése. — A váltó-

törvény. — Zsidó invasio. — Kossuth napilapja. — Az óriás hatása, elvei, egyénisége, irmodora a democratiát megkedvelteti. — Gr. Széchenyi irigysége és támadása. — Széchenyi közép pártot akar alakitani. — Kudarcza. — Kossuth a népet a megyébe akarja hozni, az urbéri váltságot sürgeti. — Az ellenzék szakadásának káros következményei. — Osztrák, cseh érdek. — Önálló vámterület. — Metternich pártot és sajtót alakit. — Desewffy, Somsich, Majláth. — A conservativ párt. — A pestmegyei gyülések. — A conservativ sárga-feketék támadása. — Desewffy a sárga-fekete vezér a megyéket támadja. — Desewffy halála. — Bihar a honoratioroknak jogot ád. — Josefi superintendens. — Tót panaszlevél a királyhoz. — Gróf Zay. — A megyék, az urak rágalmazása. — Pánszláv hazugságok. — Horvát Zdencsay botrány. — A turopolyaiak üldözése. — Metternich biztosai: gr. Haller, Rudics. — Zdencsay bukása.

Lap.

IX. Fejezet . . . . . *225—258-ig.*

Széchenyi támadása a magyar nyelv ellen. — A magyar nyelv diplomaticai jogai, alárendeltsége, tapintatos alkalmazása. — A főurak, városok, társadalom elfajzása. — A kereskedők németsége. — A nők nevelése és germán szelleme. — A magyar irodalom. — Desewffy utóda. — Széchenyi kudarcza. — A szabad elvek diadala. — A szatmári 12 pont. — Gr. Sztáray Albert éretlen adójavaslata. — Az adózás elleni iszony. — A kormánypárt bankó- és kancsó-politikája. — Tyukod és Csenger. — Kossuth honoratior javaslata. — Deák Ferencz férfias nyilatkozata. — A 843-iki követválasztások és országgyülés. — Forintos zalai finan cier. — Széchenyi 2 garasos adója. — A javaslat éretlensége. — A pesti kereskedelmi bank alakulása. — Gr. Haller árulása. — Josipovich. — A kormány. — A horvát követek tüntetése. — Országgyülési határozat. — A horvátok a királyhoz fellebbeznek. — Királyi leirat. — Horvát mozgalom, történelem, közjog. — A nép hangulata. — A józan politika. — A papi befolyás. — Bécs vagy Pétervár vezette-e a pánszlávokat. — Eszélyes, lehető lett volna-e a kiegyezés.

X. Fejezet . . . . . *259—287-ig.*

A kormány helyzete. — A felsőház konok, hazaellenes működése. — Gróf Pálfy József a felsőházról. — Az ellenzéki politika hibái. — 844. Kossuth védegyletet alapit. — Előnyös volt-e a védegylet? — Hiányai, bukásának okai. — Metternich Magyarország eltörlését sürgeti. — József főherczeghez irt levele. — József nádor becsületes, okos válasza. — Metternich levelének politikai czélja. — Kossuth a Hirlaptól megválik. — Metternich ajánlata. — Kossuth visszautasitása. — Az ellenzék közlönye szerkesz-

tését, centralista ellenzékiek veszik át. — A központositás kikiáltása. — Gróf Apponyi kanczellársága. — Az administratori rendszer és czélja. — A horvát tartományi gyülés szabályozása. — A centralista ellenzék a vámsorompók ledöntését ajánlja. — Kossuth a védvámok mellett harczol. — Erdélyben az urbéri állományt kevesbitik. — 847. József nádor halála. — István helytartósága. — A kormány Pestmegye jogait sérti. — Kormány-korteskedés. — Az udvari párt conservativ czéget tüz ki. — Conservativ programm. — A párt szinleges vezetői: gróf Desewffy Emil, grót Széchenyi Antal, Majláth György, Somsich Pál, báró Vay Miklós.

Lap.

XI. Fejezet . . . . . *289—304-ig.*

Politikai programm volt e a conservativ nyilatkozat. — Gróf Széchenyi István, Apponyihoz kanyarodik. — Az ellenzéki programm. — A pragmatica sanctió hangoztatása. A kormánypárt aggályos szaporodása. — Deák Ferencz a programmot megkészíti és elvonul. — Kossuth Lajost nagy erőlködéssel Pestmegyében követnek választják. — Gróf Batthyány Lajos vezér lesz. — 847. országgyülés. — Királyi előterjesztések. — Somsich Pál válaszfelirata. — Kossuth a pragmatica sanctiót hangoztatva, a kormány ellen bizalmatlanságot inditványoz. — Széchenyi közvetitő javaslata. — Kossuth 4 szavazattal győz. — A mumiák hűsége. — Az administratori rendszernek feltételes feladása. — Kanyarodások és kaczérkodások. — Az ellenzék 1 szavazattal bukik. — Kossuth Lajos a pragmatica sanctiórul, a nemességrül a megyérül. — A párisi forradalom. — A bécsi kormány ijedelme. — Metternich elküldése. — A első bécsi forradalom. — Kossuth és a nádor. — Nyáry Pál pesti mozgalma. — Az ifjuság kérvénye. — Kossuth felirata. — Pesti forradalom. — Nyáry Pál remeke. — A pozsonyi küldöttség Bécsbe. — Osztrák testvériség. — Kossuth Bécset csendesiti.

XII. Fejezet . . . . . *305—314-ig.*

Márczius 17-én a király az ország kivánalmait elfogadja. — Gr. Batthyány Lajos és Kossuth Lajos. — 23-án a nádor a ministeriumot felterjeszti. — Zsedényi visszautasitó leirata. — Gróf Széchenyi István hazaáruló ajánlata. — Jósikát, Wirknert, Zsedényit fenyegetik. — A herczeg nádor a felelős kormányhoz állását köti. — A Batthyány-Kossuth ministerium. — Az ellenforradalom Zágrábban szervezkedik. — Az illyrek önálló Horvátországot követelnek. — Jellasich bán. — A szerb küldöttség. — A szerbek és Kossuth kölcsönös fenyegetései. — Szerb kivánalmak. — A kormány és Kossuth nemzetiségi baklövései. — A rendi országgyülés bezárása.

Lap.

XIII. Fejezet . . . . . *315—336-ig.*

V. Ferdinánd kötlevele és esküje. — A községekrül. — A magyar nyelvrül. — A vizszabályozásrul. — A muzeumrul. — Az országos magánvállalatokrul. — A nemzeti szinházrul. — A lánczhidrul. A duna-tiszai csatornárul. — A követek dijjárul. — A Duna és a folyók szabályozásárul. — A vizek- és csatornákrul. — Az ujonczokrul. — A katonai élelmezésrül. — A büntető eljárásrul. — A nemtelenek birtokképességérül. — A közmunkárul. — A nemtelenek hivatalképességérül. — Az országgyülési szállásokrul.

XIV. Fejezet . . . . . *337—386-ig.*

Egyéni és tulajdonjogi törvények. — Perrend 1790-tül 1848-ig. — Perképesség. — Végrendelet. — Osztály. — Birói zálog. — Bérlet. — Erdőkrül. — Vadászat. — Futóhomok. — Birtokképesség. — Betáblázás. — Uzsora. — Hazárdjáték. — Áruszerződés. — Gyárak. — Részvénytársaságok. — Fuvarosok. — Hamis bukás — Csőd. — Kereskedők. — Mezei rendőrség. — Arányositás. — Urbér. — Telekállomány. — Teleken felüli haszon. — Jobbágyi tartozás. — Urbéri kötés. — Földesuri hatóság. — Urbéri per. — Maradvány-föld. — Az urbéri törvény helyreigazitásáról. — Jobbágy-örökösödés. — Váltótörvény. — A váltótörvény módositásárul. — Áruszerződési kötés. — A csődrül. — Perrend. — Perujitás. — Fellebbezés. — Válóper. — Osztrák birósági itéletek. — Perpótlás. — A nemtelenek perképessége. — Visszahelyezés. — Határjárás. — Pergyorsitás. — Bünvádi perek. — A királyi tábla tárgysorozatárul. — A kétszeri ellenállás eltörlése. — Az anyakönyvekrül. — A váló- és bünvádi perek tárgyalásárul. — A pénzbeli itéletek végrehajtásárul. — A birói itéletek indokolásárul. — A nemteleneknek bünvádi perekbeni fellebbezésérül. — Vásári bíróságokrul. — Fiumérül. — Szóbeli perekrül. — Az özvegyek és árvák pereirül. — Bünvádi eljárásrul.

XV. Fejezet . . . . . *387—408-ig.*

Ferdinánd uralma és törvényei 1848 előtt.

I. FEJEZET.

A közhangulat Ferencz uralma kezdetén. — Ferencz koronázása. — Az országgyülés határozatai. — Az európai politikai helyzet. — A francziák az egyetemleges világszabadságot hangoztatják, irtó háborut inditanak a királyság és királyok ellen. — A népek elégületlensége. — Páris a szabad férfiak gyülhelye lesz. — Az eszme szövetsége a kényuralom ellen. — A franczia viszonyok. — A forradalom fejlődése és indokai. — A király és nemesség rosz politikája. — A király árulása, a nemesség szökése, a sepredék uralma. — A király ügyetlen szökése, elfogatása és lefejeztetése. — A királyok félelme és szövetsége. — A porosz király támadása és veresége. — A franczia forradalom befolyása Magyarországra. — A magyarok szemben a franczia forradalommal. — Ferencz maga marad. — Fleurusnál az ujonczok megverik a tábornokokat.

A jeles Lipótot az uralkodásban fia a fiatal Ferencz király követte. A Habsburg-Lotringen háznak egyetlen tagja sem örökölte a magyar koronát kedvezőbb viszonyok közt, mint Ferencz. A jeles, becsületes Lipótot mindenki szerette és tisztelte. Az $17^{90}/_{91}$. törvények politikai szerződést képeztek Magyarország illetőleg a magyar nemesség és az uralkodóház közt. A 91-iki szerződés a főurakat és egyháznagyokat teljesen kielégitette; e két osztály Magyarország függetlenségének eszméjéről már rég lemondott, uralmát biztosabbnak tekintette az idegen, mint magyar király alatt, mert az idegen mint hatalma leghivebb támaszát nem nélkülözhette; a 91. törvény papiroson Magyarország függetlenségét biztositotta, pirulás nélkül szolgálhatták a királyt, a belkormányzatban az idegenekkel nem kellett osztozni. Az adó-nemfizetést, a katonamentességet ezen törvények határozottan biztositották. A magyar király bécsi lakása, a magyar nyelv mellőzése, ezen urakat nem sértette, mert a főbbek különben is Bécsben laktak, a bécsi udvarnál a harmadrendü szereplést megszokván, az elsőségért nem versenyeztek, magyarul kevesen beszéltek, ellenben németül mind, latinul sokan beszéltek, a latin-német uralmat tehát a magyarnál jobban kedvelték. Az egyháznagyoknak, a protestánsoknak adott vallásszabadság kétségkivül nem tetszett, de

a katholika egyház kiváltságai és nagy hatalma biztositattatott, a királyi ház buzgó katholikus volt, a törvény a katholikus egyház birtokjogát biztositotta, nem félhettek tehát, hogy József modorában a katholika egyház birtoka részben vagy egészben el fog koboztatni; a nevelés kezökben maradt, nem tarthattak tőle, hogy az uj nemzedék kezeikből kisiklik, a mesterséges sötétség megszünik; a törvény és közszellem biztositotta őket, hogy idegeneket nem fognak az egyháznagyok közé betolni.

A $^{90}/_{91}$-iki országgyülésen, a megyegyüléseken a nemesség vezetett, általában e korban az országban a középnemesség a müveltség legmagasabb fokán állt, a fiatal ivadék nemcsak a latin és magyar nyelvet beszélte, de értett francziául és németül is, ennélfogva az ujabb franczia eszméket is ismerte. A középosztályt tehát szellemi müveltsége, a mult hagyományainál fogva, a 91-iki szerződés, mely Magyarországnak csak tartományi önállást biztositott, nem elégitette ki, de belátván azt, hogy a függetlenségi harczban sem a főrendekre, kik a 90-iki országgyülési küzdelemben is cserben hagyták, sem az egyháznagyokra, kik állásuk és helyzetöknél fogva minden válság ellenségei, nem számithat, nem akarván a vivmányokat koczkáztatni, megalkudott a viszonyokkal, elfogadta a helyzetet, őszintén ragaszkodott a jeles apa reményteljes fiához. A városok ez időben nem számitottak, mert ezek Mária Terézia és József alatt mind szellemileg, mind nyelvileg elnémetesedtek, a kincstár hosszas uralma alatt a szabad gondolkozást elfeledték és faji rokonszenvöknél

fogva nemcsak királyiak, de császáriak lettek. A nép magában vezető nélkül soha sem számit, hangulata azonban a Rákóczy-forradalom óta sokat változott, mert a három utolsó király alatt a német katonák nem rabolták, a finánczok nem fosztogatták, templomaibul nem csináltak istállót, mérsékelt, türhető adót fizetett, meg volt a helyzettel elégedve, a királyt inkább pártfogójának, mint ellenségének tekintette.

Ferencz király apja halála után 16 napra a magyar országgyülést Budára hivta össze, az országgyülésnek Budára tüzése is már kedvezően fogadtatott és az ország államisága tiszteletére, alkotmányos kormányzati szándékra mutatott. Az országgyülés nyargalva haladt, 36 nap alatt a királyt és királynét megkoronázták, a magyar czredek kiegészitésére megszavaztak 5000 ujonczot és felajánlottak 4 millió évi adót, a loyalitási hévben elfelejtkeztek azon küldöttségek megkérdezésérül, melyeket a mult országgyülés a reformok megoldására küldött ki. Ferencz király gyengéi közé az alkotmányosság túlságos tisztelete nem tartozott, de a magyar nemzet megnyerésével sietni kellett, mert Belgiumban ügyei roszul állottak, a francziák a világszabadságot tüzték zászlójokra, a köztársasági eszmék Olasz- sőt Németországban is hóditottak, Francziaországban a királyság már csak czim volt és a forradalmárok uralkodtak, a királynak tehát sürgősen sietni kellett Magyarország biztositásával, a népek és királyok óriási harczában Magyarországnak sem pénzét, sem vitéz fiait nem nélkülözhette. Az ország Lipóttal csak imént egyezett ki, Ferencz király kötelességét teljesitette; a király belga

tartományait veszély fenyegette, Magyarország tehát, habár az ország általában a háborutól nem félhetett, helyesen cselekedett, midőn a királynak a segélyt megadta, helytelenül járt el azonban, midőn a segélyadásnál megállott és a Lipót által félig megigért, a bizottságokhoz áttett reformok kimunkálását, tárgyalását és végrehajtását nem sürgette; nem akadályozták ezt az események, mert Belgium és a Rajna nagyon messzire vannak Budától, Ferencz nem vezette seregét, a király és országgyülés tehát nyugodtan tanácskozhattak volna hónapokig.

Látszólag a Ferencz császár és király birodalmát nagy veszély nem fenyegette, mert még csak egy kis részét, a gazdag Belgiumot támadták meg a franczíák, valódilag azonban minden trón ingott. A franczia királyt még nem fejezték le, de a fogoly király iratai Európa összes fejedelmeiveli bünös összeköttetését kétségkivül helyezték; a franczia nemzet a fejedelmek megbüntetésére a világszabadságot, a királyok elkergetését, az egyetemes jogegyenlőséget tüzte ki zászlójára. Az eszme gyujtott; a fejedelmek egész Európa sorsán önkényesen uralkodtak, az egyén szabadságát nádszálnak, a polgárokat fejős tehénnek tekintették, a királyok nagy és fényes udvart tartottak, az országok hemzsegtek a szolgalelkü hivatalnokok és biróktul, nemcsak a fejedelmek, de a ministerek is szeszélyök szerint elfogatták, láncra verették, kinoztatták a nemeseket és polgárokat, a parasztság az urak önkénye alatt nyögött, a királyok és ministerek az országot háremnek tekintették, ha a nő az uralkodó kendő-jelét megérteni nem akarta, fér-

jét, családját üldözték és tönkre tették; a kisebb német fejedelmek némelyike az amerikai háboru alatt fehérember-kereskedést nyitott, katonákat szedetett, ezredeket alakitott és az angoloknak kész pénzért jó áron bérbe adta. Az elégületlenséget Olaszországban fokozta a nemzeti függetlenség és önállás jogosult vágya; az osztrák Olaszországot a Habsburg-ház részben a német császárok hóditási jogán birta, Toscanát a Lotringen-ház cserében kapta a Lotringeni ősi herczegségért, midőn azonban ezen csereszerződést a franczia király a Lotringeni házra reá erőszakolta, a Toscanai herczegség lakosait nem kérdezték, valjon hajlandók-e a haldokló utolsó Medicis után a Lotringeni herczeget fejedelmöknek elfogadni. Az olaszok nemzeti függetlenségi vágyát nem ezen század szülte, az olaszok a német császárok fenhatósága ellen századok óta tiltakoztak, az olasz függetlenség mellett az olasz pápák század óta küzdöttek, a németek fegyvere azonban az olaszokat folytonosan legyőzte. III. Károly uralma alatt Nápoly, Sicilia, Parma, Piacenza, Guastalla a Bourbon-ház birtokába került, a Bourbonok azonban nem olasz de franczia politikát követtek, a népet zsarolták, ennélfogva épen oly népszerütlenek lettek, mint a német hóditók utódai. Olaszország tehát osztatlanul karolta fel a forradalmi eszméket. A szabadság eszméje az emberrel születik, megvolt ez a legrégibb időben minden nemzetben; a szabadság érzete nem a műveltség és értelmiség szüleménye, de az emberi önérzet kifolyása. A belga, hollandi, német, olasz városok önkormányzattal birtak, midőn polgáraik még irni és olvasni sem

tudtak. A lengyelek Lengyelország megalakulása óta szabad alkotmánynyal birtak, a magyarok önálló köztársasági szervezettel birtak már midőn Ázsiábul hóditásra indultak; midőn II. Endre alatt az aranybullát megalkották, III. Endre alatt a felelős kormányzatot behozták, II. Ulászló alatt a felelős kormányzatot megerősitették, a magyar nemesség és polgárság közül csak igen kevesen tudtak irni és olvasni. A szabadságérzet tehát az emberekben megvolt. A műveletlen korban a spanyolok, svédek, csehek, dánok szabad alkotmánynyal birtak. Ezen szabadságérzet azonban a vallási háboruk lezajlása után, a fejedelmi erőszak nyomása alatt elszunnyadt. A szabadságérzetet azonban a 18. század franczia irodalma nagyban felelevenitette, a szabad emberek azonban a királyi kényuralom alatt nem nyilatkozhattak, mert a 18. század közepén már Magyarország, Holland, Sveicz, Dánia, Svédország kivételével, egy ország sem birt országgyüléssel, a szabad embereknek még menhelyök sem volt, mert a fejedelmek a szabad eszméket és férfiakat közösen üldözték. A franczia forradalom Francziaországot feltárta az üldözötteknek, Páris biztos menhelyet adott a szabadság apostolainak. A menekültek titkos bizottságokat alkottak, összeköttetésbe léptek az olaszok- és németekkel. A fejedelmek létérdeke tehát a népek szövetségének megsemmisitését parancsolta.

A franczia forradalom világesemény, mert az önkény béklyóit a franczia forradalom törte szét, az értelmiség és szabadság szövétnekét a franczia forradalom gyujtotta meg, a fejetlenség részeg szörnyetegét

a franczia forradalom szülte, a nemzetiség, a testvériség eszméjét a franczia forradalom teremtette meg, döntőleg befolyt Európa és ennélfogva közvetve Magyarország ügyeire is, kell tehát, hogy a franczia forradalommal foglalkozzunk.

Francziaország eredetileg különböző önálló egységes államot nem képezett, állt a tulajdonképeni Francziaországbul, a Navarrai királyságbul, a Burgundi fejedelemségbül, az Elszászi, Lorraini, Normandiai, Bretagnei, Anjoui herczegségbül, a Provencei grófságbul, a Navarrai királyságbul, az Orangi herczegségbül, a Bouilloni és Rohani kisebb hűbérekbül; részei ugyan a franczia király hűbéresei voltak, de a Burgundi, a normann hűbéresek, midőn Anglia királya birta Normandiát, a franczia királylyal majdnem egyenlő hatalommal birtak, külön önálló politikát követtek és a franczia királytúl hajszálon függtek, később a franczia királyok ezen herczegségeket házasság és hóditásokkal Francziaországgal egyesitették, Bretagne-nak azonban még ezen hóditások után is sokáig külön parlamentje volt. Francziaországnak a régi szabad és az uj kor alkotmányos fogalmai szerint, valódi alkotmánya nem volt, mert az ország valódi törvényhozással nem birt, mert sem a király, sem tanácsosai az országnak felelősséggel nem tartoztak, megvolt ugyan az etats generaux-nak nevezett rendi gyülés, de ennek sem hatáskörét, sem tartásának idejét a franczia törvények nem szabályozták; a Bourbon-ház örökösödésének elfogadása után a franczia királyok a feszélyes etats generaux-kat az absolutismus lomtárába dobták, az etats generaux-kat

a parlamentekkel helyettesitették, a parlament a király rendeleteit a törvények közé iktatta és legfőbb törvényszék volt; a párisi parlament állt a királyi herczegekbül, egyháznagyokbul, a pairekbül, vagyis a főurakbul, a király által kinevezett tanácsosokbul; a tanácsosi hivatal később valóságos tulajdonná vált, áru tárgya lett, vették ezt a királytul és az egyes tanácsosok örököseitül. A parlament politikailag a királyi akarat iktató hivatala volt, a nemzet nem választotta, ennélfogva semmi politikai nyomatékkal sem birt; később hatalomnak képzelte magát, XIV. Lajos azomban ellenszegülésén megboszankodva, lovagcsizmában, lovagostorral kezében bement a parlamentbe, rendelete beiktatását e szavakkal: „tel est mon plaisir“ (ez tetszik nekem) megparancsolta s a parlamentet egy időre feloszlatta. A vig franczia nemzet egyet nevetett a parlament megbecstelenitésén és áttért az akkori társadalom napirendjére, a buja, sikamlós udvari élet tárgyalására. Általában a vig franczia nemzet csak a hadi dicsőségért, az udvari fényért lelkesült, a vallási szertartásokat teljesitette, a jog és szabadság után azomban nem vágyott, és ha a király, a ministerek, a nemesség a tisztesség korlátai közt habár részben is megmarad, ha a nép szájábul a mindennapi kenyeret el nem veszik, még ma is imádja a Bourbonokat és a királyságot.

XVI. Lajos uralmáig Franczia országban is dühöngött ugyan a belháboru, de ez részben vallási, részben hatalmi küzdelem volt. A reformált vallás Franczia országban is elterjedt; a Valois-ház a legbuzgóbb katho-

likus uralkodóházak közé tartozott, a katholikus papság által felingerelve, a reformált vallás gyakorlatát eltiltotta és a katholika hitre való visszatérést elrendelte; az uralkodóház ifjabb ága, a Bourbonok, a reformált hitet vallották, a reformált nép és nemesség fegyvert fogott és a Bourbon herczegek vezénylete alatt a királyoknak ellent állott; a harcz sokáig változó szerencsével folyt, a reformátusok többször békét kötöttek, alkudozásaik a politikai jog terére nem terjedtek, csakis vallásuk szabad gyakorlatának biztositását követelték és nyerték meg. A Valois-ház kihaltával a reformáltak vezére IV. Henrik a katholika hitet felvette, király lett és a reformátusoknak a vallásszabadságot biztositotta. XIII. Lajos alatt a nemesség fegyvert fogott Richelieu és Mazarini cardinal ministerek ellen, azomban csakis a ministerek eltávolitását kivánták, de alkotmányt és önkormányzatot nem követeltek. XIV. Lajos reformált alattvalóit rövid küzdelem után leverte és a konokokat kikergette, ezzel minden mozgalom megszünt. XIV. Lajos, a csillogó király álmait a politikai mozgalmak nem háborgatták, a nemesség és polgárság szerencsésnek tartá magát, ha a buja király nejét, leányát kedvesévé emelte; a király a kegyenczнők rokonait pazarul jutalmazta; a király félistennek képzelte magát, udvarát rendkivüli fénynyel árasztá el, a nemesség udvarlását megkövetelte; a franczia koronás mormon udvari fénye és bujasága tömérdek milliókat emésztett fel. A király példáját követte a nemesség és főpapság. Páris szabályozta az európai divatot, a feslettség temploma lett; a nemes uraknak volt egy

törvényes neje, mert a faj fenntartásáért ezt mellőzni nem lehetett és a törvényesen kivül tartott egy csomó minden rangu szeretőt; a papoknak nem volt feleségök, de azért a nemesekkel kiállták a Vénus-cultus versenyét, mert a hiányzó feleség helyett bőven tartottak kegyencznőket és a nemes urakat nejeiknél is gyakran helyettesiték. XIV. Lajos a legelbizakodottabb emberek közé tartozott, szerette a hódolatot, kedvelte a tábornokai által szerzett babérokat, egyedüli versenytársát a Habsburgokat meg akarta buktatni, nagy és hosszas háborukat viselt, győzött, hóditott. Az asszonyok, a háboru, a fényes udvar tömérdek milliókat elnyelt, a nagy és folytonos szükséglet gyorsabb fedezetére az adókat bérbe adták, az adóbérlők szemtelenül loptak, a nép szegényedett és a franczia királyi nap fénylett. XIV. Lajost unokája XV. Lajos követte, kiskorusága alatt a kormányt Orleans herczeg vezette; ez már saját leányát is ágyasának használta, a szemtelenséget meztelenül gyakorolta, lakomáival a legaljasabb lebujok tivornyái sem versenyezhettek. Orleansi Fülöp már nem harczolt, a nőkben nem válogatott, nyomorult ministerei és kegyenczei azomban szórták a milliókat, a nyomorult rendszer számtalan kiadásokkal járt. XV. Lajos mindenben XIV. Lajos példáját követte, a nemesség és papság az erkölcstelenségben és pazarlásban versenyeztek; sok nemest elpusztitott már XIV. Lajos korszaka, a királynak a bukottakrul gondoskodni kellett, az állambérlőkbül, seregélelmezőkbül és bankárokbul uj nemesség alakult, mely a fegyverforgatáson kivül mintapéldányait nemcsak utól-

érte, de el is hagyta; a sereg, a hadjáratok költségei megvoltak, de a babérok elmaradtak, mert a folytonos mámor a tehetségeket elbutitotta, a bátorságot lehangolta, a királyi és ministeri kegyenczek csak asszonyokat tudtak hóditani. A király később a Habsburg-házzal szövetkezett, ez sértette a francziák százados németellenes érzelmeit. A király ágyasaiban leszállott az utolsó fokig, s mert kedvese kegyvesztéstül félt, ez az unott étvágyat éretlen gyümölcsesel tartá legczélszerübben ingerelni, 11—13 éves pór- és polgári leánykákból a franczia szultán számára kéjtanyát alkotott; mit tehát a törvény tiltott, a tisztességes emberek bünös, undok, fajtalanságnak tekintettek, a nyomorult királyi szörnyeteg büntetlenül élvezte; ezen királyi mulatságot már a herczegek, cardinálok sem utánozták, kárpótlásul az urinők kegyeikben inasaikat és kocsisaikat részesiték, a vér keveredett. A nemesség vagyoni bukása, a főpapság eladósodása nyomta a parasztságot is, mert az urak és egyháznagyok lyukas erszényök foldozására az államadó alatt görnyedező parasztjaik terhét fokozták. A papság kétfelé oszlott, a főpapság és a nagyreményü abbék Párisban és a nagy városokban fajtalankodtak és korhelykedtek, a nagyreményü abbé urfiak a papi öltönyt is eldobták; a falusi papság tisztesen és szerényen teljesité kötelességét; a városokban tehát a vallástalanság divott, csakis a nagy városoktul távol levő falukban maradt meg a hagyományos franczia vallási buzgóság. Már XIV. Lajos uralma alatt megalapult a franczia irodalom, az irók gunyolták a királyt, a papságot és nemességet, dicsőitették a jogegyenlő-

séget, ostorozták a papokat, kinevették a vallást és vallásosságot.

XVI. Lajos nagyapjától eladósodott, hitel nélküli forrongó államot örökölt; Lajos elütött őseitül, becsületes, jó erkölcsü, buta egyéniség volt, teli jóakarattal és kényuralmi vágyakkal. Az Anglia elleni boszutul vezéreltetve, az amerikaiaknak Anglia ellen segélyt küldött, ez részben megterhelte üres kincstárát, részben az Amerikában harczoló nemes tiszteket az alkotmányosság követelő apostolaivá nevelte. Lajos király a takarékosság barátja volt, de neje a szép Marie Antoinette a fényüzést kedvelte, nem mert tehát felesége miatt gazdálkodni, nem takarékoskodott másrészt azért sem, mert udvari nemességét nem akarta, nem birta megsérteni, minden maradt tehát a régi szerint, mignem az állam olajos korsója eltört, az állambukás réme kisértett, a nemesség kis része, a polgárság zöme, az alkotmányt sürgette. Az állam szükségletét papirosutalványokkal fedezték, mik iránt azomban a közönség bizalmatlan lévén, értékük igen leszállt. A király ügyetlen tanácsosai a pénzügyi zavarokon segiteni nem tudván, a király kényszerült a kényuralommal szakitani és a nemzethez folyamodni. Midőn azomban a király ezt megkisérlette, a királyság tekintélye haldoklott, a nemességet és papságot az ország megvetette, a polgárság berzenkedett, a városi nép és a parasztság egy része fogait mutogatta, a katonaság sem nemes tisztjeit, sem az esetlen királyt nem szerette. Az első franczia országgyülés a nemesség, papság, a polgári rend követeibül állt; kezdetben külön tanácskoztak, rövid időre

azomban a papság, majd a nemesség, a polgári renddel egyesült, ezen egyesülés által az aristocratia a játszmát mindjárt kezdetben elvesztette, mert a nagy tömegben felolvadt. A második hiba volt a versailli székhely; a király Páris mellőzésével részben a fővárost megsértette, részben jogos okot adott a bizalmatlanságra, mert a kis Versaillban az országgyülés a katonaság általi szétkergetés, tagjai az elfogatás ellen nem voltak biztositva. A harmadik baklövés volt a Versailles melletti sereg összpontositása, ez a nemzettel azt hitette el, hogy a király az alkotmányosságot szinleli, és a katonaság segélyével az országgyülést azonnal szét fogja kergetni, mihelyt az országgyülés a deficzitet megszüntetve, talpából a tüskét kivonja. És ezt jogosan is hihette, mert a főudvarmester a követeket az országgyülés termébül haszontalan ürügy alatt ki akarta kergetni anélkül, hogy más alkalmas helyiséget jelelt volna meg; a megsértett nemzet nevében a tolakodót az óriási szónok marquis Mirabeau a következő örök emlékü szavakkal utasitá ki: „Mondd meg uradnak, hogy az országgyülés csak a szuronyok hatalmának enged és helyét megtartja“; ez volt a népfelség első ágyulövése a királyi felség ellen. A király szerencsétlenségére ez évben Francziaországban rosz termés volt, Páris élelmezésérül a kormány nem gondolkozott, a mesterségesen felbőszitett nép a királyért Versaillba jött, a király meglátogatta Párist és a bőszült csőcseléktül megijedve megigérte, hogy a Tuilleriákban fog lakni és az országgyülést Párisba helyezi át.

A franczia országgyülést kezdetben marquis Mi-

rabeau Riquetti, a kalandos nemes, e század első szónoka uralta, az országgyülés a dörgő szónoknak nem tudott ellentállni, a nép imádta; a jeles ifjut beszámithatlan könnyelmüségért durva apja egy királyi várba záratta és több évig börtönben tartotta, jogosan haragudott tehát a kényuralomra, mely nem csak a kormány- és királysértőket büntette, de még a magánboszu poroszlójává is szegődött. Az első országgyülésen még a mérsékelt elem többségben volt és angol mintára készült mérsékelt alkotmánynyal megelégedett volna, az udvaronczok azomban a kényuralomért rajongtak és a régi boldog időket óhajták visszavarázsolni, a nemesek lenézték a csőcseléket, a királyság körül sorakoztak, a főpapság gyülölte az istentagadó fiskálisokat, a szennyes ujságirókat, a mámoros népet. A király nem birta Bourbon természetét levetkőzni, nem akart senkit sem bántani, de vágyott uralkodni, remegett szeretett családjáért, a veszedelmet gyanitotta, de gyenge elméjü lévén, nem tudta a mentség eszközeit feltalálni, a nemesek, papok tanácsára hallgatott, nem mert a mérsékelt szabadelvüekkel szövetkezni, a becsületeseket is a csőcselék szövetségeseinek tekintette; Mirabeaut ugyan megnyerte, de benne sem bizott, és mert Mirabeau az alkotmányos kormányzatot követelte, a ministerium alkotásával nem bizta meg. A polgári osztály nemcsak alkotmányt kivánt, de az ügyek vezetését is magának követelte, az anarchiát fejlesztették az ügyvédek és ujságirók, az udvart, a nemességet, a királyi családot, a papságot gyalázatos szinben tüntették fel, a királyi család tetteit elferditették; az orleansi herczeg a trón után

vágyakodva, a csőcselékkel szövetkezett, a forradalmárokat pénzzel is segitette ; a vegyes rendi gyülést a valóságos nemzetgyülés váltotta fel, a nemzetgyülésben még a rend, a monarchia hivei többséggel birtak, ezen gyülést még a párisi csőcselék nem kormányozta, a másodikban azonban már az érzelgő köztársaságiak, a fejeirül girondistáknak nevezett, irók-, ügyvédekbül alakult párt vezette, a király kormányát is ebbül választá ; a féktelen, vérszopó jakobinusok, kik a nemesség, a főpapság kirablását, a tulajdonjog eltörlését tüzték zászlójokra, kik a királyi család, a nemesek, a főpapoknak vérére szomjaztak, még a conventben kisebbségben voltak, de Páris és a városok a jakobinusokat követték, ezen nyomorultak a népet folytonosan ingerelték és mámorban tartották. A király megesküdött az alkotmányra, ministereit a girondistákból nevezte, aláirt, elfogadott mindent, Ferencz királylyal háboruskodott, alattomban azomban az európai királyokat a franczia háborura ingerelte, a kivándorolt nemes éget az ország megtámadására biztatta. A nemesség nagy része érezvén a veszélyt, Németországba szökött, az európai fejedelmektől Francziaország ellen segélyt kért, és Coblenzben Condé herczeg vezénylete alatt saját tagjaibul ezredeket alapitott, melyekben több volt a tiszt, mint a közkatona.

A király a valódi királynak már csak árnyéka volt, nagy fizetéssel, csillogó czimmel, hatalom nélkül polgár ministerei vele gorombáskodtak, a nép gunyolta, sértegette, minden tettét ellenőrizték, nem engedték meg Párisbuli távozását ; a királyi család nőtagjai, a

gyermekek sem mehettek az utczára, mert a csőcselék gunyolta és piszkolta a királyi család minden tagját, a firkanczok és permesterekből álló ministerek szerettek volna a királytul szépen menekülni, mert még a tehetetlen királyi árny is sértette köztársasági érzelmeiket; a királynak a kivándorlottakkal és az idegen fejedelmekkeli összeköttetését nem tudták, de gyanitották. A királyné, az udvari nemesek, a nyárspolgár ministereket megvetették, a királyban hiányzott a felségi önérzet, félénk, csetlen egyéniség volt, ki senkit sem tudott megnyerni. De ezen polgári szerencsefiak, még ha a királylyal rokonszenveztek volna, sem menthetik meg és a pórias boszantásoktul nem védhették volna meg, mert Párist a jakobinusok uralták; ezen hiu középszerüségek politikai bátorsággal nem birtak, a csőcseléktül remegtek, nem mertek volna tehát a sepredékkel szembe szállni, mint később látni fogjuk, még saját fejöket a rendet, a polgári osztályt sem tudták megvédeni. A királynak nemcsak koronája, de maga és családja életeért is folytonosan remegni kellett, csak egy menekülése volt: a szökés, ezt is azonban ügyetlenül intézte, elfogták; a nép később a királyi palotát ostrommal bevette; 1793. január 21-én a királyt, később ben a királynét, a király nővérét Erzsébet herczegkisasszonyt lefejezték, uralgott a rémuralom, mely a nemességet, papságot, a szabadelvü girondistákat, a vagyonosabb polgárokat, ezek hiveit lefejeztette és vagyonukat elrabolta és miután az ur Istent lefejezni nem lehetett, Franeziaországból számüzte.

A királyok mindjárt kezdetben felösmerték a szabad

eszmék diadalának veszélyét, ennélfogva tehát már akkor szövetkeztek Francziaország ellen, midőn még a franczia forradalom nem tört ki és Francziaország csakis belügyeivel foglalkozott, mibe a fejedelmek jogosan nem avatkoztak, mert a kezdet még a trónok elleni irtóháborut nem mondta ki; a nemzet a felség tulajdonosa, ennek használatát tehát, határai közt jogosan szabályozhatja. A királyok nem ösmerték az eszmék hatalmát, azt hivék, hogy miután a király szövetségesök, a hadsereg tisztjeinek nagy része megszökött, az ország deficzittel küzdött, Francziaországot könnyen lenyügözhetik, szervezetlen hadseregét kis erővel szétkergethetik és a kényuralom, a szabad eszmék torát pár hónap alatt Párisban megülik. A porosz király különösen égett a harczi vágytul s mert Frigyes király unokaöcsesére teli kincstárt, kész hadsereget hagyott, leggyorsabban elkészült és győzhetlen tábornokát a Braunschweigi herczeget elküldte Francziaország meghóditására; a győzhetlen herczeg, a vitéz sereg gyorsan haladt előre, Valminál azomban a francziák a hóditókat megverték és a hatalmas sereg kettős lépésekkel, gyors menetben vonult ki az igéret földérül. A francziák a fényes siker daczára, valószinüleg békét kötöttek volna a királyokkal, a királyok azomban nem ösmerhették el a franczia köztársaságot, mert ez által elösmerik a szabad eszmék, a népfelség jogosultságát. A gyengébb Poroszország miután Francziaországtul távol volt, ennélfogva területi érdekeit a francziák nem veszélyeztették, a kudarczczal megelégedve, visszavonult a csatatérrül,

a királyi érdek védelme Ferencz király gyenge vállaira nehezedett. A francziák ösmerték elszigeteltségüket és az elmozdithatlan korlátokat, mely őket a királyoktul elválasztá; a hiu franczia nép vágyott az első szerepre, elszigeteltségében tehát a világszabadság elvét tüzte ki zászlóira, közvetve és közvetlen minden államban izgatott és kimondta a népek testvériségét. A franczia eszmeharczot megközelitő küzdelmet a világtörténelem nem tud felmutatni, mert mig egyrészrül a fejedelmek több száz millió pénzéről és véréről, nagy számu szervezett seregrül rendelkeztek, a szabadság rémétüli félelem a királyok közti hatalmi versenygést, a hóditási vágyakat beszüntette, Francziaország e nagy hatalommal egymaga áll szembe, kezdetben katonai tisztikara egészen uj, tapasztalatlan egyénekbül állt, hitele meg volt rendülve, idegen kölcsönre nem számithatott, maga a franczia megoszlott, mert a buzgó Bretagne és Vendeeban a papság az ország ellen izgatott, egyedül csakis a szabad eszmék rokonszenvére támaszkodhatott, de a legszabadabb szellemü országok, Magyar- és Lengyelország, Svédország távol estek, Angliát az Amerikaérti boszu, a nemzeti ellenszenv, a gyarmati érdek ellenségévé tette, Németországban több volt a királyi, herczegi hivatalnok, mint a szabadelvü; az olasz rossz katona, Francziaország tehát csakis a belgák segélyére szamithatott, és mégis győzött.

A franczia forradalom a világszabadságnak kimondhatlan szolgálatot tett; a francziák a szabadság alapelvéül állitották fel a nép- illetőleg nemzetfelséget és a jogegyenlőséget; a nemzetfelség eszméje ugyan

nem franczia találmány, mert ez a magyar, lengyel, svéd, cseh választó királyságok, az angol örökös királyság, a spanyol királyság, Holland, a sveiczi és olasz köztársaságok alkotmányának alapelvét képezte már a 14. században, Magyar- és Lengyelországok azomban a 18. században függetlenségöket elvesztették, Spanyol- és Csehországban a kényuralom az ország jogait elkobozta; a XVI. és XVII. században csakis a köztársaságokban, Angliában és Hollandban maradt meg, Anglia azomban nem volt szárazföldi hatalom, Holland és a köztársaságok jelentéktelen államok voltak, e magasztos eszme tehát feledésbe ment és a királyok vasvesszője alatt hangoztatása elmaradt; Európa nagy része az Isten-kegyelmi hatalom előtt meghajlott. A nemzetfelségi jognak a nagy Franczia ország általi kikiáltása, a jog védelmérei felhivás, a szabadon gondolkozókat egész Európában felvillanyozta, hatott ez a nagy, értelmes, de álmos Németországban is. A fiatalság a szuronyok mögött is szabadon nyilatkozott, a királyok Franczia-országtuli félelmökben ideiglenesen szelidebben bántak népeikkel. A nemzetfelség eszméjével egyenlő fontosságu volt a jogegyenlőség elve, a jogegyenlőség eszméje franczia vivmány, mert Angliában ugyan divott a törvény előtti egyenlőség, de a jogegyenlőség csak részben, mert az egész ország földterületét a nemesség birta, a hivatalokba, a hadsereg tisztségeire főleg nemesek alkalmaztattak, a gazdag papi javadalmakat nemeseknek adták, az alsó házba a nagy városok kivételével a főurak nemeseket választottak be. Magyar- és Lengyelországban törvényileg a nemesek ugyan

egyenlők voltak, de a főurak az országgyülésen a nemeseknél erősebbek voltak, a belkormányzatban a főhatalmat, az országos méltóságokat magukhoz ragadták, a nép mérsékelt birtokjoggal birt, a szerény politikai jogokat csakis a városok gyakorolták. A nemesség a népet gyermeknek, buta, közönséges lénynek tekintette, a francziaországi események meggyőzték, hogy a nép már a pólyából kinőtt, hogy a nép fia is ember, a szabadságot csak a tömeg vivhatja ki és őrizheti meg. A franczia nemesség számüzetése, kirablása, a városi nép gyilkolása, a nemességet megdöbbentette és meggyőzte a nép kötelékei feloldásának szükségéről, nehogy a franczia dühönczök példáját követve a nemesség és papság ellen irtóháborut inditson. A francziáknak köszönhetjük a sajtó megalakulását is, mert hirlapok ugyan már a forradalom előtt is jelentek meg, de ezek főleg a napi hireket és kol[illegible]lmányokat tárgyalták, mig a franczia sajtó már a politikát, és pedig erősen, megvitatta, a kormányok és fejedelmek tettét mérgesen megbirálta, ez érdekeltséget támasztott, az eszmék birodalmát megteremtette, a szabadokat az egész világon összekötötte.

A franczia forradalom közvetve és közvetlen Magyarországra is befolyást gyakorolt. A nemzetfelség, a felelős kormány, a szabad és önálló Magyarország egyik alaptörvényét képezte, ezen eszméknek Francziaországbani diadala tehát a függetlenség érzetét felvillanyozta, a szabad sajtó tetszett. Francziaország azomban Magyarországtul távol volt, a 91-iki törvények a nemesség nagy részét kielégiték, Lipót kötelességét

hiven teljesitette, Ferencz alkotmányosan kezdte uralmát, Magyarország királyi érzelmeket táplált, a köztársaság lángja tehát hazánkban nem gyujtott. A nemesség még a jogegyenlőséget nem értette, a parasztsággal atyailag bánt, de gőgje a jogegyenlőség eszméjét visszautasitotta, a nép a szabad eszmékre nem ért meg, mindenekelőtt anyagi jóllét után vágyott, a nemességet apjának tekintette, a polgárság az alkotmányos kényuralom alatt elnémetesedett, elbutult és elsatnyult, a proletariátus, mely a fejetlenség, a szenvedélyek leghivebb apostola, Magyarországban nem létezett. A birtok, a vallás megtámadása, a nemesség és papság legyilkolása és kirablása, a féktelenség, a vérfürdők a rokonszenvet lehütötték, de közvetve az értelmiséget meggyőzték, hogy ha az ország a társadalmi forradalom viszonyait ki akarja kerülni, a jogot tágitani kell és a népet örökké járszalagon vezetni nem lehet, a népet nevelés által a jogok gyakorlatára meg kell érlelni, nem tapsolták meg tehát a jakobinusokat, de a királyok győzelmeért sem imádkoztak. Közvetve a franczia forradalom és következménye a világháboruk az alkotmányos életet fenntartották, mert a király kezdetben a franczia forradalom leverését, rokonai megboszulását királyi kötelességének tartotta, a győzelmes franczia köztársaság a hagyományos Habsburg-ellenes politikát felkarolta, később a telhetlen Napoleon, ki egész Európát fel akarta falni, Ferencz királyt és császárt folytonosan üldözte. Ferencz király ezen óriási küzdelemben Magyarország vitéz fiait és anyagi segélyét nem nélkülözhette, sőt meg sem sérthette, mert

utolsó menedékét Olaszország, Belgium elvesztése után Magyarország képezte és ha Magyarország ellene feltámad, egész birodalma összeroskad, ennélfogva a reactionarius merényletektül Napoleon bukásáig tartózkodni kellett. Magyarország tehát a franczia forradalom következtében alkotmányos életet élvezett 21 évig, ezen 21 év alatt az ország alkotmányos vivmányokat ugyan nem nyert, de a megyei rendszer, az alkotmány védbástyája megerősödött, a szabad eszmék megszilárdultak.

1794. a franczíák Fleurusnál az osztrák hadsereget megverték, Belgium birtoklása ezen csata után csakis rövid idő kérdésévé vált, mert a birodalomtul távol fekvő Belgiumban a hadsereg kiegészitése nagy nehézséggel járt, a belgák a franczíákhoz csatlakoztak, a német-magyar hadseregnek nemcsak a franczíák, de a belga forradalmárok ellen is kellett védekezni, Ferencz a forrongó Olaszországot sem hagyhatta magára, 1795-ben Ferencz Belgiumot, a spanyol örökség utolsó maradványát, elvesztette, Holland hódolt, a porosz békét kötött, az Isten-kegyelmi jog, a sötétség védelme, a szivós de gyenge Ferencz császár-király vállaira nehezedett, a siker lehetetlen volt, mert a franczia közkatona lelkesedett a szabadságért, a vezéri tehetségek gombaként nőttek, az osztrák hadsereg nem birt nemzetiséggel, a fegyelem tartá össze, buta és tehetetlen tábornokok vezényelték.

II. FEJEZET.

Magyar mozgalom. — A tüntetők és forradalmárok. — Martinovics, Laczkovics. — A forradalmi káték. — Martinovics és társai elitélése és kivégzése. — 796. országgyülés. — Sándor nádor halála. — József főherczeg nádorrá kiáltása. — Napoleon győzelmei. — Az országgyülés a rendes adón felül megszavaz 4500 forintot és 50,000 katonát. — 797. franczia béke. — 798. franczia-ellenes szövetség. — 799. törvénytelen értekezlet. — 25,000 ujoncz. — Marengói vereség. — Nemesi felkelés. — Lunevilli béke. — Ferencz lemond a német császárságról. — 802. országgyülés. — 2 millió adóemelés. — 14,000 ujoncz. — Sérelmi felirat. — A király váltótörvény-javaslata. — 804. Napoleon franczia, Ferencz osztrák császár lesz. — Napoleon hatalma. — Önfentartási küzdelem. — Magyar érdek, franczia háboru. — 805. országgyülés. — Magyar és császári érdek. — 806. Jénai csata. — 807. Budai országgyülés. — Báró Vay elcsapása és visszahelyezése. — A király igérete. — 12,000 ujoncz. — A nemesség jövedelmi adója. — Sérelmi politika. — 808. országgyülés. — 20,000 ujoncz és nemesi felkelés. — Napoleon Bécsben. — Napoleon pozsonyi kiáltványa és igéretei. — Magyar hűség. — Béke. — 1060 millió rongypénz. — 1060 millió adósság. — Mibe kerültek a háboruk. — Az első önkényes császári devalvatio. — Terményárak. — Az országgyülés felirata és tiltakozása.

Az általános békés hangulat daczára a franczia forradalom Magyarországot sem hagyta érintetlenül és némi politikai hullámzást idézett elő; a mozgalom két nemü volt, az igaz hazafiakat a 91-iki törvény ki nem elégitette, a 91-ben tett igéretek mellőzése sértette, a jobbak, nemesbek keblében a régi önállási hagyomány élt, a nemzet büszkeségét sértette a királyi udvar távolléte, a bécsi kormányzat. Az okosbak a forradalom győzelme lehetlenségét belátták, a forradalmat tehát nem óhajtották, de az országos tüntetéseket kivánták, hogy ez által a külforradalom által már különben is megrémült császárra hatva, a hiányzó régi jogokat kivivhassák. Volt az országban néhány ideálista, kik még a guillotinerul is ábrándoztak, volt néhány hivatalvesztett egyén, kik József alatt viselt zsiros hivatalaikra sóvárogva pillantottak vissza és haragudtak a dinastiára, mely az engedelmes eszközöket kárpótlás nélkül elbocsájtotta, haragudtak a jólét-, gazdagságban fürdő aristocratia és hierarchiára. A forradalmi eszmék apostolául Martinovics szászvárosi apát, kivetkőzött szerzetes és Laczkovics elbocsájtott kapitány léptek fel. Martinovics szerb eredetü volt, szerzetessé lett, szilaj természete a fegyelmet nem türve, a rendbül József alatt kilépett és Lembergben tanár lett, II. Lipót udvari vegyészévé nevezte; mielőtt azonban udvari vegyész lett, Franciaországba utazott, Párisban érintkezett a forradalmárok-

kal. Lipót kinevezése azonban a rajongó pazar papot teljesen megnyerte. Az udvari vegyészi alkalmazás azonban csak czimül szolgált, Lipót a furfangos papot a titkos politikai pártok kikémlelése, királyi szellemü iratok terjesztésére, a pártok félrevezetésére használta. Martinovics, a leendő forradalmár, irataiban nemcsak a jeles Lipótot, de a kényes Józsefet is dicsőitette, ajánlta a királyi eskü megszüntetését, a király által önkényesen behozandó reformokat, a főpapság és főnemesség előjogai eltörlését. Martinovics a magyarokról 792-ben következőleg nyilatkozott: A magyarok komolyra képtelenek, kedvöket a zsinór és hosszu bajuszban találják, a koronához beszédeket tartanak, mintha ez a bolondok esztelenségét értené. Laczkovics János uri nemes családból származott, a Greven huszárezrednél szolgált, az ezred részérül az országyüléshez kérelmet szerkesztett, melyben a magyar ezredeknek magyarországbani elhelyezését, magyar tisztek alkalmazását, magyar szolgálati és vezényleti nyelvet kért. Laczkovicsot Festetich ezredessel együtt, rövid időre letartóztatták, kegyelembül Mantuába ezredéhez helyezték át ; a heves vérü hazafi a katonaságbul kilépett, tettét azonban megbánva, ismét királyi szolgálatért folyamodott. A megpuhult hivatalkereső, történelmi iratában, az osztrák királyokat dicséri, még I. Lipótot is menti, ellenben a Bethlen-Bocskay mozgalmat pártoskodásnak nevezi, II. Józsefet és III. Lipótot dicséri. Martinovics Lipót halálával állását elvesztette, Laczkovics alkalmazást nem nyert, az e feletti közös elégületlenség a két hivatalvadászt szorosan összefüzte. A franczia kormány,

mely Austria ellen a lázadást mindenütt szitotta, Martinovicsot 793-ban felfogadta.

Martinovics és Laczkovics nem ösmerték az ország történelmét, szellemét és hangulatát. A forradalom megteremtésére titkos társulatokat alapitottak, káté alakban lázitó röpiratokat küldöztek szét. Kétféle titkos társulatot alakitottak, három rendes kátét bocsájtottak közre, a titkos társulatok érintkeztek az igazgatók: Martinovics, Laczkovics, gróf Zsigray, Hajnóczi, Szentmariaival. A forradalmároknak két programmot készitettek, az elsőt Hajnóczi kezdetben, a másodikat Martinovics már 94-ben, a tervezett zászlóbontás előtt.

Hajnóczi-programm.

1. Szóllás- és sajtószabadság.
2. A jobbágyoknak uraikkal szabad szerződése.
3. A nemesi jogoknak a parasztokrai kiterjesztése.
4. A király csak felfüggesztő veto-joggal bir.
5. A nemzet a trónra lépő királylyal szerződik.
6. A polgárok jog- és teheregyenlősége.
7. Az adómegszavazás országos jog.
8. A papi jószág és 10-ed elvétele.
9. Vallásegyenlőség és szabadság.

Martinovics-programm 794-ben.

1. Köztársaság.
2. Az országgyülés két házból áll, a nemesek, a nemtelenek képviselőiből.
3. A parasztok bérletet fizetnek.
4. Általános adómentesség.
5. A papi jószágok elkobzása.

6. Az ország szükséglete az állam- és papi birtokokbul, a vámokbul fedeztetik.

A különböző káték.

A néphez intézett káté, melyet én még serdülő koromban találtam nagyatyám könyvei közt s mit Fraknói, ezen korszak történetirója nem ösmert, következőleg kezdődött:

1. Mi vagy te?

Felelet: Barom.

2. Ki barma?

Felelet: A császár barma.

Ily irányban volt az egész káté szerkesztve.

Az ösmert káté következő:

Az embernek hányféle tulajdona van?

Felelet: Kétféle, az egyik született, u. m. gondolkozni és beszélni az igazságról és azt másokkal bármi lehető módon közölni, a másik a földnek, a mezőknek s a t. nem tilalmas szerzése.

Embert halállal semmi emberi hatalom sem sujthat.

Egy embernek sincs jussa az ember szabadságát, tulajdonát ostromolni.

Az emberek mind egyenlők.

Mi a törvény?

Felelet: A nép akarata, mely a közbátorság fenntartására céloz.

Mi legyen a polgár mindenkori gondolata?

Felelet: A virtus, hazájának szeretete, bátorság vagy halál.

Miben áll a szabad tetszésü uralkodás (despotia)?

Felelet: A nép főhatalmának bitangolásában.

Miképen bitangolhatja valaki a nép főhatalmát?

Felelet: Ha a polgári hatalmat egy vagy több személyek elfoglalják, az első monarchiának, a második aristocratiának hivatik.

A nép a monarchia alatt a királyok boldogságáért munkálkodik, maga nyomoruságban nyög.

A király és főrendek, hadat a maguk hasznokért inditanak.

Vagyon-e külömbség az igavonó marhák és barmok közt?

Felelet: Éppen semmi sincs, a miként hajtja az ur az igás barmokat, a királyok és főrendek éppen ugy hajtják, kényszeritik jobbágyaikat maguk kényére.

Micsoda a felzendülés?

Felelet: A nemzeti erőnek a maga erőszakos uralkodói ellen való kinyilatkoztatása; a felzendülés a szolgaság határa, a szabadság kezdete. A nép felzendüléskor fegyvert fog, a katonák a polgárokkal egyesülnek, a nép nemzetgyülést választ az erőszakos uralkodók megbüntetésére.

Vagyon-e elégséges indok az európai felzendülésre?

Felelet: Igenis, minden statusban, Helvetia és Francziaország kivételével.

Mit kell cselekedni az erőszakos uralkodók- és árulókkal?

Felelet: Mindeniknek el kell veszni a szabad nemzet megmaradásáért.

A felzendülés után micsoda igazgatás módját kell felállitani?

Felelet: Egyedül a néptül függő köztársaságot.

Mi a király?

Felelet: Olyan ember, a ki kénye szerint rendelkezik a népről és annak tulajdonáról, oly szabadságot képzel magának, mely szerint az embereket eladhassa, megvásárolhassa, megcserélhesse a tartományokat, megengedhessen a bünösöknek és megbüntethesse az ellenkezőket.

A királyok Istentől vették-e hatalmokat?

Felelet: Semmiképen sem, ez szemfényvesztő csalfaság.

Vagyon-e egy nemzetnek jussa, hogy a királyokat a trónról letaszitsa?

Felelet: A nemzetnek nemcsak jussa vagyon eltörülni a királyokat, hanem tartozik is azt megcselekedni, ha szabad akar lenni és ha maga szentséges jussával élni akar. De én azt hiszem, hogy ez a cselekedet akkor szükséges, ha a királyok rosszak és erőszakosan uralkodók és nem akkor, ha a királyok igazságosak, bölcsek és jók.

Mindenik történetben, ha a királyok rosszak, ugy a királyság, mely a néppel való erőszakos bánásra eszközt szolgáltat, istentelenné leszen, ha a királyok jók, a királyi igazgatásnak systemája, mely természet szerint mérges és vétkes, maga mérgét a mi fejünkre önti.

A magyarokkal egyidejüleg Bécsben is megkezdték a titkos forradalmi izgatást. Martinovics Bécsben kedélesen mulatott, 94-ben postán 116 levelet küldött szét. Levelezett gróf Illésházy, Máriássy István és Abafy alispányok, Splényi, Vay, gróf Széchenyivel; az elő-

sorolt jelesek óhajtották a tüntetéseket a törvény korlátai közt, a forradalmat azomban nem helyeselték, ennélfogva a titkos fondorlatoktól tartózkodtak. Egy és fél évi működés után a forradalmárok 75 tagot szereztek, kik közt volt földbirtokos 9, hivatalnok 14, ügyvéd 7, egyetemi tanuló 8, juratus 5, katholikus pap 4, protestans lelkész 1, orvos 3, tanár 3, nevelő 3, magántitkár 5. A mozgalmat Bécsben felfedezték és 794. julius 24-én Bécsben elfogták. Augusztusban Pesten Sehy színész a titkos társulatot és czélját elárulta, az igazgatókat elfogták. Martinovics és az igazgatók megrémültek és mindent felfedeztek, forradalmi szándékukat azomban tagadták; elrendelték a tömeges elfogatásokat, az elfogatás közben Fodor és Kray agyonlőtték magokat, ez által sokan megmenekültek. A megyék az elfogatás és Bécsbe szállitás ellen tiltakoztak, a foglyokat ennek következtében Pestre szállitották; Martinovics bizva bécsi udvari összeköttetéseiben, magát osztrák polgárnak vallotta és a pesti bíróság ellen tiltakozott.

A király és kormánya a jelentéktelen mozgalomtul megijedt, a bolhából oroszlánt csináltak, a királyi táblára a határtalan szigort reá parancsolták, a vérengző Németh királyi ügyész 45 vádlott fejét kérte, felségsértésnek bélyegezte a káté olvasását, sőt fel nem jelentését is. I. István törvénye még hatályban volt, a hűtlenségi törvény szerint a köztársaságra izgató kátét az állam felforgatására czélzó merényletnek lehetett keresztelni; a papi jószágok elvétele, a felső tábla eltörlése megdühösitette a papokat és főurakat, a király és ministerei rémitő példát akartak felállitani. A per 95-ben

fejeztetett be; a királyi tábla 14-et halálra, 3-at 5 évi, 8-at 3 évi, 15-öt 2—10 évi fogságra itélt, 6-nak a vizsgálati fogság betudatott. A hétszemélyes táblánál Sándor főherczeg-nádor elnökölt, 26 itéletet megerősitett, némely itéletet sulyosbitott, a halálos itéleteket négygyel szaporitotta. A főherczeg a halálra itéltek megkegyelmeztetését kérte, az összes halálra itéltek megkegyelmezését azomban a király megtagadta. Budán a vérmezőn Martinovics, Laczkovics, Zsigray gróf, Hajnóczi, Szentmariai és Szolartsik lefejeztettek, a többiek, köztök a jeles Kazinczy Ferencz, halálos itéletét hosszu fogságra változtatták át.

A kormány az itélet után is nyomoztatott, az elitélteken kivül azomban több bünöst felfedezni nem tudott. A közönség nagy része az elitélteket vértanuknak, az itéletet kényuralmi ténynek, a birákat hóhéroknak tekintette. Általában a szabadság vértanuinak nem tarthatók, mert Martinovics- és Laczkovicsot csakis a visszautasitott becsvágy és önérdekérti bosszu vezérelte, az országot egyik sem ösmerte, Martinovics könnyelmüen vezetett irkákkal akart forradalmat teremteni, midőn elfogták, nemzetiségét is megtagadta, társait gyáván elárulta; társai könnyelmü, a franczia eszméktől elbűvölt rajongók voltak, kik a czél, az eszközök tudatával sem birtak. Az itélet kényuralmi ténynek nem tekinthető, mert a vádlottaknak a szokásos védelmet megengedték, illetékes magyar birák itéltek. A birák túlszigoruan betü szerint itéltek, a túlszigoru itéletért főleg a rossz törvény okozható. Az itélet végrehajtását sem a helyzet, sem a politikai viszonyok nem tanácsolták, mert

mint a későbbi vizsgálatok is igazolták, az országban forradalmi hajlam nem volt, az összes 75 tag közül egyetlen egy sem birt politikai tekintélylyel, az ijesztő véres példa tehát teljesen felesleges volt. Julius 10-én a jeles, szeretett Sándor Lipót főherczeg-nádor, a laxenburgi szinházi tüzben megfult.

1796. a diadalmas francziák Olaszországban is folytonosan verték az osztrákokat, a király összehivta az országgyülést, a Martinovics és társai kivégzése lehüté a szabadabbakat, a király a nádorságra jelölt, a túlloyalis országgyülés azomban a levélben jelelést, a levelet fel sem bontva, el nem fogadta és József főherczeget, a király testvérét, egyhangulag nádornak kiáltotta ki, a jogaik épségi óvadékának a törvénybe iktatása mellett és megerősitését a királytul kikérték.

Francziaországban ezen években a fejetlenség, a politikai gyilkosság valóságos őrüléssé fejlődött, gyanus volt nemcsak a nemesség, de a vagyonos polgárság is; a sepredék uralkodott, gyilkolt, rabolt, szemtelenkedett. Magyarországban a középosztály is sokat tartott előjogaira, a népet a királyi önkény ellen védte, a jogokban azomban osztozni nem akart; a felső nemesség a franczia népőrülettől megborzadva, most már nemcsak alázat, haszon, hiuságból csatlakozott a királyhoz, de érdekből is. Az alsóház a francziák ellen meghidegült, mert Francziaországban a királyok zsarnokságát a nép zsarnoksága váltotta fel, a jakobinusok utánozták és talán felül is multák a Valois-kat, kik közül Károly Bertalan éjjén 80.000 reformatust gyilkoltatott le, — a gyilkosság mindig gyilkosság marad, akár a felséges nép, akár a

felséges király és császár gyakorolja is, — ennélfogva a magyar követek háza a francziák iránt meghült, a követek a felső ház által engedték magukat vezettetni, felajánlottak 50.000 ujonczot és a rendes adón kivül 4,900.000 forintot. A magyarok önként 4 év alatt 14 millió forintot adtak és 115.000 katonát állitottak ki. A 4,900.000 forint értékü ajánlatbul egy rész termesztményben, ló- és marhában volt fizethető. Az országgyülés alatt verte tönkre Bonaparte tábornok az osztrákokat; eddig csak a franczia vitézség és lelkesedés ellen kellett harczolni, Bonaparte tábornokkal azomban a porondra lépett a lángész is; az első ellen gyakran sikeresen harczolt Austria, mert középszerü tábornokok alatt jó katonasága volt, a lángészszel azomban már mérkőzni nem birt; a lángész előtt azomban nemcsak Austria hajlott meg, de évekig letiporta minden ellenét, mig a dicsőség őrültsége lángeszét el nem tompitotta. 1797. Ferencz erős vereségei által elkedvetlenedve, Francziaországgal békét kötött.

Ferencz nem soká pihent, 98-ban szövetkezett Francziaország ellen, 99-ben az országgyülés mellőzésével, országos értekezlet által zabot és 25.000 ujonczot ajánltatott meg, a franczia ellen táborba szállt az orosz is, európai ügy, európai csatatéren a fiatal óriás most másodszor jelent meg, a vizsgát fél sikerrel kiállotta, röviden azomban hóbortos Pál császárjátul visszahivatott. Bonaparte Napoleon egyiptomi eszelős hadjáratábul visszatérve, első consul lett, a sereg vezényletét átvette, az eddig győzelmes osztrákokat Marengonál legyőzte. Magyarországban nemesi felkelést rendeztek,

50.000 magyar és horvát szállt táborba. Lunevillben békét kötött, lemondott Majland-, Belgium-, Toscanárul, helyébe Velenczét kapta; a kis olasz köztársaságot a franczia köztársaság elnöke mint viselt ruhát dobta oda vigaszul a német császárnak.

1802. országgyülést tartott, az adót három évre évi két millióval és 14.000 ujonczczal emelték. A király a gabonavám leszállitását megigérte. A rendek minden vám leszállitását, az országos sérelmek orvoslását, a rossz pénz beváltását kérték, a király népszámlálást, a váltó és jobb perrend behozatalát ajánlotta, a sérelmeknek országgyülés utáni rögtöni megvizsgálását és orvoslását igérte. A rossz pénz elleni panasz méltányos, de beváltása ügyetlen követelés volt, mert a folytonos háboru költségeit főleg a nagyon szaporodó papirospénz fedezte, amint Austria ezen válságban a bankjegyforgalmat mérsékli, azonnal harczképtelen lessz. 1804. Ferencz az osztrák császári czimet felvette. Bonaparte Napoleon consul az alkotmányosság utolsó foszlányát is eldobta, császárrá kiáltatta ki magát, betolakodott az európai régi királyok társaságába, a forradalom rémje a fejedelmek álmait nem zavarta többé, Francziaország császárja Francziaországban a szabadságot eltiporta. A fejedelmeket, az Európa jóllétét fenyegető vész nem szünt meg, csak más alakot öltött fel. Napoleon császár, a corsicai ügyvéd fiának végtelen nagyravágyása, országfaló vágya határt nem ismert, az embereket nyomorult eszközöknek tekintette, nem kiméltc a francziák vérét és vagyonát, minden fejedelmet és nemzetet le akart tiporni, hogy a törpék közt

egymaga magasoljon ki, Európa kicsinye, nagyja istenként imádja.

Napoleon veszedelmesebb ellenség volt a forradalomnál is; a franczia nemzet, mely szabadsági őrültségében az Istent is eltörülte, Napoleon lángesze sikereitül elbüvölve, a dicsőség őrültségébe esett, a hóditó zsarnok czélzatait hiven támogatta. Napoleon Franczia-országa sokkal hatalmasabb volt szám- és területarányilag is XIV. Lajos, vagy a köztársasági Franczia-országnál. Napoleon uralta Belgiumot, Hollandot, majdnem egész Olaszországot. A Napoleoni étvágy első sorban Ferencz császár-királyt fenyegette, mert az osztrák-gyülölet Francziaország hagyományos politikája volt, Austria császárja Európa szárazának Napoleon után leghatalmasabb fejedelme, Napoleonnak szomszédja volt, ennélfogva még ha Napoleon szolgájává aljasodik is, mig birodalma el nem törpült, Napoleon kiméletére nem számithatott. Ferencz császár háboruskodását tehát az önfenntartás érdeke parancsolta. Magyarországra Austria hatalma közönyös volt, mert Magyarország érdekei Austria, az uralkodó család érdekeinek mindig alárendeltettek, Magyarország önállásra csakis akkor számithatott, ha az osztrák monarchia nagy része elfoszlik és az uralkodó hatalmi sulyát kénytelen Magyarországra fektetni, vagy a győztes császár által önálló állammá alakittatik. A magyar nemzet ez időben a kényuralom sulyát nem érezte, sokaknak tetszett az uralkodó ház hatalmi állása, dicséretet zengedeztek a trónrul, a pragmatica sanctio által kötelezve hitték magukat Austria védelmére; a nemzet általános erkölcsi

ereje gyenge volt, vágytak talán némelyek az önállás után, de a tényezők nagy része már egy századdal azelőtt sem akart harczolni, midőn még a lánczok nyomai látszottak, a szabadsághősök vére még párolgott. Az országgyülés szerencsétlen szerkezete miatt a főurak az országgyülést uralták. Napoleon császárnak szava, becsülete, igéretében bizni nem lehetett, a franczia önkény ez időben az osztráknál sulyosabb, terhesebb volt, a magyar országgyülés tehát az uralkodó ház védelmére készségesen mindig mindent megszavazott.

A Napoleon elleni szövetségeknek fő izgató mestere volt Anglia, a világ tengereit, ennélfogva kereskedését Anglia uralta, a három világrész terményeit nagyrészt angol hajók hozták Európába, a gyártmányok angol hajókon jutottak a három világrészbe. Anglia a franczia háboruk alatt rendkivül meggazdagodott. Angliával tengeren már régidőtül csak Franczia ország versenyezhetett, hatalmát csak a hatalmas és genialis Napoleon törhette volna meg, ha békét nyerve, idejét tengeri hadserege szervezésére fordithatta volna. Anglia tehát ennélfogva a franczia-gyülölség tüzét mindég mindenütt szitotta, a szövetség megalakult Szentpéterváron Austria, Oroszország és Anglia közt. Ferencz király a nemesi felkelést is igénybe akarta venni, ennélfogva az országgyülést 30. augusztusban hítta össze; az összehivás arra mutat, hogy a szövetségesek később, és Ferencz is csak akkor akart támadni, midőn az oroszok is már elkészültek. Napoleon azomban szokás szerint megelőzte, 13. novemberben már seregei Bécsbe bevonultak; az országgyülés a nemesség személyes fel-

kelését megrendelte, a felkelés azomban semmi esetre sem jöhetett össze, mert a béke 26. deczemberben Pozsonyban megköttetett; kétségkivül a nemesi felkelés; az osztrák lomha eljárás mellett nem illett az osztrák támadó hadjáratok keretébe, mindenesetre azomban becses védelmi anyag volt, mert mint a későbbi időkben bemutatta, a fegyveres felkelő helyét nagyon megállta, de a nemesi felkelésnek különben is czélja és feladata csakis a védelem és nem a támadás volt. A békében Ferencz császár lemondott Velenczc, Tirol és Rajnai birtokairul. Napoleon sikereit nagyban elősegitette ellenségei ügyetlensége; mindég egyenkint támadtak, 805-ben a porosz nézte, 806-ban az osztrák pihent, 806-ban Napoleon Jénánál a porosz hadsereget megsemmisitette, a német szent-birodalom feloszlott, a déli részek Napoleon védnöksége alatt szövetséggé alakultak, vagyis tényleg Napoleon zsoldosaivá lettek. 807. Napoleon a porosz királynak királysága felét, 2.700 □ mérföld területet 5 millió lakossal, visszaadta; egy ország, mely Nagy Frigyes alatt és még utánna is 50 évig Európában jelentékenyen szerepelt, kiesett a politika mérlegébül. Németország egy része Napoleon zsoldosává csapott fel. Három királyság maradt még fel zsákmányul: Austria, Orosz- és Spanyolország. A 805. felkelésért az ország a nemzeti nyelv használhatása engedélyét nyerte meg homeopaticus adagban.

807. Ferencz Budára hítta össze az országgyülést. A királyi javaslatok 5 tárgyat kivántak.

1. A magyar sereg kiegészitését.
2. A katonaság tartására szükségelt adót.

3. A nemesi felkelés gyorsitását és szabályozását.

4. Az országos hitel és pénzérték biztositására segélyt.

5. A váltó-törvények behozatalát.

Az országgyülés nem igen kedvesen fogadta ezen javaslatokat; felvettetett azon kérdés, valjon az illető a reá vetett adóilletőségnél adhat-e önként nagyobb összeget? az alsó tábla többsége tagadta ezen jogot, vegyes ülésben azomban a felső ház a kisebbséghez csatlakozott; ezen és a sérelmek kérdésében br. Vay Miklós tábornok a kormány ellen nyilatkozott, ezért rangjától megfosztatott, de a nádor közbenjárására visszahelyeztetett, ez keserü vitákat idézett elő. Miután Vay báró a nádor közbenjárására visszahelyeztetett, egy feliratot szerkesztettek, melyben megilletődésöket kifejezték, s miután Vay visszahelyeztetett, a nádor itéletére bizták a felirat felterjesztését, vagy visszatartását. A király biztositotta a Rendeket, hogy ez többé történni nem fog; a Rendek kétségkivül férfiasan cselekedtek, midőn a szóllásszabadság ezen durva megsértése ellen felszóllaltak. Az országgyülés 12.000 ujonczot, a nemesség a rendes adón kivül saját jövedelme 16 százalékát ajánlotta fel. Kérték azomban a béke fenntartását, a sérelmek orvoslatát. A sérelmeket Lipót törvénye szerint a király köteleztetett minden országgyülésen orvosolni. Mindkettő kellemetlenül érintette a királyt, mert Napoleon is a háboruskodást a királyra háritotta, pedig a király már régóta nem jó kedvébül, de részint a támadás visszaverésére, részint önfenntartása érdekében harczolt. A sérelmek közt, miután József törvénytelen

parancsai viszavonattak, közjogi sérelmet egyedül a deperditák képeztek, ennek nem szabad lett volna lenni, de másrészt az állam pénzügye teljesen silány volt, ez tehát a deperditákat mentette, a deperditák 30 milliót meghaladtak, e sérelmet a király csak ugy szüntethette volna meg, ha kifizeti, ezt még ha akarta volna sem teljesitheti, mert Napoleon folytonos zaklatásai ellen csakis rossz pénzzel, örökös adósággal védelmezhette meg magát. Ez időben örökitette meg nevét Zichy gróf pénzügyminister. 30 krajczáros rézpénzt hozott forgalomba, melyek 4 krajczár értékkel sem birtak, a német nép ezeket Zitserliknek nevezte el.

A sérelmi politika most és később is nagyban szerepelt, a sérelem eszméje maga a valódi alkotmányosság fogalma- és eszméjével ellenkezik, mert a sérelem köz- vagy magánjogi törvénysértés. A közjogi törvénysértést, habár a király követte is el, önérzetes nemzetnek évekig türni nem szabad; ha a király csakis jogot sért, a jogsértés a király elismerése és visszavonása által megszünik, ha a király maga tette; ha más felelős egyén vagy közeg tette és lényeges sértés, akkor önérzetes országgyülésnek, mig elégtételt nem nyer, nem szabad sem az adót, sem a katonaságot megadni. Ha a sérelem pénzbeli, mint a deperdita sérelem is volt, ezt az adómegszavazás és a hadi adófizetésnél le kellett volna vonni a hadi adóbul, mert a deperdita a katonai költségekbül származott, mire a hadi adó fizettetett; az évi leszámolás elmulasztása által a sérelmi követelés levonása lehetlenné vált, mert 4 millió adóbul le lehetett vonni $1^1/_2$-et vagy kettőt, 30—40

milliót azomban nem lehetett visszatartani négybül, a katonai deperdita örökössé vált, egyes megyéket és vidékeket terhelt, hol a katonaság el volt helyezve, tehát aránytalan és igazságtalan volt, ha tehát az országgyülés az adót nem merte megtagadni, vagy két millióért az alkotmányt nem akarta koczkáztatni, czélszerübb lett volna a katonaságnak a szolgalmi és terményhitelt beszüntetni és az adót a deperditáknak megfelelő összegig emelni. Ezenkivül a királyi hivatalnokok, katonatisztek által megyéken, egyeseken követtettek el törvénytelenségek, ezeknek fő és első oka a törvény hiánya, vagy a rossz törvényekben rejlett; sokkal férfiasabb, czélszerübb lett volna az egyéni jogot törvénynyel biztositani, a királyi hivatalnok felelősségét, biróságát megalapitani, mint iveket összeirni, a légybül elefántot csinálni, a tanácskozás idejét elvesztegetni.

A sérelmi politika főleg az üres főknek kedvezett, a sérelmek ostromához sem ész, sem tudomány nem kivántatott, csak erős hang, folyékony, keservesen zengő nyelv, a sérelmeknek változatos álakbani előadása, a gonosz tanácsosok felemlitése, hazafiságra, kitartásrai felhivás, a hazafi-érzelmek fitogtatása, üres szóvirágokkal minden magyar megyei vagy országgyülésen kész volt a hatás. Ezen szellem elősegitette a törvények félre magyarázását, az ország, a király és közegei sérelmes cselekménye ellenében mindig törvényre hivatkoztak, mert a sérelemnek főkelléke, keresztlevele, a törvénytelenség, az ellenzék tehát, ha a törvény rosz volt, elmagyarázta, ha általában nem volt törvény, alkalmazott reá egy más törvényt, mely alá ugyan nem tartozott,

ez azomban egészben nem is volt szükséges, mert a kormány a legvilágosabb törvénytelenséget sem ösmerte el, a közönség nem tudta a törvényeket, ezek megnyerésére elég volt bármi törvény elősorolása, mert a nagyobb része egyiket sem ösmerte. A kormány e tekintetben elől járt, már a törvények meghozásakor is a törvényt homályosan igyekezett fogalmazni, hivatkozott más, az esethez nem tartozó törvényekre, a legvilágosabbat is elmagyarázta, átment ez a közélet minden ágára, az ügyvéd, a biró, a királyi és megyei hivatalnok magát a törvény fölé helyezte, önkényesen elmagyarázta. A nemzetnek annyira vérébe ment ez, hogy a törvényt még ma sem tiszteli senki, a törvény elmagyarázása uralgó általános nemzeti szokás, a törvények szaggatottan, könnyelmüen gyártatnak. A sérelmi politikának csak egy haszna volt, a szolga-kormány a közönségnél pártot nem tudott csinálni, mert a többség, a tudatlan közönség, minden sérelmet valódi nagyszerü országsértésnek tartott.

808-ban Austriát a franczia támadástul Spanyolország mentette meg, az ostoba Bourbon spanyol király Károly és nyomorult fia Ferdinand, egymással örökké veszekedtek, mindkettő Napoleon pártfogását kérte ki. Napoleon mindkettőt elüzte, a spanyol trónt József testvérének ajándékozta, a nemzet azomban fegyvert fogott, a nagy császár a spanyolok leigázásával foglalkozott. Ferencz 808-ban országgyülést hítt össze, mely 20.000 ujonczot szavazott meg, a Muzeumot és Ludoviceumot megalkotta, a nemesi felkelést elrendelte. 1809. Napoleon Ferenczet megtámadta, 1 hónap alatt Bécsbe vonult,

Magyarországban 40.000 nemes várta készen az indulási parancsot, Ferencz azomban szokása szerint elkésett, összes seregét nem egyesitette, ennélfogva tönkre verték. Napoleon elfoglalta Pozsonyt, kiáltványt bocsátott ki, melyben a magyarokat az osztrák járom elhányása, királyválasztás és Rákoson tartandó országgyülésre hivta össze; ha a Győrnél összegyült 40.000 nemes Napoleonnal kezet fog, a Habsburg-Lotringen ház kitörültetik az uralkodók sorából és országaiba napoleonidák vagy rokonaik helyeztettek volna el; a magyar nemesség könnyen felejt, elfeledte a százados zsarnokságot, Ferencz király alkotmányosan kormányzott, az országgyülésnek hizelgett, a vezetőkkel simán bánt, ezen simaság az osztrák függést, a függetlenség hiányát a nemzettel elfelejtette, Napoleon Pozsonyt elfoglalta, Győrnél hetekig várt, a sereget, melynek zömét a magyar felkelő sereg képezte, megverte. Látva a magyar nemzet hidegségét, Ferenczczel békét kötött. Ferencz lemondott Austria egy része-, Galiczia nagy része-, Dalmáczia-, Görcz-, Friaul-, Horvátország egy része-, Forarlberg-, Salzburg-, Istriárul. Századok óta most először Magyarország egész Európa sorsára döntő befolyást gyakorolt, mert ha Magyarország önálló országgá alakul, Austriát, Csehországot, Morvát, Szileziát Napoleon felosztja Bajor-Szászország közt, az egész osztrák-magyar monarchia hűséges szövetségesek kezébe kerültek volna, kik a nagymogult önérdekökben jó és balsorsban hűségesen támogatják, megtámadására azomban elég erővel nem birtak volna.

Magyarország önállása sem az őrült orosz hadjáratot, sem a nagyszerü vereséget meg nem aka-

dályozhatta volna, mert Napoleon hóditási, uralmi vágya határt nem ismert, ő az utolsó európai nagyhatalmat minden eshetőséggel és viszonyok közt megtámadta volna, megtámadja az időviszonyok mérlegelése nélkül, mert az orosz viszonyokat nem ismerve, nem hitte, hogy e barbar nép nemzetisége önállására büszke, a szerencse által elvakitva azt reménylte, hogy az ország fővárosát elfoglalva, a fiatal orosz czár békét fog könyörögni. A válságot azomban nem Oroszországi seregének teljes elveszte, de a németországi események tették teljes bukássá, Napoleonnak volt Német-, Spanyolországban hadserege, de háta megett állt Ferencz császár 250.000 emberrel, ha Ferencz császár helyett, kinek önfentartási érdeke, a 20 évi folytonos üldözésekérti boszu érzete Napoleon megalázását parancsolták, az önálló Magyarország, a Napoleon lettétül függő Bajor- és Szászország állnak háta megett, németországi hadserege és e három ország hadseregével, ha a győzelmes oroszt, a kis poroszt le nem győzi is, ezen hadsereggel feltarthatta volna a győzőt addig, mig szétszórt seregét összevonja, roppant birodalmából kiegésziti. Magyarország loyalitása megmenté Ferencz királyt, teljessé tette Napoleon bukását, köszönetül a győzelem után Ferencz a kényuralom ösvényére lépett, Magyarország megsemmisitésére törekedett.

Napoleon Európa fejedelmeinek nemcsak parancsolni akart, de a szerencsefi császári rokonságra is vágyott, a büszke német császár a világ urától nem tagadhatta meg szép leánya Mária Luiza kezét, a rokonság nyugalmat adott, 812-ben kényszerült Napoleonnak

segédsereget adni, az országgyülés termény- és pénzadót szavazott meg. A hosszas háboruk Austria pénzügyi forrásait nagyban igénybe vették. Austria államadósság és papirospénzzel fedezte a háboru költségeit, kényszerforgalmu papirospénze 1060 milliót tett, ezen papirospénzt, miután semminemü érczalappal nem birt, egyedül a fejedelem szava biztositotta, az adósság tett 727,200.000, tehát növekedett II. Lipót óta 327,600.000 forinttal; a fedezetnélküli pénzjegyeket a bizalmatlanság maga igen leszállitotta, minden megdrágult, Austria külföldre is tartozott, ezen kamatok beszerzési költsége négyszeres költségbe került, a katonaság élelmezése, ruházata a megszavazott adóbul ki nem telt, a hivatalnokok, katonatisztek tengődtek, a baj gyors orvoslatot igényelt. Az államjegyet a kibocsájtó király vagy ország becsülete fedezi, a törvényes pénzjegy leszállitása rablás, mert a közönség a pénzjegyet névértékben kénytelen elfogadni, a forgalmi pénzjegy menynyiségénél fogva értékleszállást nem idézett elő, mert más pénznem nem volt forgalomban, a jog és méltányosság azt parancsolták, hogy ezek teljes fedezettel biró bankjegyekkel cseréltessenek ki, vagy ha tekintve az akkori termelési, kereskedelmi és gyárviszonyokat, a bankjegy mennyisége az államra káros volt, 500 millió későbbi kibocsátásu pénzjegyeket 30 év alatt törlesztendő kamatozó államkötvényekké kellett volna átváltoztatni, az 500 milliót teljes értékü bankjegyekkel kicserélni. A császár-király rendeletet adott ki, melyben az összes pénzjegyek értékét 212 millió forintra leszállitja, a régi folyópénznek uj papirospénzzeli ki-

cserélését elrendeli, a kölcsönök fizetésének módozatát szabályozta és ezen rendeletet az országgyüléssel közölte. Ezen pénzművelet a csődnek egy neme volt, melyért a polgárt mint csalót több évi börtönre itélték volna. A folyópénz megváltoztatása még elviselhető volt, mert a forgalmi tárgyak 10-szeresen drágábban adattak és vétettek rendes értéköknél, a nagy pénzmennyiség élénk forgalmat teremtett, a polgárok a pénztül féltek, mert a papirospénz semmi értékkel sem birt, Franciaországban a papirosok értéktelensége a köztársaság alatt kimondatott, ennélfogva mert a pénzmegsemmisüléstül Magyarországban is tartottak, a pénzt nem rejtették szekrénybe, de a gondosabbak értékes tárgyakba helyezték, a kereskedők nagy nyereséggel pénzjegyeiket folytonosan forgatták, az ismételt pénzcserén igen sokat nyertek, ők tehát valósággal nem vesztettek semmit, a termelőkre sem volt ez valami nagy csapás, mert egy köböl buza 40 forinton kelt, tehát a rendes értéknél 10-szeresen drágábban, csakis tehát a loyalis és buta alattvalókat tette tönkre, kik a császár-király szavában biztak, nem tartottak az érték silányulásától. Nagyban megingatta azomban a birtok- és hitelviszonyokat, mert a kölcsönök- és zálogváltásoknál a pénzértéket esztendők szerint leszállitotta, a biróságok felül rá még hatalmokkal vissza is éltek, egy 760-ban kelt kötelezvényt is 50 százalékkal leszállitottak, pedig még akkor a fekete bankjegyet nem ösmerték, a pénzjegy értéke Magyarországban csakis a Napoleoni győzelmek után esett és mégis a 790—800-ig terjedő minden kötvényt és zálogot leszállitották.

Az értékleszállitás igazságtalan volt azért is, mert nem teljes értékü érez- vagy papirospénzzel, de császári fedezet nélküli pénzjegygyel váltattak be, mi a császári kormány ujabb csalási szándokát gyanittatta. Jogtalan volt maga az eljárás is, mert a bányaügyek feletti rendelkezés, a pénzérték meghatározása kiválólagos országgyülési jog volt, Ferencz király ezen rendeletét mint parancsot küldte az országgyülésre, tudomás, végrehajtás és nem tanácskozás végett terjesztette elé. Ez az ország jogainak nyilt és durva megsértése volt, mert a magyar törvényhozás ugyan az államjegyeket nem erősitette meg, de hallgatag elfogadta, ennélfogva a király önkényesen értékét nem szabályozhatta, csakis a királyi pénztáraknál teendő fizetéseknél rendelhette el addig, mig az országgyülés a pénzrül nem rendelkezett. A pénz értékének jogügyletekbeni szabályozása pedig merőben megsértette Lipót törvényét, melyben az országot világosan biztositja arrul, hogy az országot nyilt parancsok által kormányozni nem fogja és ezen parancsok érvénytelenek.

Az országgyülés tehát, illetőleg a követek táblája, a jeles Nagy Pál vezénylete alatt a királyi önkényt viharosan megtámadta és több feliratban ostromolta. 811. szeptember 30-án következő feliratot terjesztett fel: „A 14. szeptemberben Felségedhez irt feliratunkban nem annyira jogainkrul akartunk törvényt hozni, de főleg Felséged kincstára hitele érdekében akartunk biztosittatni, hogy a papirospénz értéke le nem szállittatik, értéktelennel ki nem cseréltetik, mig a pénzhelyezetrül felséged velünk nem tanácskozik.

Mert Zsigmond királynak II. Decr. 18. czikkében azon feltétel alatt adatott át, hogy a lakosok csak teljes értékü pénzt kötelesek elfogadni, később Albert király 10. czikkében az ország biztosittatik, hogy az ország karai és rendei beleegyezése nélkül az arany és ezüst pénznek sem folyama, sem értéke meg nem változtatik. Az uj királyi jog, mely ellen már alázatos felterjesztésünket megtettük, melyekhez most is ragaszkodunk, mely ellen a nádor közbenjárását is kikértük, az ország világos törvényeivel ellenkezik, e jog érdemében semmi törvény sem hozatott és a birtokjog megtámadása nélkül nem is hozathatott volna, önálló országban, melyben minden jog törvényen alapszik, ezen jog ellenében ennek nyilt tagadása az ország jogait biztositja. És sem most, sem jövőben nem lehet hasonló pénzügyi műveletet az ország lakosai birtokjogát biztositó és a pénzjogot világosan körüliró törvények megsértése nélkül hozni, mert a törvények nem a parancsoló szükség, de csakis a törvényhozás szokott módja és rendje szerint magyaráztatnak és változtathatnak meg.

Bár az általunk követett ut által mi főleg a közhitelt hittük erősiteni. Felséged leiratából fájdalommal értesültünk, hogy Felséged az országgyülést nem a pénzügyi művelet feletti tanácskozás, de következményei szabályozására hivta össze.

Azt hivén, hogy Felséged ezen pénzműveletet azért fogadta el, mert nem tudta, hogy az törvényeinkkel ellenkezik, tartózkodva azon érvek- és törvényektül, melyek ezen rendelet és művelet törvénytelenségét bizo-

nyitják, értekezletre a következő küldöttséget választjuk meg.“

812. május 17-én a Rendek a bizottságban meg nem győzetve, következőleg fejezték be feliratukat: „Mi Felséged leiratát nemcsak elfogadható, de még egyezkedési alapul szolgálhatónak sem találtuk, mert Felséged akaratát a törvények közé iktatni rendelni, ez ellenkezik a törvényhozási jog közösségével, mely egyik résznek a másik irányábani nyomását kizárja és oda czéloz, hogy az országgyülés csakis a királyi parancsok törvénybe iktatásával foglalkozzék; ez az ország alkotmányát alapjában megrenditi; ez az 1791: 12. sarkalló folytonos szokás és jogon alapuló törvényhozási jogot, a közös jogok és kötelezettségek alapját meggyengiti, az 1741: 8-al világosan ellenkezik; ezek oly nehézségek, hogy ha Felséged kegyessége fel nem emel, nem haladhatunk, de vannak más a dolog érdemére tartozó észrevételeink is.

Ezen országgyülésen őszintén megvitattuk, az osztrák tartományokkali kötésbül mely kötelezettségek vonhatók le és valjon ezek iránti tekintetbül, valjon Felséged a pénzrendszer behozatalát, mely a Felséged kötlevele és esküjével megerősitett törvényekkel ellenkezik, a birodalmi pénzegység elveért megparancsolhatja-e.

A mi munkálatunk most azért vettetik el, mert a mi meghallgatásunk nélkül az egész Monarchiára elfogadott rendszerrel ellenkezik és a Felséged által megalapitott pénzrendszer elfogadása azért rendeltetik el, mert az örökös tartományokkali kötés azt kivánja, hogy a végrehajtás módozata egyenlő legyen.

Az országgyülés ülései nem azért függesztetnek fel, hogy mi ez alatt tanácskozhassunk, de azért, hogy a királyi parancs rendeztessék és végrehajtassék.

Mi ezt az ország alkotmánya- és függetlenségével összeegyeztetni nem tudjuk.

Felséged minket ezen országgyülésre azért hítt össze, hogy a pénzrendszer által megzavart köz- és magánügyek rendezése és a közbizodalom helyreállitása felett tanácskozzunk.

Hogy Felséged, midőn az országgyülést összehivta, nem azt akarta, hogy az örökös tartományokra behozott rendszer Magyarországban is feltétlenül alkalmaztassék, onnan látszik, hogy ha Felséged feltétlenül ezt akarta volna, az országgyülés elején tett feliratunkra, mely e parancsnak törvényeinkkel ellentétességét kimutatta, akaratát kijelenti, és nem hagyja az időt haszontalan pazarolni.

Nem kételkedünk, hogy Felséged a bajok orvoslására rendeletét legjobb szernek tartja; mi azomban kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy ez törvényeinkkel ellenkezik.

Kétségkivül az igazság azt kivánja, hogy a szerződések annyi értékben fizettessenek, amennyi valóságos értéket a szerződő felvett; azt azomban nem láthatjuk be, hogy az ingadozó uj bankjegyek által a valódi kiegyenlités megtörténhessék.

Kijelentjük, hogy miután törvényt csak az ország törvényhozása hozhat, amennyiben lehet, javaslatainkat ő Felsége kivánatához alkalmazni fogjuk, hogy ha azomban ő Felsége, rendeletéhez komolyan ragaszkodik, miután a hatalom ő Felsége kezében van, ellene nem

küzdhetünk, amennyiben törvény nem hozathatnék, kijelentjük, hogy az 1791: 12. törvény, a törvényen nem alapuló itéleteket érvényteleneknek nyilatkoztatja.

Az országgyülés a tagadó jogvédelem terén megmaradt, sőt eleinte a király által kért adóemelést is megtagadta, később azomban három évre 5 millió évi adót szavazott meg; kivánták, hogy a helytartóság a megyéknek magyarul feleljen, 3 év mulva a helytartóság nyelve magyar legyen, a törvények magyarul szerkesztessenek, az iskolákban 815-ben a tanitási nyelv magyar legyen. Az adó megszavaztatván, a nemzet kivánalmai visszautasittattak; a pénzjegy-ügyben a király önkényesen rendelkezett. Kétségkivül a pénzbajokon segiteni kellett, akár fogta fel az országgyülés a helyzetet, akár nem; Magyarországban a király parancsok által nem rendelkezett. Az országgyülésnek, ha az adó és katona megtagadására elég bátorsággal nem birt, kötelessége lett volna a parancs ellen határozat által tiltakozni és a parancs végrehajtását eltiltani. De fél uton maradt, most, mint egy század óta, mindég tiltakozott, de ellentállni nem mert; a tiltakozáson Bécsben nagyot nevettek és az országgyülést 13 évig nem hivták össze.

III. FEJEZET.

A 812-iki eszelős orosz hadjárat. — Napoleon serege és veresége. — Ferencz kivánata. — A fejedelmek szövetsége. — Páris bevétele. — Napoleon elbai számüzetése. — Napoleon szökése. — A vaterloi csata. — Európa uj rendezése. — A sas fogsága. — A szent szövetség. — A második devalvatio és következményei. — Az államadósság. — A szelid kényuralom. — Spanyol alkotmányos mozgalmak. — Az 1820-iki laibachi congressus. — Austria a reactio végrehajtására vállalkozik. — A magyar alkotmány elleni merénylet terve. — József nádor és Coburg kanczellár ellenzik. — 822. az osztrákok Nápolyba vonulnak. — 822. a király az adó ezüstre emelését, az ujonczozást elrendeli. — A merényletet Almásy alkanczellár vezeti. — Királyi biztosok küldetnek. — A megyék tiltakoznak és ellenállnak. — Szinleges elfogatások. — Németh k. ügyész hazafisága. — Laibachi congressus. — Franczia interventio Spanyolországban. — A reactio Manuel képviselőt a kamarából csendőrökkel vezetteti ki. — 824. X. Károly trónra lépte. — A forradalmárok szövetsége. — A görög és aldunai forradalom. — Sándor czár hóditási tervei. — Orosz-franczia szövetség. — Országgyülés. — Az ország követelményei. — A főurak a reactio zászlóját kitüzik. — Nagy Pál. — Gr. Széchenyi István. — Br. Wesselényi Miklós. — Sándor czár halála. — Miklós a panslavismus zászlóját kitüzi. — X. Károly a nemzetőrséget feloszlatja. — A felsőházi ellenzék. — Az országgyülés eredménye.

A 812. év Európa politikájában fordulópontot képez. Napoleon császár, a fél világ ura, Európa teljes legyőzését bevégzendő, elindult az orosz czár megfenyitésére; a kényur seregéhez parancsolta az osztrák és porosz seregek egy részét, a hűbéresek szerették Sándort, ki barátjok, rokonuk, érdektársuk volt, ki egyedül volt képes még a hóditó ellen méltóságát és függetlenségét megőrizni, ellenben a gőgös szerencsefit gyülölte mindkettő, mert birodalmok tekintélyes részét elfoglalta, Poroszországot harmadrendü hatalommá aljasitotta, falánksága a maradványokat is folytonosan fenyegette. Napoleon Lengyelország felállitását megigérte, egész Lengyelország hatalmában volt, igérete teljesitése egy szavába került volna, nem mondta ki, mert a jó, természetével ellenkezett; igéretét sohasem teljesitette. Az egyik tábor 800,000 vitéz, hatalmasan felszerelt katonából állt, diadalmas tábornokok, a világ legelső hadvezérétül vezetve; a nagy hadvezér röpülve legyőzte Európa minden királyát, nemcsak a császár maga, de tábornokai is kitünőségek voltak, a franczia katona 13 év óta tömegesen elesett, de a szaladást nem ösmerte. A másik táborban volt Európa ellen egymaga Oroszország, nagy részt barbár nép, tapasztalatlan tábornokok alatt, egy fiatal, deli császárral, ki a politika parquettjén ügyesebben mozgott, mint a csatatéren, e barbár nép azomban birt önérzettel, nemzetiségét,

czárját bálványozta, nem riadt vissza semmi áldozattul. A gőgös imperator győzelme biztosnak, csak hetek kérdésének látszott.

A világ zsarnoka nem gondolt az égalji viszonyokra, azt hitte, hogy parancsai előtt az orosz zord klima is kellemessé változik, nem gondolta meg, hogy ez ország fele lakatlan puszta, azt hivé, hogy az oroszok, mint a czivilizáltak, ha fővárosukat elfoglalják, térdelve kérik a békét. A dicsőségtül őrült emberfaló óriás vakon ugrott a semmiség örvényébe. Napoleon augusztusban inditotta meg hadjáratát; az orosz hadsereg nyilt csatában nem mérkőzhetett a világ legnagyobb hadseregével, két szövetségre számitott: az éhség- és hidegre, az elsőt a czár okos rendelkezéseivel előidézte, a másiknak be kellett következni, ha Napoleon a birodalom belsejébe be hagyja magát csalatni. A nagy sereg már magában is számánál fogva lassan mozog, különösen lassan haladhatott Oroszországban, mert itt az országutak hiányoztak, a faluk leginkább fából voltak épitve, a nép a czár parancsára házait és terményeit felgyujtotta, barmait, kész elvihető terményeit magával vitte, az igen számos, gyors orosz lovasság mindent elpusztitott, a győző vezér kényszerült magát Lengyelországbul élelmezni; már ennélfogva is tehát lassan haladt, a tél bekövetkezett, ha Napoleon fél uton megállapodik, téli szállásra Lengyelországba visszavonul, a válság elmaradt volna. A gőgös hóditó azomban, ki mindég győzött, szégyenlett visszavonulni, laczolt az elemekkel, balsorsa vakon előre kergette. Moskva élelmi szerekkel meg volt tömve, képes a nagy

sereg elszállásolására. Moskvát a régi Oroszország fővárosának tekintették, Moskvában akarta a megalázó békét a könyörgő czárral aláiratni, az oroszok szaladását rémületnek hitte, pedig ez csak okos hadi csel volt; a győztes caesar diadalittasan vonult be Moskvába, ujongott a sereg, örült a nagy városnak, a gazdag éléstárak-, a meleg ruházatnak. A hősök keservesen csalódtak, a derék oroszok, kik baromi alázattal a földön hemperegtek a czár, a hivatalnokok és főuraik előtt, az idegen zsarnokot megvetették, nagyon ügyesen felgyujtották a császárjaik ősi várkastélyát, szentjeik templomait, minden házat, élés- és ruhatárt; a tervszerü tüzet megakadályozni nem lehetett, a sereg hajlék és élelem nélkül maradt, a győzhetleneknek a legrosszabb időben hóban, fagyban futni kellett, az oroszok ez alatt a kevés utközi raktárokat elpusztitották, a hidakat felégették; az orosz lovasság körülrajzotta a futókat, a hideghez szokott, jól felruházott bundás sereg kergette a vaczogó hősöket, a hóditó hősök nagy része elhullt éhen, vagy megfagyott, az ágyus-lovak eldöglöttek.

Európa réme az elfogás veszélyétül rettegve, ágyu, sereg nélkül, szánkán szaladt Lengyelországba, a nagy seregnek csak rongyocskái menekültek, elhullott a hóditók szine, virága. Az orosz czár diadalmasan kergette a bukott hősöket, a letiprott, kigunyolt porosz király kaczagva olvasta kényura bukását. Bernadotte volt franczia tábornok, svéd király, a győzőkkel szövetkezett; igazán csak a megcsalt lengyelek sajnálták, kiktül irigyelte a szabadságot.

Napoleon páratlan vereséget szenvedett, de hivek

maradtak a lengyelek, szászok, bajorok, seregének egy része, Németország is nagy birodalmába volt elhelyezve, Ferencz császár-király ipája 250.000 katona felett rendelkezett, megmaradt lángesze. Legelőször is az utolsó hagyta el; sorsa ipája Ferencz császártul függött, ha Ferencz hadseregével hozzá csatlakozik, az egyensuly helyre van állitva, magában Németországban feltarthatja az orosz-porosz-svéd szövetséget; Ferenczet a boszu érzete, a dinasticus érdek, támadásra ingerelték. Napoleontul azomban még bukása után is remegtek, Ferencz késznek nyilatkozott a szövetségre, ha birodalmát visszaállitja; a szerencsétlen bitorló vergődése közt sem engedett, midőn minden koczkán állt, az egész megmentésére nagy hóditása részét sem akarta feláldozni, ipáját bizonytalan igéretekkel tartotta, e méltatlanság Ferenczet barátai, fegyvertársai táborába terelte. Napoleon rohamosan bukott az örvénybe.

A szerencse Spanyolországban is megfordult, Wellington herczeg angol tábornok a franczia hadsereget legyőzte. 814. márcziusban a szövetségesek Párist elfoglalták, Napoleont Elba szigetére számüzték, a Bourbonokat Francziaországba visszahelyezték. 815. Napoleon Elbából megszökött, a franczia nép tárt karokkal fogadta. Az ellenség támadását megelőzendő, Belgiumra ront, a poroszok egyesülését azomban Grouchi tábornagya hibája miatt meg nem akadályozván, Waterlonál az első napi diadal daczára Wellington angol és Blücher porosz tábornagyok, a hollandi trónörökös által tönkre tétetett. A szerencsétlen ember a zsidó Anglia lovagiasságára bizta magát, az angolok a kopár, egészségtelen

szent Ilona szigetére számüzték, hol a boszantás és rossz levegő megölték.

815-ben a szentnek nevezett szövetség az osztrák, az orosz császárok és a porosz király közt megköttetett, a szövetség országaik területét kölcsönösen biztositotta minden megtámadás ellen; a szövetség nem csak a kültámadás, de a szabadabb belmozgalmak és főleg ez ellen irányult, mert Napoleon bukása valóságos bukás volt, Franeziaország a Napoleoni harczok alatt teljesen kimerült, már 813-ban 16, 17, éves ifjonczok soroltattak a seregbe, a szabad szellem azomban még élt és mind a három hatalmasnak volt egy területe, melyen titokban a szabadság tüze égett, ezen tüz eloltása, általános sötétség behozatalára szövetkezett a három hatalmas fejedelem. Ferencz király már a 812. országgyüléssel elégedetlen lévén, katonákat magán értekezleti határozat nyomán szedetett, 813. és 815-ben a waterloi csata után Európa térképe kis változással régi alakjába helyeztetett vissza. A meghóditott Franeziaországot régi határaival a Bourbonoknak ajándékozták, Belgiumot Hollanddal egyesitették. Austria Belgiumért Olaszországban és Bajorország kis része által kárpótoltatott. Poroszország a Rajnánál és Szászországban nyert nagy területet, csakis ezen állam növekedett tekintélyesen. Ezen kivül tömérdek millió kárpótlást fizettettek arany és ezüstben, mi különösen Austria papirospénz-értékét kedvezőleg emelte.

816-ban már Ferencz kénye szerint uralkodhatott, elrendelte tehát az ujabb pénzérték-leszállitást, megalakult az osztrák nemzeti bank. Austria hadi költsége

készpénzben 460, adósságban 160 milliót tett; miután a 811-ben kibocsájtott pénzjegyek semmi alappal nem birtak, épen ugy elértéktelenedtek mint a becseréltek, értéköket a császár hasonló módon leszállitotta. Ezen második művelet már menthetlen csalás volt, mert az ország polgárait a régi bankjegyek beszedésénél biztositották az uj cserejegy teljes értékérül, miután azomban a császár-király ezt épen ugy leszállitotta, mint az elsőt, valósággal 100 forintért csakis 5 forintot adtak, mert először 20-at 100-al, másodszor ezen 20-at 5 forinttal cserélték be. Austria államadósságát a devalvationalis műtét 1.249,343.000 forintra apasztotta. A franczia háboruk tehát 850 millió valódi értékü pénzbe kerültek, valósággal 1.800,000.000 forintba. A második devalvatio sok bukást, nagy károkat idézett elő, mert a magyar közönség nagy része bizott a királyi szóban. A pénzjegyek rendkivüli megkevesbitése, a termény-értékeket teljesen lenyomta, 1 köböl (mai metermázsa) buzáért fizettek 40 frtot, $2^1/_2$ akó borért 40 frtot, mindkettő ára leszállt jó pénzben 2 forintra, nem esett aránylagosan az értékkel, mert ez esetben 8 forinton kellett volna megállapodni, melyre 20 év mulva emelkedett, a buza-, borral aránylagos árai voltak minden czikknek, különösen a külföldi gyártmányok és kereskedelmi czikkeknek; az első devalvatio senkinek sem vagy csak keveseknek ártott, mert a franczia assignaták bukásának hire Magyarországba is eljutott, a birodalom folytonosan apadt, évrül-évre szorongatták, a pénzértékben tehát senki sem bizott, mindenki igyekezett pénzét ingó és ingatlanba helyezni; a kereskedő és iparos, gyors lévén a

forgalom, rövid idő alatt értékét megtizszerezte, a vagyon rohamos szaporodása kárpótolta az érték silányodását. 811-ben azomban az 1000 millió államadósság leapadt 200-ra, a hat év 450 millióval szaporitotta meg, de másrészt nagy készpénzbeli hadi kárpótlást fizettek a francziák, a háboru lehetősége hosszu időre megszünt, a császári kormányt tehát a viszonyok ezen vagyonkobzásra nem kényszeritették. A pénzműtétet csakhamar követték az alkotmányellenes kormányfondorlatok.

818. az első szabad mozgalmak Spanyol- és Olaszországban mutatkoztak. A spanyol nemzet, midőn Napoleon hatalma fénypontján állt, feltámadt a győztes császár által behelyezett József Napoleon király ellen, a nyomorult Bourbon trónörökös VII. Ferdinandot kiáltotta ki királynak, ki az alkotmányt megerősitette; a spanyol nemzet jogaiért hősiesen harczolt az óriás ellen; a győzhetlen hadsereg először is Spanyolországban szenvedett vereséget, végre nagy áldozatok, az angolok segélyével szabadságát kivivta, Ferdinand azomban nemsokára az alkotmányt felfüggesztette, a szabad eszmék hóhéra lett. Olaszországban a franczia köztársaság olasz köztársaságot alkotott, a nép e rövid idő alatt a szabadság eszméit beszítta, midőn Napoleon királyságokat alapitott. Az olasz álkirály Beauharnais Jenő herczeg, a nápolyi királyok: József Napoleon, később Murat Joachim, kiméletesen, simán kormányoztak. A nápolyi Bourbon király tudatlan, dühös barom, az osztrák kormányzók nyers, gőgös, türelmetlen parancsolók voltak. A Bourbon és osztrák a szabadság árnyékát sem türte, egész Olaszországban a kiméletlen, lelketlen, durva erő-

szak uralkodott, ezenfelül az olasz a németet mint százados elnyomóját és ellenségét gyülölte, megindultak tehát a titkos szövetkezetek, a mozgalmak Olasz- és Spanyolországban, a franczia még pihent és erőt gyüjtött. Ez időben Európa legelső diplomatája herczeg Metternich, Austria mindenható minisztere volt, e kis sima herczegecske gyülölt minden szabad embert, remegett a népek szabadabb vágyaitul, a szabadságot általános dögvésznek tartotta, az európai szabad intézmények eltörlésére törekedett, látva tehát a szabad áramlatot, 820. Laibachba állami congressust hítt össze.

A szabadság kiirtására a viszonyok a lehető legkedvezőbben állottak. A szabad Angliában, mely a nemzetek érdekeit különben is csak különleges előnyökért támogatta, oligarcha tory-ministerium uralkodott, mely a népet megvetette, nagy sereget tartott, nagy gabonavámokat hozott be, a nép szabadságát korlátozta. Franczia ország alkotmánynyal birt, a nemesség a kamarában többségben volt, ezen hitvány nemesség a forradalomban sem nem tanult, sem nem felejtett, nem tanulta meg a nép- és országjogok tiszteletét és hatalmát, nem felejtette el a nép iránti gyülöletét; ezen elemet a franczia mérsékelt szabadság is feszélyezte, visszavágyott az elvesztett Versailli paradicsom után; ezen urak tehát örömmel fogadtak minden zsarnoki intézkedést. Metternich herczeget első sorban Olaszország feszélyezte, elhatároztatta tehát a szabadsági mozgalmak elnyomását, e szép tiszt Nápolyban Ausztriára bizatott, Anglia és Franczia ország ezt ugyan gyengén, külsőleg ellenzette. 821. Sándor czár azalatt, mig a

többi fejedelmek a czivilizált világ szabadsága ellen keresztes hadjáratot terveztek, Moldva, Oláh- és Görögországban a forradalmat szította és támogatta, ügynökei az egész Törökbirodalomban izgattak, a szláv nemzetiségi mozgalmat megalapitotta. Francziaországban leszállitották a választók számát, behozták a censurát, az eszélyes XVIII. Lajos hiába intette a keresztes vitézeket, a féktelen nemességet nem tudta visszatartani.

A magyar alkotmány megsemmisitésének elve Bécsben már 820-ban elfogadtatott, a végrehajtás módozatát azomban a magyar kormányszéki közegek ellenezték, József nádor nem volt az erőszak embere, Koháry kanczellár öreg napjait hazaárulással nem akarta beszennyezni, a műtétet idegenekkel nem akarták végrehajtatni, az ügy nem volt sürgős, vártak mig az alkotmány-rombolás Olaszországban végrehajtatott. 822-ben az osztrák hadsereg Nápolyba bevonult, az alkotmányt megsemmisitette. Ferencz király 822. augusztus 13-án az Almásy Ignácz gróf alkanczellár által aláirt rendeletében az eddig váltó-értékben megszavazott adót 500.000 forint levonással ezüstre emelte, 28.000 ujonczot mint a 813- és 815-ben megajánlott katonailleték maradványát elrendelte, az adó és ujonczok behajtása a megyéknek megparancsoltatott. Ezen hatalmi rendeletet semmi sem indokolta, Austria pénzügyei virágzottak, Európában teljes béke uralkodott, az ujonczok tehát egészen feleslegesek voltak. A nemzetnek egy része azomban megpuhult, Békésmegye feltétlenül engedelmeskedett, néhány gyászmagyar a szabadság várainak kapuját megnyitotta és meghódolt, egyetlen

egy főispányt sem emlit a történelem, ki az erőszak merénylete ellen megyéjéhez csatlakozott volna, a megyék nagy többsége azomban az engedelmességet megtagadta és felirt ő Felségéhez. Megkezdődött az erkölcsi küzdelem a megyék és a kényuralom közt, a vezérszerepet Bars-, Nyitra-, Zala-, Nógrád-, Gömör-, Zemplény-, Sopron-, Komárom-, Vasmegyék vitték, csatlakozott hozzájok még 6 megye, ezek nemcsak tiltakoztak az alkotmánysértés ellen, de a főispányi rendeleteket megsemmisitették és a tisztikart a királyi rendelet végrehajtásától eltiltották. Metternich herczeget, a kényuralom bősz lovagját a megyék tiltakozása nem ijeszthette vissza, mert ő nyilt kitörést óhajtott, hogy egy csapással a szerinte alkotmányos bohózatot szétrobbantsa.

A tiltakozó megyékbe teljhatalmu királyi biztosok küldettek katonai segédlettel. Ezen merényletre következők vállalkoztak: gróf Cziráky Antal, báró Wenkheim József, gróf Amade Ferencz, báró Ötvös Ignácz, báró Malonyay, Lónyay Gábor, Almásy József és többen; az emlitettek nemcsak egy, de több megyében is szerepeltek; a nyomorultak azt hitték, hogy az oroszlán beteg, az inasok rugására kiadja lelkét és a szolgák az országos zsákmánybul gazdagon fognak megjutalmaztatni. Zemplény-, Nógrád-, Barsmegyékben a tisztikar lemondott, az ügyek kezelésére bizottság neveztetett. Nyitrában Ötvös biztos az alispányt és egy szolgabirót vasra veretett, Komáromban az alispányt házifogságba tették, az öreg táblabirák és alispányok azomban mindenütt igen ovatosan jártak el, a kitörés, mire

herczeg Metternich számitott, elmaradt, még az áruló királyi biztosokat sem támadták meg. A bosszupolitika megakadályozásában nagy szolgálatot tett a becsületes Németh József királyi főügyész, kinek az ellenállók perbefogatását elrendelték. Németh először irásban, később Ferencz király elé hivatva, személyesen kijelentette, hogy erre nincs törvény; ezen becsületes férfias nyilatkozata sokakat megmentett a bajtul, mert ha a királyi főügyész nem becsületes ember, a mi rossz törvényeink és szolgai bíróságainkkal százakat nyomorba dönthetett volna. Az elfogottakat a királyi biztosok 24 órai fogság után szabadon bocsájtották. Ezen erőszakos merénylet a szabadság ügyének valósággal használt, a tántorgókat a veszély megszilárditotta. Az országgyülésen a gyávák is az erősekhez csatlakoztak, az egész középosztály tömörült.

Ez évben Veronába ismét kongresszus jött össze, herczeg Metternich a koronák képviselői gyülésébe büszkén léphetett, egész Olaszország le volt igázva, az alkotmány az egész osztrák monarchiában letiportatott, Francziaországban siri csend uralkodott, Európa szárazán még egy nép hordta fenn fejét, a spanyol, az utolsó szabad népet is el kellett némitani. Ferdinand erre saját erejével képtelen lévén, e magasztos feladattal Francziaország bizatott meg, a franczia kormány e feladatot örömmel elvállalta, mert őt a veszély legközelebbrül fenyegette, a sötétség szelleme előtti hódolatra a francziák előbb diplomatice szólitották fel a spanyol kormányt, az önérzetes spanyolok a tolakodót büszkén visszautasitották. 823. a franczia kamarábul

Manuel követet a kamara egy évre kizárta és gendarmokkal vitette ki, e merénylet ellen 67 követ tiltakozott. Angouleme herczeg 100.000 francziával a spanyol sereget legyőzte, Ferdinand rokonát a zsarnok királyt diadalmasan helyezte be Madridba, a kényurak előtt egész Európa meghajolt, csak Törökországban lengett még a szabadság zászlója, orosz védnökség alatt, ez azomban inkább nemzetiségi, mint szabadságharcz volt, nem volt félelmes, mert a hatalmas orosz czár a gyengéket mikor akarta akkor törhette össze.

824. Ez évben halt meg az eszélyes, tartózkodó XVIII. Lajos, helyébe a szeles, vakbuzgó, büszke X. Károly lépett; a szabadság ügyét ezen trónváltozás nagyon elősegitette, mert X. Károly a kényuralom hiveit biztatta, a hatalom ezáltal naponta gyülöltebbé lett, a kamarában ugyan a szabadelvüek száma 11-re olvadt, a kamarán kivül azomban milliókkal szaporodott, titkos szövetségek alakultak, az olasz-spanyol forradalmárok titkon szövetkeztek a francziákkal, Olaszországban Austria parancsolt, a sardiniai királyságban csak az járhatott iskolába, kinek szülei 600 frank évi jövedelmet kimutathattak. A kényuralommal nyiltan senki sem ellenkezett, a szabadok azomban titokban az önkény ellen az aknákat folytonosan készitették, herczeg Metternich és társai érezték a veszélyt, de az aknát nem tudták felfedezni. Az orosz czári ház Konstantinápoly birtoka, az aldunai tartományok fennhatósága iránti vágyát leplezetlenül kimutatta, Franczia országot Belgium és a Rajna egy részével kecsegtette. X. Károlynak tetszett a hóditás eszméje, ez a fejedelmek egyet-

értését megingatta, Ferencz király alkotmányellenes czélzatait visszatartotta, mert európai Törökországnak oroszországbani bekeblezése felbillenti Európa egyensulyát, megsemmisiti Austria befolyását, veszélyeztette magát a birodalmat, mert Konstantinápoly szláv ura Galiciát sem hagyta volna meg Austriának, a porosz király Austriából kárpótoltathatott volna Orosz- és Francziaország nagyobbodásáért. Az orosz veszély mindaddig csak fenyegetés, lehetőség volt, mig Oroszország egymaga állott, mert Austria Oroszországgal egyenlő hatalommal birt, az angolok Konstantinápoly elfoglalása ellen Austriával szövetkeztek volna. Poroszországot osztrák területtel megnyerni nem lehetett, mert ha Franczia-ország Austriát támogatja, Poroszország a franczíáktul megtámadva czélt nem érhet, de Oroszország sem lett volna képes Törökországot meghóditani. A franczia-orosz szövetségnek csak lehetősége is veszélyeztette Austriát, e veszély ellenében Ferencz király Magyarországban az elégületlenség tüzét nem támaszthatta fel, mert Magyarország birodalma felét tette, egyoldalrul határos volt a lázadó török tartományokkal, más részrül a szláv Galiczia választotta el; nem tehette ezt azért sem, mert a lengyelek és az oroszok közt az ellenségeskedés enyhült, orosz Lengyelország alkotmánynyal birt, Sándor a lengyeleket nem zaklatta, Galiciát ellenben önkényesen németül kormányozták, a háboru vagy magyar forradalom esetében a galiciaiak támadása is valószinü volt. Buta, hetyke minisztert a valószinüségek nem tartották volna vissza, Metternich herczeg nem volt lángész, de éles itélő tehetséggel

birt, Austria keserü iskolán ment keresztül, ennélfogva az első merényletnél megállapodott. 825. a szabadság szelleme Franczia- és Olaszországban naponta erősbödött, az Aldunánál az ellenállás folytonosan szilárdult, a török hóditást nemcsak az orosz czár, de az orosz nemzet is óhajtotta, az elszigetelt császár tehát 825. szeptemberre Pozsonyba országgyülést hitt össze, a megyék a bitorlás ellen tömörültek.

A követek táblája ujabb alkotmány-biztositékokat kivánt.

1. Követelte, hogy a király a nemzetet a törvénytelenségek ismétlése ellen biztositsa.

2. Az országgyülés mulhatlanul, pontosan minden három évben tartassék meg, a bezáró leiratban már az uj határideje tüzessék ki.

3. A helytartótanács köteles minden törvénytelen rendelet ellen tiltakozni, a törvénytelent rendelő vagy végrehajtó kormányszék tagjai bünvádi pörbe fogassanak és a hétszemélyes tábla által itéltessenek el, az országgyülés által alkotandó törvények szerint.

4. A törvénytelen adó tudassék be.

A király az ország legfontosabb törvényeit sértette meg, 13 évig az országgyülést mellőzte, az országot még mindég a tántorithatlan, becsületes, jeles 91-iki hazafiak: Borsiczky, Máriássy, Balogh, Pázmándy, a fiatalabb kitünőség Nagy Pál vezették, a biztositékok gyengék, méltányosak voltak és még sem vihették ki. Megtörtek nem a királyon, de a nyomorult főrendeken. Az absolutismus álláspontja sokban javult, eddig a király- és kormánynak kellett a szabad eszmék ellen küzdeni,

a király- és kormánynak kellett az erőszak, kényuralom büntetteiért a nemzet bocsánatát kialkudni, 825-tül fogva a király e kinos, lealázó szereptül fel volt mentve, helyette a szolga főurak harczoltak a kényuralom, a sötétség mellett, a magyar nemzetiség ellen, tették ezt nyiltan az egész világ előtt, sőt néha még páratlan szemtelenséggel a becsületes hazafiakat túlzás, népszerüségvadászat, anarchicus érzelmek- és czélzatokkal vádolták is, a szolgaság főrendi kiváltság lett. Az alsó-ház kivánalmai közt valódi biztositékot a rendi szerkezet és kormány mellett csakis az nyujthatott, ha a feloszlatáskor az uj országgyülés határnapja is kitüzetik, mert ez esetben az országgyülési választások megtartathatnak, a tanácskozások megkezdethetnek. A felelősségrül szóló törvény csak szóvirág volt, mert a helytartóságot a törvénytelen királyi rendelet elvetésére nem hatalmazta fel, a helytartó-tanács tehát köteles volt a rendeletet végrehajtani. Aki valamely cselekményt nem maga tervez és az idegen tervet köteles végrehajtani, az elhárithatlan kényszer alatt állván, az ily cselekményért meg sem büntethető; a kanczellár és kanczellária nem lett volna büntethető, mert az illető csak személyében büntettetett volna; a kanczellár és a kanczellária Bécsben laktak. Kivihetetlen volt azért is, mert a biráskodással a hétszemélyes tábla bizatott meg; ennek tagjait a király tetszése szerint elmozdithatta, tehát a királytul függött; függő törvényszék, ura eszközeit még sohasem itélte el, de értéktelen volt főleg azért, mert a király az elitéltnek kegyelmet adhatott, a per és itélet tehát csak politikai bohózat lett volna.

Az osztrák liberiás inasok azomban még a szabadság árnyékától is remegtek, visszavetették az országgyülést meghatározó napot, az adó betudását, a helytartóság felelősségét. Az alsó- és felső-ház közti vita 9 hónapig tartott, a hazaáruló biztosok sok nyilt és álczás, de érthető szidásokban, gunyokban részesültek; Máriássy István, Gömör 9 országgyüléseni követe, megpillantva gr. Czirákyt a karzaton és reá mutatva, beszédét igy kezdte: „felemelt fővel jár köztünk a gonosz“ s a t. Többen a biztosok fejét kérték, ez azomban a főurakat nem feszélyezte, a szolgaság ez időben főuri divat volt, magas hivatal, István- vagy aranygyapjas-rend, mindent eltakart.

Még az országgyülés kezdetén, deczemberben meghalt Sándor orosz czár, halála hirére a forradalom kiütött, a nemességben az alkotmány vágya feltámadt, az összeesküvés fejei, Trubeczkói, Obolenszki herczegek, Murawief, elfogattak. Miklós czár, Sándor utóda, Törökország hóditása megkönnyitése és a szabadeszméktüli elterelése végett a pánszlavismus eszméjét nyiltan hirdette, ügynökeit minden szláv tartományokba elküldte, a franczia szövetség eszméjét pengette, a szent szövetség szálai szakadoztak. Metternich herczeg az erőszak politikájával szakitott, a nemzet erkölcseinek megrontása, vesztegetések által akarta Magyarországot megsemmisiteni, az alsó-ház ellen felállitotta a felső-házat, közönyés kárörömmel nézte a Karok és Rendek küzdelmeit. 826. Miklós czár nyiltan folytatta készületeit és pánszláv üzelmeit. 827. Ferencz Nápolybul megszálló hadseregét kivonta, X. Károly a párisi nemzetőrséget fel-

oszlatta, Villele uj kamara-választásokat rendelt el, a többség a conservativek kezeibül kisiklott. X. Károly megalkotta első szabadelvü ministeriumát. Angliában is a whigek jutottak kormányra, Canning vezérlete alatt. A magyar felső-házat megfertőztette a magyarság, az alkotmányosság szelleme, a felső-háznál is alakult egy kis párt,- gróf Széchenyi, báró Wesselényi, gróf Zay és többekbül, mely magyar akart lenni, az emberi jogokat elösmerte, a főherczeg nádornak reszketés nélkül ellen mert mondani.

Nagy Pál, a magyarság és alkotmányosság lelkes harczosa, vegyes ülésben a magyar nyelv mellett hatalmas szónoklatot tartott; gróf Széchenyi Istvánban a lelkes beszéd a magyarság szellemét felébresztette, a magyar tudós társaság megalapitására felajánlotta egyévi 60.000 forint jövedelmét, követték rögtön Károlyi György és Andrásy György grófok, Vay Ábrahám és több más nagyurak és gazdag birtokosok. A tudós társaság megalakult tehát a nemesség adományaibul, csak az ország első nemese, a gazdag jövedelmekkel elboritott magyar király és családja nem járult egy fillérrel sem a magyarság templomához. Gróf Széchenyi István első felléptével meglepte a pozsonyi magyar világot, midőn évi jövedelmét felajánlva, a magyar köztéren először felszóllalt, már 35 éves és csak huszárkapitány volt, idejét felváltva Bécsben a legfőbb körökben és a telivér német hadseregnél töltötte, ennélfogva tökéletesen magyarul nem is beszélt, Magyarország közjogát, belviszonyait nem ösmerte, az adó- és ujonczügyekben elkövetett osztrák bitorlás a túlzó

császári Széchenyi-családot teljesen hidegen hagyta, Széchenyi István gróf pedig a heves országgyülési viták alatt mélyen hallgatott. A nemes gróf a nemességet a katonaságnál lévő fertálymágnás korhelyek, a kanczelláriánál csuszkáló férgek után itélte meg, a magyar bort, a zsiros magyar ételt, az erős magyar dohányt, a nyilt magyar vitát, a hagyományos osztrák ellenszenvet gyülölte, a kis- és középbirtokos nemest lenézte, mert németül nem gagyogott, mert a világlátott kényes grófnak nagyuri comfortot nem nyujthatott. Az erdélyi grófokat, kiket csak egy szálacska választott el a nemességtül, sem szerette; emlékirataiban ezt mondja: az embert első látásra megnyerik, utóbb azomban elidegenitik, inkább meghalnék, mint köztök lakjak, meglátszik rajtok a török szomszédság; a magyar nemesekrül ezt mondja: „egyetlen örömöm, ha e disznófajra kiönthetem epémet, szivembül utálom őket“. A nemes grófnak ezen nemes nézeteit a nagy közönség nem ösmerte, áldozatkészsége bámulatot idézett elő, a nagyszerü áldozat által köztiszteletet és szeretetet vivott ki és ezt meg is érdemelte, mert az áldozat nagy és valódi volt. Magyarország fennállásának alapfeltételét a magyarság képezte; politikus kezdet volt, mert miután a magyarságot már 1-ső Ferdinánd biztositotta, az alapitványt illoyalis támadásnak keresztelni nem lehetett.

Gróf Széchenyit egész életében a szerelmi epedés, a hatalmi, csillogási, népszerüségi vágy, a hiuság kinozták; 34 éves koráig a gazdag, szép, eszes grófnők után futkosott, egész kosárgyüjteményt szerzett, minden egyes kosárnál főbelövéssel fenyegette magát; a kato-

naságnál serdülő korától szolgált, vagyona, személyes bátorsága, a franczia háboruk daczára, csak huszárkapitányságig vitte és az őrnagyságtul is távol állott, ez sértette büszkeségét. Metternich herczeggel többször érintkezett, a nagy diplomata 826-ban a leendő reformer gróffal gyakran találkozott. Metternich Széchenyi tehetségeit nem ösmerte fel, szoknyahős osztrák kapitánynak tekinté és előtte az osztrák politikárul és Magyarországrul fesztelenül nyilatkozott; egyszer a jövendő politikusnak ezt mondá: „A magyar alkotmány erős kőépület zsuptetővel, az épületet elrombolni nem lehet, csak a tetőt kell meggyujtani és az ellenzéket belefojtani"; a kölcsönös őszinte beszélgetések daczára, egyik sem ösmerte fel a másikat, Széchenyi a leplezetlen önhittség és rosszakarat daczára Metternichet megnyerni remélte, Metternich, gróf Széchenyi szép tehetségeit, túlságos dynaszticus loyalitását nem ösmerve fel, 20 évig mellőzte. Széchenyi jellemének két főhibáját képezte az udvari kegy és a népszerüség hajhászata; a nemes gróf folytonosan udvarolt Metternich herczeg a hatalmas osztrák kanczellár- és József főherczeg nádornak, ha Metternich görbe szemmel nézett reá, ha a magyarokat szerető nádor szavait, könyveit roszszalta, azonnal főbe lövéssel fenyegette magát és naplójában felfogadta, hogy ujjhuzási politikát nem fog követni. A király és herczegek kegyével egyenlőleg imádta a népszerüséget, egy fáklyásmenet vagy tömeges éljenzés határtalan boldoggá tette, ha ez kimaradt, Deákot, Wesselényit, Kossuthot, vagy bárki mást tisztelt meg a közönség, kétségbe esett, végtelen szeren-

csétlennek érezte magát, honfiui fájdalmában azonnal agyonlövésre gondolt.

Gróf Széchenyi az ellenzék és osztrák kormány között semleges állást foglalt el, figyelmét különösen az anyagi fejlődésre forditotta, a dicasteriális kormányzat kielégitette, sem Magyarország önállása, sem a felelős kormányra nem vágyott, a hatalmat a főuri rendnek akarta megszerezni és a nemességet a nép által helyettesiteni, az ósdiakat könyveiben megtámadta, a hátramaradás okát magára a nemzetre háritotta, a 831-ben forgalomba bocsájtott Stadium czimü könyvében határozott programmal lépett fel, 12 törvény hozatalát ajánlotta: 1.) A hitelrül. 2.) Az ősiség eltörlése. 3.) A fiscalitás megszüntetésérül. 4.) Az általános birtokképességrül. 5.) A házi pénztár és országgyülési költségek aránylagos viselésérül. 6.) A törvény előtti egyenlőségrül. 7.) A nemtelenek által választandó védő-ügyvédekrül. 8.) A vizek, utak rendezése és belvámokrul. 9.) A monopoliumok, czéhek, a husmegszabás eltörlésérül. 10.) A magyar nyelven szerkesztendő törvények és itéletekrül. 11.) A király a megyékkel magyarul érinkezzék. 12.) A tanácskodás és biráskodás nyilvánosságárul. A Hitel czimü könyvében sürgetőleg ajánlja a váltótörvény behozatalát, a Hitelben menti az asszonyok németségét, és ezt a magyarok durvaságának tulajdonitja, rövid törvénykezést, gyors végrehajtást kiván, panaszkodik a birtokosok szegénysége és gyakori bukásárul. Az országot a következőleg jellemzi: Magyarország a vezérek alatt született, István és László alatt gyermeki, Lajos és Mátyás alatt serdülő korát élte, Mária

Terézia alatt lett ifju, ma férfi, jövendőben lesz ember. A reformokat a Stadiumban következőleg ajánlotta: Arrul kell meggyőződnünk, hogy elnyomatásunk- és hátramaradásunknak nem a kormány valódi oka, de értelmi sulyunk parányisága, önzésünk és privilegiumaink bálványozása. Magyarország korának jellegezése történelmi tudatlanságot bizonyit, mert Magyarország férfiassága délpontján Nagy Lajos alatt állt, műveltségre a nagy államokkal egyenlő és minden akkori európai királyságnál hatalmasabb volt; az osztrák kormány előtt a nemzetre szórt tudatlansági máz a hatalom előtti csuszás és rágalom volt, mert a főurak ugyan tudatlanok voltak, de a Széchenyi által disznóknak nevezett nemesség bármely más nemzet politikusaival egyenlő politikai műveltséggel birt, az ujabb kor és eszmék már nagykoru, de pár esztendővel később szereplő egyéniségei: Deák Ferencz, Nagy Pál, Kölcsey, Kossuth, br. Vay Miklós, br. Wesselényi Miklós, az angol államférfiakkal is sikerrel mérkőzhettek volna; az ország anyagi és értelmi kifejlődése nem az ország és vezetői tunyasága, de a főurak buta honárulása, a császári kormány rosszakarata és erőszakos ellenzése miatt maradt el. Ugylátszik a nemes gróf nagy előde, a parányi Széchenyi család megalapitója, a jeles kalocsai érsek emlékiratát nem olvasta, a magyar politikát bécsi kebelbarátai piszkos szemüvegén nézte, az ország értelmiségét mágnás-társai után mérte.

A 12 törvényjavaslat a magyar politika tengerén erős hullámzást idézett elő, mert e kor szabadelvü kivánalmaival 38 év óta tömören először egy gazdag

gróf állott elő, az osztrák liberiás főurak családi hatalmokat veszélyeztetve érezték a 2., 4., 5. törvény által, a fukarok és emberteleneknek szivgörcsöket okozott az 5., 6. törvényjavaslat, Metternich és József főherczeg epéjét felforralták a 10., 11., 12. javaslatok. Mig társai és a bécsiek Stefferl grófot veszedelmes ujitónak tekintették, a nemesség programmját örömmel karolta fel. A 12. pontot általában nem gróf Széchenyi találta fel, a bank felállitását és hitelt már rég sürgették, a viziutak épitése szükségét az országgyülés már III. Károly alatt 1723. kimondta, utakat a megyék, a helytartóság és kanczellária huza-vonája daczára épitettek, Máriássy István gömöri alispán 30 éves alispánsága alatt 70 mértföld kőutat épittetett, a magyar nyelvet, a nyilvános biráskodást 40 év óta követelte az ország, a követeket a nemesség már Hunyady Mátyás alatt sajátjából fizette, a törvény előtti egyenlőség, a parasztok birtokképessége, a szabadelvü nemzedéknek nemcsak fő politikai hitelvét képezték, de ezek már a parasztbirtoknak tulajdonosaikra teljes átruházásárul is gondolkoztak, a 12 javaslat közül gróf Széchenyinek eredeti eszméje csakis az ősiség eltörlése. Ennek kiviteli módozatát is mellőzte a jeles gróf, mert a hazai viszonyokat nem ismerte és ezt idegen irók után elmesélni nem lehetett.

Báró Wesselényi Miklós Austriáért, az uralkodóházért nem rajongott, magyarul érzett és gondolkozott, a miniszterek előszobáit nem ismerte, a bécsi köröket nem kedvelte, az osztrák és cseh aristocratiával nem pajtáskodott, véleményét merészen és kiméletlenül, mindenütt, minden időben kimondta, főleg az egyéni szabad-

ság biztositását, nemzeti önkormányzatot óhajtott, a népnek a nemességgeli egyesitésén törekedett, a magyarság izmosodására nagy sulyt fektetett; azon főuri ellenzékiek közé tartozott, kik családi hagyományaiknál fogva, a királysághoz ragaszkodtak, de a forradalmároktul csak egy hajszál választotta el és e szálat mindig készek voltak elszakitani, midőn a király vagy kormány, az ország vagy egyén jogait megtámadták. Az országgyülés eszesebb, ifjabb tagjai belátták, hogy Magyarország alkotmánya csak szinleges, a nemesség magában az alkotmányt, a magyar államiságot fenntartani, ujabb jogokat kivivni képtelen. Hosszas viták után végre a király, a nemzet adó- és ujonez-megszavazási jogát ujolag biztositotta és eljárása törvénytelenségét elismerte, az országgyülés 4,395.000 forint adót megszavazott, a kis adóhátralékot a király elengedte. Az utolsó sérelmi országgyülés volt ez, ezután mind Metternich herczeg, a király kedvencze és teljhatalmu minisztere, mind az ellenzék, vagyis az alsó tábla, más térre léptek, herczeg Metternich a vesztegetés ütegeit állitotta fel és Magyarországot a magyarok által akarta megbuktatni; az ellenzék a jogterjesztés, a magyarság megszilárditása mellett tömörült és izgatott és az ország anyagi fejlesztésén buzgólkodott.

IV. FEJEZET.

828. Miklós czár török hadjárata. — Görögország és az aldunai tartományok elismerése. — 829. a franczia reactio. — 830. A párisi forradalom. — A külpolitika befolyása. — Az uj kényuralmi rendszer. — 830. országgyülés. — Ferdinánd koronázása. — Uj pártalakulások. — Gr. Reviczky kanczellársága. — Az ellenzék kivánalmai. — Br. Wesselényi Miklós vezérsége. — A vesztegetési rendszer. — Részletes pórlázadás. — 832. országgyülés. — Osztrák párt. — Közhangulat. — Az országgyülés szervezete. — Nagy Pál nyilatkozatai. — Br. Wesselényi Miklós fenyegetése. — Az alsó- és felső-ház küzdelmei a magyar nyelv és vallás tárgyában. — Alsóházi vihar. — Erdély helyzete. — Wesselényi sikerült izgatása. — Tettleges ellenállás. — Férfias ellenzék. — Az országgyülés feloszlatása. — Sajtókobzás. — Ferencz császár halála.

828. Miklós czár a meggyengült Törökországot megtámadta, győzedelmesen nyomult előre, mert a szultán erejét részben lázadó tartományai vették igénybe, részben a janicsárokat eltörülve, európai módra rendezett seregei még szervezve nem voltak. 829. X. Károly juliusban reactionarius miniszteriumot nevez, herczeg Polignac elnöklete alatt; szeptember 10-én a Drinápolyig előnyomult Miklós czár Drinápolyban, Konstantinápoly közelében békét kötött; a török szultán Görögország függetlenségét elismerte, Moldva és Oláhország jogait biztositotta, 70 millió hadi költséget kötelezett, a fizetés teljesitéséig az orosz seregnek az aldunai tartományokbani maradását a szultán megengedte; ezen béke Törökországnak kedvezett, mert Miklós ha békét nem köt, pár nap alatt európai Törökországot megsemmisithette volna, a békét Ferencz császár és az angol kormány komoly közbenjárása eszközölte. X. Károlyt a politikai viszonyok megbénitották, Miklós czár egyedül nem mert még Austria és Angliával daczolni. Magyarország alkotmányát az orosz háboru, Törökországot a királynak a magyarokkali kibékülése mentették meg, általában Magyarország sorsa 790. óta szervesen össze volt kötve a Francziaország által vezetett szabadsági mozgalmakkal. 830. juliusban a franczíák X. Károlyt elüzték, Lajos Fülöp orleansi herczeget királynak kiáltották ki. A szabadság eszméje tehát Európa leghatal-

masabb országában ismét győzött. Európa Isten-kegyelmi királyai közé ismét egypár fejedelmi lázadó tolakodott be, a szabad eszmék a túlzás országában, a kényuralom felett diadalt ültek.

830. az országgyülést összehivták. A király és miniszterei idegeire a franczia forradalom kellemetlenül hatott, a pánszlavizmus álczáját levetette, az olaszok mozogtak, az absolutismus paradicsomi-kora elmult. Ferencz király Ferdinánd fiát magyar királynak kivánta koronáztatni, ezzel valószinüleg azért sietett, mert ámbár Ferdinánd hülye és tehetetlen volt, a szokásos örökösödési-rend érdekében, idősebb fiát nem akarta mellőztetni; óhajthatta ezt a király azért is, mert a királyi kötlevél fogalmazásakor az országgyülésnek joga lévén felszóllalni, nem akarta ezt a hülye király, vagy a családi tanácsra bizni, másrészrül félt a bekövetkezhető vihartul, békésen előre akart tehát intézkedni, hogy az örökösödés teljes csendben történhessék meg; az országgyülés másik főczélját az ujonczok képezték, a háboru két oldalrul is félhető volt, tarthattak a szabadelvü Franciaországtul, hogy Napoleoni megaláztatása megboszulására a forradalmárokkal szövetkezik, tarthattak Miklós czártul, hogy Törökországot szétrombolja, tarthattak végre az általános olasz forradalomtul, egész Európa tele volt a forradalmi gyuanyaggal, a forradalom tüze 93-ban a fejdelmeket majdnem porrá égette, az általános mozgalom vagy orosz-török háboru esetére tehát Ferencz király Magyarországot biztositani óhajtotta. 825-ig a kormány a hivatalnokokat saját szolgáibul nevezte, 25-ben már e politikát megváltoztatta,

az ellenzékiekbül ujonczozott, főleg a hitehagyott ellenzékieket vagy azokat nevezte hivatalokba, kik saját költségeiken hatalmas ellenzéki alispányt vagy követet buktattak meg; Bartal, Somsich, Pongrácz, Szerencsi, Plathy, a 827. országgyülés harsogó szónokai, már ezen országgyülés alatt hallgatag, alázatos királyi hivatalnokok voltak.

Az alsó táblánál három párt alakult, az udvaronczok, némely felső bánáti megyék követeibül; a mérsékelt alkotmányosak, kik főleg az eddigi rendi alkotmány fenntartását óhajtották, a szabadelvüek, kik modern alkotmányi biztositékokat, a politikai jogok terjesztését követelték. Az ellenzékiek a királyi kötlevélben a felelős kormányzatot, a só árának kizárólag az országgyülés általi meghatározását, a papirospénznek érczpénzzeli kicserélését, Galiczia bekeblezését, Ferdinand király Budán lakását követelték, az 5 közül a 3. és 4. alaptalan követelés volt, mert Galiczia Magyarországhoz valódilag soha sem tartozott, az Árpádok igen rövid ideig elfoglalva tartották, Nagy Lajos egész Lengyelország királya volt, Galicziát ugyan a magyarok iránti szeretetbül mint magyar király kormányoztatta, de halála után ismét és véglegesen elszakadt; Európa térképét a bécsi congressus szabályozta, a hatalmas fejedelmek az ősiségi igényeket nem tisztelték. A szabadelvüek javaslatai kisebbségben maradtak. A követek táblája a magyar nyelvnek diplomaticaivá emelését követelte, az ujonczoknál ki akarta kötni, hogy a sereg a külforradalmak ellen ne használtassék; a magyar nyelv diplomaticaiságát, ugyszinte a sereg alkalmazását kor-

látozó záradékot a felsőház elvetette. Ezen országgyülésen báró Wesselényi Miklós az ellenzék vezére lett, az ország legnagyobb ellenségét herczeg Metternich Kelement honfiusitották, Magyarország kanczellárja gróf Reviczky Ádám volt, szerencsés egyéniség, a király kegyencze, kit senki sem ismert, senki sem tudta miért lett Magyarország kanczellárja; herczeg Koháry után Reviczky sem nagy tehetség, sem szabadelvü nem volt, de hazáját szerette, a törvénytelen merényleteket nem pártolta, mindenesetre tehát a ritka, becsületes kanczellárok közé tartozott, mint az igen szerény középosztály fia (Ferencz tette gróffá), a magyar nyelvet pártolta. Metternich herczeg az alkotmányosság elleni hadjáratott már 816-ban megkezdte, a főispányok némely megyében 10 évig sem tartottak tisztválasztásokat, a jó érzelmü alispányok zaklatására mindenféle czim és ürügy alatt királyi biztosokat küldtek, hol magát az alispányt meg nem támadhatták, megtámadták rokonaik- és barátjaikat; igy Gömörben Máriássy István a megyének 20 éves alispányja, 8 országgyülésen rendithetlen ellenzéki követe volt, tudta, akarata nélkül a megyében egy szálat sem lehetett meggörbiteni; az öreg alispány nem volt áruczikk, hivatalát erélyesen viselte, az ország legjobb birái közé tartozott, az alispányt nem lehetett semmikép se megtámadni; egy urat azomban kondásai megöltek, az elvetemült gyilkosokat keztyüben nem lehetett vallatni, a főbiró, az alispány veje, a büntényt a bünösök testi baja nélkül kinyomozta; a kormány kinzás ürügye alatt teljhatalmu biztost küldött, kinél a kinzás kideritése csakis mellékes czél volt.

A kormány az értelmiség megbuktatására a 30-as években megkezdte a nyers erő felhasználását; ezelőtt a tisztválasztásokon leginkább az értelmes, az uri osztály jelent meg, vagyis megyénkint legfeljebb 300 választó, az alispányság nehéz teher volt, nem nagyon kapkodtak utánna, lelkiismeretesen megmérték a jelöltek jellemét és képességét, a főispányok jeles alispányaikkal büszkélkedtek. A választókat a megválasztott alispány megvendégelte, a választás szép csendesen befejeztetett. Egy megyében azomban nem 300, de 3000, sőt Borsodban 8000, Nyitrában 16.000 választó volt, és pedig sok semmivel, vagy igen kevéssel birt, nagy rész, különösen a katholikus oláh, rusznyák köznemesek csekély műveltséggel birtak. A szabadság, állami függetlenség érzete, a magyarsághozi ragaszkodás a legutolsó nemesben is megvolt, nyilt államellenes merényletekre a nemességnél nemcsak többséget, de pártot sem lehetett szerezni, de meg lehetett velök a jelesebb képviselő-jelölteket buktatni, a megyei hivatalokban jellemtelen, szolgalelkü, ostoba, megveszthető egyéneket hozni, mert a tudatlan tömeg a vesztegető jelölt képességét, jellemét megitélni nem tudta, a lakoma, a hizelgés által elámitva, a becstelen és tudatlan urakhoz szegődött; ezek a főispányok uszályhordozói lettek, megalakult a szolgalelkü salak, mely, mert belső értékkel nem birt, csak a főispányi pártfogás mellett maradhatott tisztviselő. A köznemesség nem azért adta el magát mert rosszat akart, de csatlakozott a vesztegetőkhöz, mert egy része buta volt, a másik rész gyenge műveltséggel birt, a korkérdések magaslatára tehát nem

tudott emelkedni; a szabadság nála az adó nem fizetés, a követ- és tisztválasztás, az ujonez-megszavazásban állt. A reformok ellenében, mely az országra már életkérdés volt, a kormány által használható elemül szolgált. A nemességben az ugynevezett boeskoros nemesség igen tekintélyes számot képviselt, alig tett 50.000 családott a birtokosabb nemesség, az egész nemesség 800.000 lélekbül állt, tehát a nemesség $^3/_4$ része a szegényebb osztályhoz tartozott. A középosztály a szegényebbekre döntő befolyással birt, mert egy részét a rokonság is füzte, egy nagy részét pedig hagyományos tisztelet kötötte a főbb megyei családokhoz, melynek ősei a megyei nemességet a csatatéren vezették, ügyeikben mint alispányok, szolgabirák biráskodtak, a protestansok ügyeit a községben, megyében, kerületben vezették.

A középosztály nem vonult vissza a küzdelem előtt, nem adta fel a tért, küzdött mindenütt, a küzdelem azomban nehéz volt sok helyt, mert némely megyékben a nagy urak és főpapság birtokain taxás nemesek laktak, ezek az anyagi nyomásnak ellen nem állhattak. A vesztegetés ellenében vesztegetéshez kellett folyamodni, a vagyonosabbak álltak a szabadelvü pártok élére, a főispányok, hol bukásuk biztos volt, a tisztválasztást évekig elhuzták, a követválasztási itatást jó előre megkezdték, Gömörben 33-ban kellett volna tisztválasztásnak megtartatni, a főispány csak 36-ban tartotta meg. Igen sok vagyonos család a tiszt- és követválasztások következtében adósságokba merült, mert a politikai harcz a győzelemmel nem szünt meg, megujult ez minden három évben. Trencsényben pedig, ezen

kis megyében, három évig tartott a küzdelem, az ellenzéki jelöltnek 60.000 forintjába került. A kormány helyzete kedvezőbb volt, mint az ellenzéké, mert a kormány ugyan pénzt nem adott, de a kormány mellett küzdöttek a főpapok, a fanatismus fegyverei és gazdag erszényökkel, küzdöttek a főurak taxás nemeseikkel, tekintélyök és pénzökkel, a győztes vesztegető, főispányság-, királyi táblai bíróság-, helytartó-tanácsossággal, grófi ranggal jutalmaztatott, a jutalom ingere az üres, gazdag főket felvillanyozta, bárók, grófok alispányi és követi jelöltekül léptek fel. A vesztegetés által diadalmaskodók szemtelensége határt nem ismert, egy ilyen vesztegető hős a Máriássy-család és gróf Andrássy György közti határjárási pörben a gyülölt család tanuit magával szembe állitotta, ami a tanunak jobbra, az az alispánynak balra volt, az alispány a tanu vallását a maga állása szerint, tehát épen ellenkezőleg irta be; midőn az egyik tanu az igazság mellett hangosabban nyilatkozott, az alispány a határon a tanura 24 botot veretett, pedig Andrássy az alispányt nem vesztegette meg, sőt nyomást sem gyakorolt reá; ugyanezen alispány, Abafy Károly, a megyei nagy gyülés határozatát a kis gyülésben összeszaggatta. Később ha az ellenzék győzött, mesterségesen verekedést idéztek elő, királyi biztost küldtek, a választást megsemmisitették. Az ily nagy és folytonos támadások ellen az ellenzék csakis nagy áldozattal győzhetett, a vagyonosak egymásután adósságba merültek, az elvi harcz a középosztály bukásának egyik alapját megvetette.

831-ben az országban cholera dühöngött, a cholera

gyógymódját az orvosok nem ösmerték, nagy adag orvosságot osztattak szét, szigoru vesztegzárt alkalmaztak. A nép nagy mértékben halt el, Zemplényben a rusznyákok közt izgatók jártak, kik a népet földosztással biztatták, vérengző lázadás ütött ki, több urat Zemplényben kegyetlenül legyilkoltak; a lázadást gyorsan elnyomták, Zemplényen kivül csakis négy községben tört ki. E lázadást sokan orosz boszunak tulajdonitották, a lengyelek hő pártfogásáért, ez azomban valószinütlen, mert a mozgalom nagyobb arányokat nem öltött, főleg csakis Zemplényben dühöngött; ha az orosz kormánytul származik, akkor legalább az orosz lakosságu vidéken mindenütt megkisértetett volna.

832. deczemberben az országgyülés Pozsonyba összehivatott. A „Jelenkor“ politikai lap és Kossuth Lajos országgyülési tudósitásai megindultak. Kossuth tudósitásait csakis irásban adta ki, a kormány félt a nyomtatástul. Mérey személynök a censurát királyi jognak bélyegezte, miért is az ellenzék erősen lehordta, helyzete egészben tarthatlanná vált, helyébe Somsich Pongrácz neveztetett. A kormány első sorban a királyi előterjesztéseket, az ellenzék a sérelmeket kivánta tárgyaltatni, a kormánynak igaza volt, mert ez a törvényben röviden, de határozottan ki van fejezve, de viszont a király köteles lett volna a sérelmeket rögtön az országgyülésen orvosolni, mit 91. óta sohasem teljesitett; végre hosszas, éles viták után a sérelmeknek a királyi javaslatokra válaszszali együttes felterjesztése elhatároztatott. Az ellenzék helyzete ezen az országgyülésen már kedvezőtlenebb volt, mint a régi országgyüléseken,

a rendi alkotmányt a király nem támadta meg, ez által a legerősebb kapocs megszünt, némely megyék, mint Sáros, Szepes, Pozsony, Árva, Turócz, Liptó, elnémetesedtek, Baranyában a középosztály kipusztult, a pécsi püspök uralkodott, Esztergomban az érsek, a középosztály gyengén volt képviselve, a primás a többséget megvette, a kisebbséget elnyomta; ezen megyék tehát kormány-csatlósok lettek. Békés-, Csanád-, Csongrádban a nemességet a török hadjárat kipusztitotta, a neo aquistica kirabolta, a nemességbül a megyei tisztikart is alig lehetett megalakitani, hogy tiszteket kaphassanak, a gróf Károlyi és Harukker családok a szolgabiráknak házat, általában minden tisztviselőnek földet adtak használatra, ezek tehát kizárólag ezen családoktul függtek, a megyének a tisztviselők parancsoltak. A három bánáti megye és Bácsban elpusztult a nemesség, az eladott nagy királyi birtokokat szerb, oláh, örmény hajcsárok, kiskereskedők, uzsorások vették meg, tudatlan söpredékbül állottak az első alapitók, fiaik már czifrán jártak, szórták a pénzt, külső mázok azomban német volt, általában magyarul sem nem éreztek, sem nem gondolkoztak, a kormány uradalmain számos tiszt lakott, kik a megyénél is szerepeltek, az uradalmak egy részét haszonbérbe adták, az olcsó haszonbér, a fizetési halasztás a bérlő urakat a kormányért lelkesitette. A megyék ennélfogva már nem állottak tömören, a kormány 16 megyérül rendelkezett.

Ezenkivül a magyar követi táblának sok salakja volt, a királyi városokban a magyar szellem kihalt, a felső, a bánya-városok, Buda, Pozsony, Sopron, Pest,

Pécs elnémetesedtek, a magyar városok is meghajoltak a kormány előtt, az ide csapott prépostok, apátok, rendfőnökök, káptalani képviselők, a távol levő főrendek képviselői, a királyi tábla tagjai, a király szolgái voltak. Az 1608. országgyülésen hozott szerencsétlen törvény nem határozta meg ezek szavazatát, a régi, ezen törvényt megelőző gyakorlat szerint egy város legfeljebb 5 követet küldött, de ez is csak ritkán, többnyire kettőt küldtek, vagyis egy város két nemes szavazatával volt egyenlő, a kanonokok már mint nemesek, ugyszintén a királyi tábla tagjai mint nemesek jelenhettek meg; a főrendek 1608 előtt külön képviseltetési joggal nem birtak. A régi gyakorlat szerint az 50 város egyenlő volt 100 nemessel, vagyis a legkisebb megyénél is kevesebb, tehát csakis összesen 1 szavazattal birhattak, a káptalanok = 1 nemessel, a királyi tábla tagjai, illetőleg az itélő birák csak mint jegyzők szerepeltek; megszünvén a nemesség személyes képviselete, megszünt szavazási joguk is, a távol levők követei általában semmi jogalappal nem birtak. Igy a törvényhozási gyakorlat, a jog szerint az országot valódilag csak a megyék követei képviselték, más volt azomban az elmélet, a törvény szava. Az 1608. koronázás utáni 1. czikk a városi káptalani követeknek s a t. ülést ád a követek házánál, akinek ülése van, annak szavazatának is kell lenni, és mert a vármegyék követeinek szavazata nem volt meghatározva, az országgyülés minden tagja elméletileg egyenlő szavazattal birt, ha a függélek ezen jogot érvényesiti, a király az országgyülésen határozott többséggel birt volna, az

ellenzéki követek megvehetlen hazafisága, merész parancsoló politikája az országot ezen botrány és káros következményeitül megmentették, a függelék beszélt, szavazatát azomban igen kevésbe számitották.

A harminczharmadiki törvényhozás annyi ösmeretekkel, mint a jelen országgyülések, nem birt, a szónoklatok felét érzelgő hazafiság és szóvirágok képezték, de kedvezőtlen viszonyok közt is hiven ragaszkodott hazájához, a jogtéren bátran nyilatkozott; Nagy Pál, midőn az országgyülés a felségsértők jószágvesztési büntetése eltörlését hozta javaslatba, következőleg nyilatkozott: „Semmi sem alacsonyitja le a királyi méltóságot annyira, mint az, hogy miután a kivégzettnek javait a király, öltözékét a bakó sajátitják el, a király és bakó osztályos atyafiakká válnak.“ A főrendi-házat is erősen megtámadták, Nagy Pál ezt mondta: „A nemesség szereti a népet, alkotmányát, királyát, de nem azon oligarchiát, mely alkotmányunk elnyomása által a népet és nemességet megvetve, magát kevélyen az egész nemzet fölé emeli; a népet, bár nagyobb része neki szolgál, nem védi, mely 825-ben ellene volt, a törvénytelen adóhátralék beszámitása-, a törvénytelenül beszedettek beszámitásának, mely e szavakat: a pénztárak megkárositói, az adózó nép elnyomói, rang- és méltóságkülömbség nélkül büntettessenek, törvényeinkbül kihagyta, mely az adót folyvást növelni törekszik, mely polgártársai vagyonmaradványát is elnyelni törekszik, mely a szomszéd Mosonyban 300 birtokost 3-ra olvasztott, mely a nemzet boldogságát önjólétébe és abba helyezi, hogy a törvényjavaslat egyik pontja visszavetése által azt

akarja elérni, hogy midőn ablakából kinéz, mindent magáénak nevezhessen, másik pontja visszavetése által pálczája alatt mindenki remegjen, kezét nyalja és midőn 30 angol ló 300 kopóval a szegény adózó vetését legázolja, ne akadhasson ember, ki kantárát megragadva, Bürgerrel ezt mondhassa: „Du währest Obrigkeit von Gott, die Gottheit spendet Segen, nein, nicht von Gott bist du, Tirann“. Báró Wesselényi Miklós a felsőháznak ezt mondta: „Ti viadalra szálltatok a Karokkal, levetettétek a keztyüt, jó, én felveszem, de oligarchák emlékben tartsátok a délutáni órát és emlékben tartsatok engemet, ha majd kényszeritve lépéseitektül, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén azzal osztozik.“

Rendkivüli erős nyilatkozat volt mindhárom; a királyságot soha sehol még egy forradalmár sem támadta meg élesebben, mint Nagy Pál, midőn a királyt a hóhér osztályos atyafiának kiáltotta ki; a hóhért minden időben, minden országban megvetették, az emberiség szemetjének tartották, kitül még társadalmi téren is tartózkodott mindenki, több államban régi időben, hogy hóhér legyen, örökös családi tehernek mondták ki, a fiu ha akart sem menekülhetett megvetett állásától; midőn tehát a koronát a hóhér osztályos rokonának nyilatkoztatta ki, a közmegvetés tárgyául tüzte ki, tisztességes ember tisztelettel ily hatalom iránt nem viseltethetett, oly egyén, ki a társadalom szemetjének atyafia volt, az ország élén nem állhatott, ezen eszmének logicai következménye a királyság eltörlése volt. Ezen maró guny igen óvatosan volt elhelyezve, mert közvetlen sem a koronát,

sem az államformát, sem a király személyét meg nem támadta, tehát még a mi igen ruganyos és alázatos törvényeink szerint sem lehetett volna a hires szónokot elitélni. A főnemesség elleni roham is igen talált, mert a főnemességet a nép, tehát a tömeg zsarnoka, a nemesség és alkotmány elnyomójaként tüntette fel, mindez a politikai illem korlátai közt volt mondva, tökéletesen való volt a 300 kopó kivételével, ebbül valószinüleg a két harmad hibázott.

Báró Wesselényi beszéde túllőtt a czélon, valóságos jakobinus vagyis fél communard nyilatkozat volt, mert a főrendeket társadalmi forradalom, földosztással fenyegette, mi soha semmi viszonyok közt meg nem engedhető, mert a politikai szabadság első követelménye, a személy- és birtokbiztonság, enélkül nincs társadalom, társadalom nélkül az állam fenn nem állhat; túllőtt a czélon, mert a földosztásnak hivei csak azon nép közt vannak, hol a nép tömege birtoktalan, Magyarországban a tökéletes proletár nagyon kevés volt, a népre különben sem lehetett számitani, politikai tényezőként egyedül a nemesség szerepelt, az 50 holdas nemes ember is erősen ragaszkodott birtokához, tudta azt, hogy a parasztsággal elvehette volna talán a nagy uradalmakat, de ezen túl a sor reá kerül az ő szilvására is, Wesselényinek tehát ezen nyilatkozata sokakat az ellenzékbül elkedvetlenitett. A főrendeket nem ijesztette meg nyilatkozata, mert Wesselényi Erdély leggazdagabb földbirtokosainak egyike volt, tudták azt, hogy a tett a szótul messzire van és a gazdag főur egy lényegileg igazságtalan cselekmény kedveért, még ha ez kivihető lett volna

is, gazdag uradalmait feláldozni nem fogja; jobban hatott volna reájok egy proletár nemes vagy polgár nyilatkozata, mert a rangjokon alulit kivétel nélkül sansculotte forradalmárnak tartották, tehát a fenyegetés végrehajtására képesnek hitték volna.

Az alsóház a felsőtül magyar üzeneteket kivánt, a törvényeket magyarul akarta szerkesztetni, a felsőház megfeledkezve, hogy birtokait a magyar államtul nyerte, hogy még a legrongyabb, legszegényebb ember is büszke nemzetére, az alsóház kivánalmait visszautasitotta; a felsőház hazaáruló politikája egyrészt az orosz czár, másrészt Metternich által izgatott nemzetiségi eszmék terjedését jobban előmozditotta a Metternich és Miklós czár pártfogásánál, mert miután a törvényhozás fele, az országnak $^1/_3$-adát biró főurak, nemzetiségöket megtagadták, az ország nyelvét a kormányzat- és törvényhozásra alkalmatlannak nyilvániták, a nem magyar fajok, mert a latint egyik sem értette, saját nyelvök érvényesitésére jogosultnak tarthatták magukat, sőt ezen küzdelemben sikerre is számithattak, mert amely nemzet a legszentebb kérdésben megoszlik, az ily nemzet rothadt nemzet, feloszlása biztos; hogy ezen feloszlás be nem következett, sőt a magyarság diadalmaskodott, ez a hazafias középosztálynak tulajdonitható, mely a haza megmentéséért észszel, pénzzel harczolt a kormány, a főurak és papok ellen.

A vallásegyenlőség kérdése is megpendült és az alsóháznál nagy, de rövid vihart idézett elő, e kérdésben a katholikus Beöthy Ödön a vallásszabadság mellett hevesen szónokolt, Tagen káptalani követ védte Róma

felsőségét, a püspöksüveg utáni vágytul elbűvölve, Beöthyt meghazudtolta, erre az ügyészi keresetet ellene elrendelték és a házbul kiutasitották; a felsőház ezt épen ugy, mint az urbéri törvény szabadelvübb részét visszautasitotta. A kormánynak a magyar országgyülésen soha kedvezőbb helyzete nem volt, mint ezen az országgyülésen, mert az előbbieken sok kérdésben a főrendek a követekkel egyetértettek, tehát a királynak magának kellett az országgal szembe szállni, ezen országgyülésen azomban a felsőház mindent visszautasitott, és pedig igen gyenge vitákkal, óriási többséggel, mert Széchenyi és barátai alig voltak 10-en, az elégedetlenség, a gyülölet tehát az inasok ellen irányult, kik minden nemzeti, szabad és korszerü eszmét megakadályoztak, királyiabbak voltak a királynál, a királyt Isten-, Metternich herczeget Isten fiaként tisztelték.

A tüzes Wesselényi a boldog erdélyieket is felrázta hosszas álmukbul és barátaival lángra gyujtotta az elégületlenség tüzét, Erdélyben az országgyülés és tisztválasztás már 811 óta, tehát 33 esztendeje szünetelt; Erdély helyzete politikailag hátrányosabb volt Magyarországénál. A magyar lakosság az összes népesség 30 százalékát képezte, a pénz a szászok és örmények ládáiban honolt, a magyarság nagy részét a székelyek tették, ezek ugyan birtak jogokkal, de a határvidékek tisztjeiktül függtek. Az erdélyi nemesség aránylagosan is kisebb számu volt a magyarnál, több megyékben elolához sodott, egész Erdély néhány főuri család uralma alatt nyögött; a főurak szerencsére nemzetiségi tekintetben nem korcsosodtak el mint a magyarok; Erdélyben

az urak családi társalgási nyelve mindég magyar maradt. Wesselényi 31-ben birtokain a törvénytelen ujonczozást tettleg megakadályozta; a megyék többsége önkéntes tisztválasztásokat tartott, miket a kormány megsemmisitett; a megyék a kormányszékek kinevezett törvénytelen tagjai ellen tiltakoztak és lemondásra szólitották fel, a megyék egyrésze kijelentette, hogy a törvénytelen kormányszéknek engedelmeskedni nem fognak; végre 834. május 26-ára az országgyülést összehivták. A Rendek az ország termeibe be nem bocsájtatván, a templomban jöttek össze, elnököt választottak, sérelmeiket felterjesztették, uj hivatalos esküt alapitottak, Wesselényi az országnak nyomdát ajándékozott; az ország kivánalmait elutasitották, az országgyülést feloszlatták, a nyomdát elkobozták. 835-ben Ferencz király meghalt.

V. FEJEZET.

Ferencz törvényei: 792, 796, 802, 805, 807, 812, 830. — A törvények megvilágitása. — A közszellem. — Az anyagi helyzet. — A magyar nyelv, nevelés, értelmiség. — A főrendek. — A főpapság. — A czimkérdés. — Az osztrák párt zászlóbontása.

Ferencz törvényei, jelleme és uralma.

1792.

2. Az ország törvényeit királyi kötlevél- és királyi esküvel biztositja; mind a kötlevél, mind az eskü ismétlése a Mária Terézia kötlevele- és esküjének.

5. A magyarországbani lakást, amennyiben ügyei megengedik, szentül megigéri.

6. 5000 ujonczot ajánl, a hadiköltségek fedezetére, a nemesi felkelés váltságául a Karok és Rendek a nemesség által fizetendő 4,000.000 forintot, 1000 lovat ajánlanak, az 1741 : 63. biztositékának fenntartása mellett. Az adó a nádor elnöksége alatt működő országos bizottság által osztatik fel, a megyei illetéket a megyei bizottság osztja el a megyében, az adót rövid uton hajtják be.

7. A magyar nyelv tanitásárul és használatárul.

A magyar nyelv Magyarország határain belül ezentúl mint rendes tantárgy tanittassék, ezentúl lassankint hivatalokba csak azok alkalmaztassanak, kik a szükségelt tanulmányokon kivül a magyar nyelv tudását iskolai bizonyitványokkal igazolják. A kap-

7. De studio et usu linguae Hungaricae.

Studium linguae Hungaricae intra fines Regni ejusdem deinceps sit studium Ordinarium, ut hac ratione intra certum tempus pedetentim, publica mania intra Regni limites nonnisi tales obtineant, qui penes reliqua rite absoluta studia cognitionum

csolt részekben a magyar nyelv mint rendkivüli tantárgy tanittassék. Az idegenek, kik az akadémiát és egyetemet tudományos művelődés végett látogatják, a magyar nyelv tanulásától felmentetnek.

Ő felsége azon kérelemre, hogy a helytartótanács a magyarul levelező megyéknek magyarul válaszoljon, kegyesen elrendelte, hogy a helytartóság tárgyában kinevezett küldöttség tanácskozzék afelett és tegyen jelentést a jövő országgyülésnek afelől, hogy ő felsége junius 27. leirata értelmében a magyarul iró megyéknek magyarul válaszolhasson.

etiam linguae patriae professorum testimoniis edocuerit, in partibus autem adnexis maneat studium extraordinarium. Exterigenae tamen, qui condiscendarum bonarum artium causa, ad Hungaricam Universitatem aut academias accedunt, neque in Regno hoc sui accomodationem unquam querere intendunt a necessitate condiscendae linguae Hungaricae dispensantur.

Ad petitum autem illud ut Regium locumtenentiale Consilium Comitatibus illis qui Hungarico idiomate suas posituri sunt Representationes in iisdem negotiis hungarice respondeat, sua Majestas Sacratissima clementer ordinatura est ut deputatio in coordinatione consilii locumtenentialis claboratura deliberet, utque proximis Comitiis opinionem suam referat, qua ratione

attactum Consilium jurisdictionibus Regni Hungaricae ad idem hungarico idiomate scribentibus, quoad domesticae intra fines determinandae administrationis partes, juxta principia per altefatam suam Majestatem Sacratissimam, medio benignae resolutionis de 22. juni ad Status et Ordines emanatae, expresse defixa, hungarico idiomate respondere valeat.

8. A külügyi hivatalokba magyarok is fel fognak vétetni.

9. A magyar rendes és határőri ezredeknél magyar tisztek alkalmaztassanak.

10. Az illyr kanczellária eltörültetik, a kanczelláriaés magyar helytartóságnál minősitett ráczok is alkalmaztassanak.

11. Erdély Magyarország részét képezvén, Erdélynek Magyarországgal eszközlendő szorosabb egyesülése tárgyában az országos bizottság javaslatot készitsen, Kraszna, Szolnok, Zaránd visszacsatolása tárgyában a király az erdélyiekkel értekezni fog.

14. A só mázsája 11 forintra emeltetik.

1796.

1. A rendek nádorválasztási jogukat továbbá is fenntartva, József főherczeget nádornak kérték.

2. A nemesség a franczia háborura felajánl 50.000 paraszt ujonczot és a nemesség által adandó 2,400.000 mérő rozst, 3,760.000 mérő zabot, 20.000 db ökröt, 10.000 db lovat, és pedig a rozsbul természetben 1,500.000, a zabbul 2 millió mérő adatik, a többi rendes árán megváltatik, behajtása a megyékre bizatik.

1802.

1. A magyar ezredek kiegészitésérül.

Ő felségének az 1791: 66. alapitott javaslata nyomán, a jelen körülményeket tekintve, az ország Rendei következő ajánlatot tesznek:

A 12 gyalog- és 10 huszárezredek 64.000 embert tevő létszámát, a határőrvidéket ide nem értve, három évig fenntartják és kiegészitik, az országgyülés által kidolgozott és ő felsége által elfogadott elvek szerint.

Erga benignam suae Majestatis Sacratissimae cum provocatione articuli 1791: 66. propositionem Status et ordines suae Majestati Sacratissimae, pro modernis rerum circumstantiis offerunt:

Duodecim legionum pedestrium, decem equestrium, in summa 64.000 exercitus Hungarici, huc non intellectis confiniariis, numerum in presens defixum juxta ideam Diaetaliter elaboratam et benigne acceptatam non tamen ul-

Egyébiránt (midőn a kiegészités az ország által történik) a magyar hadsereg kiegészitése, mind a kiegészités módját, mind számát tekintve, a magyar országgyülés elé tartozik; hogy a haza és király biztonsága megóvassék, a katonaság fenntartassék, a nép erejének megfeleljen, tekintve a toborzás által nyert mennyiségre, az ország rendei a három év mulva tartandó országgyülésen, fenntartva az 1741: 63. 82. törvényeket, az ország intézkedni fog.

tra proximum triennium, ex parte Regni in statu completo conservandum, coeterum objecto Militiae Hungaricae (dum completatio ex parte Regni intercedit) tam quoad numerum, quam quoadmodum supletationis semper ad pertractationem Diaetalem pertinente, pro sua erga augustam domum et patriam teneritudine quid securitati externae desit, de mediis conservationis ejusdem regulatae militiae, adjunctis temporum convenientibus et viribus populationis commensuratis, ac systematis legum indolique plebis conformibus in Comitiis intra triennium celebrandis prout conventum fuerit in effectum deducentis salva articuli 1741: 63. 82. dispositione, et salvo ad previgentes per collectacula militaria conductionis regressu consulturi sunt.

2. Hogy a 64.000 katona az ellenség elé állittathassék, ha a nádor ő fensége czélszerünek látja, a 12.000 ujoncz három év alatt állittassék ki, kiegészitési kötelezettség nélkül; ő felsége a 12.000 ujoncz kiállitása után az 1791: 19. törvény fenntartása mellett a megyék közti felosztás nélkül tüzéreket, szekerészeket fogadhat.

3. Ha a háboru kiütvén, ő felségének a 12.000 ujoncznál többre lenne szüksége, hijjon össze országgyülést; ha az országgyülés összehivását a körülmények akadályoznák, ő felsége katonai tobor-

2. Ut exercitus iste 64.000 integer hosti, se ita ferente opponi possit ad casum imminentis, intra triennium periculi, necessitate soli sui celsitudini Regiae domino Regni Palatino insinuata 12.000 Tyrones absque supletandi obligatione, titulo anticipatae completationis statuendos esse conductione tormentariorum, clitellariariorum, et vectuariorum, instar spontaneorum servitorum post duodecim millia Tyronum statuta, absque ulla in jurisdictiones repartitione et salvo articulo 19: 1791. suae Majestati Sacratissimae integra permanente.

3. Si vero bello erumpente, ultra previum 12 mille Tyronum numerum sua Majestas militem desideraret, juxta leges Regni Diaetam indicere et ibi cum Statibus et Ordinibus eatenus deliberare digne-

zást tartasson, fenntartva az 1791 : 19. törvényt; a jászok-, kunok- és hajduktul törvényes katona-illetéköket követelheti.

Ő felsége a Karok és Rendek ajánlatát kegyesen elfogadja és nem kételkedik, hogy a Karok és Rendek az ország jogai fenntartása mellett a magyar katonaság rendezésérül, a 3 év mulva tartandó országgyülésen, czélszerü javaslatokat fognak előterjeszteni.

tur, quod si tamen Comitiorum, convocationem adjuncta quaepiam morarentur, Sua Majestas interea quoque jure suo militem per collectacula militaria more antea usitata salvo articulo 19 : 1791. legere, et a Jasigibus, Cumanis, ac Hajdonibus nonnisi in sensu privilegialis obligationis desiderare dignetur.

Quam praevio modo factam, Statuum et Ordinum humillimum Oblationem Regni Majestas clementer acceptare dignabatur, nihil prorsus addubitans fore, ut in Comitiis intra tot annium indicandis, tali a conservandarum, hungaricarum legionum per Status et Ordines proponenda sint media, quae securitati plene conveniant, neve per hanc benignam acceptationem, in sensu et intellectu modernorum Diaetalium tractatuum factam constitu-

tione et fundamentalibus, Regni legibus prehabilisque Regiis in ratione defensionis juribus quidpiam derogetur.

1805.

I. A nemesi felkelésről.

1. Miután az ország és alkotmány a franczia császár támadása által épen ugy veszélyezve van, mint veszélyezve volt 1741-ben, az összes nemesség személyes felkelése az 1715: 8. és 1741: 63. szerint elhatároztatik.

2. A jövőre vonható következések nélkül az 1741: 60. értelmében minden nádori kaputul 2 fegyveres felszerelt lovast és 6 gyalogost felajánlanak és ezek tartását 1806 végéig elvállalják.

3. 50 forint jövedelemmel biró nemesek közül 4 nemes tartozik 1-et kiállitani, a személyesen meg nem jelenhető nemes 2000 forint jövedelem után 1 lovast köteles maga helyett állitani.

4. A vagyontalan nemesek mint gyalogok kötelesek szolgálni.

5. A hajduk 1741: 63. szerint 1 lovast.

6. A czimzetes püspökök, apátok, prépostok, zárdák s a t. 1741: 63. szerint.

7. Minden káptalan 1 lovast, ezenkivül minden 2000 forint jövedelemmel biró kanonok 1 lovast állit.

8. A vagyonos kath. papok nemeseknek tekintetnek.

9. Tekintve a jelen drágaságot, a lovas havi zsoldja 5 forint.

11. A királyi és szabadvárosok kötelesek egy lovast állitani, mi 100 forinttal megváltható és minden kaputul 6 gyalogost.

16. A gyalogság öltözéke vagy a megyék, vagy a királyi raktárakbul állittatik elő, egyénenkinti 38 forintért.

18. A gyalogságot ő felsége élelmezi.

20. Kapitányig a tiszteket a megye választja.

28. A felkelő nemesség minden a jövőre vonható következések nélkül köteles az ország határain kivül is harczolni, ez esetben azomban a zsoldot és élelmet ő felsége fizeti.

IV. A magyar nyelv használatárul.

Ő felsége jóváhagyásával elhatároztatott:

1. Az ő felségéhez felterjesztendő feliratok már ez országgyülésen deák és magyar nyelven szerkesztessenek.

2. A törvényhatóságok hasonlóan a kanczellária-hoz magyarul és latinul irhassanak.

IV. De usu linguae Hungaricae.

Annuente sua Majestate Ordines decreverunt:

1. Ut his jam Comitiis Representationes suae Majestati submittendae, ad antevertendos etiam dubios nefors occurrentes sensus, columnaliter latina et patrios, sermone concinnentur.

2. Jurisdictionibus Regni integrum sit suas acque Representationes, ad Cancellariam Regio Hungarico anlicandi mittendas pari ratione latina et patria

3. A megyéknek megengedtetik, hogy a helytartósággal magyarul levelezhessenek, a bíróságoknál perekben a magyar nyelv alkalmaztassék.

4. A helytartóság a magyarul iró megyéknek magyarul válaszoljon, a királyi tábla a magyar perekben még most nem köteles magyarul itélni.

5. Ő felsége a magyar nyelv tanitásáról szóló 1792: 7. törvényt hajtassa végre.

in simul lingua adornare.

3. Liberum praeterea maneat Jurisdictionibus quae id facere cupiverint, suas cum consilio Regio Locumtenentiali, Hungarico correspondias, nativa Hungarica ducere lingua ac in Judiciis processibus quae usum idiomatis Hungarici adhibere.

4. Cujusmodi proin jurisdictionibus lingua patria utentibus Consilium quidem locumtenentiale Hungaricum, eadem lingua respondeat, curia tamen Regia in processibus Hungarico idiomate terminatis, ac ad eadem apellatis, nunc adhuc eadem lingua deliberare non obligetur.

5. Quia vero studium linguae Hungaricae jam articulo 7: 1792 intra fines Regni Hungariae, inter Studia ordinaria relatum esset, sua Majestas Sacratissima effectum hujus

V. Az ál-feladókrul.

1. A feladók neveiket jelentsék fel, hogy ál-feladás esetében megbüntethessenek.

2. A névtelen feladások el ne fogadtassanak.

3. A megyék, a szabad és királyi városok az 1715: 36., 1649: 42. törvények szerint királyi biztosokkal ne terheltessenek, a hiányok a főispányok által igazittassanak ki; biztos csak azon esetben küldessék, ha az ügy rendes uton el nem intézhető.

articuli procurare dignabitur.

V. De precavendis sinistris delationibus.

Ad precavendas quorumdem contra innocentes sinistrum delationes annuente sua Majestate statuitur.

1. Ut delatores nomines sua edant, in casu falsarum delationum commensuratae poenae subjiciendi, adeoque.

2. Ne ullus anonimarum delationum usus fiat.

3. Ne Comitatus quod relate ad Regnicolus 1649: 42. ad Civitates liber usque Regias Civitates 1715: 36. cantum est. Comissionibus Regiis graventur, verum defectu si qui emerserint ordinaria potius supremorum Comitum auctoritate corrigi procmentur quod si vero in quibusdam extraordinariis sua Majestas comissiorum exmissionem inevitabilem existimaret,

4. Ő felsége biztosai a feladóknál kisebb ranguak ne legyenek.

5. A feladottakkal, egész és nem hiányos bizonyitékokkal, a tanuk neveikkel felszerelt iratok közöltessenek, hogy ez által a lakosok vagyona és becsülete a csalfa feladóktul megóvassék.

6. A törvény utján elitéltek büntetése végrehajtásárul intézkedés tétessék.

4. Comissarii quos sua Majestas id exigente dignitatis officiorum respectu, cum quo legitimae subordinationis, manutentio nexa est: e viris non minore charactere conspicuis, quam ipsi delati essent nominare dignabitur; non minorem pro parte delatorum, ac contra illos investigandi curam habeant adeoque.

5. Cum delatis nontruncata acta, sed integra una cum fassionibus, et nominibus testium communicent, exceptiones contra qualitates testium acceptent, quo sic honor et fortunae Regnicolarum a malevolorum subreptionibus provideantur.

6. Ut super excessibus poenam poscentibus incusatis ad recipiendas poenas (quas inter inhabilitas ad officia refertur) actore fisco magistratuali lite conveniantur, Judiciumque in ordinario juris via rece-

piant; salvo Jure Regio circa perduellionis notae incusatorum interceptionem, prius etiam ac lite convenirentur, ea que securitas Status publici et legum dispositio exigent disponendi.

1807.

1. Ujonczokrul. Jövendőre vonható következések nélkül 12.000 ujoncz megszavaztatik. Ezen jutalék kiállittatván, ezentúl a katonaság a szokásos toborzással egészittessék ki. Az ország a toborzásokra évi 200.000 forintot ajánl. Az ezredek- és határvidékeknél magyar alsóbb törzstiszteket és tábornokokat nevezzen. A katonáknak anyagi engedmények nem adatnak.

2. Szabad adóajánlat. A jelen rendkivüli esetben minden a jövőre vonható következések nélkül a Karok és Rendek következő adót ajánlanak még egy évre:

1. Minden nemes vagy polgár, ingatlan jövedelmeik egy hatodát tartoznak fizetni.

2. Az épületek és ingók értékének 1 százalékát.

3. A zsellérek ezen adóhoz nem járulnak.

4. A szabadalmas községek jövedelmök egy hatodát, ingóságaik 1 százalékát.

5. A kereskedők és mesteremberek értékök 1 százalékát.

6. A tőkepénzesek tőkéjök 1 százalékát.

7. A királyi haszonvételek tizedök után a bérlet egy hatodát.

8. Hivatalnoki fizetések, nyugdijak egy százalékát.

Ezen adó a megye által szabatott ki és kezeltetett.

4. Fiume városa és kikötője bekebleztetésérül.

Fiume városa és kikötője bekebleztetik, Fiume kormányzójának a felsőházban, követeinek az alsóházban hely és szavazat adatik.

5. A Magyarországba behozott és az országbul kivitt áruczikkek és tárgyak vámjárul.

Azon tárgyaktul, melyeknek Magyarországba behozatala meg van engedve, az örökös tartományokban csak utvám és semmi más fizettetik.

A magyar kiviteli tárgyakért csak fogyasztási adó fizetendő.

6. A gabonakivitelrül.

Ő felsége a gabonakivitel tárgyában a Rendeket a következőkrül biztositja:

1. A magyar gabonakivitel rendkivül fontos államokok nélkül soha el nem tiltatik.

2. A kivitelnél az örökös tartományok kivitelénél megalapitott elvek fognak alkalmaztatni.

3. Ha a gabona kivitelének megtiltása, a lehető éhség megakadályozására szükséges lenne, errül előbb Ő felsége a magyar helytartóságot meg fogja hallgatni.

4. A gabonátul kiviteli vám nem fizettetik.

7. A borkivitelrül.

Ő felsége megigéri, hogy a magyar bornak adott

előnyöket ezentúlra is fenntartja, a magyar bor Austriába vagy az Austrián általi kivitel esetében csak fogyasztási adót fizet, ennek lefizetése után a hivatalnokok a bort fel nem tartóztathatják.

17. A vizszabályozásokrul.

A viz szabályozása, ha azt a közbirtokosok többsége kívánja, a hatóság és Ő felsége helyesli, eszközölhető; a kisebbséget a költségekre kényszeriteni nem lehet, ellenben a vállalatbul semmi hasznot sem igényelhetnek addig, mig az őket illető jövedelmek lezároltatván, részök költségilletőségeket nem törlesztik.

24. Az ország gróf Széchenyi Ferenczneк az országnak adott könyvtárt megköszöni.

1808.

2. A nemesi felkelésrül.

Azon esetben, hogyha az ország három év alatt megtámadtatnék és a rendes katonaság az ellenséget visszaverni nem tudná, minden jövőre vonható következések nélkül, előleges országgyülés nélkül, mely külömben egyedül rendelkezhetik a nemesi felkelésrül, a nemesi felkelés 3 évre következőleg rendeltetik el:

1. Minden nemes családból 1 köteles fegyvert fogni.

4. Az 1000 forint jövedelmüek gyalog, a 3000 forintosak és ezt meghaladók lovon tartoznak táborba szállni.

A jászok, kunok, városokra, a régibb határozatok, ugyszintén a papokra, ismételtetnek.

A felkelő sereg Austriába akkor köteles menni,

midőn az ellenség az állandó hadsereget megverve az osztrák tartományokba benyomult.

A vezénylet a felkelő seregnél magyar.

Rögtöni felkelés esetében Ő felsége a költségeket előlegezi.

6. Ujonczokról.

A béke biztosítására 20.000 ujonczot megszavaznak.

Jövőben béke idején ujoncz ne kéressék.

A zsidók is soroztassanak be.

Az ujonczok egyedül és kizárólag magyar ezredekbe soroztassanak.

4. A zászlóaljakról.

A nemes főurak zászlóaljai (bandérium) kötelezettségök és jutalékuk meghatározása végett országos küldöttség neveztetik.

7. A Ludovica katonai intézetrül.

A Ludovica-intézet, katona-intézet.

A főfelügyelet Ő felségét, az igazgatás a nádort illeti.

Ez intézetben a tanulók mind a katonai, mind a polgári pályára egyenlően képeztessenek.

A katonai tanárok lehetőleg szolgáló vagy szolgált magyar tisztekbül neveztessenek. A jog, magyar történelem és egyéb tudományok, nyelvek tanárai, ha ezekre alkalmas katonai egyének nem találtatnának, a polgáriakbul neveztessenek.

Az intézet által tartott tanuló-bevételkor 12 évesnél fiatalabb, 15-nél idősebb nem lehet.

Az élelmezett tanuló 120, a fizető 80-nál több nem lehet.

A tanfolyam 6 év, a fegyelmet az országgyülés szabályozza.

A királyné és herczegek az alapitáshoz 110.000 forinttal járultak.

1812.

1. Nemesi terményadó.

Az 1741 : 63. óvadéka mellett a Karok és Rendek ajánlanak 1 millió mérő rozsot, 1,050.000 mérő zabot, a megye szedi be és osztja fel.

1827.

3. Az alaptörvények érvényérül.

A Karok és Rendeknek az alaptörvények iránti aggodalmaik megszüntetésére, bár a multra nézve megszüntek, mert a mult következményei Ő felsége által megszüntettek; Ő felsége meggyőződvén, hogy a király és állam boldogsága a törvények szigoru megtartásán alapul, és ha az ország vagy király jogai közül bármi elvétetik, ez által a századok által meg-

3. De conservandis in suo vigore legibus fundamentalibus.

Ad tollendam Statuum et Ordinum de conservandis in suo vigore legibus fundamentalibus sollicitudinem ex praeteritis eventibus ortam quorum effectus jam benigne sublati sunt: sua Majestas Sacratissima de eo plane persuasa, quod felicitas Regis et Regni exacta legum observantia et incolumitate nitatur, atque si juribus seu Regis, seu Regni

erősitett törvények és a törvényes államrendszer összeomlik, Ő felsége kegyesen kijelenteni méltóztatott, hogy főgondjának ismeri a koronázási esküje által megerősitett ország törvényeit fenntartani és megvédeni, ennélfogva az 1791: 10., 12., 19. törvényeket mind maga állandóan megtartja, mind mások által megtartatja.

A Karok és Rendek Ő felségének ezen nyilatkozatát hálával és alattvalói tisztelettel fogadják.

4. Az 1791: 19. pontos megtartásáról.

Ő felsége az ország rendeit ezennel biztositja,

Statuum quidpiam decernatur Legum et legalis Regni Systematis compages, seculorum usu roborata subruenda sit, benigne declarare dignata est, quod praecipius accenseat emis, Constitutionem Regni hujus Inaugurali suo juramento firmatam omni tempore tueri et conservare ac ideo etiam articulos 10., 12., 19.: 1791. tam ipse constanter observatura quam per alios observari factura sit.

Quam benignam assecurationem e tenerrimo Suae Majestatis in legum observantiam studio profectam, Status et Ordines homagialis devotionis, et gratissimi animi sensu suscipiunt.

4. De articuli $17^{90}/_{91}$: 19. dispositione semper exacte observanda.

Sua Majestas Sacratissima Status et Ordines secu-

hogy mindennemü pénz- vagy termesztmény-adó, ujonez-megszavazás, az 1715: 8. és 1741: 22. épségben tartása mellett az 1715: 8. és 1791: 9. szerint az országgyülés joga, ezen jogot az országgyüléstül soha, még rendkivüli esetekben sem veszi el; az országgyülésen kivül, az országgyülés által megszavazott adót semmiképen meg nem változtatja, de egyik országgyüléstül a másikig olyan mennyiségés minőségben fogja behajtatni, mint azt az országgyülés elhatározta.

5. Az országgyülések minden harmadik évbeni megtartásárul.

Miután az országgyü-

ros reddit quod materia Contributionis, et Subsidium cujuscunque nominis, aut in aere sui in naturalibus aut Tyronibus, a Diaetali tractatus, quorsum hanc, juxta claros articulorum 8: 1715. et 9: $17^{90}/_{91}$. tenore spectare ultro agnoscit, salva duntaxat quoad contributionem articuli 8: 1715. in articulo 22: 1741. uberius declarata dispositione, in nullis etiam extraordinariis casibus avocanda sit, neque cum eadem Contributione, relate ad speciem et quantitatem Comitialiter determinatam, quaepiam extra Diaetam mutatio suscipienda, verum haec prout ab una Diaeta ad alium, in Comitiis Regni determinata fuerit ita exigenda veniat.

5. De comitiis quovis triennio celebrandis.

Diaetarum celebratio-

lések az ország jóllétét és boldogságát legjobban elősegitik, a sérelmek legjobb orvosságát képezik, ennélfogva Ő felsége az ország rendeit biztositani méltóztatik, hogy az 1791: 13. és más az országgyülés tartásárul szóló törvényeket okvetlenül, pontosan végre fogja hajtatni.

nem, Salutis prosperitatisque maximum esse vehiculum, et tollendorum ac antevertendorum Gravaminum salutare remedium constituere, usus et experientia Saeculorum comprobavit; proinde Sua Majestas sacratissima Status et Ordines securos reddere dignatur ut illa quae legibus Regni et nominanter articulo 13: $17^{90}/_{91}$. de Comitiis celebrandis constituta sunt ad effectum inomisse deducturum esse.

6. Az adóhátralékok és azok beszámitásárul.

Az 1822. előtti és 1822. november 1-sőtül 1823. november 1-sőig terjedő adóhátralékok Ő felsége által megszüntetnek, mit a Rendek köszönettel fogadnak és beszámitásoktul elállanak.

7. A kapuk szabályozására uj összeirás rendeltetik.

Az adót az országgyülésen megalapitott elvek szerint irják össze, ezen összeirás az országgyülés elé fog terjesztetni, és addig is megvizsgálására a nádor elnöklete alatt küldöttség neveztetik.

11. A magyar Tudós Társaság, melyre a király semmit, a nádor 10.000, gróf Széchenyi

István 60.000 forintot adományozott, államsegély nélkül megalakul.

13. A szávántúli és tengerparti részek, mint 1809. előtt voltak, visszacsatoltatnak.

17. A Ludovica akadémia azonnal Pesten állittassék fel. A nemesi felkelési pénztár maradványa a Ludovica alapjához csatoltassék.

35. A muzeum magán-alapitás utján megalakul.

1830.

1. Ferdinánd királylyá koronáztatik.

2. Ferdinánd a Rendeket biztositja, hogy atyja halála után 6 hónapra a Rendeket összehivja.

7. Ujoncz-ajánlat.

A Rendek a fenyegető külviszonyokrul értesülve, minden jövőre vonható következmények nélkül az 1741 : 63., 1807 : 5., 6., 1808 : 1. óvadékait jövőre is fentartva, 48.000 ujonczot a következő feltételek alatt szavaznak meg :

1. A katonai szolgálat 10 év.

2. Ha a kerülhetlen családi szükség a katona haza bocsájtását követelné, a szolgálati idő kitelte előtt is haza bocsájtandó.

3. A katona egyszerre télbe állittassék ki.

4. A zsidókbul is lakosság-aránylag katona állittassék.

5. Az ujonczoknál ne a nagyság, de a testi erő és alkat tekintessék.

6. A tisztek és orvosok, az ujonczozásnál az országgyülés által megállapitott szabályokhoz alkalmazkodjanak.

7., 8. A szolgálatra alkalmatlanok a szolgálatban ne tartassanak vissza, de rokkantaknak tekintessenek.

9. A toborzás a 28.000 legény katonaállitási idejére beszüntettetik, az ezen idő alatt önként ajánlkozottak a megye katona-illetékébül levonatnak.

10. Az ujonczok vagyona összeiratik és árva-felügyelet alá helyeztetik.

II. A 20.000 ujonczozása a következő feltételek alatt szavaztatik meg:

1. Csak azon esetben, ha az örökös tartományok megtámadtatnak.

2. A megszavazás érvénye 1831. október 2-áig tart.

3. A háboru megszünte után a 20.000-bül élő azonnal bocsájtassék haza.

4. Az 1. és 3. kivül a többi feltételek a 20.000-re is alkalmazandók.

VIII. A magyar nyelv használatárul.

Ő felsége és a Rendek elhatározták:

1. A helytartóság a magyarul levelező megyéknek nemcsak magyarul válaszoljon, de ezen megyék-

VIII. De usu linguae nationalis.

Ad propius assequendum circa culturam linguae nationalis articulorum 1790/91.: 16., 1792: 7., 1805: 9., scopum Status et Ordines benigne annuente sua Majestate decreverunt:

1. Ut Consilium Locumtenentiale, Jurisdictionibus illis, que Hungarica representationes sub-

kel általában magyarul érintkezzék.

2. A királyi tábla a fellebbezett magyar perekben magyarul itéljen és azokat magyarul tárgyalja.

3. A jelen országgyülés bezártától kezdve, a kerületi táblák, az ország határán belüli megyei és városi törvényszékeknél, az egyházi törvényszékeknél polgári ügyekben, szabad lészen magyarul perlekedni, hol azomban még eddig a magyar nyelv nem divott, magyarul vagy latinul tanácskozhatnak.

mittant, a publicatione presentis articuli, non tantum eadem lingua respondeat verum his coeteras etiam intimationes suas circularibus exceptis impediat et dimittat.

2. Ut Curia Regia in apellatis ad se hungarico idiomate processibus illico eadem lingua deliberet, processusque tales poenes extractum Hungaricum referri curet.

3. Coram Tabulis districtualibus et intra fines Regni Hungariae existentibus tam Comitatensibus, quam Civicis foris, universim, quoad Sacras autem Sedes in respectu causarum Civilium coram quibus lingua hungarica hactenus in usu a conclusione praesentis Dietae liberum erit, processus lingua Hungarica instituere, in quibus tamen memorata fora, apud quae scilicet lingua Hungarica hactenus in usu

4. Ezentúl közhivatalnok csak a magyar nyelvet tudó lehet az ország határain belül, ez a jelenleg szolgálókra nem terjesztetik ki.

5. 1834. január 1-től a magyar nyelvet nem tudó ügyvédi vizsgára nem bocsájtatik.

A Rendek köszönettel vették Ő felsége azon rendeletét, melylyel a katonaságnak a magyar okmányok elfogadását Magyarországban elrendelte.

non erat, seu hac seu latina lingua deliberare poterunt.

4. Ut a modo in posterum ad munia publica, intra limites Regni nenimi, qui linguae etiam Hungaricae gnarus non est, huc non intellectis actu fungentibus aditus pateat.

5. Ut a 1. Januarii 1834. nemo intra fines Regni ad censuram advocatialem admittatur, qui debita linguae hungaricae cognitione destituerctur.

Grati venerantur Status et Ordines et illam suae Majestatis Sacratissimae benignitatem, qua clementissime disponere dignata est, ut legiones hungaricae huc intellectis etiam confiniaris, cunctae item intra Regnanae prefecturae militares Documenta Hungarica jam et nunc acceptare teneantur.

Ferencz király 44 éves uralkodása alatt 12 országgyülést tartott; az országgyülés 812-tül 25-ig, tehát teljes 13 esztendeig szünetelt.

Az adó rendesen országgyülésen határoztatott meg; 22-ben azomban az ország jogai durva megsértésével ezüstre emelte, erőszakosan királyi biztosok által hajtatta be. 827-ben a király leiratában ugyan a törvénytelenséget elismerte és megigérte, hogy többé törvénytelenséget nem fog elkövetni; az adó egyik országgyüléstől a másikig terjed. Ezen törvény a király alkotmánysértései ellen az országot a régi törvényeknél jobban nem biztositotta, mert az adó egyik országgyüléstül a másikig tartott, tehát az egyszer megszavazott adót, bármikor tartottak is országgyülést, sem a megye, sem az adózók meg nem tagadhatták. Ezen biztositás azért sem volt erősebb a régieknél, mert az 1715: 8. és Mária Terézia törvényét a királyi értekezletek tartása és adómegszavazási jogárul fenntartották; ez által az ország adómegszavazási joga játékká vált. Ferencz alatt, valamint 3 törvényes előde alatt, az adót az országgyülés határozta meg, törvénybe azomban az összeget soha sem iktatták, ellenkezett ez a régi szokás a magyar alkotmánynyal, az európai alkotmányos szokásokkal, mert az országos költségvetés Európában már ez időben mindenütt törvénybe iktattatott. A magyar országgyülés e fontos jogra nem gondolt, sőt különlegesen a követi tábla az erőszakos adó ellen óvtörvényekrül nem gondoskodott.

Az országgyülések megtartását a 827-iki országgyülés biztositani akarta, határozott biztositék által; a felső-ház azomban ezen javaslatot visszavetette, e tekin-

tetben tehát a bün kizárólag a nyomorult felső-házat terheli. A magyar nyelv ügyében a törvényhozás valódilag haladt, de csakis rák-módra; 43 év alatt az ország csakis a hatóságokkal, a királylyal magyar levelezést, a perek magyarul vihetőségét, a magyar perekben magyarul hozható itéleteket, az ügyvédség és hivatalnokok magyarnyelvi minősitvényét vitte ki; ezen lassu haladás büne azomban inkább a nyomorult főrendeket, mint Ferencz királyt terheli. Közülök alig tudott néhány magyarul; ezek is csak 820. körül kezdtek tanulni, latinul sem tudtak ugyan, de a latinul nem tudás nem volt szégyen, a buták az országos kérdéseket ugy sem értették, rá orditották az igent. Az osztrák komornyikok inditványára, még a magyarul beszélő főur társaikat is megvetették. Ferencz király kétségkivül a magyarságnak nem volt barátja, mert ha akarja, a főispányok, zászlósok, főpapok által megszavaztathatta volna, de a király sem szerette, mert a germanizálás, az alkotmány teljes megsemmisitése, a Habsburg hagyományos politika vezérelvét képezte, a király azomban mégis tisztesebben viselte magát a főuraknál, mert ami hozzá került, azt nem utasitotta vissza; a kormányszékeknél a magyar nyelv hamarább jött be, mint a felső-háznál. Az ósdiak, a nemzet ellenségei, a magyarokat a magyar nyelv rögtönzött, rohamos, kiméletlen behozásával vádolják, ez merő rágalom; az országgyülés és király, ha a magyar nyelvet egy csapással rögtönözve behozzák, még akkor is helyesen teszik, mert ez országot Magyarország és kapcsolt részeinek hivták, a magyarság, a főrendeket is nyelvök szerint a németekhez számitva, a

lakosság felét tették, külön véve minden egyes nemzetiségnél számosabbak voltak; Magyarországban a politikai nemzetet a nemesség képviselte, a nemesség összesen 800.000 lélekbül állt, a főuri korcsok 4000, az idegen ajku nemesség, Nyitrát kivéve, csekély számu volt, 100.000-re is alig számitható, de ezek is annyira magyar érzelmüek voltak, hogy aki őket tótnak vagy oláhnak nevezi, fokosaikkal agyon verik. A többség tehát számerejénél fogva is jogosan behozhatta volna a magyar nyelvet. Többnyelvü országban kell egy közös diplomaticus nyelvnek lenni, diplomaticus nyelv csak az lehet, melyet a lakosság nagy része beszél, mely könnyen megtanulható; Magyarországban a diplomaticus nyelv részben a latin, részben a magyar nyelv volt, mert a megyékben, városokban, az országgyülésen magyarul tanácskoztak, még 790-ben a főurak kivételével minden értelmes ember beszélt magyarul, ellenben latinul csakis a szakemberek tudtak. A magyar nyelv sokkal könnyebben volt megtanulható mint a latin, mert a latin holt nyelv lévén, csakis az iskolában lehetett elsajátitani, ha tehát a magyart állitják a latin helyére az iskolákba, miután az idegen faju tanuló a latint épen ugy nem tudta mint a magyart, a magyar megtanulása csakis annyi erőbe került, sőt kevesebbe mint a latin, mert a magyart az iskolán kivül is a társadalomban megtanulhatta; a 792: 8. törvény az iskolákba kivétel nélkül a magyart köteles tantárgyul tüzte és elrendelte, hogy hivatalokra időnkint csak azok alkalmaztassanak, kik magyarul is tudnak; 92-tül 34-ig 42 év telt el, tehát a magyar nyelvet már minden 57

éves embernek tudni kellett, sőt a 60 éveseknek is, mert ez időben 20 éves koránál előbb senki iskoláit el nem végezte, tehát a 60 éves ember 792-ben 18 éves volt, vagyis még iskolába járt, ha tehát hivatalnok akart lenni, a magyar nyelvet tanulnia kellett, sőt meg különben is, mert aki valamely rendes tantárgyat nem tudott, azzal az osztályt ismételtették, ha az ismétlő valamely tantárgyban másodszor megbukott, az iskolából kicsapták; a magyar élőnyelv megtanulására két év tökéletesen elegendő, magyarul tehát csakis az nem tanult meg, ki nem akart, a magyar nyelv megtanulása azért is könnyebben ment, mert a katholikusoknak magyar városokban, mint Szeged, Nagyvárad, Miskolcz voltak iskoláik; a lutheránusok egy pár évre magyar reformatus iskolákba küldhették gyermekeiket, Szegeden, Miskolczon, Debreczenben, Sárospatakon még ha nem akart is ragadt reá a magyar nyelv, mert ezek lakossága a magyarnál más nyelvet nem beszélt; midőn tehát 34-ben a magyar nyelvet teljes diplomaticai méltóságra akarták emelni, ez nemcsak rögtönzésnek, erőszakoskodásnak tekinthető nem volt, sőt inkább lanyhaság- és közönynyel kell az országgyüléseket vádolni, hogy a magyar nemzet Magyarországban a nemzeti nyelv mellőzését 42 esztendeig türte.

Fontosak voltak hadügyi tekintetben a 796., 802., 805., 807., 808., 812., 827. törvények; a régibb Habsburgkorban a magyar király idegen zsoldosokat is tarthatott az országban, ezen törvények szerint a magyar lakos csak magyar ezredekbe soroztathatott, a király kötelezte magát, hogy az ezredekbe magyar tiszteket fog nevezni;

e sereg valósággal nem volt magyar, de elvileg az ujonczozás szabályozása, magyar tisztek kinevezése által a magyar hadsereg és a feletti országgyülési rendelkezés el volt ismerve, mert ha ez csakis kizárólagos fejedelmi jog lett volna, az országgyülési tárgyalás alá sem a kiegészités nem tartozhatik, sem a magyar tisztek alkalmazását nem követelhette volna.

Ferencz uralma alatt Magyarország anyagi jóléte lassan ugyan, de emelkedett. Magyarország vagyona alapját a föld terményei, a marhajövedelem tette. Károly, Mária Terézia, József alatt a vámok, az osztrák tartományok s a király különleges érdekei szerint szabályoztattak, a marhakivitel lehetetlenné tétetett, a bor kivitelét megnehezitették; Ferencz király, a francziák és Napoleontul folytonosan szorongatva, Magyarország segélyét nem nélkülözhette, az ország áldozatkészségét kényszerült anyagilag kárpótolni, a bor- és gabona-vámot megszüntették, a marha-vámot kedvezőleg mérsékelték. Austriában a gyáripar emelkedett, az osztrák nép meggazdagodott, növekedett, ennélfogva a magyar nyers termények fogyasztása is, a posztó és egyéb gyártmányok értéke emelkedett a Napoleon által behozott szárazföldi rendszer által, mely a szárazföldrül Anglia minden gyártmányát kizárta. Az Austriában meghonosult posztógyártás, a gyapju értékét tetemesen nevelte, a magyar birtokosok a nyerstermények illő értékesitéséből nyert hasznot a juhállomány szaporitása és javitására, szeszfőzdék felállitására alkalmazták, a termények ára növekedvén, az igen nagy terjedelmü legelőkből nagy területeket vettek művelés alá. A

terményeк a rémséges papirosbőség következtében igen drágán adattak el, ez ugyan valóságos érték nem volt, de még 5-öd részre leszállitva is csinos értéket képviseltek, miután a papiros értékében senki sem bizott, a pénzt gyorsan megforgatták; a 816-iki devalvatióig minden terményt el lehetett adni, habár magas áron is, Austriából juhot, kosokat, gyári alkatrészeket lehetett vásárolni. A hajózás a Dunán, a csatornákon megélénkült, a kereskedelmi forgalom által is megszaporodott pénzbőség következtében a bánya, a vas, posztó, bőr, papiros, szeszipar megizmosodott. A vasgyártás, a szeszipar igénybe vette az erdőket, az eddig igen keveset jövedelmezett erdőségek is az ország némely részeiben aránylagosan szép jövedelmet adtak. A felföldnek nagyrésze, mely eddig csak igen olcsó zabot termett, tehát majdnem semmit sem jövedelmezett, a szeszgyárak által, melyek a gazdag burgonyatermést feldolgozták, nagyon jövedelmessé vált. Az ipart, a termelés értékét emelte a megyék eszélyes eljárása. A megyék belátták a csinált utak nagy fontosságát, saját erejükbül országos kőutakat csináltak, Gömörmegyében Máriássy István 800-ban 6 mértföld utat vett át, 30 évi alispánysága alatt 70 mértföldet csináltatott, a felföld több vonalon össze volt kötve Galicziával, a dunántúli megyék Austria és Styriával, ez által a termelés részben Bécs kizárólagos egyeduralmától menekült. A hajózás a Dunán a gőzhajók által megélénkült és olcsóbbá lett. Gróf Széchenyi erélyes működése az anyagi téren sokat használt; a folyamok szabályozása, a hajózás megerősitése mellett folytonosan izgatott, nagy terjedelmü

uradalmába mintaszerü gazdaságot állitott, a lónemesités czélszerüségérül meggyőzte a főurakat, Angliábul hires ménlovakat hozattak, az angol ménekkeli okszerü keverés által a lovak magasabbá, gyorsabbá, szebbé alakultak, a ló-érték milliókkal emelkedett. Az urakkal egyenlő arányban vagyonosodott a polgárság és parasztság, a zsidók Magyarországot még ez időben Canaánnak nem tartották, a kereskedelmet, kivált a felső részek és az osztrák határokon, részben a polgárok kezelték; a valódi pénztőke a franczia háboruk alatt alakult, e tőke a kereskedelem- és iparban maradt, mert a nemtelenek nemesi birtokot nem vehettek, a kölcsönöket az ősiségi rendszer mellett könnyen behajtani nem lehetett, de külömben is a devalvatio réme a tőkepénzeseknél sokáig fennmaradt; a bankjegy ugyan birt alappal, kényuralmi államban azomban nincs biztositék, mert a király ha megszorul, a banktársulatot kölcsönökre szorithatja és a bankjegyeknek alap nélküli nevelését megengedheti, ennek pedig természetes következménye a bankjegy értéke és hitelének csökkenése. A parasztság értéke növekedett, felföldön a szeszfőzdékhez szükségelt burgonya, az iparczikkekhez szükségelt nyersanyag és gyártmányok és általában a nyers termények fuvarbére, a kézi munka nagyobb keresettsége által; az alföldi paraszt drágábban adta el szarvasmarháját, lovait, a termelés mennyisége növekedvén, sokkal többet keresett meg az aratás és nyomtatás által; az osztrák tartományok és Németország meggazdagodván, a zsir és hus szükséglete emelkedett, a sertéshizlalás nagy lendületet nyert, az alföld tehát

tengerijét, mi az alföldön nagyon terem, értékesitette. Mindez a szent alliance virágjában következetesen nem fejlődött, mert a magyar király hatalma biztositva lévén, a király el lehetett Magyarország ragaszkodása nélkül is, ennélfogva Ferencz király, ki Mammont igen imádta, a saját zsebeibe folyó vámokat ismét felemelte. Az osztrák gyártmányok érdekében minden külföldi gyártmányra, mely Austriában gyártatott, igen nagy adókat vetett ugy, hogy ezek az osztrákokkal nem versenyezhettek. A mérsékelt vámadók azomban az országban pénzalapot teremtettek, a vagyonosodást megkönnyitették.

A közértelmiség a vagyonosodással egyenlően nem haladt. Ferencz király és mindenható minisztere herczeg Metternich a sötétségeket bálványozták, hűségesen csatlakozott hozzájok a katholikus főpapság, mely a szabad eszméket gyülölte, mert a szabad eszmék uralma mind gazdag jövedelmeit, mind politicai és vallási hatalmát fenyegette; a katholikus és óhitü papságbul a franczia forradalom a szabadelvüség morzsáját is kivette, az urak a szabadelvüséget az istentagadással azonositották; a főpapokat e forradalom meggyőzte, hogy a főpapság az alsó papság feletti uralmat, a rendkivüli papi uradalmakat csak addig tarthatja meg, mig a királyság mindenható. A nevelést nagy részt a papság kezelte, mert protestans csak a lakosság 15 perczentje, zsidó 3 százaléka volt, tehát az ország lakosai 82 százaléka szellemi világának őrje a papság volt. A közép- és elemi iskolákban a szerzetesek tanitottak, az akadémiák és egyetemek a főpapság alá voltak rendelve,

a falusi iskolák kizárólag a falusi papoktul függtek, a főuraknál a házi nevelés divott, tanitókul papok és szerzetesek alkalmaztattak. A fő- és közép-iskolák, sőt általában minden iskola felett a főfelügyeletet a helytartóság gyakorolta, minden tankönyv a helytartóság által biráltatott meg, ezen magyar kormányhatóság utasitásait a bécsi kormánytul kapta, herczeg Metternich a világosságot gyülölte, a legcsekélyebb sugárt sem türte meg, ennélfogva ezen tankönyvekben a tiszta erköles, ész és hazafiság teljesen hiányzott, falusi tanitóknak korhely, buta egyéneket alkalmaztak, kiknek tudománya az imákban összpontosult, csak a pokol és ördög szinezésében remekeltek. Az iskolákban kizárólag az elferditett vallás elemeit tanitották, melyben az ördög, a pokol, a többi felekezetek gunyja szerepelt, a nemzet történelmét elferditve adták elő. Kétségkivül a népnek magasabb eszméket tanitani alig lehet, mert a gyenge gyermek eszméje ezek felfogására alkalmatlan, de igen is tanitani kell a tiszta erköles eszméit, a felebaráti szeretetet, mely a katholika vallásnak alapelve, tanitani kell a nemzet valódi történelmét, mert ez hazafiságra buzdit. Nemcsak a tanrendszer volt helytelen, de az iskolábani járásra sem szoritották a gyermekeket és ha a megye az iskoláztatást sürgette, a buzgólkodókat illetéktelen beavatkozásukért a helytartóság megróta; ezen hanyagság következtében iskolába a gyermekeknek igen kis része járt, ugy, hogy még ma is igen sok sem irni, sem olvasni nem tud, és pedig nemcsak a falukon, de a városokban is; Ferencz alatt sok község volt, hol irás-

tudó birót sem lehetett kijelölni, az adófizetést is rovásokra róták fel.

A gymnáziumok, akademiák, sőt az egyetemen is igen gyarlón tanitottak. A pesti egyetemen még 1840-ben is az erkölcsi észtanban a csudákat tanitották, a magyar történelemben nem az országos eseményeket, de a királyok viselt dolgait adták elő; minden Habsburgi királyt mint jeles, szelid, atyáskodó uralkodót, a szabadság hőseit mint aljas, önző árulókat, az önvédelmi harczokat mint rabló lázadást tüntették fel. A magyar közjogot elferditették, a leglényegesebb alaptörvényeket kihagyták vagy félre magyarázták; ugyannyira, hogy aki saját szorgalma által a történelem- és közjoggal meg nem ösmerkedett és az iskolai tanokat elfogadta, buta, szolgai egyéniséggé vált. Kétségkivül az iskola a tudományt tölcsérként az ifju fejébe nem öntheti és a műveltebb egyén teljes ösmereteket csak ugy szerezhet, ha magát egy bizonyos szakra szenteli, de a történelem, a közjog alapelveinek ösmeretére a helyes iskolai tanitás nem szakembernél elegendő, ennélfogva a történelem, a közjog elferditése, meghamisitása, a nemzet ellen elkövetett alávaló árulás és bün volt. A magyar nyelvrül szóló törvényt sem teljesitették, mert a 792: 8. törvény a magyar nyelvet köteles tantárgyul tüzte, és pedig főleg azért tüzte ki, hogy a magyar nyelvet az idegen ajkuak megtanulják és hivatalba csakis a magyar nyelvet tudók alkalmaztassanak; a magyar nyelv rendes tantárgyul tüzetvén ki, a tanuló, ha a törvény szigoruan végrehajtatik, kénytelen lett volna megtanulni magyarul, mert a fennálló

szabályok szerint, aki valamely tantárgybul megbukott, az a felsőbb osztályba nem mehetett át; ha másodszor is megbukott, az iskolábul véglegesen kicsapták. A katholikus tanintézetek a törvényt és szellemét teljesen kijátszották, mert Ferencz alatt igen sokáig a magyar nyelvet latin magyarázatokkal ismertették, tehát a tanuló nem kényszerült a magyar nyelv elsajátitására; a magyar nyelvet csakis sallangnak tekintették, ennélfogva a más nyelvüeket, ha csak sejtették is a magyart, áteresztették.

A főurak a nemzeti műveltség egyenlő fokán állottak a néppel. A katholikus főuri gyermek családjában, a társaságban németül beszélt, a magyar főurak a magyart cselédnyelvnek tartották, magyarul csak a főbb hivatalnokok, a magyar megyék főispányai beszéltek, a családnál az urakodó-ház iránti szolgaszellem uralkodott. A franczia forradalom a világ összes arístocratiáját rendkivül megrémitette, a forradalmat főleg nem XVI. Lajos lefejezéséért gyülölték, mert az angol forradalom is, melyben a nemesség is szerepelt, lefejezte I. Károlyt, de gyülölték a franczia nemesség és papság számüzéséért és a vagyon elkobzásáért, minden szabadabb eszmét forradalminak, minden alkotmányos egyént földosztónak tartottak; a régi, III. Károly előtti oligarchákat a nemességgel, a zsarnokság elleni harcz, az ellenség elleni közös védelem, a közös mult, a vérségi kötelékek kötötték össze; a régi főur a nemest is a szent korona tagjának tartotta, a törvény a jogegyenlőséget biztositotta; mindezen kötelékek már Ferencz alatt elszakadtak. A Ferencz alatti főrendek nemcsak a király,

de az osztrák császár hűséges szolgáivá aljasultak, lemondtak minden jogrul, mert vagyonuk biztositékául a császárt tartották, miután szolgává silányodtak, az ellenség vagyonukat nem fenyegette, a közös védelem érdeke megszünt, a vérrokonság fonala is elszakadt, miért már I. Lipót uralmától kezdve divatba jöttek az osztrák nemességgeli összeházasodások, a középosztály legfeljebb közép-vagyonnal birt, a kis sőt közép-vagyon a főurakat a nemes házasságokra nem csalogatta. A főuri gyermek tehát családjában magyarellenes érzelmeket szitt be, vagy iskolába járt, vagy honn maradt és pap által neveltetett; egyik esetben sem világosodhatott fel, mert ezidőben a katholikus iskolákban a sötétség, a butaság, a szolgaiság, a germanizmus szelleme uralkodott; nem ha honn tanult, mert nevelője az iskola elveit melyben növekedett magába szivta, azt tanitotta mit mestereitül tanult. Az aristocratia ez időben nemcsak hazafiság, de valódi műveltség és tudomány tekintetében is igen alacsony fokon állott. A társadalom minden osztályának minden időben meg volt saját divatja, mely a társadalom osztályait vezette; Ferencz alatt divat volt a külső csiny, a társas szabályok szigoru megtartása, simaság, a nők iránti udvariasság, ügyes táncz és lovaglás, franczia és német nyelv tudás, alázat a fejedem, a ministerek előtt. Ki ezen minősitvényekkel birt, azt tökéletes főurnak és gentlemannek tartották, a magyar történelem, a magyar közjog tudása felesleges volt, mert a magyar főur magyarságát szégyenlette, a jogot tudták helyette fiskálisai, más egyéb tudományok csak szegény emberekhez valók voltak,

az aristocratia a kormánynyali alázatos szövetségnél fogva előnynyel birt minden hivatalra, ha főispány lett, beszédét elkészitette fiskálisa vagy titkárja. A megyét az alispány vezette, ő csak pártkeritő volt, ha a királyi táblához vágyott, a pörkivonatot, az előadást elkészitette magántitkára, a helytartóság-, a kanczelláriánál elkészitették helyette a fogalmazók és titkárok; soha sem volt annyira alkalmazható ezen két közmondás: „kinek Isten hivatalt ád, ad észt is“, „kinek pénze van, annak esze is van“.

Az értelmiséget elzárta, visszatartotta a kormány féltékenysége, szigoru értelmi zárlata. Ferencz király és ministere a szabad eszméktül borzasztóan féltek, több helyt könyvvizsgálók voltak felállitva, a könyv kiadásának feltételes vagy feltétlen engedélyezése ezen urakra volt bizva; ezen urak szigoru utasitással birtak, az utasitást meg nem tartó, hivatalából röviden elcsapatott. Ezen urak szigoruan megvizsgálták a könyvet, kihuztak belüle minden szabad eszmét; ez által a könyv eszme nélküli zürlévé vált, a belpolitikai, közjogi vagy történelmi irodalom nem fejlődhetett ki, mert a censoron kivül ott volt még a helytartó tanács; amely alapos munka, véletlenség vagy a könyvvizsgáló jóakaratából napvilágot látott és megjelent, azt a helytartó tanács koboztatta el. A jelesebb politikai tartalmu könyvek behozatala szigoruan eltiltatott, különösen a franczia könyvekre ügyeltek; ezen tilalom daczára az országba minden tiltott könyv beszivárgott, de csak kevés példányban, mert a mennyiség feltünt volna; nagyobb mennyiségben nem hozathatott be, mert az

óvrendszabályok által a munka megdrágult, a drága könyvet a gyenge magyar olvasó közönség nem vette.

Ferencz király és kormánya erősen akadályozta a magyar nyelv terjedését; a magyar nyelv terjedése már ez időben az önállás és a szabadság létfeltételét képezte, a nemesség maga, melynek a főrendeken kivül minden tagja magyarnak tartotta magát, 800.000 lélekbül állt, vagyis ha ez a nemes mind hős és hazafi, 130.000 fegyverest állithatott volna ki, ezek ellenében a katonaság és határőrvidék 160.000 emberrel a kormány rendelkezésére állt; a főrendek tárczájára, de a nemesség általános lelkesedésére sem lehetet számitani, a nagy résznek nem volt sem fegyvere, sem pénze, a fegyverzetre a magyar király tehát a nemességbül álló nemzetet a magyar rendes katonaság, a határvidék, a főrendek, a főpapság által tönkre tehette; az ország érdeke tehát azt követelte, hogy a népnek is illető jogai adassanak meg. Magyarországot a magyarok hóditották és védték meg eddig török és német ellen, a Habsburg királyok folytonosan németesiteni és lenyügözni akarták, ez ellen az egyedüli mentő szer az ország lakosainak magyarositása, a magyar elem hatalmi sulyának fenntartása volt. Ferencz és ministere felösmerték a helyzetet, mindent elkövettek a magyarság ellen. E században majdnem minden országgyülésen a magyar nyelv diplomaticai fensőségét követelte a képviselőház, a király sokáig visszautasittatta felsőházi bukfenczei által, az iskolákról szóló törvényt azomban már a kormány utasitása hiusitotta meg. A magyar király udvaránál a magyart durva, esetlen, nevetséges nyelvnek

tüntették fel, a főrendek a király példáját majmolva, még udvarukból is számüzték, még a környezetnek is németül kellett gagyogni, a katonaságnál a tisztek köréből a magyar nyelv teljesen kitiltatott. Ferencz király a bárók- és grófoknak nem tiltotta el a magyar nyelvet, csak nem beszélt velök másképen mint németül, ez elég volt ezen korcs majmok elnémetesitésére; a magyarnak a majom-természetből nagy osztályrész jutott, a falusi nemesek, hogy művelteknek látszassanak, hogy a német főurak által magas köreikben eltüressenek, hogy a német tisztekkel nejeik, leányaik kaczérkodhassanak, megtanultak németül, különösen a felföldön a német nyelv Ferencz alatt általános társalgási nyelvvé vált, Ferencz uralma alatt már Sáros, Szepes, Árva, Turócz, Liptó, Trencsény, Nyitra, Mosony, Temes, Torontál, Krassó a magyarságnak hátat forditottak, általában az igazi magyar szellem csak a reformátusoknál maradt meg, mert a protestáns asszonyok, mind a gazdagabb katholikusok nejei, nagy részben németül beszéltek; a harminczas években már oda jutottunk, hogy a magyar nyelv rosszul beszélése divat volt, a német nyelv nem tudását a gazdagabb körökben szégyennek tartották. Ferencz és kormánya, hol feltünés nélkül tehették, a magyar nyelvet tettleg is elnyomták; Ferencz uralmáig az idegen faju királyi városokban minden értelmes vagy vagyonos polgár értett magyarul, szükségelték a magyar nyelvet, a megyékkel, a kormányszékekkeli érintkezésekben, divat volt magyarul beszélni, mindez Ferencz uralma alatt 12—25-ig megszünt, a felső megyék tisztviselői, a kor-

mányszéki urak társalgási nyelvök a német lett, birák-, polgármesterek-, tanácsosoknak csak televér germánok vagy német majmok választattak, a városi tisztviselők választása 10—15 évig elmaradt, mindez annyira hatott, hogy Ferencz alatt minden idegen vagy vegyes ajku város elnémetesedett, illetőleg a magyarságot elfelejtette. A királynak a németesedésben nagy szolgálatot tett a zsidóság. A zsidó utálja a puskaporszagot, a szegénységet megveti, a háborus időkben tehát a zsidóság megfogyott, mindaddig távol maradt, mig az országban a pénz meg nem szaporodott, a kereskedelmi forgalom meg nem élénkült, Ferencz alatt már e jó faj rohamosan tódult az országba; a zsidó mindég mindenütt a hatalommal tartott, és tart; absolutista a királyság alatt, republicanus a köztársaságban; József alatt nevet kellett választani és széles Magyarországban egy zsidó sem választott magyar nevet, de mind németet, a héber nyelvet elfelejtették, helyébe a hatalom nyelvét a németet választották; a zsidóságra vonzerővel csakis a kereskedelem birt, itt érvényesitette befolyását, a német nyelvet megszilárditotta, saját körében a németet általánosságban elfogadta, ez által a német elem az országban már Ferencz alatt 400.000 emberrel szaporodott. Szerencsénkre midőn legerősebb volt a támadás, az irodalom is megalakult, a két Kisfaludy, Károly és Sándor, Kazinczy, Berzsenyi, Katona, Vörösmarty, Bajza, Garay, Fáy András e kor szülöttei, műveik által a magyar nyelv szépségét jeles műveik által tettleg bebizonyitották.

Metternich a magyar faj és nyelv ellen a szlávo-

kat és különösen a horvátokat izgatta ; a rövidlátó minister be nem látta, hogy a szláv mozgalom, ha megerősödik, a hatalmas orosz czárhoz fog csatlakozni, mert a fajmozgalomnak fő czélja nemcsak az uralomtuli menekülés, de a többi nemzetiségek feletti fölény és uralom elnyerése. Austriában ezen kisérlet azért is veszélyes volt, mert az osztrák birodalomban magában a szláv elem többségében volt, 8 millió némettel 12 millió szláv állott szemben. Az óhitüek fő vallási fejöknek az orosz czárt tartották, a török birodalom felbomlása csakis idő kérdése volt, ha Törökország megsemmisül, az orosz uralom egész az Adriáig kiterjed, az osztrák birodalom kis kivétellel az orosz birodalom közvetlen szomszédjává lesz; ha Magyarország az osztrák ármány következtében felbomlik, ugy az oroszok ellenében Austria csakis a német elemet vagyis 9 milliót lett volna képes felállitani. A horvátok felizgatása a legnagyobb botorság volt, mert Horvátország némi önkormányzattal birt, a pánszlavizmus tehát Horvátországban politikai központot nyert, Horvátország a Szláv-Törökország határán terült el, itt tehát az orosz izgatók közvetlenül érintkezhettek; Horvátország bár homályos és igen régi függetlenségi multtal birt, a horvátok a német uralmat nem szerették, mert Lipót alatt is feltétlenül tiltakoztak a német uralom ellen, ha tehát kedvező alkalommal választhattak volna az orosz fennhatóság alatti önállás vagy osztrák tartományi függés közt, bizonyára az elsőt választják. A nemzetiségi mozgalom felébresztése oktalanság volt azért is, mert Magyarországban a nemzetiségek értelmisége csakis a szegény

papokban összpontosult, mert a birtokos és polgári faj, hazájához hiven ragaszkodott, a szegény papokat a hatalmas orosz czár igen könnyen megvehette. Hogy a kormány által meginditott szláv mozgalom az egész monarchia felosztására nem vezetett, az a magyar táblabirák lelkesedése, éber őrködésének tulajdonitható; a megyék fékezték a mozgalmat, ennélfogva az árulók az országban erős állást nem nyerhettek. Az idegen nemzetiségi mozgalom fellelkesitette a magyarokat, a németek a magyarokhoz csatlakoztak, a szláv polgárság maga is a szláv mozgalom ellen nyilatkozott, a köznép uraihoz csatlakozott. A nemzetiségi mozgalom csakis a forradalom alatt volt káros, ezt is azomban főleg a forradalmi kormány gyengesége és eszélytelensége idézte elő. A teljes rosszakarat tehát Ferencz császár kormányában megvolt, mesterséges mozgalmat idézett elő, de czélt nem ért, sőt inkább a nemzetet tömöritette.

Ferencz király, mint Lipót kivételével minden elődje, esküjét megszegte, a pénzügyi nyilt parancsok, a királyi biztosok, peres ügyekben a királyi parancsok bőséges alkalmazása által, a 822-beni önkényes adófelemelés és ujonczozás által, ezen utóbbi törvénytelenségét azomban beösmerte és az országgal kibékült. Ezen béke, az ország jogainak elösmerése azonban csakis szinleges volt; Ferencz király és mindenható minisztere a császári politika százados vezéreszméjét, Magyarország Austriábani bekeblezését, a magyarság megsemmisitését nem adta fel, miután azomban ez nyilt erőszak által nem sikerült, az európai forradalmi viszonyok, Miklós czár terjeszkedési szándokai, az erőszak ismétlését nem

tanácsolták, sokkal veszedelmesebb eszközhöz nyult: az erkölcsi és anyagi vesztegetéshez; törvényes eszközökkel, törvényes közegekkel akarta a magyar nemzetet megsemmisiteni.

A kényuri kilátások kedvezőbbek voltak mint hajdan. A nemesség még Mária Terézia uralma végén is egészben magyar érzelmü volt, habár az aristocratia már ez időben feltétlenül az uralkodóházhoz ragaszkodott; a városok határozottan alkotmányos magyar érzelmüek voltak. A megyék még tömören állottak, Austriához csakis azok ragaszkodtak, melyek katonasággal meg voltak rakva; a 91. országgyülésen a követi tábla minden tagja letette az esküt a hivatal nem vállalásra. Ferencz uralma közepén azomban már az országgyülés megszakadt, a főrendek közül alig beszélt az egész országban 15 ember magyarul, ellenzéket vagy 10 főur képezett. A felsőház a kormány minden javaslatait támogatta, az alsóház minden javaslatát ellenezte, tehát királyibb volt a királynál, a főurak és papság nemcsak az országgyülésen kardoskodtak a kormány mellett, de a megyékben is mindent elkövettek, mérlegbe vették pénzöket, tekintélyöket; a kerületi királyi és hétszemélyes tábla nyomást gyakorolt az ellenzéki ellen, hatalmas kormánypárti nagy ur ellen nem lehetett nyerni, a legjobb esetben a pereket évekig elhuzták; a királyi városok, a Jász-Kun kerületek járomba szorittattak. A szabadság zászlóját csakis a megyék lobogtatták, több megyében azomban a szellem megromlott. A németesedés a felső megyékben igen elterjedt, amely megyékben az urak anyanyelvükrül el-

felejtkeztek, lemondtak magyar alkotmányos érzelmeikrül is. Sáros, Szepes, Turócz, Árva, Liptó, Mosony meghódoltak, Esztergomot és Pécset az esztergomi érsek és pécsi püspök pásztorbotjaikkal őrizték az udvari akolban, Békés, Csanád, Temes, Torontál, Krassó, részint a gazdag főurak, részint a kincstári kedvezmények által megnyerve, sárgafekete madarak lettek. Tehát a kormány már az országgyülésen 13 szavazattal rendelkezett. Magyarország megölésére 14 megyét kellett megnyerni. A kormány tehát a vesztegetés rendszerét karolta fel; eddig csak a hivek nyertek hivatalt, csak azok neveztettek biráknak és kormányszéki tagoknak, kik hosszasb szolgálatok alatt képességöket bebizonyitották; a kormány minősitvényi rendszerét megváltoztatta. Minden hivatalnál elsőbbséget adtak a hitehagyott követeknek, főispányoknak csakis oly egyének neveztettek, kik magukat a kormány jelöltjei támogatására felajánlották; a kormánypárti jelöltek vesztegetései pártoltattak; ha az alispány- és képviselőválasztásnál az ellenzék győzött, a legcsekélyebb ürügy alatt biztosok küldettek, a választások megsemisittettek, a megyei tisztválasztások rendes időben nem tartattak meg; mindez válságos időkben, midőn az ország jogai megsértettek, sikerre nem vezetett volna, békés időben azomban az ellenzék állását igen megnehezitették, mert az ellenzéket a közönség előtt forradalmárok-, az ősi alkotmány felforgatóinak tüntették fel, dicsekedett mindenik kormányjelölt az alkotmány iránti hűségével, a szegény nemesség igen el volt szaporodva, a nemesség közt voltak czimeres nemesek, kik csak nemességet kaptak, sokan

várjobbágyokbul lettek nemesek, már eredetileg is a várbirtokbul egy nemesre igen kevés jutott, sokan a perek, háboruskodások következtében elszegényedtek. Borsodban magában 8000 nemes választó volt, 872-ben 50 holdtul kezdve a föld 60.000 egyén kezében volt, 30-tól 50-ig 77.000, ha ennek $^1/_3$-adát veszszük is nemesnek, tettek a vagyonosabb nemesek 85.000 családot, vagyis egy családot 5 taggal számitva, 375.000 lélek maradt a szegény nemességre, minek felét nőnek számitva és a választókra $^2/_3$-adot véve, a szegény választók az egész országban legalább 120.000-re tehetők, volt ezek közt zsellér, 5—6 holdas igen sok, ezekre tehát a bor és vesztegetés nagyon hatott; Gömörmegyében 830-ig szavazott háromszáz, kiket az első alispány megválasztásakor, meg is vendéglett, 830-ban már szavazott 3000; az uj fordulat a megyét annyira meglepte, hogy bár sem azelőtt, sem azután nem választottak kormánypárti követet, a 30-ban megválasztott alispány 32-ben két udvarpárti követett választatott meg, és az utasitásokat az értelmiség csak esztendős küzdelem után tudta megváltoztatni. Általában már kezdetben az ócsárolt táblabirák, az alkotmányos elveket, a szabadelvüséget, Magyarországot csak vagyonuk romlásával birták megvédeni.

VI. FEJEZET.

Ferdinánd trónra lépte. — Czimháboru. — A főrendi birodalmi zászló bontása. — Br. Wesselényi és Balogh János perbe fogása. — Élénk harcz az alsó- és felsőház közt. — A felsőház a magyar nyelv, szólásszabadsági, vallásegyenlőségi javaslatokat visszaveti. — Deák Ferencz pártvezér lesz. — A birtokjog megtámadása. — A 832—36. országgyülés törvényei. — Az országgyülés erkölcsi eredménye. — Gróf Pálfy Fidél kanczellár lesz. — Lovassy László és társai elfogatása. — A királyi és hétszemélyes tábla törvényellenes biráskodása. — A szabadok üldözése. — 837. Kossuth elfogatása. — 839. Br. Wesselényi elitélése. — Pálfy gróf paizsa alatt a pánszlavizmus fészket rak. — Az orosz rubelek működése. — Gay Lajos, Koller, Rajasics patriarcha. — A tót, szerb papok. — Josefi, Hurban és trombitásai. — A pánszlavizmus réme a felföldön az ellenzéket megerősiti. — A tót parasztok az urakhoz csatlakoznak.

V. Ferdinánd trónra léptével a viszonyok, az uralkodóház politikája nem változtak. V. Ferdinánd szelid, jóakaratu, de eskóros, gyenge egyéniség volt, ki nem parancsolt, sőt nem is számitott, de uralkodtak helyette Metternich az ármányos herczeg, ki diplomatiai sikerei által elfogulva, magát nagy férfiunak hitte, és Lajos főherczeg, Ferencz császár legifjabb és eszes öcscse; Metternich már rég kormányzott, nem tanult és nem felejtett, még mindég a laibachi és veronai congressus dalait fujta, nem vevé észre, hogy a szabadelvüség eszméje óriássá nevekedett, melylyel, mert legyőzhetlen, a kormányoknak egyezkedni kell.

Metternich V. Ferdinánddal trónra léptekor, egy csekélynek látszó, de nagy horderejü merényletet kisértetett meg. Az igenis uj osztrák császárok közt, miután Ferdinánd csak második volt, Ferdinándot az 1-ső czim illette, ellenben mint magyar királyt, Ferdinándot 4 koronázott magyar király előzte meg, Magyarország tehát Ferdinándot csak V-iknek ösmerhette és fogadhatta el. A czimkérdés nem ellenzéki viszketeg, nem kicsinyes ingerkedés, de fontos diplomaticai, önállási, független államiségi kérdés volt, mert ha Magyarország az osztrák császári czimet, illetőleg számot elfogadja, ez által elösmeri, hogy az osztrák monarchiának kiegészitő része, vagyis hallgatag lemond az 1791. törvényczikkrül, mely Magyarország önálló államiságát, füg-

getlen önálló kormányzatát elösmeri; a javaslott czim által az ország a III. Károly által kiadott családi, pragmatica sanctionak czimezett rendelkezés keretébe szorul, melyből Magyarország csakis az örökösödési rendet fogadta el; kétségkivül a magyar király czime megmaradt volna a használt czimben, de ez semmi jogot sem biztosit, mert a nagy czimben bennfoglaltatik a Csehország királyának czime is, de azért az osztrák császár Csehországban mint császár rendelkezett. A gonosz czélzatot bizonyitja az is, hogy a név- és illetőleg számkérdés nem első eset volt, mert Károly császár és király mint német császár VI., mint magyar király III. Károly czimet viselte, ha tehát az országgyülés a magyar király czimét, az örökösödési czimért elejti, ezt könnyen a magyar királyságruli lemondásnak és az osztrák császárságbani beolvadásnak lehetett volna elmagyarázni. A magyar országgyülésnek tehát az V-et nem szabad volt elejteni és pedig annyival inkább nem, mert Magyarországnak miután sem felelős kormánya, sem önálló hadserege nem volt, csakis papiros biztositékkal birt, és a mely országos jogrul három század óta lemondott, azt soha sem nyerte vissza. A czimkérdés sarkalatos, alkotmányos önállási kérdés lévén, azt lehetett várni, hogy az egész országgyülés egyhangulag sikra száll az ország önállása mellett; ellenkező történt, a felsőház, melyben az ország zászlósai, egyháznagyai, a gazdag dinasták ültek, kik tehát gazdag helyezetöket tekintve, Metternich herczeg kegyeit nélkülözhették, nyiltan, szemérem nélkül, az alsóház határozatát visszavetették és a császári birodalom zászlóját tüzték ki. Metternich

herczeg azonban meggyőződve a követek szilárd hazafiságárul, visszavonulót fuvatott, szolgáit cserbe hagyta és egy kegyes királyi leiratban a törvényes czimet elfogadta. Ezen országgyülési vita nevezetes eseményt képezett azért is, mert az országgyüléseken igenis volt királyi párt, mely minden időben az uralkodó királyi család érdekei mellett harczolt, de mindég és kizárólag a magyar király mellett szónokolt, és herczeg Eszterházy Pál nádor kivételével a császári birodalombani beolvadás ellen mindenik egyhangulag tiltakozott; Pázmány Péter cardinal nemcsak Magyarország, de még Erdély önállása mellett is küzdött. Széchenyi érsek Bécsben a király előtt tiltakozott a beolvasztás ellen. A felsőháznak a jelen kérdésbeni álláspontja azomban kétségkivül constatálta, lételét az osztrák császári pártnak, mely Magyarországnak az osztrák birodalombani beolvadását kivánja. Ezen urak czélja még inkább tündökölt, midőn később éveken keresztül küzdöttek a magyar nyelv ellen; a főuraknak a czimkérdésben tudatlanságuk szolgál mentségül, az ország főrendei nem tudtak sem magyarul, sem latinul, nem ösmerték sem az ország közjogát, sem történelmét, általában tanulmányaik tárgyát a lovak, a ballet, a kártya, a nők képezték, az országon kivül laktak, nem csoda tehát ha közjogi fogalommal nem birtak, a barbár magyar nemzetért nem lelkesültek. A bécsi kormányt ezen kisérlet meggyőzte arrul, hogy a beolvasztási és alkotmányellenes reactionarius kisérleteiben a felsőházra feltétlenül számolhat, a nemzet meg van oszolva, a felsőház a bünbak szerepét elvállalja és a gyülölet nagy

részét a felsőházra tolhatja, és midőn merénylete nem sikerül, egy kegyes leirattal a rövidlátóknál elnézésre, esetleg még népszerüségre is számolhat; másrészt előnyös volt ez azért is, mert egy hatalmas töredék önként feladván magát, vesztegetési és ijesztési lövegeit csakis a megyék és főleg a középosztály ellen kell csak intézni. Az osztrák párt zászlóbontása, tekintve a sikert, a kormánynak nem sokat használt, mert általa a középosztály figyelmessé lett hatalmas belellenségeire, lelkesedett, tömörült és bár nagy áldozatokkal, az ország államiságát megvédte.

Metternich herczeg az eddigi sikerrel nem elégedett meg, a győzelem siettetésére az ijesztés politikájához fogott; 835-ben báró Wesselényi Miklóst az urbéri váltság tárgyában Szatmárban mondott beszédeért felségsértési perbe fogatta; a beszéd, mint általában minden e korban tartott beszéd, a miniszterek, az idegen befolyás ellen irányult, a király személyét és a királyságot gondosan kerülték, mert törvényeink a hatalomnak igen kedveztek; a király a légynek sem ártott, a királyság elleni beszéd viszhangra nem talált, ennélfogva soha senki által sem a királyság, sem a király meg nem támadtatott. Balogh János barsi követet is perbe fogták, Balogh leköszönt, de a lelkes barsiak ujra megválasztották; Barsra a kormány igen haragudott. Perbe fogták Lipovnyiczkyt, Tarnóczit, Kosztolányit, Márjásit és többeket, becstelenségi, hűtlenségi perbe. A követi tábla a perekben a szólásszabadság megsértését látta és Ő felségéhez a megsértett szólásszabadság mellett feliratot óhajtott intézni.

a felsőház azomban visszavetette. Kétségkivül a mi törvényeink szólásszabadsági tekintetben határozottan rosszak, ruganyosak voltak, a kormány bárkit perbe fogathatott és el is ítéltetett, az országgyülés azomban minden politikai ügyben a legfőbb, a legilletékesebb hatóság volt, leginkább megitélhette, valjon a kormány helyesen magyarázta-e a törvényt, vagy visszaélt hatalmával; Wesselényire a fennálló törvény határozottan elmagyaráztatott, mert felségsértőnek a magyar törvény azt tartotta, ki a király személyét vagy a király tartózkodási helyét fegyverrel megtámadta, meg akarta mérgezni vagy megmérgezte, méltóságától fegyverrel meg akarta fosztani; báró Wesselényi e cselekmények egyikét sem követte el, tehát felségsértésben nem lehetett beperelni. Az országgyülés, Wesselényi köztudomás szerint ezen cselekmények egyikét sem követvén, a törvény szine alatti üldözés ellen jogosan felszólalhatott, beavatkozása csak azon esetben lett volna jogtalan, ha a kormány a felszólalás következtében a vád jogosságát bebizonyitja; általában a személyes szabadság a polgár legszentebb joga, e felett tehát az országgyülés minden idő és viszonyok közt a király ellen is köteles őrködni. A felsőház az alsóház feliratát ismételve visszaküldte, a szólásszabadság elleni merényletet tehát elfedte, magáévá tette. A magyar nyelv vegyes használatáruli törvény átbocsájtotta a magyar nyelv egyedüli alkalmazását, mit az alsó tábla követelt, azért nem fogadta el, hogy a nyelvválságot továbbra is fenntartva, ez által alkalmat nyujtson a kormány által vezetett titkos izgatásoknak. A kormány a

vesztegetést az országgyülésen is folytatta, a követeket a megyék utasitása kötötte, a követek százados szokás szerint csak ezen utasitás szerint szavazhattak, a kormány azomban némely követeket megvásárolt, 14 követ szavazta le egymást a szólásszabadsági sérelem és nyelv kérdésében. Szomoru mértékmutatója volt ez a középosztályban is elterjedt ragálynak, a jobbaknak erősen kellett küzdeni a hatalom ellen, hogy a gyengéket megtarthassák. Ezen országgyülésen jelent meg először Deák Ferencz, éles logicája által már az országgyülés közepén elnyerte az ellenzék vezetését; két országgyülésen minden jó és rossz törvény Deák Ferencz műve volt, mert az ellenzék vakon követte.

Ezen országgyülésen követte el a szabadelvü párt a birtokjog első megtámadását a maradvány földek szabályozása által. Az urbéri törvény a maradvány földeknek a tényleges paraszt birtokostuli elvételét és uj házhelyek alapitását rendeli el. Ezen törvény alaptalan és jogtalan intézkedés volt, mert a törvény általában három czimü birtokot ismert: uri birtokot, urbéres birtokot és irtásokat, ültetéseket; az urbéresek birtoka mennyiségét az urbér határozta meg, ami tehát egy határban nem volt irtás, ültetés vagy az urbérben meghatározott urbéri tartozmány, az a földesur elvitázhatlan tulajdonát képezte, mert harmadik tulajdonos a határban nem lévén, a maradvány föld vagy a földesurak földjeibül, vagy legelőbirtokábul szántatott el, ez világos kétségkivüli tény; az elszántás igen könnyen megtörtént a földeknél, mert 300 hold birtokban a földek 50, sőt 100 darabba is voltak osztva, az uri birtok

jobbra-balra paraszt birtoktul volt környezve, ha a paraszt 150 öl hosszuságban egy 10 holdas földbül évenkint két oldalról csak fél ölet szántott el, 18 év alatt már a 10 holdbul elveszett egy hold, 1½ láb annyira csekélység, hogy azt a legavatottabb szem is alig veszi észre; uradalmaknál az elszántás nehezebben ment, mert a szántóförddarab nagyobb, a szomszéd kevesebb volt, az uradalmakban azomban a nagy ur nagy terjedelmü birtokát nem ismerve, a tisztek, ispányok a nagyterjedelmü legelők részletes feltörését szerződés nélkül megengedték, később az uraság részére is törtek fel gyepeket, ennélfogva bebizonyitani nem lehetett, mikor engedtetett meg a törés. Miután azon indoknál fogva, hogy a parasztnak az urbérben meghatározott mennyiségnél többje nem lehet, a jogos vélelem a mellett szólt, hogy a fölösleg föld a földesur majorsági tulajdona, a tulajdonjogot nem a földesurnak kellett volna kimutatni, mint ezt ezen törvény rendeli, de a foglalónak; ez annyival is okszerübb lett volna, mert a birtokos miután jogilag az egész határt sajátjának tartotta, a jobbágyaival kötendő szerződést vagy gyeptörési engedélynek két példánybani kiállitását feleslegesnek vélte, hol általában ilyen engedély kiadatott, az csakis az urbéres kezében volt; felesleges volt a bizonyitvány azon esetben, midőn az urbéresnek a földesuri föld közvetlen szomszédságában levő földje több volt a térképeni illetőségénél, mert ezen többletet csakis a szomszédos földesuri földbül tulajdonithatta el. Igazságtalan birtokelkobzás volt ez azért is, mert a maradvány föld vagy a földesuré, vagy a birtokló jobbágyé volt, de semmi

esetre sem egy harmadiké, tehát ezt vagy a földesurnak kellett volna tagositás utján átadni, vagy a birtokló jobbágynál meghagyni. A törvény az egyiket egészben, a másikat nagy részben mellőzte, mert a birtokló jobbágytul egyszerüen elvette, uj, mások által birtoklandó házhely alakitását rendelte el, az urbéri szolgalmat a földesurnak adta, tehát megrabolta a jobbágyot meg a földesurat. Igazságtalan volt a törvény azért is, mert a ravasz kijátszhatta, ugyanis a maradvány földet a földesur birtokához nem csatolhatta, de kényszeriték uj telek alapitására, ha csalni akart, szinleg odaadhatta feleségének, gyermekének, ha családja nem volt, a visszaadás titkos feltétele alatt, odaadhatta bárkinek, a becsületesebb tehát elesett birtokátul és a házhelyet sem ő sem jobbágya nem élvezte, de egy harmadik birtokába jutott, a ravasz ellenben a törvényt kijátszotta.

A 832-ben összehivott országgyülés 4 évig tartott és 42 következő törvényczikket hozott.

A magyar nyelvrül. A jobbágyok költözésérül. A jobbágytelki állományrul. A telki állomány felüli hasznokrul. A jobbágyi tartozásokrul. Az urbéri kötésekrül. A községeknek belső igazgatásárul. A földesuri törvényhatóságrul és urbéri perrül. A közös haszonvételek arányositásárul. A nemtelenek perképességérül. Az osztályrul. A végrehajtásrul. A birói itéletek indokolásárul. A nemtelenek büntető pereirül. A vásári bíróságrul. Fiume itélőszékeirül. Szóbeli bíróságrul. A részek magyarországhozi csatolásárul. A szatmári káptalan hitelességérül. A Szepessy által alapitott pécsi

akadémia. A vasutak és csatornákrul. A budapesti hidrul. A több törvényhatóság alá tartozó helyekrül. Siófokrul, Tarpa, Dobos falukról. Az Erdély, Krassó és határvidék közti villongásokrul. Országos biztosokrul. A helypénzrül. A tizedrül. A városi bíróságokrul. Városi tanácsrul. Vizi munkálatokrul. A nemzeti muzeumrul. Ujabb adakozások. A Ludoviceumra tett ujabb adakozások 181.000 frt. Gr. Butler ujólag 126.000. Küldöttség a pesti nemzeti szinházrul beadandó tervrül. Váczi őrültek házárul. A perek folyamának gyorsitásárul. A követeknek a nemesek általi fizetésérül.

A négy évi országgyülés kevés eredménynyel működött, ezt azomban nem a jóakarat, nem a szellem, nem a szorgalom hiánya okozta, de a hazafiatlan bünös felsőház, mely Magyarország ellen herczeg Metternichel szövetkezett, Miklós czár eszméit segélyezte és a Rendek kivánatait a magyar nyelv kérdésében visszautasitotta, majd megnyirbálta, a szólásszabadsági sérelmet, illetőleg a tiltakozást Ő felsége szine elé nem bocsájtotta; az alsóházat azért, hogy az egyéni szabadságot biztositani akarta, az üldözötteket védte, a magyar nyelv illő diplomaticai helyezetét ki akarta vivni, a poroszlónak meg nem hajolt és a két ügyet le nem tette, megróvni nem lehet; mert mindkét eszme sokkal fontosabb volt az anyagi érdekeknél, mert a jólétet törvényekkel rögtönözni nem lehet, ez csakis önálló szabad kormánynyal, önálló hitellel eszközölhető. Az anyagi téren azomban igen nagy horderejü rendelkezések voltak a tagositási, a vasutak és csatornákrul szóló törvények. A czélszerü gazdálkodás ezen törvények végre-

hajtásaig lehetetlenné vált, mert az uradalmak kivételével, a birtok az ősiség következtében számtalan részletekre oszlott, ugyanis igen kevés ember birt tiszta ősi birtokot, de a birtokoknak tekintélyes része, zálogos vagy vett, és pedig a család különböző ágaitul vett birtok, vagyis Pál apának A. birtoka ősi öröksége, B. Péter rokontul, C. Páltuli szerzemény volt, midőn Pál meghalt gyermekei felosztották különlegesen az A. utáni földeket és réteket, mert ezt senki meg nem támadhatta, felosztották külön a B. birtokot, mert ennek sem zálogösszege sem kiváltási ideje nem volt egykoru és egyenlő összegü a C. féle birtokrészel, a C. szinte az előbbi okoknál fogva ismét felosztották. Minden ági birtokosok jobbágyi birtoka a majorsági birtok mellett volt; a talaj minden határban lényegesen különbözik, mindenki kivette részét tehát a jóbul és roszbul, tehát a birtok már ennélfogva is sok részletbül állott; külön volt a káposzta- és kenderföld, a legelő különböző részein csináltak irtásokat, a sik erdőket részben kivágták és feltörték, a jobbágy szabadon legeltetett, a földesur tehát kényszerült nagy ugart hagyni, mesterséges takarmányt nem termelhetett, mert földjét sem birtokos társaitul, sem jobbágyaitul, midőn az egész vagy fél ugar volt, el nem tilalmazhatta, majorokat, aklokat, istállókat nem lehetett épiteni, mert ez külön szélesebb utat vesz igénybe, az épülethely és udvar a legelőt kevesbiti, a ki- és bejárás, a távoltuli trágyahordás a nap egyrészét haszontalanul elfoglalta, nem lehetett faültetéseket tenni, mert a legelő marha a növést leharapta, nem lehetett talaj- és esőviz-lecsapolásokat tenni, mert a szomszéd nem köte-

leztetett erre tért engedni. A legelőt, az erdőt nem lehetett feltörni és szántófölddé vagy rétté alakitani, mert a legeltetés közös jog volt a földesurak és jobbágyok közt és ez maga már rendkivül káros volt, mert a kevés hasznot adó legelő és erdő, a sikságon az összes birtoknak felét, sőt néhol meg többet is tesz, az eldarabolt, a kis térmennyiségü földek termését, az elszórt paraszt birtokosok lelegelésétül nehéz volt megőrizni és örökös surlódásokat idézett elő. A tagositás tehát a magyar birtokosra elodázhatlan szükség volt, nagy hibát követett el azonban a törvényhozás a legelő szabatos mennyiségének meg nem határozásával, mert a jobbágyság azt olvasván, hogy a legelő 22 holdig mehet, sőt bizonyos esetekben még több is lehet, oly helyeken is hol 5 holdnál többet megitélni nem lehetett, 22 holdat követelt; hibázott, midőn azt meg nem határozta, mi jön az erdőbül a legelő sorába; mindez az egyességet, ennélfogva a tagositás gyors végrehajtását nagyban hátráltatta. Hibázott a törvényhozás, hogy alkalmas mérnökök behozatalárul nem intézkedett, mert eddig megyénként alig működött egy pár mérnök, ennek következtében a tagositás már a mérnökök csekély száma miatt megakadt, ezt ugyan pótolhatta volna a helytartótanács, de ettül az eddigi tapasztalatok szerint nem lehetett semmi jót és ügyeset várni; hibázott nagyban abban is, hogy a tagositással foglalkozó politikai és törvénykezési közegek tagjainak számát nem szaporitotta, különösen felakadt ez a helytartóságnál, mert ennek buta és szolga tagjai azt hivék, hogy feladatuk a jobbágyok melletti prókátoroskodás, a tagositások

hátráltatása, ennélfogva egyrészt azért, de másrészt azért is, mert ezen osztály tagjainak számát nem növelték, a tagositási pör a helytartóságnál évekig elhevert. Igen fontos volt a vállalatokrul illetőleg a vasut- és csatornaterületek kisajátitását szabályozó törvény; eddig csak országosan lehetett volna épiteni, ezen törvény azonban a magánvállalatnak is utat nyitott; sajnos, az osztrák kormány, az osztrák sajtó és pénzemberek által csalfán elrémitett európai pénztőke, ezen törvény daczára sem vállalkozott.

A 836-iki országgyülés kevés törvényt hozott, az ország közszellemére azonban nagy és üdvös befolyást gyakorolt. A követek megyőződtek, hogy Bécsben a régi czélra, az alkotmány megsemmisitésére és Magyarország beolvasztására törekesznek, a felsőházi magyarkák hazaellenes nyilatkozatai, aljas érzelmeiket kétségkivül helyezték, sőt meggyőzték arrul is, hogy a főurak Metternich mellett mindent el fognak követni, a hazát tehát az elmerüléstül csak a megyék menthetik meg, a megyékben pedig csak azon esetben arathatnak sikert, ha a középosztály minden erejét megfeszíti és a szegény nemességet a hatalom nyomása, a vesztegetés által eltántorodni nem engedik. Más részrül meggyőződtek arról is, hogy a küzdelem nem lesz rövid, hogy a jelen században a nemesség maga a hatalmat legyőzni, az ország jogait megvédeni képtelen, de meg kell nyerni a népet és a jogegyenlőséggel kell és lehet a jóindulatu tömeget a hazához kötni. A közelgő veszély érzete fellelkesité a középosztályt, tömegesen jelentek meg a gyüléseken, értekezleteket tartottak, a

megyegyülések kis országgyüléssé alakultak, megvitatták az országos kérdéseket, átiratokat intéztek egymáshoz, a szomszédok meglátogatták és támogatták egymást terjesztették és magyarázták a reformeszméket, szembe szálltak észszel, pénzzel a kormány eszközeivel, hazaárulóknak bélyegezték. Maga Deák Ferencz, a higgadt logicus fő belátta a veszélyt és a honvédelmi mozgalom élére állt.

836. Az országgyülés eloszlatása után Metternich herczeg gróf Reviczky Ádámot alkotmány- és magyarellenes műveleteiben nem tartván elég hajlékony- és buzgónak, gróf Pálfy Fidélt neveztette ki Magyarország kanczellárjának; gróf Pálfy buta aristocrata, nagy hangzásu nevénél egyéb minősitménynyel nem birt, magyarul nem tudott; Metternich herczegnek kész engedelmes eszköze volt, készséggel vállalkozott a rémitési rendszer alkalmazására. 837-ben az áldozatok sorát négy igénytelen ifjuval kezdte meg: Lovassy László, Ferencz, Lapsánszky és Tormásy perét megkezdték. A négy elfogottak egyszerü országgyülési gyakornokok voltak, az elsőt, a felségsértők fejét, Lovassy Lászlót a következő nagy bünökkel vádolták:

1. A pozsonyi ifjak társadalmi egyesületének tagja.
2. Három lengyel menekültet magánál tartott.
3. Egy emlékkönyvbe magát köztársaságinak irta.
4. Wesselényit lázitó beszéddel üdvözölte.
5. Levélben a népfelség elvei mellett izgatott.
6. A barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott.

I. Lipót kora óta ily nyomorult ürügy alatt még senkit sem fogtak el, a hat vád közül peralapot egyik

sem képezett, a pozsonyi ifjak köre politikai czélzatok nélküli nyilt társadalmi kör volt, mely a hatóság tudtával alakult és állt fenn, ily körtagságért tehát egy tagot sem lehetett megtámadni; a lengyel menekültek nem Austria császárja ellen lázadtak fel, de az orosz rémuralom ellen, a magyar országgyülés követi-háza, a megyék a lengyel forradalmat önvédelmi harczuak nyilvánitották, a menekülteknek tehát menedéket bárki adhatott, az idegenek feletti rendelkezés a törvényhatóságok köréhez tartozott, Pozsony városában tehát mindenkit magánál tarthatott mindenki, kit Pozsony város hatósága ki nem tiltott; a lengyelek nem voltak törökök, azaz a lengyelek tartását semminemü fennálló törvény nem tiltotta, kétségkivül a kanczellária és helytartóság a lengyel áldozatokat üldözte, ezen rendeletek azomban törvénytelenek, tehát érvénytelenek voltak. Köztársaságinak magát mindenki nemcsak alkotmányos, de még absolut monarchiában is jelezheti, mert ez csak szó, ha a király és királyság ellen nem izgat, vagy a királyságot tettleg meg nem támadja, ezt pedig az illető azért sem tette, mert Magyarországban ez időben egyedül maradt volna. A Wesselényi üdvözlete, valamint a barsi szónoklatok szokásos fellengős, ártatlan szóvirágokbul állottak, melyek 24 óra alatt elhervadtak. Zárt levélbeni nyilatkozat csak gondolat, a gondolatot csak a megdicsőült spanyol inquisitio itélte el.

A vádhoz, az elfogatáshoz méltóan jártak el a magyar törvényszékek, a védelem csak titoktartás esküje alatt engedtetett meg; a magyar biróságok örökös szégyenére ez ellen csak két becsületes biró, Földváry

Ferencz és Császár Sándor nyilatkoztak, a királyi tábla minden pört az eskütt ifjak jelenlétében tárgyalt le, az ifjakat, miután ezek jelenléte csak szokáson alapult, a törvényszékek elnökei kitilthattak, a védelem titoktartása a legprimitivebb jog elveivel is azomban ellenkezett, általában semmi sem indokolta, mert ha a vádlottak felségsértési bünt követtek el, a törvény világos volt, az esküttek jelenléte a nagyságos urakat nem feszélyezhette, ha a törvény ellen ítéltek, miután az ítéletet indokolni kellett, az indokok a gyalázatot felfedve, az ország a buta zsoldosokat az ifjak nélkül is elitélte, büntetésöktül csak a király kegyelme oldozhatta fel az elitélteket, külömben is önkényes ítélet esetében az ügyvéd köteles lett volna a pört másolatban a legfőbb hatósághoz, az országgyüléshez felterjeszteni. A vádlottak a titoktartási eskütül ügyvédjüket eltiltották, a királyi tábla a vádlottak védelmét a szegények ügyvédére bizta. A felmentésre csakis két becsületes biró szavazott, Földváry és Császár; Lovassy László és Lapsánszky 10 évre, Tormásy 1 és Lovassy Ferencz három hóra ítéltettek.

Az ítélet törvénytelenségét kétségkivül helyezi a kiszabott büntetés. A felségsértésre törvénykönyveink határozott elmagyarázhatlan büntetést szabnak, a felségsértési tény is világosan meg van határozva, ha törvény a bíróságot a büntetés módositására fel nem hatalmazza, a bíróság a büntetést nem módosithatja. A felségsértés határozott büntetése halál és birtokvesztés volt, ha tehát a két királyi törvényszék felségsértőknek találta a vádlottakat, halálra kellett volna ítélni, de nem 10 évre;

a királyi és hétszemélyes tábla nyomoruságának fényes jelét adta már akkor, midőn a titkos védelmet elrendelte, az itélet által a szégyen bélyegét sütötte homlokára. A magyar királyi és hétszemélyes táblák alakulásuktul kezdve a hatalom inasai, a tekintély tányérnyalói voltak, pénzzel megvehetők, a fiskálisokbul ide került jellemtelen egyének vezetése alatt álltak. A kincstár elleni pörök mesterségesen huzattak, egy félszázadi pörlekedés után néha nyert a felperes, ha igen gazdag hatalmas főur volt, külömben soha, a perbeni ajánló felvilágositás az előadókat csakis aranyoktul támogatva győzte meg, az előadók egymást kölcsönösen pártolták; az erkölcstelenséget jellemzi egy királyi táblai ülnök ismert esete, ezen ember kecskeméti jegyző, uj sütetü czimeres nemes volt. A nádor József főherczeg Kecskeméten, mely akkor egy nagy falu jellegével birt, lovat váltott, a város lovai kinn legeltek, a herczeg nádor társalgás után áhitozott, a nagy falu-városban németül senki, latinul csak a jegyző és pap tudtak, magyarul pedig az ország nádora nem beszélt, az unatkozó nádor választása a jegyzőre esett, a nádor felösmerte tehetségét, az eszes embert kinevezte főjegyzőnek, a többség ellenére megtette alispánynak és végre a királyi táblához kineveztette ülnöknek; ezen ember czimeres levele- és tintatartójával jött Pestre, halálakor fiaira 6000 hold birtokot és Pesten házat hagyott. Egy perben előadó volt, az ügyvéd ügyes fele pénzes ember, tudták hogy a táblás urak kereke kenőcs nélkül nem mozog, az előadót megtisztelve, az ajánlathoz 2 tekercs aranyat csatolt és egész fesztelenül a ki-

rályi biró elé tette; a birák a fiskálisokon nem sok becsot adtak, a kecskeméti civis komolyan kihallgatván, e szavakkal felelt a szemtelen vesztegetőnek: „Szemtelen gazember, azt hiszi hogy én megvesztegethető vagyok, takarodjon mert mindjárt kirugom!“ az aranytekercseket felkapta és az ágy alá vágta; az ügyvéd emberét jól ismerte, de kétely támadt benne, hogy talán a nagyságos ur kevesli az aranyokat, az előszobában megállapodott, az ajtón visszanézett és nagy örömmel látta, mint hasal a nagyságos ur az ágy alatt és mint kaparja össze 10 ujjával az elgurult aranyokat; nyugodtan ment haza az ügyvéd, mert a magyar főbirák az olasz banditákkal egy jellemmel birtak: az olasz orgyilkos a kialkudott bérért pontosan elvitte az áldozat fejét, a megvett királyi biró irgalmatlanul kirabolta a dijjadó ellenfelét, ez nem is ment valami nehezen, mert egyik biró a másikat nem nélkülözhette, miután mindenik vagy rabolt, vagy perei voltak a táblánál, tehát a viszonszolgálatokat nem tagadhatta meg.

Egy jellemző eset történt a harminczas években Rima-Szombatban. Kalnai nyalka borbély anyja kalácsot akart sütni, a padon nyitva álló vasládából egy csomag iratot kalács alá lehozott, elébb azomban a család feje a borbély urfitul kért engedelmet, a borbély tudta, hogy nemes, hátha az iratokban egy szép birtok rejlik? elment a szomszéd ügyvédhez, sejtelme nem csalta meg, mert az iratok nemcsak egy falu, de egy egész uradalom kétségbe vonhatlan birtokjogát tartalmazták; a borbélylyal az uradalom egy negyed részes tulajdonosai, a borbély az első itélőszéknél a pert meg-

nyervén, 500.000 fekete bankóban kiegyeztek, az ifju borbély réztányérait a győzelem örömére kiüritett gönczi hordóba fenekeltette be, 6 lovat, batárt vett, uri módon élte világát; ha a fekete bankó elmálik is, megmarad az uradalom három negyede; a borbély urfi azomban fövényre, becsületes birákra alapuló épitménye romba dült, a per közvetve érdekelte. Vay József, II. József alatt tanácsos, 91. ellenzéki vezér, Ferencz alatt septemvir unokája birta az uradalom egy részét, a királyi legfőbb törvényszékek szemtelenül kimondták, hogy nagy családokat egy közönséges borbélyért tönkre tenni nem lehet. Pálfy kanczellár alatt a politikai üldözést a nem politikai ügyekre is átvitték, a nyomorult királyi törvényszékek a legaljasabb hóhérinasokká aljasultak, mit az elősorolt eljárás tisztán megvilágit. 836-ban alispányokul megválasztattak D.....y és M.....y, az első pénze, a másik népszerüsége, családi hagyományoknál fogva választatott meg, az az elsőt a kormány megnyerhetőnek, a másodikat megvesztegethetlennek tartotta, a második választása megsemmisitésére biztost küldött és a királyi táblának az üldözést megrendelte. M.....y neje testvéreivel Sz.....y gazdag nagybátya után szép birtokot örököltek, két birtokot az elhalt öreg régi ágyasa erővel elfoglalt, az örökösök erőhatalommal visszafoglalták az egyik birtokot, a másik birtokot egyszerüen ellenállás nélkül M.....y átvette a család részére egy szál kerülőtül; a másik birtokbani behelyezésre az örökösök jobbágyaikat vitték és azokat ügyvédjök vezetésére bizták, ki az ostromot intézte, a foglaló ágyas

a házban egy bitang csoportot itatott, az ügyvéd a bentlevőket a birtok átadására felszólitotta, a részeges bandábul egy részeges jegyző a körülzároló tömegre lőtt, a lövés sebesitett, erre a felbőszült nép neki rohant az udvarteleknek, a verekedés közben egyik ostromló egy védőt angyonlőtt. A foglaló urak a helyszinen jelen sem voltak, az ostromra a tulajdonosok a vezénylő ügyvédet nem hatalmazták fel, mindez akaratuk, meghagyásuk nélkül történt, első sorban tehát meg kellett volna büntetni azt, ki embert ölt, az ügyvédet, ki a rohamot elrendelte; történt ezen foglalás 34-ben, a 4 örökös közül 36-ban a főispány ellenzése daczára Gömörben alispánynak, kettőt, Borsodban főszolgabiró- és főpénztárnoknak választottak, a per folyt, itélet alá 37-ben került. Az alispány választása megsemmisitésére királyi biztost küldtek; ha az alispány választását megsemmisitik is, a megye ujolag megválasztja, a politikai tényezőt, mint egyént erkölcsileg akarták megsemmisiteni, megbélyegezni; az alispányt a királyi tábla 6, a főszolgabirót 6, az adópénztárnokot 9 hónapra itélte. Szerencsy királyi biztos a Pesten betegen fekvő alispányt felkereste, felajánlotta a kormány nevében az itélet megsemmisitését a hétszemélyes táblánál, ha az alispány leköszön és a leköszönte következtében tartandó választásnál nem lép fel; az alispány az ajánlatot visszautasitotta a hétszemélyes tábla a királyi tábla itéletét megerősitette, és pedig következő indokbul: az elitélt nem volt ugyan a helyszinén, de a faluban, a másik foglalásnál nem történt baj, de történhetett volna; a gyilkosokat nem keresték, az ügyvédet, a vere-

kedőket teljesen mellőzték. Amily gyalázatosan jártak el a kormány és legfőbb biróságok, oly szépen viselte magát Gömörmegye; az elitélt alispány leköszönt, a megye leköszönését nem fogadta el, midőn büntetésének pesteni kitöltése után megyéjébe haza jött, a megye gyülése, hivatala elfoglalására ünnepélyes küldöttség által szólitotta fel. 3 hónapi működés után a másodalispány, egy fő- egy alszolgabiró választását a király a biztosi munkálat nyomán megsemmisitette; a megye a királyi rendeletet törvénytelennek nyilvánitotta, az uj választást visszautasitotta, a kormány tehát a törvény ellenére alispányt nevezett, az alkalmasak közül senki sem vállalkozván, a kormány az udvaripárt egy titkos verebét, egy igénytelen alszolgabirót királyi rendelettel alispánynak nevezett, e szerencsétlen szolga később a kamaránál tiszteletbeli tanácsos lett, s mert 49-ben megtért, a reactio felakasztatta. Csernus Emánuel decretalis kinevezése a megyét kettősen sértette meg, megsértetett először a három tisztviselő 836-iki választásának megsemmisitése által, mert egyik esetben sem követtetett el erőszak a főispány ellen, mindhárom tisztviselőt a főispány szokásos módon jelölte ki; ezen rendszer mellett a kormány hol megbukott, a jelesebbeket kilökhette és embereit becsempészhette volna, a törvény sőt szokással ellenkezett a megyei tisztviselőnek királyi kinevezése, mert ha a megyegyülés választani nem akart, a kormány a három hivatalra csakis uj, megyei választást rendelhetett volna el, ezt azomban először nem akarták azért, mert először bukásuk biztos volt, a decretalis kinevezés által pedig a megyéket

el akarták rémiteni, a megyék azomban nem ijedtek meg; a törvénytelenség csakis az elkeseredést fokozta, a szabadok tömörülését szilárditotta.

Az elitélt ifjak közül a szép tehetségü Lovassy László sulyos kufsteini fogságában megőrült, társa Lapsánszky a magyar láthatárrul eltünt, hagyomány szerint Lapsánszkyt a per befejezése után Morvában császári hivatalba helyezték; az akkori közvélemény Lapsánszkyt árulással vádolta, a szabad védelmet is azért tagadták meg, mert a hamis vádlót az ország megvetésétül meg akarták kimélni, nehogy a feladók ez által megijesztessenek, szinleg azomban Lapsánszkyt is el kellett itélni, mert Lapsánszky, hogy a tanu hitelességével birhasson, magát Lovassy minden bünében részesnek nyilvánitotta.

Kossuth az országgyülés alatt irott országgyülési tudósitásokat adott ki, ez a közéletben nagy hiányt pótolt, mert az ujság az országgyülési beszédeket nem közölte. A országgyülés feloszlatása után, irott törvényhatósági tudósitásokat adott ki, a nádor eltiltotta, Pestmegye azomban pártolása alá vette. A barsi perbe fogottakon kivül még időközben perbe fogattak: Tarnóczy Kázmér Nyitrábul, Ujházy László Sárosbul, gróf Ráday Gedeon, Patay József, Farkas, Ágoston Pestbül; ezen perbefogások nem rendszeresen folytattak, perbe fogták azokat, kiknek beperlése által ijeszteni akarták és a választandók közül ki akarták zárni, kiket a főispányok, a kanczellária Metternich előtt veszedelmeseknek tüntettek fel. 837. májusban Kossuth Lajost elfogták, báró Wesselényi Miklóst 839-ben három évre el-

itélték a királyi törvényszékek, a kormány kopóit évek óta küldözgette Wesselényi nyomába, ideges gyülési beszédein kivül azomban egyéb bizonyitékokat szerezni nem tudott; a felségárulással vádoltat elitélték 3 évre; Magyarország főtörvényszékében 4 becsületes ember akadt, a királyi táblánál Földváry Ferencz és Császár Sándor, a hétszemélyesnél Péchy Imre és báró Perényi Zsigmond, csak ezen 4 biró szavazott felmentésre; báró Wesselényi elitélése épen oly kézzelfogható igazságtalanság volt, mint a Lovassy-é, mert mint már a Lovassy itéleténél bebizonyitottam, a felségsértési törvények szerint két itélet lehető: halál vagy felmentés, mert ez esetben a büntetés határozottan meg van szabva, vagyis ki valóságos felségsértő, az halállal büntetendő, ki nem az, habár a kormányt vagy törvényeket megsértette is, felmentendő; ez esetben a kormány joga fennmarad a felmentett vádlottat más czimen beperelni, a bíróság azomban az ügyet más térre nem terelheti, mert a bíróság hatásköre a vádalapon túl jogosan nem terjeszkedhet, a vádat önkényesen más térre nem viheti, miután a felségsértési törvény a törvényszéket nem hatalmazza fel sem a törvény magyarázatára, sem másnemü önkényes intézkedésekre.

A nemzetiségi kérdés elmérgesitése rögtön nem sikerült, Varasdmegye még 830-ban a magyar nyelv mellett adott utasitást, a zágrábi akadémiában közadakozás utján magyar tanszéket alapitottak, a valódi nemzetiségi mozgalom csakis az orosz czár tettleges támogatása, Pálfy kanczellár erőszakos intézkedései után kezdődött. A Metternich kormány tudtával Gay Lajos

eszes iró Szentpétervárra utazott, felvilágositotta az orosz kormányt a mozgalmak eszközeirül, orosz rubeleken Zágrábban illyr lapot alapitott, összeköttetésbe lépett a szlavizmusnak megnyerhető egyénekkel. Magyarországban az oroszokhoz legközelébb állottak a szerbek, a szerbekre leginkább hatott a kis Szerbia fejedelme; mindaddig tehát mig szerb részrül a mozgalom zászlóját ki nem tüzték, a szerbek nyugodtan maradtak, mert a szerbeknek a magyargyülöletre semminemü okuk nem volt; a szerbek az ország legtermékenyebb vidékén laktak, Temesben és Torontálban a nemesség főleg rácz és örmény volt, a szerbek egy tömegben laktak, magyarositásuk általában meg nem kisértetett; a szerbek egyházi ügyeiket önállólag kormányozták, a pestmegyei, budai szerbek a magyarokkal barátságos viszonyban éltek. Szerbia fejedelme Austriától félt, mert a belgrádi várat és a főbb erősségeket a török birta, a mindenható orosz czár seregei igen messzire, az osztrák hatalmas hadsereg ellenben nagyon közel volt a kis Szerbiához, ha Austria a törökkel egyesülve Szerbiát megtámadja, a vitéz Szerbia egy hónap alatt szétporlik. Szerbia tehát a nemzetiségi izgatást csakis orosz-osztrák engedelemmel kezdte meg, a főszerepet a 840-ben megerősitett karlovitzi patriarcha vitte. A magyarországi szláv értelmiség általában csekély volt és az orosz kancsuka után nem rajongott, a katholikusok közt a pánszlavizmus hivekkel nem birt, mert a főpapság ugyan szolgailag ragaszkodott a kormányhoz, erszénye és tekintélyével a kormányt hiven szolgálta, magyar érzelmét azomban nem vetkőzte le, a papnöveldékben magyar szel-

lem uralgott, a katholikus papok gazdagok voltak, az orosz rubelekre nem szorultak. A rubelek, a Metternich csalogatásai csakis a lutheránus papokra hatottak; a lutheránus papok ez időben gyengén szerepeltek, a lutheránusok kis kivétellel tótok voltak, a lutheránus urak, habár magyarságukra büszkélkedtek, a Zay család kivételével szláv törzsből származtak, az öregebbek Ferencz király és a főnemesség magyarellenes nyomása következtében a magyar nyelvet elfelejtették, a nők általában németül beszéltek, mert a pesti, a kisebb városi nőnöveldékben németül tanitottak, a divatos társalgási nyelv német volt, általában a nőknél a magyar nemzetiségi érzelem nem volt élénk, de az urak a közés egyház terén szilárd magyarok voltak. A lutheránus papok a rendi Magyarországban gyengén szerepeltek, mert sem a nemességhez nem tartoztak, sem mint papok nemesi kiváltsággal nem birtak, a közönséges lutheránus nemesség igen csekély számu volt. A világi urak hatalmokat a papokkal éreztették, fizetésök csekély volt. A lutheránus papokat a kormány simogatása lekötelezte, a kormány által támogatva daczolhattak a világi urakkal, kiknek ezelőtt kezet csókoltak; az orosz rubelek urakká tették a szegény vezetőket, a semmiségből tekintélyekké emelkedtek. Csakis személyi indokok, gazdag zsolddal nyerték meg Kollár pesti papot, Josefi superintendenst, Hurban lelkészt, néhány papot és falusi tanitót. Értelmes egyén az orosz czár által vezetett pánszlavizmus hivének nem vallhatta magát, mert polgárisodott egyénnél a szabadság elsőbb a fajérzeteknél; a fajérzelmek, a jog csak akkor áldozható

fel, ha az államban a többségben álló faj el van nyomva, ha a szabadság csakis fajizgatás által győzhet. A pánszlavizmus nem a jog, de az önkény zászlója volt, mert a pánszlavizmus feje Miklós czár a mult és jelen leggőgösebb zsarnoka, a legdurvább önkényt képviselte; Miklós a szláv nemzetiség iránt valódi vonzalommal nem viseltetett, mert a lengyel-szláv törzs ellen Lengyelországban irtó háborut folytatott, nagy birodalma minden lakosával baromi módon bánt. A pánszlavizmus nagy részben csakis velő nélküli ábránd, mert a cseh, a lengyel, a tót egymást megérti, de nem érti meg az oroszt, tényleg tehát a tót éppen annyira áll a magyarhoz, mint az oroszhoz. Az orosz czár nem a tótság emelésére, de eltörlésére törekszik; a tótság életét Magyarország soha sem támadta meg, a tótokat már az első hóditásnál meghagyta birtokaikban, midőn István király a nemességet megalkotta, a nemesség közé nagyon sok tótot befogadott. A nyitrai várjobbágyok, kik később nemesek lettek, mind tótok voltak. A felső vidéki nemesség nagy része szláv eredetü. A pánszlavizmus eszméje tehát a magyar tótok közt visszhangra nem talált. A nemesség nagy része beszélt magyarul, az öregek elnémetesedtek, de magyarnak tartották magukat; a főurak rossz példája, III. Károly, Mária Terézia, Ferencz kormánya, a divat, a középosztály németesedését kétségkivül elősegitette, a germanizáczió lassankint valósággá válhatott, ha a germanizátorok az egyén jogait meg nem támadják, ezen folytonos támadás azomban már a magyarság érzelmét feltámasztotta és meggyőzte, hogy a németesedés egyszersmind

szolgaság is. A pánszlavizmus ezt még élénkebbé tette, a tótságot lenézték, tót senki sem akart lenni, a pánszlavizmus a tót nép vezetését a papok kezébe játszotta volna; a pánszlavizmus veszélye tehát felrázta az álomkóros cosmopolitákat, a pánszlavizmus zászlóbontása után minden tót ur törte a magyar nyelvet, a gyermekeket magyarul tanittatták, a magyar nyelvet főbb iskoláikban nagyobb mérvben alkalmazták. Erősen hatott ez az ellenzéki szellemre is; Sáros-, Turócz-, Liptómegyékben az ellenzék megalakult, a vegyes megyékben a lutheránusok az ellenzékhez csatlakoztak. A pánszlavizmus réme a városokban is kedvezően hatott, mert az értelmesebb, a vagyonosabb polgárság a lutheránus városokban német, a tömeg (Sopron kivételével) a felföldön tót volt; ha a pánszlavizmus gyökeret ver, a hatalom a tót népesség által a tót papok kezébe kerül, megalakul a hierarchia, a buta tömeg uralma az értelmiség, a vagyon felett. A hierarchia ellenkezett Luther vallása alapelveivel; a polgárság a hatalmat kezei közül nem akarta kiereszteni, hatalmát maga meg nem tarthatta fel, tehát szövetkezni kellett a magyar alkotmányosság, vagy a német absolutismussal, a kormány a pánszlavizmust pártolta, az absolutismus ellenkezett a városok hagyományaival, szövetkeztek tehát a urakkal, a magyar eszmével, az absolutismus ellen az urak és polgárok megkezdték az apostolkodást a magyarság mellett, a német lutheránus és az alföldi nagy tót községekben is, hol a polgári elem hiányzott, mert Szarvas, Nyiregyháza, Csaba, Orosháza uj földműves, tót telepitvények voltak, ezen községekben az értel-

mes, tisztesb osztály csekély és nagyrészt magyarokbul állt. Az oláhokra az orosz befolyás még nem terjedt ki, ezeknél a nemzetiségi eszmékért később a lelkesedést a kormány földosztási igéretei támasztották fel, a németség a szászok kivételével tömegesen a magyarokhoz csatlakozott.

VII. FEJEZET.

Gróf Széchenyi főuri ellenzéket alakit. — Főuri közhangulat. — Báró Eötvös. — Gróf Teleky László. — Batthyány Lajos a főrendi ellenzék vezére. — Metternich meghátrál. — Gróf Pálfy elcsapása. — Gróf Majlát kanczellár jelleme. — Amnestia. — Szerencsy. — A magyar hazafi-párt iránya. — A sérelmi párt szabadelvü nevet vesz fel. — A szabadelvüek irányeszméi. — Felelős kormány. — Nemzeti hadsereg. — Sajtószabadság. — Jogegyenlőség. — Önkormányzat. — Évenkénti országgyülés. — Országos programmhiány. — Deák Ferencz. — Vezetési hibák.

Gróf Széchenyi István vagyona, nagyszerü alapitványa által, könyveivel 36-ban már tekintélyes állást foglalt el, és az ellenzékhez tartozott, többi társaitul azomban nagyban külömbözött, a szabad eszmékért nem rajongott, az egyéni szabadságot csak másodrendü kérdésnek tekintette, nem vágyott a felelős kormány, a sajtószabadság, az esküttszékek után, de kizárólag az anyag embere volt; Magyarország megszilárditását főleg anyagi kifejlődésétül várta, és ha Metternich és Lajos főherczeg megigérik, hogy a Dunát és Tiszát szabályozzák, az ősiséget eltörlik, az egész ellenzéknek szives örömmel hátat forditott volna, mert az ellenzék az utált nemességbül állt; Metternich azonban a gróf tehetségeit figyelemre nem méltatta, József főherczeg mellőzte, meggyőződött tehát, hogy czéljait csakis az ellenzék által viheti ki; habár családjában németül beszélt, magyarul érzett, tehát nemcsak az ellenzékhez csatlakozott, de félve attul, hogy ha a grófok, a nemzet és a német kormány közötti csatában mind a kormányt támogatják és a nemzet erőlködésök daczára győz, az aristocratia minden tekintélyét és befolyását el fogja veszteni, Széchenyi, kinek eszményét az angol intézmények képezték, politikai és egyéni indokokbul a felsőházban pártot akart alakitani és megkezdte a toborzás nehéz munkáját; nehezen ment ez, mert a 827 kevés társai közül többen a kormány felé

hajlottak. A főurak nagyrésze külföldi élvvadász volt, sem magyar, sem politikai fogalmakkal nem birt, főleg Bécsben lakott, fődicsőségét a császár kegyes mosolyában, az udvari kitüntetésekben találta, a szabadelvüséget a földosztás, az istentelenség tanának tartotta, magyarul nem tudott, a magyar nyelvet durva, művelt emberhez méltatlan barbár nyelvnek tartotta, adó nemfizetési kiváltságaihoz görcsösen ragaszkodott, a katonaságnál szolgált, mely a németség, a császár-imádás iskolája volt. Széchenyi mostoha fiaival 19 grófot és bárót birt szerezni, ezen urak közül politikai képzettséggel csakis gróf Teleky László, gróf Zay és báró Eötvös József birtak. Ezen 20 főur a politika mérlegében gyenge értelmiségök és csekély számuknál fogva keveset nyomtak, az udvar politikáját azomban mégis befolyásolták, mert a kormány félt az ujabb nemzedéktül, melyet habár szolgai elvekben, de magyarul neveltek, a kis csapat idővel sokat magához téríthetett volna. Az ellenzéknek ezen kis csoport is vonzó erőt kölcsönzött, mert amely párthoz ezen gazdag főurak csatlakoztak, azon pártot már sem democraticus, sem földosztó iránynyal vádolni nem lehetett; a főuri barátkozás a középosztály több fertály tagját az ellenzékhez csatolta. Békésmegyét a Wenckheim bárók hozták az ellenzék táborába, Vasban, Fehérben a Batthyányiak igen elősegitették, erős küzdelmekben csekély segitség is nagy nyeremény. Ezen kis ellenzék az aristocratiának használt legtöbbet, mert ha ezen urak az ellenzékhez nem csatlakoznak, a nemzet nemcsak az aristocratiát gyülöli meg, de midőn 48-ban a helyzet ura

lett, nemcsak a főurak, de a felsőház felett is pálczát tört volna, gróf Széchenyi tehát czélját elérte. A párt vezényletc gróf Széchenyit, gróf Telekyt vagy báró Eötvöst illette volna meg, de Teleky ideges, fiatal, nem gazdag, democraticus irányu, Eötvös József ujsütetü, vagyontalan, fiatal, félénk báró volt; gróf Széchenyit illette volna meg a vezérség, multja, tehetsége, kora, gazdagságánál fogva, gróf Széchenyi azomban a vezényletet nem vehette át, mert Széchenyi politikája végczélját az ország anyagi fejlődése képezte, Széchenyi az anyagi érdekeknek a jogot, szabadságot, önállást alárendelte; Széchenyi az ország anyagi érdekeit, herczeg Metternich és társai megnyerése által reménylte kivihetni, ha Széchenyi az ellenzék élére áll, bécsi udvari összeköttetéseit, melyért ő élt-halt, meg kellett volna szakitani. Nem vehette át a vezényletet, mert nézetei Deák és társai politikai nézetei, az ellenzék hagyományaitul lényegesen eltért; az ellenzék az ország vagyonosodását óhajtotta, az egyenlőség eszméjét pártolta; a fősulyt azomban az ország önálló kormányzata, az egyéni jog biztositására fektette. Az ellenzék Metternich és társaiban nemcsak nem bizott, de általában a német ministereket utálta és gyülölte, a Bécs felé hajlongó gróf Széchenyi tehát a követek bizalmát hetekig sem tarthatta volna meg. Gróf Széchenyi alkalmatlan volt a vezérségre, politikai meggyőződése, modora, szokásai, társadalmi ellenszenvei miatt. A nemes gróf az uralkodóházat imádta, a szabadabb nyilatkozatokat is már betyárságnak tartotta, a felelős kormány után nem vágyott, őt az osztrák-magyarság kielégitette, mig

az ellenzék csak a magyar hazafiságot ösmerte. Magyarországban ez időben csak egy valódi politikai nemzeti párt élt, az ellenzék, mert az udvari nem volt párt, de fizetett, meggyőződés nélküli csoport. Az ellenzék főleg a nemesekbül állt, gróf Széchenyi a nemeseket utálta, emlékirataiban disznóknak nevezte, szivélyesen tehát velök nem érintkezhetett; gróf Széchenyi czélzata a reformok terén is lényegesen eltért, az ellenzék az ország zömét, gyökerét képező nemesség és követei czéljától; gróf Széchenyi ugyanis a népet a nemesség fölé akarta emelni, a politikai uralmat a gazdag aristocratia kezeiben akarta öszpontositani, a nemesség ellenben a magas aristocratiát, mely ez időben sem magyar, sem önálló nem volt, mely a magyarságot, a nemzeti önállást szemtelenül ellenezte, nem kedvelte; a népnek kész volt jogokat, birtokképességet adni, de tekintve a birtokviszonyok szövevényeit, tekintve a nép műveletlenségét, tekintve az idegen fajok nagy számát, a reformokat csakis fokonkint kivánta életbe léptetni; a politikai hatalomrul tehát általában sem lemondani, sem Magyarország magyarságát, melyért három század óta küzdött, feláldozni nem akarta. A vezérnek minden időben főkelléke a higgadtság és simaság; a nemes gróf szenvedélyeinek sohasem tudott parancsolni, a szegényebbeket lenézte, az önállást durvaságnak tartotta, a társadalmilag műveletlenebbek gyengeségeit lenézte, leereszkedő volt, de nem udvarias, a hódolatot követelte, a politikai egyéniségek megnyerésében nem fáradozott, mindenki tisztelte, de senki sem szerette, a vezérhezi ragaszkodás pedig az ellenzéknél,

melyet nem az érdek köt össze, mellőzhetlen. Gróf Széchenyi nem vezérkedhetett azért sem, mert sem magyar közjogi ösmeretekkel nem birt, sem az országot nem ösmerte, Deák Ferencz birta az ország és kiválólag a követek bizalmát; az ellenzéki főurak még ujonczok voltak, a magyar politika sima parquettjén bizonytalanul mozogtak. Az alsóház vezénylete megmaradt tehát Deák Ferenczénél, a felsőházi ellenzék vezérének pedig megválasztották gróf Batthyány Lajost. Batthyány Lajos gróf a politikával fellépéseig nem bibelődött, birt az aristocratia akkori műveltségével, több európai nyelveket beszélt, olvasta az ujságokat, jól lőtt és lovagolt, egy kiméletlen szó, vagy gunyoros pillantásért kész lett volna egy óra alatt 12 emberrel 5 lépésrül vontcsövü pisztolybul golyót váltani, szava szent volt, kiválló nagyszámu társai közül, mert hazáját szerette, főuri önérzettel birt, az udvart megvetette, a szolga-érzetet nem ösmerte, erélyes, tevékeny egyéniség volt, természetes esze, világos fogalmai és a későbbi szorgalmas olvasmány a szakavatottság hiányát pótolták; szép, férfias alakja a nagyközönséget elvarázsolta.

Metternich herczeg meggyőződve a rémrendszer sikertelenségérül, a franczia országi köztársasági eszmék, az orosz-török viszonyok, az olaszországi általános forrongás nyomása alatt meghátrált, az eszközöket, gróf Pálfy Fidél kanczellárt, Somsich Pongrácz személynököt elcsapta, kanczellárnak gróf Majláth Antalt, országbirónak Majláth Györgyöt, személynöknek Szerencsyt nevezte, az országgyülést junius 6-ára tüzte ki. A személyváltozás általában nem a kormány-politika, de

csakis az eszközök megváltoztatását jelezte. Majláthok a tartományi függés emberei voltak, ellenségei a törvénytelen erőszaknak, pártra nem támaszkodtak, mert az (aulicus) udvari párt buta főurak, zsoldos követek csapatja volt, mely a bécsi parancs felett sohasem okoskodott, de vakon mindent teljesitett; a kanczellár nem volt elmozdithatlan mint a nádor, a kanczellár csak az állam-ministerium közvetitője volt, kit a hatalom bármikor elküldhetett. A Majláth családnak kiváló tulajdonát az ész, a szorgalom, a király iránti feltétlen hűség képezte, ösmeretlen volt a családban az ostobaság, de ösmeretlen a rajongás is, egyrészt tehát a durva erőszaktul nem lehetett félni, mert eszes ember a durva erőszaknak sohasem barátja, de másrészrül tudni lehetett, hogy a kanczellár a tartományi függés megsemmisitésére törekvő szabadelvü párt megtörésére minden becsületes eszközöket alkalmazni fog. A személynök a magyar politikában nem számolt, Szerencsy István valóságos középkori táblabirói alak volt, középszerü mint politikus, mint törvénytudó, mint ellenzékit, hivatallal nyerték meg. A magyar kanczelláriа tanácsosának álmait kanczellárja gróf Pálfy Fidél gaztettei nem zavarták; a személynökségre egyedül kedélyessége minősitette, szeretett enyelegni, értette a magyar mókát, mig más szigoru személynök keritő működése, rideg feleletei, mogorva megjegyzései elkeseredést, megvetést idéztek volna elő, Szerencsy köznapi élczeivel lefegyverezte a legdühösebb ellenzékit; a kormánynak nem sokat használt, az ellenzéknek nem ártott.

A hazafi-párt iránya már a 30-adiki országgyülésen megváltozott, a régi ellenzék a fennálló törvények szigoru megtartásával, a magyar korlátlan uralmával megelégedett, ezen ellenzék egy tagja sem táplált szakadási vágyakat, ragaszkodott a nemesi kiváltságokhoz; az országot Austria anyagi járma alul fel akarta szabaditani, óhajtotta a közlekedési rendszer javitását. Az öregek azomban kidültek, uj, a franczia eszmék által befolyásolt nemzedék vette át az ügyek vezetését, az uj nemzedéket Magyarország tartományi állása sértette, de belátta, hogy tekintve Austria hatalmas hadseregét, a hadilag szervezett határőrvidéket, melyben 100.000 harczos állt a kormány rendelkezésére, a 800.000 lélekből álló nemes Magyarország még a tartományi állás megvédésére is képtelen és az ország valódilag csak akkor lehet ország, ha a nemzet jogaiért a nép milliói lelkesülnek, ennélfogva az uj ellenzék határozottan a reformok, a jogterjesztés zászlóját tüzte ki. Az ellenzéki név nem illett többé a viszonyokhoz, mert az uj ellenzék nemcsak a kormány és a felsőház bitorlását ellenzette, de a jogokat a népre is ki akarta terjeszteni, jogokat nemcsak a nemesség, de a nemzet minden fiának akart szerezni. Az ó Anglia kivételével, melyet néhány ezer birtokos és néhány pénzember uralt, s mely a régi oligarchicus hagyományokhoz ragaszkodott, a szabad Európában a szabadság hivei a szabadelvü nevet fogadták el, átvette ezt a magyar ellenzék is, mert franczia divat, mert kedves hangzásu, igen ruganyos elnevezés volt. A szabadelvüség köpenyét felvehette a rendi szabadság hive, mert ő is sza-

badságért küzdött, felvehette a királypárti, mert a királyság a szabadságot nem zárta ki, felvehette a nyárspolgár, ki a terheket és jogokat a néppel megosztja, de a kormányzatot, a hatalmat magának tartja fel, a democrata, a köztársasági, ki a democratiát egyedüli szabadelvü intézménynek, a köztársaságot kizárólagos szabadelvü kormányformának tartja. Különösen kedvelt volt ezen zászló Magyarországban; az eszmék már nagyban forrongtak, de mint minden átmeneti korszakban, még nem értek meg. A régi önálló szakadár Rákóczy-féle párt, mely nemcsak az ország önállását, de külön magyar királyt is követelt, mely a Habsburg-házat a magyar trónrul le akarta taszitani, majdnem egészen kiveszett, mert a Lotringeni uralkodók a Habsburg-ház hagyományos kényuralmi politikáját II. Lipót kivételével részben követték ugyan, de nem kegyetlenkedtek, megszünt ezen hagyomány azért is, mert Európa ekkori viszonyai, az uralkodó-ház nagy hatalma, a nép közönye, az aristocratia szolgasága miatt semmi esélylyel sem birt. A középosztály, mely az ellenzék eszét, zömét, erejét képviselte, két részre oszlott, az öregebbek a tartományi felelős kormányzattal megelégedtek, csak mérsékelten akartak reformokat adni, ezek szivesen fogadták a szabadelvü nevezetet, mert a kényuralmi kormány ellenében szabad elvekért harczoltak, de engesztelhetlen ellenzéket nem képviseltek, a köztársasági eszmék visszhangra nem találtak, a reform határozott emberei, a jogegyenlőség, az önálló felelős kormány hivei még ekkor töredéket képeztek, ennélfogva érdekökben állt az ósdi ellenzékiekkel

a szabadelvüség zászlója alatt egyesülni, hogy az öregebbeket eszméiknek megnyerjék, a vezetést kezeikbe ragadják és ez által eszméik diadalát előkészitsék.

A szabadelvü párt határozott programmal nem birt, a párt általában következő eszmékért lelkesült:

1. Felelős magyar kormány.
2. Magyar nemzeti hadsereg.
3. Évenkénti országgyülés.
4. Szabadsajtó, a censura eltörlése.
5. Esküttszékek.
6. Vallás-egyenlőség.
7. Népnevelés.
8. Örökváltság.
9. A népnek az alkotmányos jogokbani részesitése.
10. Adóegyenlőség.
11. Az ősiség eltörlése.
12. Nemzeti bank.

Ezen eszméket hajdan és most sokan koraiaknak, túlzottaknak tartották, pedig sem koraiak, sem túlzók nem voltak, sőt jogos követelmények és már 840-ben is eszélyesen alkalmazhatók voltak. A felelős, önálló kormány, az évi országgyülés, a nemzeti hadsereg, a szabadsajtó, a nemzeti önállás, az alkotmányosság általános alap-létfeltételét képezik, eltagadhatlan országjogok. Az önálló kormányfelelősség, nemzeti hadsereg, évenkénti országgyülés nélkül ábránd és ámitás, mert ha az országgyülés nem folytonos, az ország a kormány tetteit nem ellenőrizheti, felelősségre nem vonhatja, a kormány az országgyülések közti időszak alatt törvénytelenségeket követhet el, ha látja, hogy ezen

törvénytelenségeket a képviselőház nem fogja szentesiteni és csakugyan perbe fog fogatni, gazdag zsákmánynyal még a vihar kitörte előtt idegen, biztos kikötőbe vonul. A hatalom fő biztositéka a fegyver, mert még mindég, minden időben a fejedelmek és nemzet közti vitát a fegyver döntötte el és fogja eldönteni, ha a fegyver idegen kézben van, a kormány, hatalom nélküli báb, a fejedelemnek a leghazafibb érzelmü kormány sem állhat ellen, az ország a külpolitikában tekintélylyel nem bir, mert a hatalmak csak azt tisztelik, ki a valódi hatalom, a hadsereg felett rendelkezik, az országot ennélfogva pusztitó háboruktul nem képesek megóvni. A nemzetek az önkény kezébe helyezett túlsuly és ennek nyomásától csakis forradalmi harczok által menekülhetnek, ezen harczok kizárása pedig az alkotmányosság egyik fő követelménye és feladata. Ellenkezik az alkotmányos monarchia eszméjével, mert ez eszme a király és nemzet közti egyensulyt követeli, ez pedig kizárólag a királytul függő hadsereggel lehetetlen, mert a hadsereg a hatalom legfőbb tényezője, mely az ország és polgárok jogait bármikor széttörheti, kettősen sulyos, ha a hadsereg idegen, mert az idegent a polgárokhoz semmi sem kötvén, az minden viszonyok közt urának vak eszköze, rideg zsoldos. A szabadsajtó, a szabadság ágyuja a sötétséget elüzi, a kétkedőket meggyőzi, a gyengéket megerősiti. A magyar államéletben ezek nem voltak uj követelmények, mert az országgyülések hajdan évenkint tartattak, a felelős nemzeti kormány többször alkalmaztatott, ezen jog csakis a helytartótanács felállitásakor módosittatott;

a régi hadsereg, vagyis a nemesség felett kizárólag az országgyülés rendelkezett, tisztjeit maga választotta, az uj rendes hadsereg is magyar jelleggel birt, mert csak az országgyülés által egészittethetett ki, az ország törvényei szerint csakis magyar tisztjei lehettek, a határvidéki katonaság, az ország jogai ellen elkövetett merénylet, az ország által soha el nem ismert bitorlás volt. A szabadsajtó természetes polgári jog, mert véleményét szabad országban az állami terhekbeni részvét alapján mindenki nyilvánithatja; ki tehát ezt szóval teheti, annak az irásbeli nyilatkozatot sem lehet megtagadni, miután ez a gondolat nyilvánitásának épen oly neme, mint a szóbeli nyilatkozat.

Az esküttszékek, a vallásegyenlőség, népnevelés egyáltalában nem voltak a magyar szabadelvü sátán kiváltságos találmányai. A népnevelés, a nép szabad gondolkozása, vagyonosodása, az erkölcsiség, a rend főtényezője, az értelmes gondolkozás az egyént megóvja a féktelenségtül, mert mig a buta tömeg elámitható, az értelmes a tényeket megbirálni képes lévén, a szélsőségek, az indulatok veszélyes ösvényére sohasem csábitható, az értelmesebb, ügyesebb jobban gazdálkodik; az ügyesebb mesterember, a jobb gazda értelmisége által vagyonát szaporitja, az egyének gazdagodása által az ország vagyona is növekedik. A népnevelés tehát az alkotmányos királyság elveivel semmikép sem ellenkezik. A népnevelés Magyarországban a protestansok kivételével el volt hanyagolva, ezen csakis országos pártolás segithetett. A vallásegyenlőség, a kor jogos követelménye Magyarországban minden időben

kedvencz eszme volt, a magyar nép általában még a legsötétebb korban, a vallási harczok legádázabb korszakában is türelmes volt a különböző felekezetek iránt, befogadta és türte a zsidókat és izmaelitákat; a főpapok saját érdekökben a vallásháboruk korszakában üldözték a protestansokat, a nép azomban ezt sohasem osztotta, a különböző felekezetek békében meglaktak ugyanegy községben, Kecskeméten egy időben a kalvinisták a katholikusokkal egy templomban tartották az istenitiszteletet. Midőn a főurak kizárólag protestansok, a nemesség nagy részt protestans, a nádor protestans volt, az országgyülést a protestansok uralták, az országgyülés a papok vagyonát soha sem bántotta, Bocskay, Betlen, Rákóczy protestans fejedelmek, Tökölyi Imre protestans forradalmi vezér, a papok birtokait érintetlenül hagyták, sőt komolyan meg sem sarczolták, a templomokat pedig teljesen tisztelték, midőn Spanyol-, Franczia-, Németország-, Angliában egymást kölcsönösen gyilkolták és pusztitották. 840-ben a protestansok vallásgyakorlati tekintetben a katholikusokkal egyenlő jogokkal birtak, belkormányzati és iskolai tekintetben a katholikusok felett álltak; a vallási egyenlőség által mindkét felekezet nyer, mert a katholikusok megnyerik az önkormányzatot, a protestansok képviseletet nyernek a felsőházban és a helytartótanácsban.

Az esküttszéket már ez időben ugy tekintették mint a korona által megvesztegetett, az egyéni szabadság elnyomására felhasznált biróságok elleni biztositékot, ez pedig igen szükséges volt, mert a magyar biróságok még akkor is, midőn a biróságokba csak kivételesen

jutottak be az ügyvédek, a hires régi angol csillagkamarával egy szinvonalon álltak, a szabad embereket politikában és magánügyeikben szemtelenül üldözték. Ez eszme megpenditése óta 43 év, egy nagy forradalom, hosszas rémuralom folyt le, az esküttszékeket czélszerüen helyettesitő intézményt ma sem találták fel, a biróság ma épen oly ingatag mint 43 évvel, és lesz mindörökké, mert a hajlongás, a birvágy emberi tulajdon, a müveltebb egyénnek életigényei is nagyok, hol az igények nagyok, az érdek elnémitja a becsületet, a zseb parancsol az ész- és szivnek. Az esküttszéki intézmény szüksége és czélszerüsége kétségtelenül elösmertetett, az intézmény elvi előnye megtámadható nem lévén, a nép értelmetlensége, az osztályviszonyok miatt kivihetetlennek állitották; ez hasztalan kifogás volt, mert Magyarország köznépe már ez időben is egyenlő értelmiségi fokon állt a némettel, a nemesség és polgárság közt a buta kivételt képezett. Az esküttszék csakis a cselekményt állapitja meg, és pedig megállapitja a birói eljárás nyomán, az esküttnél ennélfogva csak józan ész kivántatik, a cselekményt a legegyszerübb ember constatálhatja, az ügyvéd álokoskodása, negélyezett érzelmei, szinlett röppentyüzése nem hat, mert minden egyszerü ember tudja azt, hogy az ügyvéd pénzért szerepel, pénzért nevet és sir mint a római gyászolók; ki még tegnap barátja volt, azt holnap pénzért már megtámadja. Az esküttszéket nem befolyásolhatja a kormány, mert sorshuzás után alakul, a selejteseket a felek eltávolithatják, már ekkor is kivihető volt, mert az esküttet nem választják, egyedüli minősitvénye az irás, olvasás, a tör-

vény által meg nem bélyegzett jellem, esküttcket tehát a legelhagyatottabb megyékben is bőven lehet és lehetett találni; az esküttszék a korona jogait nem sértette, csak a visszaélés fegyvereit kevesbitette volna, a király elé azomban semmi esetben sem kerülhetett volna mert a gőgös felsőház az esküttszéki intézményt a főuri jogok megsértésének tartotta; ezen korban a főurat végtelenül megalázta volna, ha felette egy közönséges lény itél, kit ő embernek sem tart; ugyan a királyi és hétszemélyes tábla tagjai sem voltak sem bárók, sem grófok, de ezek rendes birák voltak, megközelithetők tekintély és pénz által, az esküttszékeknél ellenben az utolsó perczig nem ösmerhetők a bíróság tagjai, az esküttszékeket a nyilvánosság ellenőrzi, a közvélemény védi. A bíróság előnyös, tekintélyes állás, a bíróra az elbocsájtás, nyugalomba helyezés érzékeny büntetés, az esküttszéki tagság nem előny, az eskütt el nem mozditható, ennélfogva mig a biró megközelithető, az eskütt nem; nem áll az esküttszék ellenében a fajindok, a magyar nyelv nem tudása, mert a bünnek nincs nemzetisége, a román, a szláv, a német esküttnek ugyanazon jogérzete van mint a magyarnak, a lopás, csalás, rablás, a gyilkosság, az ország megtámadása, a hatalommali visszaélés előtte is bün, ily tekintetben a fajok közt solidaritás nem létezik, annyival inkább nem, mert a bünösöknek nincs nemzetiségi politikája és saját faja ellen épen ugy vétkezik mint más nemzetiségek ellen; nem áll a magyar nyelv nemtudási indok sem, mert már ez időben a magyar nyelvet az értelmiség ha folyón nem beszélte is, de értette, a nyomozás a vidék nyelvén tör-

tént, a tanuk csakis saját nyelvökön hallgathatók ki, a vád- és védelmi beszédeknek az esküttek nyelvéni elmondását meg lehetett volna engedni. Az esküttszéki intézmény valódi szelleme szerint az esküttéknél nincs helye sem a vitának, sem a büntetés szabályozásának, de az angol rendszer szerint az esküttek szavaznak a vádlott bünössége felett igen- vagy nemmel, a bünösre a biró a vádlevélben jelzett törvény szerint mondja ki a büntetést, ennélfogva ha az esküttszék sült oláh, szerb vagy tótbul áll is, a tény valóságárul meggyőződhetik, a legbutább is a nem vagy igen magyar szót megtanulhatja, tehát 40-ben, mint ma, ezen kifogás alaptalan.

A népnek az alkotmánybani részesitése, a közös és arányos adófizetés, jogos, elodázhatlan követelmény politikai szükség volt. A politikai jog alapja ma igen egyszerü, elvitázhatlan; az állam Isten kegyelméből soha sem állt és állhat fel, mert e földön nincs paradicsom, e föld a gonoszság, a nagyravágyás, a kényuraság tanyája, az államot tehát csakis vérrel, pénzzel, fáradságos szolgálattal lehet fentartani; ki az állam fentartásához hozzá járul, az jogosan követelheti, hogy egyéni és birtokjogai biztosittassanak, hogy különleges jogokat sem egyén, sem osztály ne élvezzen, hogy a közügyek kormányzatában részt vegyen. Magyarországban 840-ben mindez megforditva volt, az ország egyharmadát 11 millió ember birta, ezek fizették a hadi- és háziadót, adták a katonát, fedezték a közlekedés, a nevelés költségeit, politikai tekintetben azomban nem számitottak. 800.000 birta az ország kétharmadát, nem fizetett sem adót, sem katonát, és rendelkezett az ország,

a megye, részben a község ügyeirül. Ez jogosult volt azon időben, midőn a büszke nemes az ország védelmére személyesen sikra szállt, midőn jobbágyilletékét sajátjából fegyverezte, élelmezte, midőn a szegény paraszt csakis a hatalmas vár árnyékában birt megélni, a rablók, oligarchák, a koronás zsarnokok ellenében. Ezen viszonyok azomban gyökeresen megváltoztak, a nemesség 31 év óta a fegyvert letette, az insurrectiónak a kor hadászati kivánalmaihoz való alkalmazása, vagyis a hon védelméhez semmi kedvet sem mutatott, az ország területének egy harmadát a főrendek és főpapok birták, ezek a népet a királyi kényuralom ellen nemcsak nem védték, de sőt inkább a császári kényuralom szolgái, a főurak a germanismus téritői is voltak. Megszünt tehát minden ürügy és indok a nép általános szolgaságára. A jogon és igazságon kivül a politikai szükség is parancsolta a nép szük korlátai tágitását, illetőleg a nemességgeli egyesitését; a királyok, a számos keserü tapasztalatok daczára, a nemzetek lét- és felsőségi jogát nem ösmerték el, a polgárok szabadságát tiporták, az ország vagyona tekintélyes részét nagy hadseregek tartására pazarolták, csak később látták be, hogy az alkotmány köpenyével fedett kényuralom a legkellemesebb és legbiztosabb. Magyarországban a jog harcza erősebb volt mint bárhol, mert a bécsi kormány nemcsak az ország jogait igyekezett elvenni, de a magyarságot is meg akarta semmisiteni, Metternich herczeg e czélra megnyerte a magas aristocratiát, szövetkezett az orosz czár- és nemzetiségekkel. Ezen hatalmas szövetség ellen az ország csak ugy vala megmenthető, ha a nép a nemes-

séggel egyesül, ha a népben az elszunnyadt jog és szabadság érzete feltámad, ezt pedig csak ugy lehet elérni, ha a nemesség a jogokat a néppel méltányosan megosztja, a terheket arányosan elvállalja. Az adómegosztás a legnehezebb feladat volt, mert az adótul a nemesség többsége vonakodott, a főurak készek lettek volna családostul magyarul megtanulni és a barbár nyelvet beszélni, ha az adó-nemfizetésrül biztosittatnak; azt azomban minden okos ember belátta, hogy a XIX. században az adó-nemfizetés szemtelen kiváltság, a szabadelvü programmbul tehát ezt kihagyni nem lehetett, sokan, akik a valósitásért nem lángoltak is, bátran hangoztatták, mert biztosan tudták, hogy a felsőház ezt forradalom nélkül el nem fogadja, a forradalmat pedig ez időben még a legrajongóbb hazafiak sem tartották kivihetőnek. A fellengző szófüzérek teljes békés szándokot rejtegettek, a szabadelvü párt nagy részét a 848-iki fejlemények teljesen meglepték.

Az örökváltság, az ősiség eltörlése, a nemzeti bank, az ország kedvező átalakitása, vagyonosodása lényeges feltételét képezték. Az urbéri birtok, a földesur és jobbágy közös tulajdonát képezte, mert mindkettő bizonyos feltételek alatt a birtokot eladhatta, az urbéri szolgálat nem volt terhes, de a földesur a parasztot boszanthatta, a jobbágy a köteles munkát rosszul teljesitette, a surlódások megvoltak, mindkét fél érdeke a szolgalmak megszüntetését követelte, ez csak az urbéri váltság behozatala által volt eszközölhető, a jobbágy a váltság által valóságos tulajdonossá válva, a haza ügyeiért jobban érdeklődött volna; földesurától

függetlenné válva, a szabadság veszélyeztetése nélkül minden politikai jogokkal fel lehetett volna ruházni, mig az urbéri kötelékek fenntartása mellett a jobbágyok szavazati joga megdöntötte volna az országot, mert mint a taxás nemesek bebizonyitották, ki valakinek valamivel tartozik, az tőle függ is, ha tehát a parasztoknak örökváltság nélkül szavazatot adnak, miután a házhelyök felénél több volt, a főurak és főpapok birtokában a magyarka főurak a követek tábláján is többségre emelkednek, vagyis Magyarország elvész. Az örökváltság czélszerü volt azért is, mert a jobbágyok szolgalmokat hanyagul teljesitették; ha az örökváltság illendően az ország közbenjöttével hajtatik végre, a földes urak ezen tőkével birtokaikat legalább nagy részben felszerelhetik, a jobb gazdálkodás következtében a termelés és tiszta jövedelem növekedett volna. Az ősiségi viszonyok szabályozása, a nemzet vagyonosodásának főfeltételei közé tartozott.

Európa termelési és fogyasztási viszonyait lényegesen megváltoztatták e század elején a Napoleoni háboruk és ezek következményei. Az első szövetségi támadástul Napoleon bukásáig egész Európa vagy harczolt, vagy harczra készült, 2 millió katona hordott posztóruhát, melynek három negyede eddig ing- és gatyában járt, a Napoleoni hadjáratokban a ruha hamar romlott, ezen hadjáratok kifejlesztették a posztóipart, emelték a nyers termények fogyasztását is, mert a hadjáratok két millió hus-, liszt-fogyasztót és pusztitót tartottak lábon 22 évig; 2 millió ember lett bor- és szeszivó, kik eddig főleg vizzel éltek. Európát gyárt-

mányokkal, czukorral Anglia és gyarmatai látták el; Napoleon Oroszország kivételével, Európa minden népét eltiltotta az angol gyártmányok és gyarmati czikkek használatától, e tilalom megalapitotta a czukoripart; a háboruban a közlekedés nehéz lévén, a közönség rászorult a belgyártmányokra, a finnyás válogató inyenczek is kényszerültek a honi kelméket és czikkeket vásárolni. A folytonos háborut csak rossz pénzzel lehetett fedezni, a franczia papirpénz sorsa az osztrákokat a császári papirpénz értéktelensége és beváltási módjára figyelmeztette; hiányozván a pénzbeni bizalom, minden drága lett, a forgalom megélénkült, mert a pénz megsemmisülésétül mindenki remegvén, ládájában senkisem rejtegette, de igyekezett értékes tárgyakés vállalatokban elhelyezni, a 24 éves béke a devalvatió után a vagyonosságot emelte, a pénzt megszaporitotta. Az osztrákok és németek vagyonosodása emelkedvén, fogyasztási képességök is növekedett, Magyarország mindennemü terményének ára a régi, rendes árakhoz mérve rendkivül emelkedett; Magyarországnak tehát első sorban arra kellett törekedni, hogy nyers terményeit szaporitsa, másodszor, hogy az ország a nyers termények értékesitése által megtollasodva, a gyáripar honosuljon és az osztrák, durva, lelketlen gyámság alul szabaduljon. Ehhez főleg pénz, és pedig idegen pénz kellett, a pénznek közvetitő csatornája a hitel; Magyarországban az ősiség merő fenntartása mellett a föld hitellel nem birhatott, mert jogi perrel (juris per) minden birtok meg volt támadható, a zálogos birtok csak a zálog-értéknek megfelelő összeget képviselt, a

perrend rendkivül hosszadalmas, a hitel az ősiségi birtok- és perviszonyok közt a lehetetlenségek közé tartozik. A hitel- és perviszonyokat vagyis az ősiséget eltörleni vagy szabályozni, módositani kellett, a módositás könnyen keresztülvihető lett volna, a bajokon rögtön folytatólagosan segit, de gróf Széchenyi István a hitel harczosa, pénzügyi és államgazdászati szakismerettel nem birt, Deák Ferencz az alsóház vezére a nemzetgazdászat- és pénzügyekkel nem foglalkozott. Gróf Széchenyi látta, Deák Ferencz hallotta mi a hitel követelménye, ennélfogva mindkettő az ősiség eltörlését hangoztatta, s mert módositásokkal be nem érték, az ősiséget Bach ő excellentiája törülte el, mig ha évenkint a hitelviszonyokat folytatólagosan, rendszeresen javitják, az ősiség még 48 előtt minden nagyobb rázkódás nélkül lassankint megszüntethetett volna. Nemzeti bank nélkül országos hitel nem állhat fel, mert a bank, hol az országban nincs elegendő tőke, közvetiti az idegen pénzt; az idegen az egyént nem ismervén, egyesek- sőt intézeteknek sem kölcsönöznek, a bank állása azomban világos, a bank által az idegen kettős biztositékot nyer, a bank minden kétséget eloszlat; sajátlag Magyarországnak első sorban földhitel-bankra lett volna szüksége, de a nemzeti bank czim sokkal csillogóbb czim, a vezető urak nem ösmerték a földhitelbank szerkezetét, azt hitték, hogy mihelyest valamely intézetet banknak neveznek, annak mindenkinek kell kölcsönözni. Sajnos, hogy a csillogás után kapkodtak, a földhitel az osztrák bank érdekével nem állott merő ellentétben; ha a vezető urak ezt tanulmányozzák és

ezt tüzik ki czélul, a váltók helyett ezt az ősiség módositásával együtt már 840-ben behozatták volna, mert a magyarka felsőház főleg Austria érdekei mellett henczegett, a földhitel-intézet felállitását tehát saját érdekében is kegyesen megengedte volna és ha az ország a csillogó nemzeti bank helyett a bécsi banknak megengedi a földhitel-banknak magyarországbani felállitását, valószinüleg nem akadályozta volna ezt Metternich sem azért, mert ez által az osztrák tőzsérek is nyertek volna.

Az elősorolt eszmék ünnepélyesen a párt által nem voltak elfogadva, mert a pártnak sajátlag kidolgozott, általánosan elfogadott programmja nem volt. A programm három oknál fogva maradt el: az utasitási rendszer, az eszmezavar, a pártvezér erélytelensége miatt.

A megyék követei egyéni meggyőződésöket nem követhették, mert bár a törvényekben a követutasitásnak semmi nyoma nincs, az utasitás, az önállás bukása után jogérvényes szokássá vált; ez a megye és követ erkölcsi biztositékát képezte a kényuralom ellen, mert a követet, miután őt a megyei utasitások kötötték, egyénileg meg nem támadhatták, miután ő a megye megbizottja volt; a követ megvesztegetése csakis egyes esetekben vezetett czélhoz, mert a követ visszahivathatott, a visszahivást becstelenség-, megbélyegzésnek tartották, ennélfogva csak silány, becstelen ember vetemedett az utasitások megszegésére. Az utasitások készitése elevenséget, lelkesedést idézett elő, mert az utasitások készitésénél az országos kérdések megvilágittat-

tak, a fiatalabbak, a gyengébbek a fontosabb kérdésekkel megismerkedtek, ez pedig igen fontos volt azon időben, midőn a protestans iskolák kivételével a magyar közjog, a magyar történelem hamisitva adatott elő; a protestans tanárok sem állottak a közjogi tudomány magaslatán, azok pedig, kik a közjogot teljesen ismerték, részben elfogultak voltak a korona iránt, részben féltek a császári karpereczek-, a spielbergi és kuffsteini penészes börtöntül, melytül a törvény, a megyék, a szegény tanárt meg nem óvhatták. Az utasitási rendszer fontos volt azért is, mert a megyék egymással politikai hitöket, meggyőződésöket, az utasitások alapvonásait közölték, mi máskép alig történhetik, mert még 40-ben komoly politikai irányu lap nem volt, a hirlapokban a királyi censor ostoba veres irónja az eszmék felett tetszés szerint uralkodott, ellenben a megyei jegyző tollát nem igazgatta. A követ vagy követ-jelölt többnyire a szabadelvü párt vezére volt, de a párt érdekében kényszerült kimélni a főbbek, a közönség egyéni meggyőződését, általánosságban a pártprogrammot csak ugy fogadhatja el, ha a programm elfogadását, követsége mellőzhetlen feltételeül tüzi ki, mi könnyen szakadást idézhetett volna elő, a szakadás pedig könnyen bukássá fajulhatott volna, midőn a kormány keritői a hazafi-szellem megbuktatására minden eszközt felhasználtak; fényes, de válságos küzdelem volt ez, mert a középosztálynak nemcsak a kormány nagy hatalma, vesztegetése, de általában a gazdag főpapok- és főuraknak erszénye és tekintélye, a polgárság, részben az elszegényedett nemesség butasága ellen

kellett küzdeni. Az utasitásokat tehát nem lehetett nélkülözni, de az eszmék megvilágositására a főknek az országgyülés előtt össze kellett volna jönni és ki kellett volna dolgozni a főbb kérdéseket és jelezni kellett volna a végrehajtás idejét és módozatát.

Határozott programmot nem lehetett kiadni az általános eszmezavar miatt sem, a közjogi kivánalmakban, az egész pártban, elvi eltérés nem uralkodott; a nemzet önállását, függetlenségét, a szabadelvü párt minden tagja óhajtotta sőt követelte, belátta az ország tartományi állását, szégyenelte az osztrák függést, meg volt győződve, hogy az önállás főfeltétele a felelős kormány, a nemzeti hadsereg, kivánta a népnevelést, a nemzeti bankot, kivánta az évi országgyülést, a szabadsajtót. Ezzel azomban a vélemények egyhangusága bezárult. Az ősiség fentartásához sokan ragaszkodtak gőg- és érdekbül; a nemcsek családjaikra sokat tartottak, az ősiség a családok palladiuma volt, az ősiség mellett egyesek elbukhattak, a család azomban fenmaradt, soknak terjedelmes zálogjogai voltak, ezek be nem látták azt, mért kell nekik az ősiség paizsa alatt kötött jogaikrul lemondani mások javára. Az örökváltság, az önzés erős dióját képviselte, a jobbágyi szolgalmak ingyen megszüntetése igen sok családot tönkre tett volna, a jobbágyság felszabaditása nagyban csakis Francziaországban eszközöltetett, és pedig minden kárpótlás nélkül, nagyon sokan fáztak tehát tüle azért, mert attul tartottak, hogy ha az eszme többséget nyer, az urbéri szolgálmányokat egyszerüen eltörlik. Az esküttszéket sokan nem szerették, mert lealázónak tartották a parasztnak az ur

feletti biráskodását. Az adófizetés az összes magyar nemesség Achilles-sarkát képezte; a legválságosabb időben lóra kelt, megharczolt a hazáért, kitette magát az osztrák fogságnak, melynek kapujánál az emberiség megszünik, bátran lépett a vérpadra, de erszényét mindég görcsösen bekötve magához szoritotta, ha tehát a közös, arányos, gyorsan behozandó adót pártprogrammba teszik, a nagy rész elhidegül, programm nélkül azomban a fizetni nem akaró magyart azzal nyugtatta meg a megyei pártvezér: „pajtás, ez Deák Ferencz, Kossuth s a t. hóbortja, én megigértem nekik, kénytelen vagyok felszóllalni, de nem erőltetem magamat érte; csináljátok az utasitást, ha elesik sem ugrok a kutba; tudod pajtás, nekem is fizetnem kellene, mai világban pedig a családfenntartás nem könnyü".

A programm elmaradt a pártvezénylet gyengesége és erélytelensége miatt. 840-ben a párt vezérei gróf Batthyány Lajos és Deák Ferencz voltak, vagyis valósággal Batthyány a czimet, Deák Ferencz a hatalmat birta. Deák Ferencz kétségkivül a magyar hazafiak legbecsületesebbjei közé sorozható, kit sem a kényur, sem a rajongó nép meggyőződésétül semmi áron, semmi körülmények közt el nem csábithatott, csak azon kérdésekhez szólt, melyekhez értett, szónoklatán a sallangok hiányoztak, éles elméjével azomban minden kérdést fényesen megvilágitott, a szóvirágok mellőzésével, az ész érveivel győzött; a jeles hazafi 33 éves korában foglalt helyet az országházban, éles logicája legyőzte kortársait, már 34-ben, egy évi működés után, szabadelvü társai önként tették elébe a a tábornagyi

pályát, elfogadta, mert megkinálták és ha a közvélemény később mást jelöl ki, harag sőt duzzogás nélkül átadja az uj főnöknek. Deák nemcsak udvarias és elnéző, de valóban szivélyes egyéniség volt, ki soha még gondolatban sem sértett meg senkit sem, sőt minden tehetséget felkarolt, Deákot tehát mindenki szerette és tisztelte; vérmérséklete távol tartotta a hevélyektül, az izgalmakat nem szerette, ennélfogva a mérsékelt haladás embere volt, 840-ben azt tartotta: van idő, azért a programmot is mellőzte, a reformok végrehajtására pártját nem sarkalta, a reformok megérlelésére a szükséges eszközöket, a haladási sorrend megalapitását mellőzte. Első sorban idő tekintetében hibázott, mert egyrészt Metternich herczeg a nemzet felrobbantására szorgalmasan készitette az aknákat, a kényuralom sietett, tehát a nemzetnek is sietni kellett volna, hogy a nyilt támadás az egész nemzetet egy táborban találja, másrészt egész Európa forrongott; a szabadság tüze gyujt, Deák és társainak igyekezni kellett volna, hogy midőn a mennykövek czikáznak, a népek tanácsában az egységes Magyarország tekintélyes helyet foglalhasson el. Nagy hiba volt tehát először az, hogy Deák és szabadelvü társai mindenekelőtt a reformok sorrendjét meg nem határozták, mindent egyszerre csak forradalomban lehet kivinni, békés időben ki kell választani azt, mi legkönnyebben kivihető. Reformterveink közt első sorban kivihető és igen fontos volt az urbéri örökváltság és az ősiség módositása; fontos az első, mert urbéri váltság nélkül a népnek alkotmányos jogokkali felruházása kivihetetlen volt, fontos a máso-

dik, mert az ősiség módositása nélkül az anyagi általános jólét nem fejlődhetett. Ez a sérelmek feltételes letételével kivihető lett volna, mert a kormány békét szinlelt, ütegeit még ekkor megmutatni nem akarta.

A másik nagy hiba volt az irodalom mellőzése, a megyei kapitányok elharsogták a hangzatos szavakat, de a kivitel módozatát nem magyarázták meg a közönségnek, az urbéri váltság módozatárul sejtelme sem volt, pedig ez már ez időben Bádeni herczegségben megoldatott, ez Rottek-Welker államismeret-tárában ismertetve volt, de e munka ára 80, a mai értékhez arányitva annyi volt, mint ma 300 forint, tehát ezt csak a gazdagabb szakemberek vehették meg. Ha a szabadelvü vezér urak, a szabadság és emberiség eszméinek pengetése helyett röpiratban bebizonyitják azt, hogy Kakas Márton földesur, Tyuk Jankó 1 házhelyeért készpénzben 1000 forintot kap, az állam jótállásával ez összeget biztositja, Tyuk Jankó fizet 32 esztendeig 42 forintot és ezzel törlesztetik, okvetlenül a legcsontosabb felsőházi mumiák is elfogadják. Az ősiség kérdése sem volt érthetőleg szellőztetve; gróf Széchenyi nagy buzogánynyal neki ment az ősiségnek, nem magyarázta azomban meg eltörlése módozatát, az ősiség eltörlése pedig ismét oly kérdés volt, melyet kevés ügyesség- és valódi méltányossággal könnyen meg lehetett volna oldani. Az ősiség eltörlését csakis a hitel-megalapitás, a termelés emelhetése követelték, az ősiség nem volt az emberi jogokkal ellenkező kiváltság, a zálogot, az eladási, kiváltási, perlekedési módozatot, a törvény, a százados szokás alapitotta meg, mindezeket egyszerre hatalom-

szóval megváltoztatni nem lehetett, kimondhatta volna azomban a törvényhozás, hogy a lejárt zálogot egy év alatt köteles mindenki beperelni, beszüntethette volna jövendőre a juris pereket, kimondhatta volna, hogy a 19. század előtt kötött zálogos birtokok becsültessenek meg, és a zálog-váltó, ha az összeg a befektetésekkel fele értékre nem megy, a zálogváltó ily összeget köteleztessék fizetni, bíróságokat kellett volna felállitani, hogy a perek gyorsan folyjanak le; ily módozatokba mindenki bele nyugszik, mert alig volt egyén, kinek zálogos és kiváltandó birtoka nem volt; a kiváltási összeg emelése által a zálogba adó egyrészt veszit ugyan, de másrészt nyer a pernek gyors legombolyitása által, ugyanis ha egy 1000 forintos birtokon 200 forint zálogösszeg feküdt, a jogi tulajdonos 300 forinttal fizetett volna többet, de a régi rendszer mellett a zálogos per eltartott 20 évig, az uj rendezés mellett befejeztetett volna 2 év alatt, tehát a jogi tulajdonos megnyer 18 évi jövedelmet, mi 1080 forint, a törvényesen megállapitott felülfizetés tehát háromszorosan kárpótoltatott volna; általában anyagi ügyeket mindég számokkal kell megvilágitani, és nem szabad egyesektül terhes különleges áldozatokat kivánni, ha az áldozatok az állam közérdekében történnek, azokat az államnak is kell kárpótolni. Az örökváltság és ősiség megvilágitása azért is szükséges lett volna, mert ez időben csak két politikai magyar lap járt, mindkettő szerkesztője azomban politikai semmi volt, leginkább a politikai hirekkel foglalkozott, a nagy közönség tehát sem az örökváltság, sem az ősiség eltörlése méltányos módozatárul fel nem világosittatott

és ez nagy hiba volt, mert ha az örökváltság 48-ig életbe lép, 48-ban nincs sem oláh, sem szerb lázadás, sem határőri kérdés, és a reactio leghivebb eszközeitül elesik; ha az ősiség méltányosan és igazságosan szabályoztatik, nem következik be a későbbi válság, mert az ősiség megszüntével egyidejüleg a földhitelbankot fel lehetett volna állitani; ha a párt a két kérdéssel behatólag és világosan foglalkozik, ha a főurak belátják, hogy telkeikért annyi pénzt kapnak, melynek segélyével czélszerübben gazdálkodhatnak, ha az ősiség ugy vitetik keresztül, hogy az vagyonukat meg nem támadja és a majoratusok fenmaradnak, nem akadályozzák, mert ez főleg vagyoni kérdés volt, és okulva a franczia forradalom példáján, nem lehet csudálni, hogy a módozatok kijelölése nélkül a reformokat ellenezték.

VIII. FEJEZET.

840. országgyülés. — Gr. Ráday perbefogatása. — Pestmegye követnek választja. — A kormány a választást megsemmisiti. — Az ellenzék sérelemnek tekinti. — Ráday leköszönése. — A váltótörvény. — Zsidó invasio. — Kossuth napilapja. — Az óriás hatása, elvei, egyénisége, irmodora a democratiát megkedveltetí. — Gr. Széchenyi irigysége és támadása. — Széchenyi közép pártot akar alakitani. — Kudarcza. — Kossuth a népet a megyébe akarja hozni, az urbéri váltságot sürgeti. — Az ellenzék szakadásának káros következményei. — Osztrák, cseh érdek. — Önálló vámterület. — Metternich pártot és sajtót alakit. — Desewffy, Somsich, Majláth. — A conservativ párt. — A pestmegyei gyülések. — A conservativ sárga-feketék támadása. — Desewffy a sárga-fekete vezér a megyéket támadja. — Desewffy halála. — Bihar a honoratioroknak jogot ád. — Josefi superintendens. — Tót panaszlevél a királyhoz. — Gróf Zay. — A megyék, az urak rágalmazása. — Panszláv hazugságok. — Horvát Zdencsay botrány. — A turopolyaiak üldözése. — Metternich biztosai: gr. Haller, Rudics. — Zdencsay bukása.

A szabadelvüek megbuktatásában Majláth épen ugy serénykedett, mint a Reviczky-kormány, mert a kanczellár minden időben csak festett czégtábla volt, az az országügyeket 32-tül 48-ig herczeg Metternich és Lajos főherczeg vezették, a kibékülő országgyülés sérelemmel kezdődött; Pestmegye egyik követnek a beperelt gróf Ráday Gedeont választotta, a magyar kormány az országgyüléseni megjelenéstül eltiltotta. Ez már valódi veszedelmes jogsértés és sérelem volt, mert józan és tisztes jogi fogalmak szerint a vád még nem bün, a vádlott nem bünös mindaddig, mig a bünt és büntetést az ország rendes birái ki nem mondják; annyival inkább erős jogsértés volt ez, mert a magyar megyei követre a nemességen kivül semminemü minősitvény megalapitva nem volt, ennélfogva a vádoltság a követségi jogot nem függesztette fel. Veszedelmes előzetes esetté válhatott volna ez, mert a kanczellár bárkit bármikor beperelhetett volna és a főbbeket, a legjelesebbeket kizárhatja, a vezérek távoltartása pedig sokszor vesztett csata. Ezen támadás a Majláth-kormány részérül nem egyszerü erőmutatvány, de alkotmányellenes előzetes eset volt, mert gróf Ráday ur és hazafi volt, de nem tartozott a politikai nevezetességek közé; a szabadelvü párt állása kényes volt, mert mindenki tudta, hogy pár hét mulva minden pert beszüntetnek, ennélfogva ezen kérdésben csak a szilárdak szavazatára szá-

mithat, Pozsony város levegője, midőn európai orkán nem dühöngött, minden időben tikkadt volt, a szabadelvü párt tehát félve a lehető bukástul, Ráday grófot leköszöntette, ezáltal a sérelmet tisztességesen eltemette.

840-ben Metternich illetőleg a király 38.000 ujonczot és a rendes adót kérte, a Duna szabályozását, a katonaság élelmezését ajánlotta. A követek háza elébb a sérelmeket, a felsőház a királyi javaslatokat akarták felterjeszteni, végre juliusban 6 heti vita után, a közös felterjesztésben gróf Ráday leköszönvén, a felsőház is beleegyezett. A Duna szabályozása kétségkivül szükséges, de nem volt óriási fontosságu, mert a Dunán a hajózás a Vaskapu kivételével kevés akadályokkal küzdött; a katonai élelmezést az ország rég óhajtotta rendezni, szabályozása a népet sulyos tehertül menti fel. A rendek censura nélküli lap kiadását inditványozták, a főrendek visszavetették, ennélfogva az országgyülési napló régi alakbani folytatását elrendelték. A zsidóemancipatiót a felsőház visszavetette. A váltótörvényt, a zsidók befogadását és más egyéb fontos törvényeket Deák Ferencz elfogadtatta. A váltótörvény szerkesztésére a szabadelvü pártban nem akadt alkalmas fiskális, Bécsbül hoztak tehát e remek, jogi és pénzviszonyaink keretébe igenis illő mű elkészitésére egy bécsi tanárt, ki Magyarországrul tökéletesen volt tájékozva, mert a koronázó várost Pozsonyt már panorámában látta. A magyar törvényhozás hét század óta először kért idegentül észt kölcsön, első lépés volt ez az idegen-majmolás undoritó fertőjébe, miben ma nyakig gázolunk. Wildner tanár ur a magyar nemes-

ség nyakára remekül megkészitette a kötelet. A nagy férfiu, hogy a rongyos nemesség megfojtására, mely eddig Magyarországot fenntartotta, eszköz is legyen, a zsidóságnak kedvezményeket adott, mire megindult az uj Canaánba a sáskasereg Galicziából; a váltótörvény azonnal felemelte a kamatlábat 6-rul 20-ra, a gazdálkodásban zavarokat idézett elő. Mindez kétségkivül, nem szándékosan idéztetett elő, a törvényhozásnak azomban óvatosan kell eljárni, nemcsak magát az intézményt, de következményeit is mérlegelni kell. Az országgyülés az ujonczokat megszavazta, a magyar nyelv jogait terjesztette és több fontos anyagi törvényeket hozott, a magyar szinházat megalapitotta.

841. Magyarország értelmi világa-, a politikai eszmékben igen nagy változást idézett elő Kossuth Lajos, Magyarország leggenialisabb szónoka és irója; a „Pesti Hirlap“ napilapot meginditotta. Minden politikai párt ereje a közönség szilárd meggyőződésén alapul, a szabad meggyőződés az értelmi vita eredménye, a meggyőződést folytonosan kell ápolni, mert a hatalom a polgárok meggyőződése ellankasztására minden eszközöket felhasznál, a szabadabb mozgalmakat eltorzitja, rágalmazza, szaköismeretekkel csak a kiválóságok birnak és birhatnak, mert a szaktudomány unalmas hosszu tanulmányozást igényel. A lelkesedés, a szabadság érzetének a nagyközönségnél legerősebb fegyvere, a jól szerkesztett politikai hirlap, mert ez a közönséget fáradság nélkül játszva felvilágositja, figyelmezteti az ellenség álnok terveire, egyiránt szól a szív- és észhez, feltárja nemcsak az ország, de a világ politikai állását is, mi kivált Magyar-

országra mindig igen nagy befolyással birt, mert a mi jogaink csakis akkor ismertettek el, midőn az uralkodóházat veszély fenyegette. Midőn az eszmék még tisztázva nincsenek, a sajtó erősebb fegyver a megyei, országgyülési, városi szónoklatoknál, mert a megyei gyüléseken minden eszme egyszerre nem tárgyaltatik, a megyegyülésekre utazás, a székhelyeni mulatás, annyi költségbe kerül, mint egy esztendei hirlap, az ujságot mindenki nyugodtan, kényelemmel olvashatja, van ideje az eszme megvitatása, elsajátitása vagy elvetésére.

Kossuth Lajos több ideig börtönben szenvedett, a nemzet tehát őt a szabadság vértanujának tekintette. Kossuth Lajos születése, jelenje, multja, rendkivüli esze, alapos ösmeretei, ragyogó tolla, páratlan szónoki tehetségénél fogva hivatva volt a magyar haladás értelmi vezetésére. A jogegyenlőség eszméje már e kor értelmiségének hitelve volt, elösmerte ezt mindenki, de titokban a legszabadabb gondolkozásuak is a nemesség előjogai-, kiváltságaihoz ragaszkodtak és igen sok előtt a jogegyenlőség a földosztással egyértelmü volt. Az egész nemesség hagyományos tisztelet- és kegyelettel ragaszkodott a megyei intézmény, a magyar szabadság erős várához. A magyarság gyökerét, legerősebb támaszát a nemesség képezte; a nemesség bukása a nemzet bukását vonta volna maga után. A nemzet 130 évig nyögött a német szolgaság járma alatt; a küzdelem sikerében a közönség nagy része kétkedett. A nemzetben az önbizalmat fel kellett támasztani, a polgárságot álmából fel kellett rázni, a főnemességet figyelmeztetni kellett, hogy a nemzet kész velök, de ellenök is küz-

deni. Figyelmeztetni kellett az egész nemzetet, hogy az örvény szélén áll, itt az idő a dicső küzdelemre, enélkül a nyomorult elsülyedés bizonyos. Kossuth, bár szegény, de ősi család ivadéka volt, elismeréssel viseltetett a nemesség iránt, kegyelettel tisztelte a megyerendszert, ékes tollával bebizonyitotta, hogy ma csak milliókbul álló nemzet állhat fel, a nemességet nem akarta eltiporni, csak a népet kivánta a nemességhez felemelni; érvekkel támadta meg az előitéleteket, osztályt osztály ellen nem lázitott, szabad, felelős, nemzeti, magyar kormányt akart, magyar király alatt, még a legválságosabb viszonyok közt sem izgatott a magyar királyság ellen; Kossuth lelkesült az országért, ennélfogva biztosan hirdette az igaz ügy diadalát. Kossuth czikkeiben a szóvirágok, a lelkesitő szavak nem hiányzottak, mert ezt szerette a nemzet, kimért, hideg okoskodásokkal lelkesiteni nem lehet, de a főhelyet a tiszta, helyes érvelés foglalta el; Kossuth soha osztályt, jellemet és tulajdont nem támadott, senkit, még legkiméletlenebb ellenségeit sem rágalmazta, figyelmét nemcsak a szellemi, de az anyagi ügyekre is kiterjesztette, rajongott a magyarságért, de nem átkozta el az idegen fajokat. Kossuth ujságirói működése a nemzet minden fiaira erősen hatott, a jogegyenlőséggel kibékitette a táblabirákat, megnyugtatta a vagyonimádókat, felvilágositotta a tudatlanokat, felbátoritotta a gyávákat.

842. Gróf Széchenyit sértette a szegény nemes, az ösmeretlen ügyvéd diadala, páratlan népszerüsége; nagyitó üvegen nézte a mozgalmat, féltette a dinastiát,

melyhez őszintén ragaszkodott, remegett az aristocratiáért, melynek uralmát fenntartani óhajtotta; a becsületes hazafi mindenekelőtti anyagi reformokat óhajtott és ezt az osztrák kormánynyali kiegyezés által reményelte kivivni; gr. Széchenyi „Kelet népe“ czimü röpiratot adott ki Kossuth ellen, a gazdag főrend ebben epésen gorombán támadja meg a szellem fejedelmét, Széchenyi gróf ugy beszél a nemes Kossuthtal mint egy közönséges pervesztővel, pedig Kossuth az összes magyar aristocratiánál egy fővel állott feljebb, mert mig az aristocratia vagyona vagy az ország vérdija, vagy mint a Széchenyié, papi szerzeménybül halmozódott össze, mig a magyar aristocraták Bécsben udvaroltak, Széchenyi családja is németül beszélt: Kossuth irodalmi tisztes keresményébül élt szerényen, midőn ha áruczikké akar aljasulni, igen drágán megfizetik, és épen ugy családot alkothatott volna mint a főurak ősei; a keresetnek sok nemei voltak, a „nec“ szó kihagyásáért egy itélőmester 91-ben 30.000 holdat kapott, gróf Erdődy kanczellár egy paraszt fütőgyereket kitanittatott nemessé, alkincstárnokká tett, ugyanez gróffá és egy nagy uradalom urává lett, és ezt az urat gróf Széchenyi nem kicsinylette; a mérges röpirat következőket tartalmazott:

„Kossuth az érdekeket élire állitja, a tömeget heves modorával szélsőségekre izgatja, az előljáróság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényt a gazdag ellen ingerli, a megyéket a kormány és tekintély ellen izgatja, az egyes szenvedőt mint a hiányos társadalmi rendszer áldozatát tünteti fel, a tömeg rivalgását közvéleménynek tartja, másokat e rivalgással némit el, a

népszerüséget bálványozza, a tömeg szenvedélyeit szítja, téves modora által ingerel és izgat, rosz tacticájával a haladást koczkáztatja, a siker főtényezői érdekeit sérti, a főtényezők rokonszenvét eljátsza, vágtatva rohan, bár elveik sokban egyenlők, mig ő a békés reformot, Kossuth a forradalmat képviseli.“ Mindez sértő, kicsinylő, valóságos sansculotte modorban volt kimondva, egy zugprocátor, egy váltóhamisitó, több figyelmet és kiméletet érdemelt volna. Gróf Széchenyi az állitólagos forradalmi áramlat ellen egy középpárt alapitását ajánlotta.

Széchenyi könyve tapintatlan, az uj párt alakitása czélszerütlen, ügyetlen kezdeményezés volt. Habár ezen időben még igen fiatal ember voltam, Kossuthnak minden czikkét olvastam, nem volt ebben egy szó sem a társadalmi rend, a birtok, a monarchia ellen, de nem is lehetett, mert egyrészt háta megett állt a censor veres irónja, másrészt a hűtlenségi törvény éles pallosával; Kosuthnak minden szavára vigyázni kellett, de még ekkor épen ugy nem volt forradalmár, mint Széchenyi. Gróf Széchenyi a nemzet, a szabadelvü párt ellen már a forradalmi modor, a forradalmi irány vádjával nagy hibát követett el, mert miután sem Kossuth, sem pártja semminemü törvényellenest nem követtek, sőt még a társadalom, a társadalmi osztályok bünei iránt is túlságos kimélettel viseltettek, a korcs hajlongóknak sem adta meg illő czimöket, sem a királyságot, sem a királyt meg nem támadták, a csoportosulásokat, tüntetéseket, zajt kerülték, a forradalmi irány vádja tehát tiszta rágalom volt; sajnos hogy a külömben nemes jellemü Széchenyi, féktelen szenvedélye és

sértett hiusága által elragadtatva, az aljas rágalom terére lépett. Tapintatlan, ügyetlen volt a külön pártalakitási törekvés; a kitünő Széchenyi gróf a magyar történelmet nem ösmerte, ha tanulmányozza, ebbül megtudhatta volna, hogy az osztrák-ház csak akkor engedett, midőn a nemzet egyesülten követelt; gróf Széchenyi, ki a bécsi köröket a megyei köröknél jobban ismerte, tudhatta, hogy herczeg Metternich nem csak a magyar alkotmány ellensége, de az európai fejedelmi reactio keresztes vitéze, tudnia kellett, hogy az uralkodóház Magyarország germanizálásárul nem mondott le és a nemzetiségi mozgalmak a kormány műve. Gróf Széchenyinek látni kellett a szabadelvü párt erős küzdelmét, tudnia kellett volna, hogy a középosztály a kormány nyomása, a főrendek ellenében a többséget a megyékben csak nagy áldozattal, a Kossuth által táplált lelkesedéssel birta fenntartani.

Ha a gróf Széchenyi által tervezett szakadás sikerül, azok, kik a lelkesedés gyujtó hatásától elragadtatva, az ellenzékhez csatlakoztak, de valósággal ósdi conservativek voltak, első sorban csatlakoznak Széchenyihez és a legelső alkalommal a kormány táborába lépnek át a forradalomtuli rémlátásbul, melyet Széchenyi rémületes veres köntösben rajzolt le. Hiba volt a megyék ellen intézett túlzási, fejetlenségi vád, mert a szabadság várát, végső menedékét a megyék képeztek; a megyék szabadon nyilatkoztak, tiltakoztak a kormány önkénye ellen, de a közigazgatás rendét sohasem zavarták. Valótlan volt a megyei és városi izgalommali vád, mert mibül állott a képzelt izgalom? az értelmesebb,

vagyonosabb nemesség a gyüléseken megjelent, kihallgatták a szónokokat, megéljenezték a jelesebbeket, a kormány zsoldosait kihallgatták, beszédeiket elvégezvén, a közönség nemtetszését nyilvánitotta, de mindég az illem korlátai közt, annyira, hogy még ma sincs Európában parlament, melyben a politikai illem- és rendet annyira megtartanák, mint ezt ezen rágalmazott megyék megtartották. A politikai vélemény-nyilvánitás a tanácsterem falai közt maradt, tüntető fáklyásmeneteket, felköszöntő utczai beszédeket csakis kivételesen rendeztek, mi már azon okbul is elmaradt, mert Pest ez időben egészen német, a többi városok és a nép közönyös volt, a mi uri democratáink még ez időben a gatyás democratákkal nem csókolództak. Rágalom volt a társadalom elleni izgatás vádja, mert Kossuth a jogegyenlőséget hirdette ugyan, az urbéresek felszabaditása mellett tüzelt, de az urbéri szolgalmak megszüntetését csak teljes, a szolgalom értékének megfelelő készpénzbeli fizetés feltétele alatt javasolta, a jogegyenlőséget inditványozta, de nem ajánlotta a népszavazatot, ezt csak a megváltott, tehát a független népre kivánta alkalmaztatni, és pedig minden 500 lélek után egy képviselőt ajánlott; ezt általában túlzásnak tekinteni nem lehetett, mert a nemesség egyéni jogát egyelőre nem kivánta eltörültetni, tehát Pestben 500.000 lélek után a nép küldött 1000 választmányi tagot, 3000 nemes Gömörben 160-at, 3000 Borsodban 150-et, 8000 nemes ellenében; ez tehát nem volt túlzott democraticus követelmény.

A szabadelvü párt ketté szakitása téves eszme volt

már Széchenyi-szempontbul is, mert az osztrák kormány Magyarország anyagi kifejlését épen ugy ellenezte, mint az alkotmányos jogok szélesbitését; Magyarország anyagilag csakis vagy a vámsorompók megszüntetése, vagy szigoru, tisztán magyar védvám-rendszer alkalmazása mellett fejlődhetett volna ki; az osztrák-magyar vám megszüntetése mellett, nyers terményeinket teljesen értékesithettük volna az osztrák tartományokban, ha a nyers termények árábul a pénz az országban megszaporodik, gyárak alakulnak és gyártmányszükségletünket magunk fedezhettük volna, tehát az osztrák pióczáktul menekülünk. A szigoru magyar védvámrendszer mellett még hamarább czélt érünk, mert Austria az általa szükségelt fő fogyasztási czikkeket: buza, bor, szarvasmarha, gyapju, zsir, ló, sertés, bőr bevitelét saját érdekében nem terhelheti, mert ez által magának okoz kárt, gyártmányait az idegen, az erdélyi, bánsági horvát határokon behozható gyártmányoknál drágábban nem adhatta volna.

A vámszabályozás az anyagi reformok sarkpontját képezte, mert a hitel, a termelés, a jó közlekedési eszközök semmit sem érnek, ha a termény kivitelét az országtul független hatalom meggátolhatja, vagy értékét önkényesen lenyomhatja. Széchenyi eszérül feltételeznünk kell, hogy a vámrendszer fontosságát ismerte. A vámrendszer megváltoztatása azomban igen nehéz feladat volt; nehéz a vámsorompók eltörlése, mert Magyarország különleges mindennemü kiadásait a különleges bevételek fedezték, a só, a bányák, az uradalmak, a vám a magyar király tiszta jövedelmét képezte;

veszitett volna tehát ezáltal első sorban a király, de vesztettek volna bizonyos eshetőségekben az osztrák földbirtokosok is, mert a divó vámrendszer mellett, ha Austriában jó termés volt, a gabona-, borvámokat felemelték és ezáltal a földbirtokosok az olcsó áruktul megvédettek. Az osztrák földbirtokosok, ide nem értve a lengyeleket, az udvarnál nagy befolyással birtak, Metternich herczeg Csehországban uradalmakat birt, a birodalmat osztrák főnemes ministerek kormányozták, az osztrák nemesség kizárólag a hadseregnél szolgált, ebbül neveztettek a tábornokok, hadparancsnokok, az udvari tisztségeket kizárólag ezek viselték, a diplomatia főleg ezekbül állt, tehát nemcsak a királynak, de az udvaronczoknak különleges érdeke, Magyarország érdekével ellentétben ált. Az önálló vámrendszer a királyra kedvezőbb volt, mert az ő különleges jövedelme érintetlenül marad, sőt valószinüleg növekedik, de ezáltal az osztrák aristocratia érdeke még érzékenyebben megtámadtatik, mert az osztrák tartományokban a gyáripar nagyban kifejlődött, többnemü gyár az aristocratia által emeltetett, másrészrül az összes magyarországi kereskedelem központját Bécs képezte, a bécsi kereskedők és bankárok a magyar kereskedelem felett tetszésök szerint rendelkeztek. Az osztrák érdek tehát az önálló vámterülettel merőben ellenkezett, közvetve befolyásolta volna az osztrák császár jövedelmét is, mert apadván az osztrák polgárok jövedelme Magyarország felszabaditása által, az osztrák császári adónak is apadni kellett volna. Gróf Széchenyi az ország történelmébül megtanulhatta volna, hogy az osztrák uralkodóház- és kormánynak Magyarország min-

dég mostoha leánya volt, és az ország kivánalmainak csak akkor engedett, ha a kültámadás lélekzetét fenyegette, ha az ország kivánalma elfogadását egyhangulag követelte. Már most ha Széchenyi szakitási terve sikerül, a felsőház megmarad osztrák pártnak, az alsóházban a kormánynak a szabadelvüek czivódása következtében valószinüleg többsége lesz, nem lett volna indok az engedményekre; ellenben ha Széchenyi a pártban megmarad, a kormánypárt a közös működés következtében törpe kisebbséggé olvad, a szabadelvü párt erős támadásával a felsőházat megrémiti, közjogi követelményeit a legfelsőbb hurig fesziti, akkor lehet, hogy Széchenyi közvetitését, ha elveit a pártban csendesen terjeszti, anyagi reformlapot alapit, mind a kormány elfogadja a közjogi reformok felfüggesztése árán, mind az ellenzék a kézzel fogható anyagi hasznokért, Széchenyi gróf azomban a lehető legrosszabb utat választotta, politikáját szerencsére felsőházi barátai sem fogadták el, a pártban az egység megmaradt, csak Széchenyi szakadt el.

Metternich herczeg sejtette a szabad szellem európai diadalát, érezte a trónokat felforgató vihart, meggyőződött a sajtó hatalmárul, mindenképen sietett Magyarország törvényes leigázására, conservativ czég alatt toborzott több jeles tehetséget, a megszerzetteket a megyékbe küldte és kormánylapot szerkesztetett. A kormány jelesebb hivei közi tartoztak gróf Desewffy Aurél, Emil, Andrásy, Somsich Pál, ifj. Majláth György, a fő ideiglenes küzdtért Pestmegye gyülésterme képezte, e gyülésen minden pesti lakos megjelenhetett, külömben

is ez a vándor táblabirák kora volt; bárkit is szivesen fogadtak, ha megtámadták, akadt bizonyitó barátja: „hogy tisztelt barátja az Isten háta megett egy rongyos curiát, vagy legelőt bérel“, az ellenkezőt nehéz lett volna bebizonyitani, jogát tehát meg se kérdezték, a pesti gyülésen szerepeltek: gróf Széchenyi István, gróf Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Teleky László és többen, ide küldték tehát a sárkány torkába gróf Desewffy Aurél tanácsost, annak bebizonyitására, hogy a kormánypárt nem aulicus párt, de elvei is vannak, hogy Batthyány és Kossuth Lajos az országot a forradalom poklába vezérlik. A vezérek a grófot örömmel fogadták, mert többé nem kellett szalma-emberekkel harczolni, a közönség meghallgatta, mert szépen beszélt, sofismáit az érvek köntösébe öltöztette, de sem a kormány és Desewffy átalakulását, sem a szelid Kossuth sátáni czélzatait el nem hitték. Metternich gr. Desewffy Aurélt tisztelte meg lapja vezetésével, gr. Desewffy megtámadta a megyéket és Kossuthot, mindkettőt folytonos figyelmére méltatta, e különös figyelmet azomban soká nem élvezhették, mert az ifju gróf csakhamar meghalt. Biharmegye a honoratioroknak gyülési, választási jogot adott, az eszme helyes volt, de a törvényhozás jogába vágott. Pestmegye behozta a szóbeliséget és nyilvánosságot, ez ugyan még akkor felesleges, de Francziaországban divat volt, a törvénynyel nem ellenkezett, mert a magyar törvényszékek nyilvánosak voltak, a törvény nem kötötte ki az irásbeli védelmet.

Metternich herczeg a támadást minden vonalon tüzesen folytatta, a zsoldos lutheranus papok szaporod-

tak, hol ur nem lakott, örömmel fogadták a rubeleket, a főispányok kegyes kézszoritását, mert az osztrák kormány a pénz-jutalommal fukarkodott, a kancsuka-papokat nem tartotta érdemesnek birtok-jutalomra. Josefi superintendens, ki magyarul egész jól beszélt, a kancsuka-zászló alá már 200 tót kozákot toborzott, ezen hazug papok a királyhoz kesergő panaszlevelet adtak be, melyben a következőket hazudták: 1. A tótokra, tót papokra a magyar nyelvet erőszakolják, a tót elemi iskolákban a magyart tanitják, a magyar lapokban a tót papokat és tanitókat megtámadják, ellenben védelmöket nem fogadják el; gróf Zay a kormány elleni bizalmatlanságra izgat, a szláv literatorokat hazaárulással vádolja, az anyakönyvek magyarul vitetnek. Ezen nyomorult folyamodók hazudtak, nem csak hazájokat, de saját hitelveiket támadták meg. Első sorban szemtelen, aljas feladás volt gróf Zay kormányellenes vádja; a gróf az összes lutheránusok főgondnoka volt, a lutheránus gyüléseken papi és vallási, és nem politikai ügyekben nyilatkozott, mert a politika az egyházi viták-bul ki volt zárva, ez tehát aljas, paphoz méltatlan, hazug feladás volt; másodszor óriásilag hazudtak a hatóságok elleni panaszokban, mert az 1791. törvény megalkotása óta a protestánsok teljes önkormányzattal birtak, a megyék ebben közvetlen nem intézkedtek, csak az egyházi hatóságok kérelmére, az egyházi végzések végrehajtását eszközölték, a magyar nyelv tanitását a lutheranus hivek többsége rendelte el, a protestánsok saját ügyeikrül szabadon határoztak, a kisebbség a többség ellen a királyhoz

nem folyamodhatott, a király jogosan a protestánsok belügyeiben nem intézkedhetett, ha a kormánynak a protestánsok ezt megengedik, az önkormányzat megszünt volna. Ezen határozat czélszerü és jogos volt, mert a többség hozta, mert a magyar nyelveni tanitás csak a magyar községekben rendeltetett el, egyebütt pedig csak mint egyik tantárgy tanittatott. A tótok nagy részére a magyar nyelv tudása előnyös volt, mert a tót lakosság nagyrésze a magyar alföldön arat, egy része mint drótos, üveges, vászon-, papirkereskedő az egész országot bebarangolja. A magyar lapok elleni vád is tiszta hazugság volt, mert a valódi czáfolatot mindenki elfogadta. Ezen nyomorult kancsuka-inasok vádaskodása annyival aljasabb volt, mert a vegyes megyékben alig volt pap, a melyik magyarul nem tudott, ilyenek kivételesen Árva, Zólyom, Liptó, Turócz, Nyitra, Trencsén, Sárosban lehettek, a protestans fogalmak szerint a törvényes protestáns többségnek minden protestáns köteles magát alávetni, az egyházi gyülés tehát a magyar nyelveni kizárólagos tanitást is elrendelhette volna; ezen vád hazugságát igazolja az is, hogy bár a magyarok a kancsuka-paterek ellen nagy többségbe voltak, sem a pánszláv papokat, sem a superintendenst sem el nem csapták, sem per alá nem fogták, pedig a vallási törvény megtámadásáért jogosan beperelhetők és elitélhetők lettek volna. Horvátországban a pánszlávok illyr nevet vettek fel, a katholikus és szerb papság az illyrekhez csatlakozott, a köznépet, ifjuságot tüzelték, a megyegyüléseken a magyar érzelmü békésebb szellemüeket lezúgták, kigunyolták. A mozgalom zászlóját Zdencsay ad-

ministrator lobogtatta, Zágrábban tisztválasztást tartott, ebbül a fegyveres illyrek a fegyvertelen magyarokat kiverték, megsebesitették, a turopolyai nemesség szavazatát elvették; mindezt gróf Széchenyi természetesnek találta, az izgalmat a társadalmi térre is átvitték. Én és Szemere Bertalan ez időben Horvátországban utaztunk, a zágrábi jó vendéglőben étkeztünk egy sarokban, 6 illyr a nagy asztalnál; a horvátok a disznóhust imádják, a mi tálunkon hoztak 6 emberre valót, az illyrek disznóhusa kifogyott, az illyrek békétlenkedtek, mi tálunkat udvariasságbul átküldtük, az illyr urak tudták nemzetiségünket és megvetőleg eltolták. A megyék a horvát erőszakoskodásokrul értesülvén, erősen zúgtak, Metternich a játszmát a közelgő országgyülésen néhány horvát pion miatt nem akarta elveszteni, látva azt, a horvátok rakonczátlankodásának legyezése sikerét a választásoknál ha nem semmisiti is meg, okvetlenül kevesbiti, a vad mozgalmak fékezésére gróf Haller tábornokot bánnak, Rudics bácsi főispányt kormánybiztosnak nevezte. Gróf Haller katona ugyan, de erdélyi magyar volt, Svatopluk birodalmáért egyénileg nem rajongott. Rudics eszes, erélyes, gazdag, magyar, azon kevés jót mit Metternich megrendelt, pontosan teljesitette a magyarok vakitására, s mert Zdenesay administrator túllőtt a czélon, a kormány Zdenesayt elmozditotta.

IX. FEJEZET.

Széchenyi támadása a magyar nyelv ellen. — A magyar nyelv diplomaticai jogai, alárendeltsége, tapintatos alkalmazása. — A főurak, városok, társadalom elfajzása. — A kereskedők németsége. — A nők nevelése és germán szelleme. — A magyar irodalom. — Desewffy utóda. — Széchenyi kudarcza. — A szabad elvek diadala. — A szatmári 12 pont. — Gr. Sztáray Albert éretlen adójavaslata. — Az adózás elleni iszony. — A kormánypárt bankó- és kancsó-politikája. — Tyukod és Csenger. — Kossuth honoratior javaslata. — Deák Ferencz férfias nyilatkozata. — A 843-iki követválasztások és országgyülés. — Forintos zalai financier. — Széchenyi 2 garasos adója. — A javaslat éretlensége. — A pesti kereskedelmi bank alakulása. — Gr. Haller árulása. — Josipovich. — A kormány. — A horvát követek tüntetése. — Országgyülési határozat. — A horvátok a királyhoz fellebbeznek. — Királyi leirat. — Horvát mozgalom, történelem, közjog. — A nép hangulata. — A józan politika. — A papi befolyás. — Bécs vagy Pétervár vezette-e a pánszlávokat. — Eszélyes, lehető lett volna-e a kiegyezés.

Mindezen tüntetéseknél többet ártott gróf Széchenyi István akademiai beszéde; gr. Széchenyi a modor és tactica politikus tanára, a magyar nyelv templomában, a magyar tudós társaság termében, elnöki beszédében a magyarságot túlzással vádolta; ha ezt nem gróf Széchenyi István, az akadémia első kezdeményezője, a szenvedélyes, de kétségen felül álló hazafi teszi, az egész ország feltétlenül kiátkozza. Ezen támadás indokolatlan és káros volt, indokolatlan, mert a magyar nyelv sem politikailag, sem társadalmilag nem foglalta el azon helyet, mely közjogilag megillette, melyre emelkedni kellett az ország jólléte és fennállása biztositására; Magyarország századok óta magyar állam volt, királyát magyar királynak hivták, a magyar nyelv diplomatikai fensősége tehát dönthetlen jogalappal birt, a latin nyelvet, mely a magyarral közösen uralkodott, egy faj sem beszélte, a magyar nyelvet az ország bármely lakosa mint élő nyelvet, könnyebben megtanulhatta a latinnál. Ez időben a politikai nemzetet a nemesség képezte, a nemesség $^7/_8$-ad része magyar volt, az ország többi nemzetiségei közt a többi fajok alig közelitették meg, a szláv az ország lakossága 15 százalékát, a német 9, az oláh 10 százalékát képezte. Az értelmiség igen kis töredék kivételével magyarul beszélt, a földbirtokot kis kivétellel magyarok birták, a horvát követek, kik az országgyüléseni magyar beszéd ellen tiltakoztak, folyóan beszéltek

magyarul, Horvátországban nemcsak a követek, de a műveltek is tudtak magyarul, Horvátország különálló államot nem képezett, de Magyarország kiegészitő része volt, mely soha különleges államjogi kiváltsággal nem birt, önálló államban két nemzeti diplomatikai nyelv nem uralkodhatik, más tehát, mint a magyar nem lehetett, annyival inkább nem, mert a magyart mindenki értette. A magyar nyelv nemcsak nem rögtönözve és erőszakolva, sőt inkább nagyon is megfontolva, rákmódra hozatott be, a magyar nyelv már 791-ben követeltetett, az iskolákba már a 792: 7. törvény behozta és elrendelte, hogy ezentúl hivatalokba csak a magyar nyelvet tudók alkalmaztassanak, tehát már az 57 éves egyénnek is magyarul tudni kellett; az 1805. törvény a helytartóságnak meghagyta, hogy magyarul feleljen a magyarul iró megyéknek, a 830. hogy az országgyülés latinul és magyarul irjon, a magyar nyelvü törvényeket a király hajtassa végre, a 830-iki a magyar perlekedést megengedi, a $83^{2}/_{6}$: 3. törvény a törvényeknél hitelesnek a magyar szöveget fogadja el. A 840. törvény a hatóságok magyar levelezését, az anyakönyveknél a a magyar nyelv három év mulvai behozatalát rendeli el. Az idegen fajoknak tehát a magyar megtanulására teljes 50 év engedtetett; a világon nem volt és nem lesz nemzet, mely az idegenek érzékenysége iránt a magyarhoz hasonló türelemmel viseltetett volna. 842-ben a szabadelvü párt semmi egyebet nem követelt, mint a törvényhozás kizárólag magyarságát, a felső iskolákban, a bíróságoknál, a hatóságoknál a magyar nyelv behozatalát; meghagyta ellenben a többi nyel-

vek családi jogát a szószéken, az elemi iskolák-, a községekben, vagyis a többi fajoktul semmi jogot sem vett el, csakis a kihalt latin nyelvet helyettesitette az élő magyar nyelvvel. A szabadelvü pártot csak egy, magával meghasonlott epés egyéniség támadhatta meg. A nemzeti haladásra károsan hatott gróf Széchenyi István nyilatkozata, mert a magyar Tudós Társaság elnöke, a gazdag magyar gróf Széchenyi István rosszaló nyilatkozata, a képzelt fajvértanuk kinszenvedéseit igazolta, a fajokat ellenszegülésre biztatta, a magyarokat az idegenek előtt üldöző, zsarnok szinben tüntette fel; erkölcsileg Széchenyi nyilatkozata többet ártott Miklós rubeleinél, Metternich ármányainál; e gyász nyilatkozat a magyar eszmét azért nem renditette meg, mert a fajok tömegénél a nemzetiségi vágyak hiányoztak, a német, tót, oláh, magyarnak érezte magát, a magyar Tudós Társaság elnökének a magyarságot becsmérlő nyilatkozatát megvetette.

A nemzeti nyelv támadása mindég hiba, e korban azomban valóságos bün volt, mert a magyar nyelv társadalmi helyzete általában sem fényes, sem biztos nem volt. A nemzet Ferencz uralma alatt elnémetesedett, a nyelvnek legbiztosabb terjesztője és fenntartója az iskola és társadalom, mert amely nyelven a gyermek hosszu évek során tanul, azt teljesen elsajátitja, a társadalom uralgó nyelvét a nagy közönség divatból is beszéli, a bankár, iparos, mesterember, kereskedő, érdekből, bármi faju legyen is, a divathoz alkalmazkodik, 840-ben magyarul csak a reformatus iskolákban tanitottak, a lutheranusokban vegyesen, a katholikusokban csak a

magyar nyelvet adták elő magyarul. A főurak, kereskedők, zsidók nem tudtak és nem beszéltek magyarul, a divat vezetői a főurak lévén, a németséget sok helyt a középosztály is negélyezte, Pesten 844-ig még csak 4 uriháznál beszéltek magyarul, a casinó-bálokban, melyben a magas és közép társaság összevegyült, csak ritkán, kivételesen lehetett magyar hangot hallani, a grófok közt kevesen tudtak magyarul, a grófnék általában nem, a fertálymágnás nemes csak kocsisával beszélt magyarul, ha Pesten a vendég a háziasszony kezdeményezése nélkül magyar társalgást kezdett, ezt durvaságnak tartották, mert a házinők többnyire nem tudtak magyarul, a társaságban sok magyarul nem is értett, ellenben németül, habár rosszul is, mindenki fecsegett. Pest, az ország fővárosa, sült német volt, minden boltban, vendéglő- és étteremben kizárólag németül beszéltek, sőt magyarul nem is értettek; a főurakhoz legközelebb állottak a zsidók, az egész faj németül végezte szertartásait, a magyar nyelv ki volt iskoláibul zárva, a kereskedő, a bankár magyarul nem tudott, családjában és együtt minden zsidó németül darált, magyarul a zsidóság közül csakis az alföldi kis zsidók, a terményüzérek tudtak, kik az alföldi urak és parasztokkal érintkeztek. A pesti magyar szinház csak áldozattal tarthatta fel magát, mert a kevés mágnás nagyrésze, a zsidók, a polgárok, a német szinházba jártak; a magyarban páholyt tartott S. magyar főur, a birák vagyonosbjai, a zártszéki közönség falusiak, ügyvédek, vagyonosabb joggyakornokokból állt, a földszintet időnkint a szükerszényü gyakornokok és diákok töltötték

meg; Pest általában Bécsnek valóságos külvárosává aljasult, a városnak magyar vonást a megye és az eskütt-gyakornokok kölcsönöztek, miután azomban idegenek minden városban vannak s Pesten a rendes idegen-számnál a magyarok többet nem képeztek, Pesten ez időben bárki Germania közepén képzelhette magát. A közép nemesség nyelve és szelleme Ferencz uralmáig kizárólag magyar és pedig törhetlen magyar volt, műveltebb ősanyáink latinul többnyire, németül kevesen értettek, a leányokat a háznál nevelték. Azon protestans ifjak, kik külföldön tanultak, nem az idegen majmolása czéljából időztek külföldön, de a tudomány elsajátitásaért, midőn haza tértek nem henczegtek német nyelvtudományukkal, mert ha ezt teszik, ezt becsületes magyar apjok széles fringiájokkal verték volna ki a majmokból. Ferencz uralma alatt azomban a magyarság a középosztálynál is sülyedt, a németséget elősegitették a főurak, a nők nevelési rendszere, a katonaság.

A magyar faj egyéb rossz tulajdonai közé tartozott a nagyzás hóbortja, a törlészkedés. A vagyon- és rangtisztelet sehol sem hatalmasodott el annyira, mint Magyarországban a XVIII. és XIX. században; a középosztály tagjai habár sajátjokbul megélhettek, historiai névvel birtak, számos ősöket számláltak, meghajoltak az ujon sült grófi családok előtt, melyek elődei vagyonukat hazaárulás, piszkos üzletek által szerezték, és ha vagyonukat elvesztik, műveltségök után meg nem élhetnek; a czim- és vagyonon kivül a német magyarkák tekintélyét emelte a főispányság és más magas méltó-

ságok és hivatalok, a főurak németül beszéltek; hogy tehát a főuri társaságokban megtüressenek, először a fertályok, azután a többiek megtanultak németül; a gyermekekhez német nevelőnőket hoztak, hogy el ne felejtsék, de főleg fitogtatásbul az egész család németül kezdett beszélni; legelőször a germánságnak a Dunántúli nemesség hódolt, a vagyonosabb, régibb nemesség a Dunántúli részekben elpusztult, a birtok az osztrákház alatt meggazdagodott nagy urak kezébe halmozódott össze, részben az osztrák széleken a németség a németekkeli folytonos érintkezés által is jobban elterjedt. A felvidéken a divat, a főrendek befolyása terjesztette a németséget. Nagyban terjesztette a németséget az egész országban a nőnevelési rendszer; az egész országban magyar nőnevelési intézet nem volt, a városi nevelő-intézetekben a leányokat kizárólag németül és francziául tanitották, a magyar társalgás erősen el volt tiltva, a gyenge tudományu nevelőnők tanitották a világ történelmét, Magyarországot mint osztrák tartományt tekintették, Magyarországrul semmi fogalommal sem birtak. A házi nevelőnők Bécs- és Francziaországbul kerültek, fő figyelem fordittatott a franczia, német nyelv és zenére; hogy a gyermekek a német nyelvet elsajátitsák, a szülék is törték a németet, mert a német nyelv főuri divat volt, a német nyelv lassankint társalgási nyelvvé lett; a felföldön, hol a cselédség és nép idegen nyelvü volt, a férfiak magukat nem gyakorolhatva, a magyar nyelvet elfelejtették; a magyar nyelv főleg a politikai tényezők, megyei hivatalnokoknál maradt meg. A magyar nyelvet csak a református urak

beszélték, általában a németséget nagyban terjesztette a hadsereg; a sereg nyelve német volt, tiszt csak az lehetett, ki németül jól beszélt, az alföldi urfi is megtanult az ezrednél, a tisztikar nagy részt magyar és osztrák mágnásokbul állt, a tekintetes asszonyok és kisasszonyok, a mágnás tisztek utáni vágybul, habár rosszul is, németül társalogtak. A magyar irodalom már ekkor kitünő irókkal birt, a két Kisfaludy, Kölcsey, Vörösmarty, Garay, Bajza, Fáy András, Kazinczy jeles művei már megjelentek, de csakis szük körben forogtak, mert a magyar társadalom is korlátolt volt. Az egyén nemzetiségét mindég a család nyelve határozza meg, mert a családra a nyelvet sem érdek, sem külső nyomás nem szorithatja reá, a családnyelv a sziv, a politikai nyelv az ész nyelve, az, ki bár a magyar nyelv megtanulása módjában van, de még sem tanulja meg, vagy családjában elhanyagolta vagy hanyagolja, az lehet magyar hajlamu, de a válságokban mindég a győző-, a hatalmasabbhoz fog csatlakozni; nagy, egy faju államokban a társadalmi nyelv nem fontos, mert ha Angliában az egész aristocratia francziául beszélne is, 50.000 lenne milliók ellen. Francziaországban az Elszászi és Lotharingiai pár százezer beszélt németül 35 millió ellenében, csepp a tengerben, mely szin nélkül eltünt.

Magyarországban a magyar nemzetiség ügye sokkal rosszabbul állott mint 790-ben, ekkor a főrendek szégyenkezve vallották be a magyar nyelv nem tudását, 842-ben már tudatlanságukkal tüntettek; 90-ben a magyar tanszékeket egyhangulag elrendelték, 42-ben

műveltebb ifjaink már megtanultak magyarul, de nyiltan a haza és nyelv ellensége, a kormányhoz csatlakoztak, a magyarokat túlzással gyanusitották, a nemzetiségeket biztatták; 90-ben még a városok is magyar érzelmüek voltak, 42-ben már sült németek; 90-ben a társalgási nyelv az egész közép nemességnél magyar volt, 42-ben azomban már csak Gömör-, Torna-, Borsod-, Heves-, Pest-, Zemplény-, Szabolcs-, Szatmár-, Ugocsa-, Bereg-, Bihar-, Komárom-, Abaujmegyékben társalogtak kizárólag magyarul; Nógrádban, a Dunántúli megyékben az urak tudtak, beszéltek is jól magyarul, de az asszonyok németül társalogtak. Ily viszonyok közt a magyar erős terjesztését a hazafiság, az eszély parancsolta, midőn a kormány nemzetiségi izgatását, a megyék és alkotmányellenes, veszélyes támadását csak az epés akadémiai elnök nem látta. Az eszes Pulszky Ferencz, ki ez időben lépett fel először, eredetére lengyel szerencsefi, érzelmeit tekintve jeles magyar volt, és a szolgává sülyedt Sáros vármegyébe pezsgővel lelket öntött; gróf Széchenyit támadásai igazolására hivta fel, a takarékos gróf azomban a felelettel örökre adós maradt.

A magyar Tudós Társaság elnökének őrült támadása azért is megrovást érdemel, mert a magyar nyelv már ez időben a műveltség magas fokán állt. Az üldözött, elnyomatott nemzet a világműveltségnek nem volt világító tornya, de tisztes irodalommal birt minden időben. Munkám köréhez nem tartozik az irodalom tüzetes tárgyalása, miután azomban az irodalom az ország főkincsét képezi, Toldy után közlöm az időnkénti irók neveit és némely jelesebb munkák czimét.

A magyar irodalom első sorban a biblia fordítása-, történelmi mondák elbeszélése-, hitszónoklatokkal foglalkozott; a szentirás magyarul először a XIV. században látott világot. 1527-ben szent Pál leveleit Komjáti Benedek forditotta le Perényi Gáborné, Frangepán Katalin részére; a szentirásbul forditottak még ezen korszakban Erdősi János és Telegdi Miklós. Heltai a bibliát magyarul kiadta, 1570—1575-ig. Szendrey Péter, Selymes Péter, Tinódi Sebestyén, báró Balassa verseket, balladákat, elbeszéléseket, Zay Ferencz történelmi munkát irtak.

Beszélyeket: Rátkai Gáspár, Ilosvay Péter Toldirul, Görgey Argirus királyfirul, regényt 1539-ben Istvánfi Volter és Griseldist, Heltai Fortunatust, Eurialus és Lucretiát, Rustán császárt irták; névtelenektül megjelentek: Poncianus históriája, Salamon és Markalf. Dálnoki Jánostul Troja veszedelme. Huszti Péter Aeneast forditotta, Idari Péter Nagy Sándorrul irt.

Erkölcsi és vallásos beszélyeket irtak versben és prózában: Dézsi András, Varsányi György, Melius Péter, Farkas András, Petki János, Pesti Gábor, Huszár Pál, Bornemisza István, Bejte István, Gönczy György, Ujfalvi.

Dráma: Sztáray Mihály A papok házassága, névtelen, Szegedi Lőrincz.

Történelem. Mindszenti Gábor Zápolya-kori erdélyi eseményekrül, Székely István krónika 1558-bul, Heltai Gáspár magyar krónika V. Lászlórul, Verancsics Antal jegyzetei. Egyes magyar korszakok és Magyarországi eseményekrül báró Forgách Simon, Balogh Ferencz, Illés-

házy István, Homonnay Bálint, Horvát Ferencz, Borsos Sebestyén, Vathai Ferencz, Zay Ferencz, Nagy Máté, Bornemisza Tamás, Bánfy Gergely. Székely István reformált lelkész világkrónikát.

1600. a magyar közjogi helyzet- és kivánalmairul Magyari István, gróf Nádasdy Ferencz református lelkésze, röpiratot adott ki.

Jogi szak. Veres Balázs, Verbőczy hármas könyvét magyarul 1665, Heltai ugyanezt 71-, Laskay János 89-ben.

Nyelvtan. Az első magyar nyelvtant Cesinge János pécsi püspök adta ki a XV. században, 1563. magyar-latin nyelvtant Erdősy János református pap és tanár. Szótárt 6 nyelven Pesti Gábor protestáns tanár 1531., Szikszay Fabricius 1574., Szikszay Balázs református tanár, Ujfalvi, dr. Verancsics Ferencz csanádi püspök szótárakat 1595-ben adtak ki.

Természettudományi munkákat: a füvészetrül Bejthe András 1595., Frankovics György orvosi könyvet, Balsarati András a sebészetről irt.

Naptárakat 1538-tól Székely István, Egyeduti Gergely, Péchi Lukács, Heltai, Ujfalusi Imre.

Ezen korban főleg a protestansok működtek és vetették meg alapját a magyar irodalomnak.

1600-tul 1712-ig.

Ezen században az irodalom két csillaga tünt fel: Pázmán Péter cardinal primás és gróf Zrinyi Miklós, mindkettő nagy mint államférfi, kitünő politikus, becsületes hazafi, élvezetesen, erőteljesen irtak; Zrinyi első

költőnk, ki az irodalomban a kitünőségek közé tartozik; Pázmán Péter hittani dolgokkal foglalkozik, csinosan és erőteljesen fejezi ki már magát, munkái ma már csak mint régi irodalmi maradványok érdemelnek figyelmet.

Hittan: Pázmán Pétertül 1613. vallási térítő röpirat és több szónoklatok; irálya és politikai gondolkozása megvilágitására szolgálhat Kemény János, Betlen Gábor megbizottjávali társalgása: „Noha im látod kedves öcsém, nekünk elégséges hitelünk, tekintetünk van mostan a mi keresztyén császárunk előtt, de csak addig durál az a német nemzet előtt, miglen Erdélyben magyar fejedelem hallatik floreálni, azontúl mindjárt contemptusba jutván, gallérunk alá pökik a német, akár pap, barát vagy akárki legyen.“

Illés András, Csete István, Káldy György, Szelepcsényi György primás, Szegedi Lénárt, Illés István, Nárai György, Rimai János, Benyiczki Péter, Király Imre katholikusok, — Alvinczy Péter, Katona István, Csipkés György, Tofeus Mihály, Molnár Albert protestansok.

Költészek: gróf Zrinyi Miklós Szigetvár veszedelme, több idilli költemény, báró Liszti a mohácsi veszedelemrül, Gyöngyösi István murányi Vénus, Kemény János Chariclia, Haller János prózai beszélyek, gróf Balassa Bálint 1684. versek, gróf Zichy Péter versek 1710., báró Palochai György vegyes költemények, Tököly Imre hadi tanácsárul, Zrinyi Ilona és Tökölyrül.

Szinészet. A vándor szinészet folytonosan divott, a

kitünőségekrül hallgat a történelem; a szinészet lételét azomban bizonyitja I. Lipót 1692-ben költ kiváltságlevele, melyben egy kolozsvári polgárnak szabadságot ád magyar és latin szindarabok előadására a városok-, várak- és falukban.

Történelem: Pethő Gergely magyar krónika 1660-ig, Lisznyay Pál 1264—1464-ig, Debreczenyi, Laczkó Máté 1520—1624-ig, Balozsai Tarczal városárul, Tököly Imre naplója, Bartza Boldizsár, Debreczenyi krónika, Andtler és Aszalai István naplók, Révai László, Sebesi Ferencz, Eszterházy Dániel, Bay Mihály, Komáromi János naplói, Mikó Ferencz Erdélyrül, Laskai János Erdély története, Szabó Ferencz Erdélyrül, Szalárdi János magyar krónika 9 kötet, Rosnyai Dávid II. Ulászlótul II. Rákócziig, Kemény János önéletirása, Betlen Miklós önéletirása.

Törvény és közjog: Zrinyi Miklós afiuma, Kászonyi János, Megyesi Pál, Tarpay erdélyi törvények, Fűsüs János, Draskovics János fejedelmek órája, Prágai János, Lipsius Pál, gróf Teleky Mihály, Balásfi János, Eszterházy Miklós korviszonyokrul.

Bölcsészet: Apáczai Cséri János magyar Enciclopedia 1639.

Természet-, szám- és hadtan: Miskolczi Gáspártul állatrajz, Nadányi kertészetrül, Felvinczi pestisrül, P. Páris számtanrul, Felvinczi, Onodi, Tolvaj, hadtanrul gróf Zrinyi Miklós.

Nyelvtanrul: Molnár Albert, Csipkés György, Pereszlényi, Kövesdi, Geleji, Tótfalusi, Csécsi, Szőnyi.

1711-től 1772-ig.

Hittudomány: Gusztinyi, Baranyi, Csúzi, Biró, Szabó, Molnár János, Bél, Torkos katholikusok, Molnár, Bod reformatusok.

Történelemrül: Cserey, báró Károlyi Sándor, Pulai János, Spangár, Kovács, Molnár, Orosz, Vecsey, Zanati, Csécsi, Nagy Pál, Balla Gergely, Barabás, Benyiczki, Ráday Pál, Vas György, báró Bánfy, Farkas, Bél.

Költészet: Hriagjel, Faludi Ferencz, Kemsics Ferencz, gróf Amade.

Próza: Heller, Faludi, Mikes.

Bölcsészet, természettan, számtan: Sartori, Miskolczi, Mátyus, Maróti, Kovács, Faber.

Nyelvészet: Bod Péter.

1772-től 1807-ig.

Bessenyei már a magyar tudós társaság megalapitását sürgeti.

Költészet: Bessenyei, báró Orczy, Baróti, Ányos, Kazinczy, gróf Teleky József, Virág, Bacsányi, Szentjóbi, Kármán, Csokonai, Kis verseket irtak, Kisfaludy Sándor a középszerüség közül versei- és regéivel kimagaslott, az európai legkitünőbb költészet szinvonalára emelkedett. Baróczy franczia regényeket forditott. Dugonics, Horvát Ádám, Kónyi, Gvadányi, Gyöngyösi szépirodalmi műveket irtak.

Kassán megindult a Muzeum irodalmi közlöny.

Hirlapirodalom. Az első lapot Rát Mátyás alapitotta 1780-ban, követték Görög Demeter, Kerekes Sá-

muel, Décsi Sámuel, Kulcsár István. Az első lap „Hirmondó“ czim alatt jelent meg Pozsonyban 780-tul 86-ig, a másodikat „Magyar Courir“-nak hivták, megjelent Bécsben 887-tül 92-ig, IV-ik „Hirmondó“ 89-tül 802-ig, V. „Magyar Hirvivő“ Kolozsváron, VI. „Hazai és Külföldi Tudósitások“ 845-ig, VII. „Magyar Almanach“ 799-tül 827-ig. Az erdélyi országgyülés Aranka György kezdeményezésére magyar nyelvmivelő társaságot alapitott, a megalapitó törvényczikk azomban a fejedelem által nem erősittetvén meg, pénzalap és anyagi részvét hiánya miatt feloszlott. 792-ben báró Bánfy György kézirások társaságát alapitotta, ez is azomban két kötet kiadása után kimult; ugy látszik, az erdélyi magyar aristocratia épen oly szükmarku volt, mint a Magyarországi német főuri rend.

Folyóiratok. 1787-tül 98-ig Magyar Múzsa, Mindenes Gyüjtemény Péczelitől, Magyar Könyves Ház Molnár János és Sándor Istvántól, Magyar Muzeum, Orpheus, Urania, Segitő.

Szinészet. Kelemen László Pozsonyban szini társulatot hozott össze 792-ben, mely Pesten is játszott. Aranka Kolozsváron állandó társulatot alakitott.

Hittan. A katholikusoktól csak hitszónoklatok jelentek meg. Könyveket irtak: Hunyadi Ferencz, Székely István, Marton István, Tót Ferencz, Péczeli, Mindszenti Samu.

Bölcsészet: Besenyei György, Benyák Bernát, Molnár János, Horvát Ádám, Szép János, Sárvári Pál, Endrődi János, Dienes Sámuel, Takács József, Marton István, Aranka György.

Törvénytudomány: Balia Sámuel, Aranka György, Cserei Farkas, a magyar jogot először Geörch Illés adta ki magyarul 1804-ben.

Történelem és földrajz: Szekér Joachim, Svastics Ignácz, Budai Ezsaiás magyar történelem, Budai Ferencz, Letényi, Mándi. Világtörténelmet irtak Székely István, Versegi, Gvadányi. Décsi Sámuel a törökök történetét és statisticát adott ki. Geographia terén működtek Veres Dávid, Vályi András, Görög Demeter, Budai Ezsaiás, gróf Teleki Domokos.

Nyelvészet: Böthy, Versegi, Aranka, főleg Révay, a magyar nyelvészet alapitója.

Szótár: Márton, Baróti, Sándor István.

Forditók: Molnár, Fabsics, Zehentner, Versegi, Révay, Szilágyi, Hatvani, Tanárki, Nagy János, Sándor István, Kovács János, Viski Pál, Kovásznai, Márton, Fonai.

Természeti, szám- és hadtan: Molnár, Kovács, Nyulas, Benkő, Zay, Csapó, Diószegi, Földi, Szentgyörgyi, Mátyás, Délházi, Sándor, Mircsell, Rácz Sámuel, Dugonics.

1808-tul 1830-ig.

Ezen időszakban nyilt meg a magyar irodalom aranykora, Kazinczy a nyelv körül felejthetlen érdemeket szerzett. 807. a hazafias gróf Széchenyi Ferencz a muzeumnak ajándékozta jeles gyüjteményét, ezáltal megalakult az első jeles magyar könyvtár, irtak: Kazinczy, Dayka, Berzsenyi, Kölcsey, Szemere, Fáy András, Szentmiklósy, Helmeczy, Töltényi, Vitkovics, gróf Teleky

Ferencz, Vályi, Döbrentei, Szász, gróf Desewffy József, Horvát Endre, Horvát István, Tokodi János, Farkas János, Bólyai István, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Katona József, Szenvei Sebestyén, Kovács Pál, Bajza, Vörösmarty, Czuczor, Makári, Majlát, Kis Károly, Gál, Pariani, Debreczenyi, Kövi, Guzmics Izidor, Pethe Ferencz, Virág Benedek, Szlemenics, Fehér György, Balásházi, Mokri.

814. Erdélyben megindult az „Erdélyi muzeum", Pesten 817-ben a „Tudományos gyüjtemény". Felsőmagyarországi „Minervát" 825—36-ig kiadták Gregus Mihály, Shedius Lajos, gr. Desewffy Aurél, gróf Teleky József, Kis János, Bucsi.

Hittan. Protestánsok: Varga István, Szatmáry Dániel, Tót Ferencz, Somosi, Diószegi, Láczai, Bátori Gábor, Lengyel, Kolmár, Horvát János, Majer, Horvát Márton, — katholikusok: Guzmics, Versegi, Rácz.

Bölcsészet: Fehér György, Russek, Ercsei, Köteles, Szilágyi János, Imre János, Szilasi.

Törvénytan: Kelemen, Kövi, Szlemenics, Vajda.

Történelem: Virág, Horvát István, Rumi, Székely, Tót Ferencz, Horvát Ádám, Horvát Péter, Kállay, Kölesi, Melczer, Szirmai, Mocsári, Perger, Katona, Versegi, Ajtai, Mokri, Fehér György.

Statistica: Kis János, Lassu, Dóczi, Kánya, Ferenczi.

Nyelvészet: Marton, Maloveczki, Mokri, Leskó, Versegi, Puki, Dugonits.

Classicus irodalom: Homonnai, Egyed, Somogyi, Kis, Szentgyörgyi, Fábián, Guzmics.

Természettudomány, szám- és hadtan: Varga, Pete, Tót, Kovács, Fodor, Gebhárt, Bugát, Angyalfi, Nagyváti, Balásházi, Pák, Nagy Pál, Zalárdi, Cserneczki, Balog, Zádor, Theisz.

1830-tul 1840-ig.

Csató, Balog, Érdi, Kovasóczi, Erdélyi, Garai, Mátrai, Munkácsi, gróf Széchenyi István, báró Wesselényi Miklós, Gegő, Pap István, Szeremlei, Nyiri, Fehér, Tárczi, Varga, Mocsi, Vecsei, Taubner, Péterfi, Balog, Rónai, Vandrák, Szontag, Fogarasi, Szlemenics, Gál, Fábián, Szalai László, Pulszky Ferencz, Péczeli, Gaiger, Podhraczki, Gévai, Venczel, Szász Károly, gróf Kemény, Székely, Petrovics, Szilágyi Ferencz, Csoma Sándor, Jaksics, Fényes Elek, Hódor, Shedius, Karacs, Tessedik, Ludvig, Farkas, Hrabovszki, Kovács, Szemere, Szőllősi, Soltész, Shöpf, Haulik, Elter, Vajnócz, Bitner, Angyalfi, Balla, Borsos, Kacskovics, Méhes, Nagy Károly, Vállas, Beszédes, Kerekes, Fogaras, Richter, Csoma, Szabó, Kis, Cserei, Homonnai, Sztrokai, Henszlman, Császár, Kunos, Hegedüs, Vajda, Kúti, Petőfi, báró Eötvös József, Gál, Tót, Munkácsi, Nagy Ignácz, Szigligeti, báró Jósika Miklós, Horvát Lázár, Vajda, Kossuth Lajos.

Midőn tehát a felsőházi magyarkák a magyar nyelv ellen az utolsó őrült csatát vivták, volt már 600 irónk; a költészetben a magyarok Európa összes irodalma közt első helyet foglaltak el. A költészetben a magyar irodalom a világirodalomban első helyet foglalt el; a magyar nyelv kezdetleges szegénysége megszünt, csinnal és világosan csakis az nem tudta magát kifejezni,

ki vagy magyarul nem tudott, vagy eszmehiányban szenvedett.

Gróf Desewffy Aurél meghalván, a kormánylap szerkesztését Andrásy vette át, a kormány okulva gróf Széchenyi vereségén, már magyar szellemben nyilatkozott. Ez évben Szatmármegye programmszerü utasitásokat készitett és azok elfogadására a többi megyéket felszólitotta: 1. Ősiség eltörlése. 2. Hiteltörvény, telekkönyv és nemzeti bank. 3. Köteles urbéri váltság. 4. Czéhek és monopoliumok eltörlése. 5. Birtok- és hivatalképesség. 6. Közös adó. 7. Népnevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A királyi városok felszabaditása és rendezése. 10. Esküttszék és bünvádi törvénykönyv. 11. A közigazgatásnak a törvénykezéstüli elválasztása. 12. Népképviselet. Ezen pontokat Kovács Lajos fogalmazta, ki nemsokára a rémlátó aristocrata Széchenyihez kanyarodott és 49-ben a békepárt remegő udvari hivei közt foglalt helyet.

Gróf Sztáray Albert a háziadónak a nemesség általi fizetését ajánlotta, ugy azomban, hogy az a főbb birtokosok által határoztassék meg; századok óta oligarchicusabb eszmét senki sem bocsájtott közre, mert ezáltal a főbb birtokos gyámságot nyer az adózó társ felett, fizetési kötelezettséget vállal el, és a polgár egyik legfőbb jogárul lemondva, azt egyes főurakra ruházza. A nemes gróf, mint nagy aristocrata, a megyékben is kis felsőházakat akart alapitani, azt azomban nem tanulta meg, hogy a nemesség átlagban az egész országban birt annyit, mint a főurak, tehát ezen megyei főrendi-ház jogi és pénzügyi alappal nem birt; a nemes gróf attul félt, hogy a hitvány középosztály saját társai számára

hivatalokat teremt, azokat gazdagon dijazza, a gazdagon fizetett tisztviselőkre az oligarchák befolyása megszünik. A nagyszerü inditvány azomban viszhangra nem talált, a főrendek nem pártolták, mert fizetni nem akartak, a nemesség nem, mert ez alkotmányos jogaikat részben elkobozta volna, az adófizetést minden szabadelvü hangoztatta, valóban azomban a komoly adófizetési szándék hiányzott; az adófizetés valósitása mindaddig, mig az örökváltság véghez nem vitetett és a felszabadult nép politikai jogokban nem részesült, igen komoly vállalat volt, mert a köznemesség adónemfizetési kiváltságához makacsul ragaszkodott; a kormány és főrendek ezt már eddig is felhasználták, a szeles, merész politika a szabadelvü s általában a magyar alkotmányos párt bukását idézhette volna elő. Az országgyülés előestéjén a kormány és pártja a megyékben erősen működött, a gyülésekbe is az elbóditott szegény nemességet tömegesen hozták be a főispányok és hol az alispányokat megnyerték, mindennemü rendetlenségeket pártoltak; a kis Hontmegye valóságos csatatér volt, három évig tisztválasztást nem tartottak, minden gyülésre bocskoros zsoldosokat hoztak be; Szatmárban Tyukod és Csenger botjaival Urai alispány a szabadelvü pártot lebunkóztatta. Kossuth az önkény megzabolázására szigoru tanácskozási rendet, a tisztesb polgárok szavazatjogát, a szabad és megváltott községekbül 500 lélek után 1 képviselő küldését ajánlotta; Deák és főbb társai kijelentették, hogy a követséget csak azon esetben fogadják el, ha a megyék a közös adó viselését elvállalják. A honoratiorok, tisztesbek szavazata helyes eszme volt,

de törvénytelen, mert a megyegyülésen csak nemes jelenhetett meg, a megye végzeményi jogánál fogva nemest nem csinálhatott; a tisztes orvosok, ügyvédek, kereskedők, lelkészek igen félénk legények voltak, az első ólmos láttára elszaladtak; a legczélszerübb lett volna a szabad és megváltott községek szavazata, ha ilyen községek lettek volna. Deák és társai fellépése férfias, de politikus nem volt, mert két főteendő volt: az urbéri váltság, a vámviszonyok rendezése; az urbéri váltságot az adóizgatás nélkül könnyebben ki lehetett vinni, mint adóval, az urbéri váltságbul természetesen következett a népképviselet, a népképviseletbül a közös adó, vagyis a politikai gúlának az urbéri váltság alapját, a közös adó hegyét képezte; Deák a gúlát hegyire állitotta, ennek következtében a gúla fel is dült és az adófizetés eszméjét több évre eltemette. Zalában Forintos, a főurak, Gömörben a kormány és magán becsvágy hivei buktatták meg Deák Ferenczet és Szentiványi Károlyt, — Gömörben az ügyetlen jelölt megbizó levelét nem vette ki, a választásnál verekedtek, a választás megsemmisült, Szentiványit nem lehetett megválasztani a nemesség személyes ingerültsége miatt, de megválasztottak erőlködés nélkül más két szabadelvüt, elfogadták az adót is. Deák az országban bárhol meg lett volna választható, de becsvágyát zalai bukása érzékenyen sértette, honn maradt.

Gróf Széchenyi minden hold nemesi birtoktul 2 garas adót inditványozott oly módon, hogy ezen adó fedezete mellett az ország 100 millió kölcsönt vesz fel 3 és ½ perczentre; az ország fizet évenkint 5 perczen-

tet, ezzel 35 év alatt letörlesztik. A 100 millió fordittassék országos beruházásokra, az egész összeg beruházható nem lévén, a felesleg földhitelintézet-alapul tétessék le, a földhitelintézet 6 perczentre kölcsönözzön. Kossuth azt kivánta, hogy a földhitelösszeg fele a parasztoknak örökváltság-kölcsönökre adassék ki. Az eszme kétségkivül üdvös, bár a számitás helytelen volt, mert a fizetendő kamat 5 milliót tett volna; Magyarország területe Erdély- és a határvidéken kivül 40 millió holdat sem tesz, ebbül a parasztbirtokot levonva, a két garas 30 millió, 60 millió garas, vagyis 3 millió forintnál nem maradt volna több, más részrül a földhitelbanknak alig marad valami, mert a főbb vizszabályozások milliókat elnyeltek volna; 100 mértföld vasut ezen olcsó időben is belekerül 50 millióba, kétségkivül ezt ha elkészül, vagy még előbb is, el lehetett volna adni. Sajnos, hogy Széchenyi Kossuthot és a megyéket a Kelet népében gorombán és igazságtalanul, később magyar tudós társasági beszédében a magyarságot támadta meg; ezáltal Széchenyi a pártnál és az egész országban teljesen népszerütlen lett; a szabadelvü párt ez inditványt a Széchenyi iránti duzzogásbul közönynyel fogadta, pedig ez megkönnyitette volna az általános adófizetés utját, és talán a felsőháznál is elfogadják.

Pesten a kereskedelmi bank 2 millió tőkével megalakul, az adó elvállalására követeit csakis 19 megye utasitotta. 843-ban gróf Haller horvát bán a zágrábi választásnál a magyarokat csuful kijátszotta; a magyar párt Zágrábban a választásnál többségben volt, mert a turopolyai nemesség kegyelettel ragaszkodott grófja-,

Josipovich Antalhoz. Josipovich szilárd, becsületes, tántorithatlan magyar hazafi volt, kit, bár magyarul csak töredezve beszélt, sem megvenni, sem elrémiteni nem lehetett; a turopolyaiak szavazatát az illyr párt kétségbe vonta, biróul ő felségét választották, a felirat után a magyarok haza vonultak, a bán a választás folytatását elrendelte, az illyrek magukban maradva, diadalmaskodtak; a bán részérül ez piszkos árulás volt, mert a királyi válasz visszajöttéig, miután a király választott bírósága közösen elfogadtatott, az uj választás meg nem ejtethetett. 843. május 20-án az országgyülés megnyittatván, a ház elé ő felsége részérül következő javaslatok terjesztettek:

1. A büntető törvénykönyv, a Duna szabályozásárul, a katonaélelmezésrül szóló munkálatok az országgyülés által tárgyaltassanak.
2. A városok szerveztessenek.
3. A közlekedési eszközök javitása.
4. Hiteltörvények.
5. Földhitelbank.
6. Megyei kihágások.
7. Országgyülési szállásbér.
8. Az országgyülési költségek felett törvények alkottassanak.

Hiányzott ugyan a javaslatokbul az örökváltság, a közös adóviselés, a magyar nyelv, általalában azomban a királyi előterjesztés jóakaratot tanusitott és különösen anyagi tekintetben az ország érdekeit felkarolta, méltányolta a leiratot az országgyülés is, higgadtan tanácskoztak, a követek tiszteletteljesen válaszoltak és

ha a felsőház nem királyibb a királynál, valószinüleg több üdvös törvényt lehetett volna hozni. Izgágát legelőször a horvát követek csináltak, latinul szóllaltak fel, félbeszakittattak, erre kijelentették, hogy mig küldőiktül a magyar nyelveni beszédre nem utasittatnak, latinul fognak beszélni, a ház nagy izgatottság közt elhatározza, hogy a ház kizárólagos nyelve magyar; a horvát követek Bécsbe folyamodtak, a király leiratában kijelenté, hogy a ház nyelvének meghatározása törvény tárgya, a horvátok latinul a jelen helyzetben jogosan beszélhetnek. A ház határozata hibás és eszélytelen volt, mert a törvény nyelvén az országgyülésen mindenki beszélhet; a törvény nyelve latin és magyar volt, ennélfogva a latin nyelven sem lehetett a szónoklatot megtiltani, a jókartu túlbuzgóság tehát a magyarokkal hibát követtetett el. Ezen hibára a többséget két indok ingerelte: tudták, hogy a horvát követek magyarul jól beszélnek, a latin felszóllalást tehát kihivásnak tekintették; a zágrábi szemtelen eljárás miatt a szabadelvüek fel voltak háborodva. Általában a kisszerü boszantásoknál a felhevülés mindég ártalmas, legegyszerübb lett volna, ha már mindenképen tüntetni akartak, a latin szónoklatok alatt a terembül kivonulni és kijelenteni, hogy a ház, miután latinul nem tud, a horvát követeknek csak magyar szavazatát fogja tekintetbe venni, ezáltal elég tétetik a magyar országgyülés méltóságának és végre is saját érdekökben véget vetnek az ujjhuzásnak, melyben Horvátország nem nyerhetett, melyet Majlát kanczellár sem akart elmérgesiteni, mert ezáltal többet vesztett volna magyarországi nyereségénél.

A horvát politika általában eszélytelen politika volt, a szabadelvü párt, Kossuth, Deák, Batthyány Lajos politikájának gyenge oldalát, a későbbi válság egyik főtényezőjét képezte. Horvátország államiságát már Kálmán király alatt elvesztette, nem szövetség, nem szerződés, de hóditás által csatoltatott Magyarországhoz, I. Ferdinánd különleges megválasztatása sulylyal nem birt, erre a törvények-, kötlevelekben hivatkozás nem történt, a horvát királyi czim épen oly jelentéktelen, üres czim volt, mint a jeruzsalemi királyság czime, a király Horvátországban nem mint horvát, de mint magyar király uralkodott, Horvátországban a királyt soha sem koronázták meg, a király kötlevelében Horvátország jogait különlegesen soha sem emlitette, a kapcsolt rész czim maga azt bizonyitja, hogy nem önálló egész, de az egész magyar királyságnak csak függő kiegészitő része volt. Időnkint Horvátországot, Szlavoniát, Dalmácziát a magyar herczegek birták, de a magyar király fennhatósága alatt, mint birták időnkint Erdélyt, sőt néha a tiszai részeket is; ez is azomban már az Árpádház kihaltával teljesen megszünt, maga a régi valódi Horvátország nem Zágrábmegyéből, de a régi határőrvidékből állt, Horvát-, Szlavonország, Dalmácziának külön bánjai voltak, mint Erdélynek vajdája, Szörénynek, Boszniának bánja volt, ezek főleg határvidéki hadparancsnokok voltak, különleges jogok nélkül, kiket a király tetszése szerint változtatott és pedig többnyire nem is horvát- és szlavonokat, de többnyire magyarokat nevezett és parancsoltak, rendelkeztek magyarul, a horvát, szlavon bánságot nem egy, de többnyire két

bán kezelte, néha tartattak horvát gyülések, mint tartattak erdélyiek, ezek azomban souverain hatáskörrel nem birtak, jogérvényes törvényeket nem hoztak, főleg a nemesi felkelést alkalmazták, az adókapukat szabályozták, a horvát követek országgyülési állása sem jogon alapult, csak visszaélés volt, mert Ferdinándig az országgyülésen sőt még az ő idejében is később sem szerepeltek Horvátország követei, de megjelent minden nemes, nem a horvát, de magyar nemesi czimen, mert a törvény horvát nemest nem ismert.

A horvát mozgalom tehát szigoruan, törvényesen a törpék gyermekes henczegése volt, mert e szegény kis ország magában meg nem élhet, 5000 ember előtt is letérdel; ha tehát Magyarország önálló ország, ha országgyülése souverain, ha kormánya felelős, ha királya Budán lakik és szigorral akarja megsemmisiteni a dongó legyet, elküld 5000 embert, midőn Gay ur az első katona kimozdulásárul értesül, briliant gyürüjét befelé forditja, csomagol és egész illyr törzskarával megszökik, a tábornok csakis a mindenható oroszok czárjának arczképeit foglalhatta volna le. Miután azomban Magyarország valódilag az osztrák császár tartománya, országgyülése egy szál dobos felett sem rendelkezhetett, a kanczellária az államministerium kiadóhivatala, a kanczellár az államkanczellár iródeákja és az illyr izgatók ő felsége az osztrák császár szabadalmazott bukfenczei voltak, nemcsak a jogot, de a lehetőséget, a czélszerüséget kellett volna megfontolni és mindenek előtt tisztázni kellett volna a következőket:

1. Érdekében áll-e Magyarországnak Horvátország magyarositása.

2. Ezen magyarositás kivihető-e.

3. Ha a magyarositás érdekében nem áll, vagy ki nem vihető, megnyerhető-e Horvátország.

4. A magyar érdekek megsértése nélkül a horvátokat mi módon lehet megnyerni.

A horvátok magyarositása kétségkivül hasznos lett volna, de erre Magyarország nem is gondolhatott, mert a magyarositást mindenekelőtt a kisebb önhatóság nélküli fajoknál kellett megkezdeni, mert magában az országban 5 millió idegen faj volt megszerzendő, ezek a magyarokkal rokonszenveztek, ezek megnyerése sokkal könnyebb mű volt a horvátok megmagyarositásánál, kik a megyékben önkormányzattal birtak, egy nagyobb folyam által elválasztott területen tömören együtt laktak, Metternich herczeg Argus-szemekkel őrködött felettök, Magyarország a horvátoknál kézzelfogható vonzerővel nem birt, mert a hivatalok, anyagi jutalmak, kitüntetesekrül Metternich Kelemen ő herczegsége rendelkezett, s a horvátokat hozzánk csakis a történelmi emlékek, a közös érdek kötötte.

Horvátország megtartása érdekünkben volt, mert Magyarország kiegészitő részét képezte, egy államnak sem illő területe tekintélyes részérül lemondani, kereskedelmünk Horvátországon vitt keresztül, a terület termékeny, szorgalommal szükségét fedezheti, birása tehát Magyarországra nem teher; a horvátoknál csakis a tányérnyalók imádták az osztrákot és Miklós czárt. A nemesség, a vagyonosabb polgárság általában az osztrá-

kokért nem rajongott, a kancsuka után nem sóvárgott, 90-ben József germanisatiója ellen a horvátok épen ugy dühösködtek mint a magyarok, velünk készséggel, örömmel egyesültek és küzdöttek, ismerték ők a sárga-fekete boldogságot, a boszantó és terhes adókat, a megvesztegethető hivatalnokokat, az osztrák paradicsom virágházait, Spielberget, Kufsteint, Olmüczöt,-mindezek után nem vágyódtak, de mert a magyarok az igazi horvátokat, a valódi urakat, a valódi értelmiséget fel nem keresték, az ország nevében harsogtak: a vásári bohóczok, a gyürüs ügynökök; a horvát köznép az értelmiség alacsony fokán állt, nagyrészt erdőségekben lakott, sertései és barmai közt, e nép Zvonimirnek, Dusannak hirét sem hallotta, hogy mi a pánszlavizmus, vagy általában mi a nemzetiség, azt távolról sem sejtette, de rajongásig megalázta magát papjai előtt, a katholikus a zágrábi püspök, a szerb a karloviczi érsek parancsára mindazt tele torokkal orditotta, mit papjai belefujtak, midőn azomban a magus elhallgatott, mindent elfelejtett, a pánszlavizmus, vagy csak a szlavizmusról is a legcsekélyebb fogalma sem volt, a malaczait pusztitó farkason kivül senkire és semmire sem haragudott.

A horvát nemzet zöme tehát eszélyesen megnyerhető lett volna, a nemzetek olyanok mint az egyén, mindeniknek meg van gyenge oldala, Achilles-sarka. A nép, tisztes egyén ellen, legjobb politika a méltányosság, legerősebb kötelék az érdek. A törpék is szeretnek nagynak látszani, a lehető önállás után a gyenge is vágyik. A horvátok nem vágytak a németség után.

de magyarok sem akartak lenni, mindenek előtt horvátok kivántak maradni, vagyis arra vágytak, mire a magyarok. Miután a horvátokat az elősorolt okok- és helyzetnél fogva megmagyarositani nem lehetett, az eszély a horvátok megnyerését parancsolta, az országgyülésnek tehát törvényt kellett volna alkotni, hogy a horvát megyék és biróságok a megyében divó szerb vagy horvát nyelven intézkedjenek és biráskodjanak, a tartománygyülés két nyelven beszéljen, a magyar országgyülésen azomban követeik magyarul beszéljenek, a magyar országgyüléssel magyarul, a megyék- és kormányszékekkel horvát- és magyarul levelezzenek; a zágrábi akadémia és egyéb főbb iskoláiknál a magyar nyelv rendes tantárgy legyen. Ezt a kormány vagy megerősiti, vagy elveti, ha megerősiti, a béke megköttetik, a magyarok elleni szájas izgatás csirája is elvész, mert az országgyülés ezáltal mindent megadott, többre nem vágyhatnak, mert mint önálló tartományok képtelenek fennállani; a határvidék bekeblezését maga Metternich herczeg akadályozta volna meg, mert a határvidéket az osztrák kormány testestül, lelkestül az osztrák császár tulajdonának tekintette és semmi áron sem engedte volna meg, hogy a Miklós czár szerb és montenegrói csatlósai szomszédjában egy alkalmatlan, ezeknél hatalmasabb szláv tartomány szervezkedjék. Az ilymódoni kiegyenlités által a hatalom a zsoldosok kezérül a valódi horvát urak és értelmiség kezébe kerül, a fegyver az érsekek és püspökök kezébül kiesik. A pánszlavizmusnak Zágrábbani összpontosulásától tartani nem lehetett, mert a pánszláv izgatók osz-

trák zsoldosok voltak és a horvát bán védelme alatt működtek; ha a magyar országgyülés a horvátoknak az önállást megadja, ezek az osztrák zsoldosokat saját érdekökben leálczázták volna. A pánszlavizmus nagyobb hatalomra nem emelkedik, mert ez nem horvát, de osztrák gyártmány volt, ez tehát, ha a horvát nemzetiség elösmertetik sem lett volna erősebb. A illyr mozgalom veszélytelen lett volna, mert a magyar pánszlávok nem meggyőződés, de zsoldért tüzeltek; a zágrábi szük erszényü urak másoknak nem ajándékozhattak. A horvátokat a szlávoktul a német és magyar lakosok milliói, több ezer négyszögmértföld választotta el. De nem voltak veszedelmesek azért sem, mert a horvát nemzet maga is két részre szakadt, vallás, elv és politikailag. Az urak, a nemesség kiválólag katholikusok, a rendi alkotmány hivei voltak, a régi hagyomány, érdekeiknél fogva ezek Magyarországhoz hajlottak, a táborokban lévő kevés rajongó nagy Horvátországrul rajongott; a nagy katholikus aristocrata többség, vallásuk elveinél fogva a szerbeket megvetették; a lakosok harmada szerb, leginkább kereskedők, parasztok és néhány iróbul állt, ezek állásuknál fogva democraták voltak, nagy Szerbiárul álmodoztak; a horvát két pártot csakis a horvát önkormányzat eszméje kötötte össze, ha ezen urak mit követeltek, sőt talán többet is megkapnak, a hatalom koczán azonnal összekaptak volna és saját bajaikkal el lettek volna foglalva legalább félszázadig, mint azt a jelen példája is mutatja. Ha a bécsi kormány a horvátoknak adandó nagymérvü engedményeket elveti, ami valószinüséggel birt, a horvátok

meggyőződve a magyarok méltányosságárul, őszintén csatlakoztak volna Magyarországhoz; ezen elvetés valószinüséggel birt, mert a kormány a horvátokat csakis eszköznek tekintette, a horvátok kivánalmaival nem gondolt, ha elveti is, zsoldosai az elvetés után is pénzért, hivatalért szolgálták volna, ellenben ha megerősiti, az ok megszünvén, a horvát izgalom megszünik.

A horvátokkali kiegyezés már ezen-időben is szellőztetett, nagyrész azomban attól tartott, hogy ezt Magyarországban a nemzetiségek előzetes esetnek fogják tekinteni és erre támaszkodva, Magyarországban is hasonló kedvezményeket fognak követelni, hogyha Horvátország tágasabb önkormányzatot nyer, a nemzetiségi, különösen a szláv mozgalom ezáltal központot nyer. Mindkettő téves fogalom volt, a magyar nemzetiségek helyzete teljesen külömbözött a horvátokétól, mert a horvátok ha joggal nem is, de történelmi multtal birtak, a horvátok közt alig lakott néhány magyar vagy német. Horvátországot Magyarországtól egy tekintélyes folyó választotta el, ellenben a többi nemzetiségek történelmi joggal alig birtak, az egész országban nem volt egy megye vagy tekintélyes tót város, melyet a magyar vagy német elem nem uralt volna, a tót nemesség maga a tót nemzetiséget visszautasitotta és magyarnak kivánta magát tartatni, de maga a nép sem tartotta magát tótnak, de magyarnak. Magyarországban a pánszlavizmus egy felfujt hólyag volt, 200 lutheranus pap folyamodott a királyhoz a tót nemzetiségért, a rektorokon kivül ha még csak ezrek álltak volna háta megett, aláiratják ezekkel, de nem állt senki; bármily

nagy engedményeket adtak volna is a horvátoknak, ez Magyarország idegen lakosai közt visszhangra nem talál. Nem lehetett a szláv központtal sem tartani, mert józanul feltételezni egy népről sem lehet azt, hogy midőn többet nyer mint kiván, ezért a nagylelkü testvért torkon ragadja, nem lehetett félni ettül azért sem, mert a magyarországi izgatók fizetett zsoldosok, a horvátok szegény legények voltak, felesleg ajándékpénzről nem rendelkeztek, ha Magyarország igényeiket megadja, a rajongók nem a távoli felföldön, de a közel dalmátok, a karantáni, stejer, szlovének közt izgatnak, nem lehetett végre a pánszlavizmusnak zágrábbani központosulásától félni azért sem, mert a nemzetiségi mozgalmakat Magyarországban herczeg Metternich vezette, nála a nemzetiségi mozgalom nem czél, de eszköz volt, herczeg Metternich tehát általa csak ijeszteni akart, de nem akarta azt, hogy a birodalomban, melynek osztrák részében a szláv lakosság 60 százalékot képezett, a pánszlavizmus központtal birjon, mert ez működését a kedvezőbb talajra Csehország, Morva, Sileziába átvihette volna, nem tehette volna azért sem, mert az orosz czár Szerbián át közvetlen érintkezett Horvátországgal, a horvát nemzetiségi üzelem tehát a nemzetiségi mozgalom vezetését könnyen Oroszország kezére játszhatta volna. Oroszország Austriának hűséges szövetségese volt a forradalmak ellen, de Oroszország már ez időben nyiltan vágyott Konstantinápoly, a török tartományok egy része, a Balkán-inneni tartományok fennhatóságára, sőt Galicziára is, Austria tehát arról általában biztositva nem volt, hogyha az olasz- és

franczіaországi köztársasági mozgalmak elcsendesülnek, egy szép reggelen Oroszország nem egyezik-e ki Poroszországgal és a török birodalom megsemmisitése után vagy ezt megelőzőleg, a szent-szövetség két tagja nem támadja-e meg a harmadikat, ezen eshetőségben a zágrábi nemzetiségi központ nagy szolgálatokat tehetett volna Oroszországnak és nagy kárt Austriának, mert ezen részeket, ha máshol támadtatik meg, fedetlenül nem hagyhatja.

Általában politikában nagy hiba a túlbizalom, a félénkség, a méltánytalanság, a magyar szabadelvü párt nemzetiségi politikája egyidejüleg mindhárom jelleggel birt: méltánytalan volt a horvátok iránt, túlzottan bizott az alkotmányosság erejében, azt hitte, hogy a jog vesszejével a horvátokat legyőzi, félt bent a belső pánszlavizmustól, mely az országban gyökérrel nem birt, nagy dolgokat akart kivinni az erők tömöritése nélkül.

X. FEJEZET.

A kormány helyzete. — A felső ház konok, hazaellenes működése. — Gróf Pálfy József a felsőházról. — Az ellenzéki politika hibái. — 844. Kossuth védegyletet alapit. — Előnyös volt-e a védegylet? — Hiányai, bukásának okai. — Metternich Magyarország eltörlését sürgeti. — József főherczeghez irt levele. — József nádor becsületes, okos válasza. — Metternich levelének politikai czélja. — Kossuth a Hirlaptól megválik. — Metternich ajánlata. — Kossuth visszautasitása. — Az ellenzék közlönye szerkesztését, centralista ellenzékiek veszik át. — A központositás kikiáltása. — Gróf Apponyi kanczellársága. — Az administratori rendszer és czélja. — A horvát tartományi gyülés szabályozása. — A centralista ellenzék a vámsorompók ledöntését ajánlja. — Kossuth a védvámok mellett harczol. — Erdélyben az urbéri állományt kevesbitik. — 847. József nádor halála. — István helytartósága. — A kormány Pestmegye jogait sérti. — Kormány-korteskedés. — Az udvari párt conservativ czéget tüz ki. — Conservativ programm. — A párt szinleges vezetői: gróf Desewffy Emil, gróf Széchenyi Antal, Majláth György, Somsich Pál, báró Vay Miklós.

Az országgyülésen a kormány kényelmes állást foglalt el, a magyar nyelv diplomatikai fensőségét elfogadta, az országgyülés feliratára Zdencsayt és Kukuljevicset elmozditotta, minden más kérdésben maga elé állitotta a felsőházat, mely mindent, mi a kormánynak nem tetszett, visszavetett vagy megcsonkitott.

Az alsóház a megyei kicsapongások meggátlására, a választásoknál titkos szavazatot, a vesztegetéseket büntető törvényt, a kihágó főispányok megbüntetését, a követeknek országgyülési igazolását (verificatio), a megyei tanácskozásokban a részvétjogot a táblabirák, előkelők, honoratiorokra, a köznemesség választottaira akarta leszállittatni. A főrendek elvetették és ezt helyesen tették a gyülési képviseletre, mert egyes kihágásokért elveket feladni, jogokat eltörülni nem szabad, már pedig ezen nemesi képviselet valóságos visszalépés volt, mert ősi törvényeink szerint a magyar alkotmány sarkkövét a nemesi egyenlőség képezte, ezen törvény pedig a nemesség közt is külömbséget állitott volna fel. Eszélytelen volt ez azért is, mert ha az ország a köznemességre kimondja az éretlenséget, a képtelenséget, akkor álmodozni sem lehetett volna az általános jogegyenlőségről, mert a parasztság a műveltségnek alsóbb fokán állott, mint a köznemesség. Helyes javaslatok voltak azomban a vesztegetési, igazolási és titkos szavazatról szóllók, mert kihágások leginkább a választásoknál

követtettek el, a követválasztásnak legilletékesebb birája maga az országgyülés, a vesztegetésnek legjobb ellenmérge a titkos szavazat, mert a vesztegetésnek számtalan módja van és azt bebizonyitani alig lehet, a pénz, sőt még a bor is a vesztegetési műveletre varázserővel bir; aki nyilt szavazás mellett a vesztegetés aklába kerül, nehezen menekülhet a komondor kortesektül, ellenben a titkos szavazatnál sok ember megtér és követi jobb meggyőződését; a főispányokról voltak törvényeink.

A büntető törvénykönyvnél a főrendek az esküttszékeket visszavetették, a képviselőház az esküttszékeket a büntető rendszer alapjának tekintette, a javaslatot visszavette, és ezt igen helyesen is tette, mert a büntető törvénykönyv lényege főleg a törvények alkalmazásában áll; ha a birói közeget a vesztegetés, tekintély, hatalom befolyásolhatja, ha a birói közeg a törvényt elmagyarázhatja, az ily büntető törvénykönyv az egyéni jognak nem védője, de valóságos bakója, az ily törvény rosszabb a törvénynélküli helyzetnél, mert ha nincs törvény, a biró itéleteért erkölcsileg felelős, ha van törvény, akkor a törvény köpönyege alá buj. A becsületnek, szabadságnak, sőt az ember életének is ma egyedüli mentsége az esküttszéki rendszer, mert az esküttt a cselekményeket nem minősitheti, ő csak a cselekményt és ennek nyomán a bünöst vagy nem bünöst állapithatja meg; megállapitja egyedül azt, valjon a cselekmény a köz- vagy magánvádló által alkalmaztatni kért törvény-szakasz keretébe tartozik-e vagy nem; az erőszak, a tekintély, a hatalom nyomást nem

gyakorolhat, mert az angol, vagyis a valódi esküttszéki intézmény szerint az esküttszék itéletének egyhangulag kellett hozatni, már pedig az lehetetlen, hogy az esküttszéki bíróságban egy becsületes ember se legyen. Az esküttszék nélküli rendszer semmit sem különbözik a szabatos törvénykönyv nélküli állapotnál, mert hol a büntetések szabályozva nincsenek is, ki van mondva, a gyilkosság, testi sértés, verekedés, lopás, csalás, becsületsértés s a t. bünössége, sőt ezek büntetése régi törvényeinkben is ki volt szabva; némelyek ugyan már alkalmazhatók nem voltak, de ezek felett a bíróságok bölcs belátásuk szerint itéltek. Az esküttszék nélküli és a régi rendszertelen eljárás közt tehát semmi különbség sem lett volna, mert valamint eddig a bünös cselekményt a biró tetszése szerint büntette, ezentúl tetszése szerint minősitette volna, ez pedig semmivel sem kedvezőbb, mert a bünöst vagy kihágót kétségkivül büntetni kell és csak az igazságtalanság, ha az ártatlanra a bünöst reá fogják, ha a büntetés minősitvényét a biró igazságtalanul megváltoztatja, ha a biró nem független és ennek következtében parancsszóra itél. A követek háza tehát igen helyesen cselekedett, midőn a büntető törvénykönyvi javaslatot letette, mert ha le nem teszi, miután ez időben az esküttszéki rendszer nemcsak a főurak, de sok nemes ember gőgjét is sértette, a büntető törvénynek esküttszék nélküli elfogadása tehát valószinüleg örökre eltemette volna, nagy jogot pedig szabad embernek soha sem szabad feladni.

Az ország közszükségei közös fedezetének elvét

mindkét ház elfogadta, a Rendek vasuti kamatok és más szükségletek fedezetére a nemesség által fizetendő 2,500.000 forint évi adót javaslottak, a főrendiház azomban csak 1 millió forintot fogadott el, mit a követek háza keveselvén, a javaslatot letette. Ez helytelen politika volt; mert ha a vasutak csak 3 perczentet jövedelmeznek is, 1 millió biztositékkal 30 millió értékü vasutat lehetett volna épiteni, tekintve az akkori olcsó munka-, vas- és föld-árakat, 44-ben 1 régi mértföld vasut alig került volna többe 400.000 forintnál, vagyis az ország felépithetett volna 75 mértföldet; ma 75 mértföld vasut semmi, 44-ben azomban igen sok volt, mert akkor a nagy, gazdag Francziaországnak vasutja is csak Páristól a belga határig terjedt, mi igen kis távolság. Hiba volt ez azért is, mert a külföld Magyarországot nem ismerte, ha az ország vasutat épit, meggyőződik a németek által ellenünk szórt hirek valótlanságárul, és ha errül meggyőződik, miután Magyarországban az épités, az anyag legolcsóbb volt, az ország jótállása mellett az idegen tőke az országba özönlött volna és a kormány valószinüleg nem ellenezte volna a bécsi, szegedi és a dunántúli vasutak felépitését, mert ezek érdekeivel nem ellenkeztek. Az erdélyi részek bekeblezését a felsőház hasonlag visszavetette. A pest-fiumei vasut tárgyában bizottságot küldtek ki. A vámoknál a kölcsönösség és méltányosság elvét jelezték, az általános birtok- és hivatalképességet elfogadták.

Az alsóház inditványozta az országos földhitelintézetet, az elnököt az általa kijelölendő 12 tagból a

kormány által kivánta neveztetni, az igazgató felelős legyen az országgyülésnek, ezt a felsőház visszavetette, ezért az alsóház inditványát ismét letette. Tárgyalta az országgyülés még a királyi városok rendezését is; az alsóház a városoknak 16 szavazatot ajánl, széles választási alapot tervez, a felügyelők jogait erősen korlátozza és szigoru felelősség alá helyezi és hatalmokat korlátozza, a felsőház a javaslatot a kormány érdekében módositja, teljes hatalmu városi főnököket ajánl, a választók számát erősen leszállitja, ez alkalommal gróf Pálfy József a gazdag, engedelmes család első hazafi és független tagja, a felsőházról következő emlékezetes szavakat mondá: „Én a felső táblát a nemzeti haladás valóságos gátjának tekintem, örömmel fogok eltörlésére szavazni, mert nem egyéb, mint a kormány eszköze.“ Az egyszerü, becsületes hazafi, ki soha semmire sem vágyott, még a népszerüséget sem hajhászta, a felsőházat, társait egyszerüen, de igazán jellegezte. A képviselőház, a felsőház módositásait nem fogadhatta el, mert a városokban a szabadság szelleme kiveszett, sőt még értelmiség tekintetében is igen keveset nyomtak, a kereskedő ez időben alig végzett 5 iskolát, kizárólag a szám embere volt, ennélfogva az ország ügyeit nem ösmerte, de nem is gondolt vele, még a városi dolgokban is meghajlott a hatalom előtt, az ügyvédek leginkább a földesurak után éltek és inkább a megyei ügyekkel foglalkoztak, városi ügyekkel csakis a buták, élhetetlenek foglalkoztak, a korcsmabérlő, mészáros a városi hatóságtól függtek, nagyobb vállalkozó 5 városban sem találkozott, a szabó

függött a boltostul, kitül hitelre vásárolt, a háziur nagyrészt kereskedő is volt, a független elem főleg a csizmadiákból állt, ezek olvasták Argirus királyfi történelmét és a naptárt, minden városban volt egy csoport, mely a választásokat vezette és a tisztviselőkkel együtt a város, az árvák vagyonát bitangolta. A város függött az uralgó cliquetől, a pajtásokat és czimborákat vezette a tisztviselői kar, ezek a város ügyeit, a bíróságokat tisztátalanul, ügyetlenül kezelték és pedig olyannyira, hogyha a kormány a városokba erélyes, szemes és megvesztegethetlen királyi biztosokat küld, 24 óra alatt a királyi városok tisztikarát elcsaphatta volna, ezek tehát remegtek a kormánytól és ellenében pártállást még akkor sem mertek foglalni, ha a kormány önkénye ellen biztosittatnak is, mert a kormány részrehajlás nélkül is elcsaphatta volna a hosszu kezü, renyhe, tudatlan népséget. Ezenkivül a városok nagy hibája volt az idegenfajuság; a királyi városok közt magyar csak kettő volt: Debreczen és Szeged. Pesten és Budán a polgárság nem tudott magyarul, még a pinczérek, bérkocsisok sem beszéltek magyarul, a hivatalnokok közül is csak a fiatalabb nemzedék, Pozsony, Sopron, Kassa, Arad, Temesvár, Selmecz, Körmöcz, Eperjes, Lőcse, Késmárk polgársága német és filiszter volt, kiket az ország ügye nem érdekelt. A 16 szavazat megajánlása is már veszélyes volt, mert a legnagyobb erőltetéssel sem lehetett volna 2 szavazatnál többre számitani, széles alappal és független önkormányzattal sem, vagyis a kormány ez által nyert volna 12 tiszta szavazatot, ez igen veszélyes volt akkor, midőn a kormány Liptó-,

Turócz-, Árva-, Szepes-, Sáros-, Ugocsa-, Mosony-, Esztergom-, Baranya-, Bács-, Torontál-, Csanád-, Krassó-, Mármaros-megyék, tehát 28 követ felett rendelkezett; Hont, Bereg, Torontál, Abauj, Győr, Fehér, Tolna, Pozsony, Zólyom ingott, a 12 szavazat tehát a többséget Metternichnek majdnem bizonyosan megszerezte volna. Az ellenzék azomban miután a jogegyenlőséget tüzte zászlójára, a királyi városok szervezése a kormány által javasoltatván, nem léphetett vissza, a szolga felsőház, illetőleg a sugalmazó herczeg Magyarországnak igen nagy szolgálatott tett, midőn a városi proconsuli méltósághoz, a szavazat megszoritásához ragaszkodott és ez által a hazafi pártnak a szabadelvüség czége alatt tisztes visszavonulási ürügyet nyujtott, valóságos arany hidat készitett.

A szabadelvüek azomban hibáztak, midőn a kormány illetőleg felsőház bankmódositásáért törvényjavaslatát visszavette. Hibáztak, mert a földhitel-intézet felállitása már ez időben szükséges volt, mert az ostobául behozott váltótörvény már sokakat fojtogatott, rablásai ellen főmellvédül csakis az ősiség szolgált, az ősiségnek napjai azomban meg voltak számolva, mert eltörlését nem bánta Metternich, óhajtotta a szabadelvü többség. Az ősiség megszüntetésekor a bank életszükség lett volna, mert csak ez adhatott volna módot olcsó tőkéje által a zálogos ügyek legombolyitására. Ezen felül a bank mellőzhetlen volt a kilátásba helyezett urbéri váltságnál, mert a bank az urbéri kötvényekre nagy előleget adhatott volna, ez által a papiros nagy tömegben nem kerül a pénzpiaczra,

mert tekintve a birtokos osztály akkori kedvező helyzetét, a nagyobb rész megelégedett volna 60 perczent előleggel és a papiros kis mértékben kerülvén a piaczra, a biztos papirosért megadtak volna 80 százalékot, mig 56-ban az urbéri papirosokat 65 perczenttel fizették, mely összeg a magas agio miatt csakis 52 forintot ért, vagyis a birtokos osztály 125 milliónál többet vesztett. Lehet ugyan, hogy a szabadelvü magyar kormány, ha bank van is, épen oly idilli módon járt volna el, mint bank nélkül 48-ban és akkor is az urbéri kárpótlást szintén a nemzeti becsület fényes, de rideg paizsa alá helyezi; valószinü azomban, hogy ha bank van, a megoldást uri egykedvüséggel nem halogatják, de azonnal megkezdik és befejezik. Ezen eljárás illetőleg a kérdés letétele azért is helytelen volt, mert azt feltételezni nem lehetett, hogy ha az igazgató csak a kormánynak felelős is, a bank pénzét ellopja és azt a kanczellária és helytartótanács elnézi, vagy azt a kormány rendeletére más czélokra forditja, mert ez nyilvános közintézetnél titokban alig történhetik, de nem történhetett volna azért, mert ez nyilvános rablás lett volna, melyért az országgyülés a nádort, a kanczellárt csalási perbe foghatta volna, maga a perbe fogás az illetőkre a gyalázat bélyegét süti és azt sem a herczeg-nádor, sem a becsületes Majlát kanczellárrul, de még utódaikrul sem lehetett józanon feltételezni, hogy ily csekély összegért Metternich herczeg bitor szeszélyeért az országos meggyaláztatást elvállalják.

A 844-iki országgyülés tényleges eredménye csekélynek mondható, mert csakis következő törvények hozattak:

A magyar nyelvrül, a vegyes házasságokrul és kitérésrül, a nemteleknek birhatási és hivatalképességérül, a váltótörvény módositásárul, az áruszerzésrül, a csőd módositásárul, a közmunkákrul, a hétszemélyes tábla üléseirül, a futóhomokrul, az országgyülési szállásokrul, a követek dijárul, a Hrabovszki-alapitványrul.

Tekintve a reformkérdések sürgősségét, ez igen gyenge eredmény, a felelősség ezért nem a szorgalmas, jóakaratu, hazafias többséget terheli, de főleg és első sorban a felsőházat, mely minden szabad eszmét mereven, megvetőleg visszautasitott; szolgaibb volt a sötétség és önkény keresztes lovagjánál, herczeg Metternichnél. Háttérben kétségkivül a herczegek működtek, a szabadabb szinezetü királyi előterjesztéseket csak azért nyujtották a ház elé, a felsőházzal azért módosittatták, hogy a követek szabadelvüségét gyanusithassák és tétlenséggel vádolhassák, és miután a királyi előterjesztésben ajánlott tárgyak kimerültek, az országgyülést bezárták. A 12 törvényjavaslat közt fontosak voltak a magyar nyelvrül, a nemtelenek birtok- és hivatalképességérül intézkedő törvények. A magyar nyelv három százados erős küzdelem után visszanyerte régi jogait és ha az ország ez által nem is lett független Magyarország, legalább magyar tartomány lett és visszanyerte diplomaticai méltóságát, mitül előbb az uralkodóház fosztotta és melyet 792. óta a nyomorult felsőház, a leggazdagabb urak és főpapok gyülekezete tagadott meg tőle. A II. törvényczikk megadott mindent, sőt némi tekintetben a határon túl is lépett. A népisko-

láknál a 9. §. ugyanis behozta az iskolákba a kizárólagos magyar nyelveni tanitást; a főbb-, közép-, a reáliskolákban ezen rendelkezés czélszerü és szükséges volt, mert a törvény, a kormányzat, az értelmiség, a többség nyelve magyar lévén, a magyar nyelvet az országban senki sem nélkülözhette és ezt müvelt ember nem nélkülözhette, mert a magyar nyelv tudása nélkül hivatalnok, tisztviselő, ügyvéd nem lehet; a magyar nyelveni tanitás tehát a nemzetiségeknek adott előny volt. Igazságtalan, sértő és felesleges volt azomban a népiskolákra elrendelt általános magyar nyelveni tanitás, mert a szegény néptül csakis a magyar érzelmeket lehet követelni és nem saját családi nyelve megtagadását. Nem lehet ezt különösen oly helyeken követelni, melyek a magyarságtul távol vannak és a magyarokkal alig érintkeznek, mert a gyermeknek nem lévén a gyakorlatra alkalma, a butább a nyelvtan és szótár után meg nem tanulja, az ügyesebb ha megtanulta, Nyitrában, Trencsénben, Árvában, Zólyomban, Szepesben, Mármarosban, Turóczban, Ung felső részében, Gömör, Nógrád felső részében, Krassóban, Torontálban, Bihar, Arad, Erdély felüli részében, Baranya, Bács alsó részében elfelejti, mert a magyarokkal ezen vidékek vagy semmit, vagy csak keveseset érintkeznek, a drótos, fazekas, üveges, arató, cséplő megtanul annyit, a mennyi mesterségéhez szükséges. A magyar nyelvet mint tannyelvet tehát csakis a vegyes községekben lehet alkalmazni. Túlzó volt ezen törvénynek a népiskolákra kiterjedő része már azért is, mert a néptanitók rosszul fizettetvén, a legszegényebb osztály fiai voltak, csakis

tengődvén, könyvet sajátjából nem vehetett, a melyik az idegen fajok iskolájában, a magyar nyelvet nem beszélő városokban tanult, az nem tudott magyarul, amelyik megtanult, miután magyar könyvet szegénysége miatt nem vehetett és főleg a néppel társalkodott, az a magyar nyelvet elfelejtette; méltánytalan volt azért is, mert ha szigoruan alkalmaztatik, több ezer családot kenyerétül méltánytalanul foszt meg, mert a 24 évestül kezdve csak igen kevés tudhatott magyarul, mert az iskolákban latinul tanitottak, saját szorgalmából pedig azért nem tanult magyarul, mert nem tudta és nem tudhatta azt, hogy a törvényhozás a magyar tanitást reá fogja parancsolni. Gyakorlatiatlan volt ez azért is, mert az ország igen csekély tanitó erőrül rendelkezett, ha tehát a megyék a törvényt szigoruan végrehajtják, az idegen faju népiskolák 70 százalékát be kellett volna zárni. Kétségkivül igen okszerü volt az iskolákban a magyar nyelv alkalmazása ott, hol eddig latinul vagy bármi más nyelven tanitottak, mert az idegen fajuak könnyebben megtanulhatták a magyart, mint a latint, mert a latin holt nyelv volt, ellenben a magyar élő, az ország nyelve volt. Miután azomban a magyar nyelv tudása minden lakosra előny volt, nehogy ezen előnytül az idegen fajuak megfosztassanak, ki kellett volna mondani, hogy minden faj a tisztán egy nyelvü helyeken a községi 1. osztálylyal biró helyeken saját nyelvén tanittathat, de a magyar nyelv köteles tantárgy, ki magyarul nem tud, a második osztályba nem fogadtatik be, a tanitó, ha 3 év alatt magyarul meg nem tanul, elmozdittatik; az or-

ság a tanitóknak és iskoláknak ingyen magyar könyveket ád, a tanitóknak a magyar nyelv megtanulására iskolákat nyit és vándor tanárokat alkalmaz, a jobb és gyorsabb tanuló tanitóknak jutalmakat ad, ily módon el lett volna érve a czél, az emberi jogok megsértése nélkül. A nemtelek birtok- és hivatalképessége elodázhatlan korkövetelmény.

Az országgyülés elégedetlenül oszlott szét, meggyőződtek, hogy a nemzet bármily simán viseli is magát, a bécsiek a felsőház segélyével Magyarországnak Ausztriábani bekeblezésére mindent el fognak követni és most már nemcsak az idegenek, de a gazdag nagy urak ellen is kell küzdeni; Kossuth erősen izgatott és hatalma mindinkább növekedett, a főrendeket Kossuth reformeszméi elkeseritették és megrémitették, nem akartak adózni, féltek az egyenlőségtül, a kormány konokságát Kossuth támadásainak tulajdoniták, pedig ha Kossuth barátcsuhát ölt és Bécsbe zarándokol, a bécsiek még akkor sem állnak el áldáz szándokuktul, mert a főrendek segélye még a békés győzelem esélyeit lehetővé tette.

844. juniusban Kossuth a védegyletet megalakitotta. A védegylet tagjai kötelezték magukat bizonyos időre honi kelmék hordására. Az eszme elméletileg helyes volt, mert ha ezt minden ember elfogadja, Magyarország vagy felszabadul Ausztria anyagi járma alul, vagy Ausztria Magyarország ellenében a méltányosság terére lép és az osztrák-magyar viszonyok a kölcsönösség alapján rendeztetnek. Gyakorlatilag azomban anyagi ügyekben a fellengős eszmék csekély horderővel bir-

nak, mert a haza érdekeit valódilag csakis igen kevés, lelkesült önzetlen egyén képes felfogni. A közönség nagy része a védegyletet némely honi gyárosnak hozott áldozatnak tekintette és midőn Kossuth beszéde vagy czikkének varázsa elfoszlott, igy gondolkozott: minek hordjak én Kéri Péter vagy Jávor János gyáros kedvéért csunyább vagy rosszabb kelmét? az illető csak azon anyag- vagy még olcsóbbul gyárt, mint az osztrák, csináljon hasonló jót, akkor az övét hordom. A fellengős eszme az anyagiság megdöntésére csak akkor alkalmas, ha azt az egész ország elfogadja, ez azomban csakis nagy válságokban, hiuságmentes egyszerü nemzetnél kivihető. A magyar nemzet kétségkivül sok jeles tulajdonokkal bir, de a legsallangosabb nemzetek egyike, a külső diszre a szolgálótul a herczegnőig, a kályhafütőtül a legelső főurig mindenki sokat tart, a nő keserü könnyeket önt, ha még a társaság gazdagabb tagjának is jobban varrott, szebb kelméjü ruhája van; a férfiak is szeretnek öltözködni, szerencsétlennek érzik magukat, ha a társaság valamely tagja a többiek közül kitünik; ha Kossuth arra kötelezi őket, hogy a haza javára hetenkint glacé-kesztyüben, selyemruhában, kivágott czipőben, selyemharisnyában kapáljanak, morgás nélkül teljesitették volna a lelkesült nők, az azomban lelki erejöket felülmulta, hogy a méltóságos vagy nagyságos asszony vagy kisasszony kartonruhában társalogjon, a selyemruhás tekintetes, nemzetes asszony- vagy kisasszonynyal; igy voltak vele a férfiak is, eleinte a védegylet mézes heteiben dicsekedve mutogatták a vastag honi posztót,

ha azomban valamely divat embere kigunyolta, a lelkes hazafiak haza sompolyogtak és cselédjeiknek ajándékozták a hazai diszöltönyt, csak a fösvények maradtak hivek, ezektül azomban a gyáros mindenütt éhen halhat. Általában a lelkesedés, a szónoklat anyagi ügyekben puska, golyó nélkül, mely durran, füstöl, de nem talál. Anyagi dolgokban a pénz és érdek határoz, pénz nem sok volt, de a gyártás olcsóbb, a gyártmány drágább volt, a pénz azomban rendesen nem forgott; a posztó-, vászon-, czukornál nagy tényező a nyers termény, ha Kossuth és társai Fáy András szerény, de igen fontos eszméjét a takarékpénztárakat felkarolják, ez által sok heverő pénzt megnyerhettek volna a gyáriparnak, a gyapju-, kender-, len-, répatermelő gazdák érdekeit összekötik a tőke érdekeivel, vagyis kiesz közlik, hogy a birtokos részvényes lesz és üzleti kamatokra, egy évi váltókra terményeit a gyárnak adja, a gyáripar legalább ezen czikkekre megalakulhatott volna, mert a forgalmi tőke nagyobb az épület- és géptőkénél, a földbirtokos hitele nagy mérvben fedezte volna az anyagszükségletet, a birtokos nem veszt vele semmit, mert ily jó váltóra előleget olcsón szerezhetett volna a takarékpénztáraknál. A gömöri vasgyárak e század elején, a mult végén ily módon alakultak, a bánya-, az erdő-, a kistőke-tulajdonos egyesültek és mindhárom tisztességesen értékesitette sajátját.

Herczeg Metternich érezte az európai forradalmi eszmék terjedését, elégedetlen volt a magyarországi sikerrel, félt Magyarországtól, mihamarább győzni akart,

József főherczeg nádorhoz az országgyülés után következő levelet intézett:

1. Magyarország megállapodott ország, szükséges viszonyait felélénkiteni, mert azon országok, melyek megállapodtak, hátra maradnak, melyek ferde irányban haladnak, vesztök elé mennek, ezen országoknak tehát, hogy boldoguljanak, elv és idő szerinti irányban kell haladni.

2. Magyarország megállapodott, külharczokba bonyolódott, külbefolyás alatt volt egy századnál tovább, nem kormányoztatott erélyesen.

Az ország Mária Terézia alatt fáradt lévén, belbékénél egyéb szüksége alig volt. Ezen szunnyadásbul II. József ébresztette fel, ébredését az 1790. országgyülés jeleli, mely többé-kevésbé alkotmányozó volt.

Ferencz uralkodása a birodalomra semmit sem hozott, 792—815-ig a monarchia háborukba bonyolódva, Magyarország irányában kérő, előnytelen helyzetbe jutott, az általános békével beállt korszakot Magyarország fejlesztésére kellett volna felhasználni, de ebben jó szándéku előterjesztéseim sikertelenek maradtak. A hiba nem az uralkodó nézetei, de a szükségnek meg nem felelhető férfiak hiányában fekszik.

A baj oka nem az organumok akarata, de a szükséglet ösmert hiányábul eredt; két elem állott szemközt: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi; az első nem tudott magával arrul számolni, mi az elavult alkotmányos háztartásban haszonvehetlen volt, a másik josefinus alkotmány-

ellenes eszméktül volt elfogulva, vagy ezen eszmék teljes tudatlanságában szenvedett. Az országgyülések haladtak a maguk utján s azok mindenike egy-egy a kormány képességére szükséges eszmét ragadott ki a koronátul.

3. Az 1827. országgyülés korszakot alkotott nemcsak azért, mert a király azon nyilatkozatával kezdődött, hogy változhatlanul az alkotmány terére lépett, hanem azért is, mert Nyugot-Európa democrat elemei akkor kezdtek behatni.

Ezen országgyüléstül maig a helyzetek az országban lényegesen változtak s Magyarország nyilvános élete paralisálva van.

Ez a kendőzetlen igazság, a baj diagnosisa.

A nyilvános élet meg van bénitva, mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét.

A király oly formaságok által bénittatik, melyek a védő hatalomra bénitók, a romboló elemre védők.

Az alsó tábla a törvényhatóságok, a felső az alsó által meg van bénitva.

A kormányzat a törvényhatóságok kezei közt van, ennélfogva a javárai változtatás pium desiderium.

A democrat elem a magyar viszonyok összegével a birtokviszonyoktul kezdve ellentétben áll.

A kormánynak az alsó táblánál többséget szerezni lehetetlen, s egy alkotmányos ország elvesz, ha kormánya többséggel nem bir.

A bajok csak erélyes eszközök által mellőzhetők.

Magyarország egy elavult, ódon törvények alatti, a

természet által megáldott ország, melyen a kormány földje ugar, melyben más földeken a gyom a jó magot elfojtja.

Itt segélyre van szükség, s ha ez a kormánytul nem jön, a bajon csak socialis forradalom segithet. Oly államban, hol az elemek ellentétesek, a nemzetiségek ellenségek, a privilegiumok a kiváltságosok törekvéseit gátolják, hol a harmadik rend csirában van, hol az országgyülésen a gyakorlatiatlan eszmék és életkérdések közt élénk harcz folyik, ily országban a segély csak felülről jöhet, arra mindenekelőtt szükséges:

Alsóházi biztos többség.

A többségnek a kormány általi vezetése.

Az országgyülés uj szervezése.

A törvények alkotásának uj, más országokban divó modora.

A király az eddigi javaslatok helyett nyujtson a ház elé kész törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitatnak, elfogadják, módositják vagy visszavetik, a király hasonlóan elfogadja vagy visszaveti.

E modor foganatositása a törvényjavaslatoknak bizottságok elé terjesztését igényli, a királyi javaslatokat bizottságok és ülések, királyi biztosok védjék és világitsák meg.

Hogy ezen modor a magyarnál előnyösebb, mutatja más országok példája. Törvényeket egy testület soha sem fogalmazhat, a testületek azokat felvilágosithatják, javithatják vagy megronthatják, de oly törvényt, melynek alapfeltétele következetesség és részrehajlatlanság, nem hozhatnak.

Minden dolog kiindulási pontot igényel. Magyarország üdve a két kijelelt feltételben fekszik és maga képes a többi szükségleteket életbe léptetni. Magyarországban dolgokkal foglalkoznak, mely nem a dolog maga, azt akarják mi csak következmény, épiteni akarnak az alap megvizsgálása nélkül, pénzt akarnak és nem gondolkoznak a terméyek értékesitésérül, ha czélrul van szó, az eszközökrül elvonatkoznak, vagy eszközökrül beszélnek a czél kijelölése nélkül, ábrándokat kergetnek és nem rettegnek a tátongó mélységtül.

Nádori válasz.

Azt hiszem, a kormánytöbbség jelen viszonyok közt sem lehetetlen, hogy eddig nem volt, oka az, hogy a megyék magukra hagyattak, a követválasztás és utasitásokra a kormány csekély befolyást gyakorolt, az erre használt eszközöknél a helyhatósági és személyes viszonyok kellő tekintetbe nem vétettek.

Azon tétel, hogy a tulajdonképeni Magyarországban a nemzetiségek ellenségek, nem bizonyitható, mert miután a latin nyelv használata egész Európában megbukott, az ország lakosai a hivatalos magyar nyelvben, saját nyelvök magánkörbeni korlátozása nélkül, semmi nehézséget sem látnak. Ezen nézetben osztoznak minden fajok, s ujabb időben az ifjuság a magyar nyelvet szorgalmasan tanulja.

Helyes az ajánlt törvényalkotási modor, de szükséges, hogy készitői a magyar viszonyokat teljesen ösmerjék; foganatositását helyesli, ha elébb a megyék vezérlete és igazgatása kijavittatik.

A kormánybiztosokra czélszerünek tartanám, hogy a megyék utasitásaikban erre nyilatkozzanak és erre ő felségét megkérjék.

A törvényjavaslatok a nemzet bizalmát enyhitők legyenek, mert meggyőződésem szerint a javitás csak ugy sikeres, ha a közvéleménynyel találkozik s helyeslést nyer, mert igen fontos, hogy a kormány első lépése ezen fontos dologban sikeretlen ne legyen. (844. május 14.)

Mindkét nyilatkozat igen fontos; a nádor herczeg válaszában a jóakarat, a kötelesség hűsége nyilatkozik, a herczeg óhajtotta a többséget, de csak törvényes uton, a fajok ellenkezésének jogosultságát, sőt ezen ellenkezés létezését is a főherczeg határozottan tagadja.

Metternich herczeg alkotmányos köntöse alul a kényuralom sátánlába minden pillanatban mutatkozik. Metternich, évek óta a hatalom ura, a magyar viszonyokat nem ösmerte, ez szellemi gyengeségének bizonyitéka, mert a kormányférfinak első feladata ösmerni az országot, melyet présel, melyet állitólag boldogitani akar. A másik jellege a ministeri levélnek a hazugság, a valódi alkotmányosság gyülölete, czélja a nemzetnek saját maga általi megbuktatása.

Az elsőben Metternich a tespedést a nemzetnek szemére veti, valjon ki okozta ezt, a nemzet vagy a kormány? a nemzet nem, mert 10 év óta az alsóház folytonosan reform-eszmékért küzdött és e reform-eszméket épen a vádló minister herczeg utasitotta vissza, részben a felsőház, részben a király által; helytelen azon állitás, hogy az ország Mária Terézia alatt ki-

fáradt, mert Mária Teréziát előzőleg Magyarországot terhelő nagy háboru 29 évig nem volt, Mária Terézia 40 éves uralma alatt két háboru volt, mely a nemzetet egyáltalában nem meritette ki, kétségkivül aludt, álomba azomban nem a kimerültség, de a bájos királynő syréni kényurasága meritette; hallgatott, mert a kegyes királyné 14 évig nem tartott országgyülést, az ország tehát illetékesen nem nyilatkozott, hogy azomban csak szendergett, bizonyitja József alatti erélyes fellépése. A Ferencz kormányáruli nyilatkozat az önhibának csak fél elismerése, valótlan az, hogy Ferenczneк 825-ben az alkotmányosság terére lépte után hiányzott az alkalmas anyag, hogy többeket ne emlitsek, Nagy Pál, gróf Széchenyi István, báró Vay Miklós, Majláth György, Bartal, gróf Teleky József, Lónyay János az európai müveltség magaslatán álló férfiak voltak és találkoztak volna többen is, ha a kormány az alkotmányosságot őszintén elfogadja, és nem szolgákat, de tehetséges férfiakat keres. Nyilt valótlanság az, hogy az országgyülések a korona kezébül bármi jogot vettek volna ki, mert a 790. és $82^{5}/_{7}$. országgyülések csak a meglévő alkotmányos jogokat állitották helyre, sem az önálló kormányzatot, sem a birtok és egyén jogait nem biztositották.

Kétségkivüli igazság az, hogy Magyarország közélete bizonyos tekintetben paralizálva volt, de ki bénitotta meg? nem a megyék és alsó tábla, de a kormány és felsőházi inasai, kik közül az első valóságos hajszát tartott az ország jobbjai ellen, melynek alázatos felsőháza minden reformokat megakadályozott, ez ellen

bizonyit az utolsó országgyülésen a 2.500,000 forint nemesi adó visszavetése, kétségkivül a felsőházban voltak csontos mumiák, kik irtóztak a jobbágyváltság, az ősiség módositása, az adó minden nemétül, de ezek a bécsi kormánynak alázatos szolgái voltak, de ha ezek esetleg megtagadják is az engedelmességet, a kormány a felsőházban feltétlen többséggel rendelkezett, volt 30 püspöke, 52 főispánja, a nádor, országbiró, tárnok, nagy számu a hagseregnél szolgáló főur, legalább 50 osztrák indigena, ezek ellenében feltámadhat vagy 15 mumia, a felsőházrul tehát a bécsi kormány feltétlenül rendelkezett. Valótlan az, hogy a király a magyar alkotmány által működésében bénitva volt, mert a hanyag tisztviselőt, a rosz birót a törvény nem védte, a hadsereg, a külpolitika felett korlátlanul a király rendelkezett, a vasutak, a csatornákrul, a kisajátitási törvény meg volt hozva, a vámok, a kincstári uradalmak, sóbányák felett a király feltétlenül rendelkezett, gyárakat mindenki épithetett, ekkor épitették és pedig poroszok az edelényi czukorgyárat, vasut még ekkor Franczia-országban is kevés volt, hogy Magyarországban vasutak, csatornák nem voltak, ennek nem az ország, de a kormány volt oka, mert az ország a csatornarendszer iránti óhaját már 120 év előtt, III. Károly alatt kifejezte, a közgazdászat emelésének kimunkálására már 1790-ben országos küldöttség neveztetett, a megyék saját erejökkel kőutakat épitettek, Pest jó utakkal össze volt kötve Bécscsel, Galicziával, Austria- és Styriával. A vámok méltányos szabályozásai hajlamát az országgyülés kijelentette, Bécsben a hatalmas bank felállott,

Magyarországban a váltó és szóbeliség már behozatott, a Bécsben költ kötvények Magyarországban is jogerővel birtak, ha a magyar hitelen segiteni akar, a bécsi bank hatáskörét Magyarországra kiterjeszti, ha vasutakat, csatornákat akar, a nagy államvagyonra kincstárjegyeket bocsájt ki, az országgyülés okvetlen szivesen elfogadja a vonalakat, az épités módozatát, az örökváltságot, az ősiség módositását az alsóház akarta, ha a kormány akarja, a felsőházzal elfogadtatja, de herczeg Metternich, bár már 10 év óta majdnem feltétlenül uralta Austriát, soha semmi jót sem nem tett, sem nem kezdeményezett.

Kétségkivüli igazság az, hogy azon alkotmányos ország elvesz, melyben a kormánynak többsége nincs, mert alkotmányos elvek szerint a kormánynak a többségbül kell neveztetni és hol kormányképes többség nem tud alakulni, ott fejetlenség uralkodik, a fejetlenség az erkölcsi feloszlással határos, ez eset azonban Magyarországra nem volt alkalmazható, mert Magyarországban a többséget a kormányzattal soha sem kinálták meg, pedig alkotmányos eszmék szerint a kormányzat a többséget illeti, ha 840. vagy 44-ben alkotmányos elfogadható alapon gróf Batthyány Lajost, vagy csak a már hanyatló gróf Széchenyit a kanczellársággal megkinálják, a kormány nemcsak kis többséggel bir, de az ellenzék valóságos törpe minoritássá sülyed. Nevetséges állitást képez a nemzetiségi ellenségeskedés, hogy ez valójában nem létezik, épen oly jól tudta azt, mint a czáfoló József nádor, még jobban, mert a nemzetiségi szalmahősöket herczeg Metternich fizette.

Az emlékirat velejét a politikai hadjárati terv, vagyis a többség megszerzése, a törvények alkotásának módozata képezte; a szerves törvényjavaslatok előterjesztése helyes eszme volt, mert ez által a törvényhozás ha egészben nem is, de legalább részben a kormány szándokairól tájékozhatta magát. A védő biztosok kinevezése nem illett az alkotmányosság keretébe, mert alkotmányos fogalmak szerint csakis a képviselő és a kormány tagja szólhat az országgyülésen, felesleges is volt ez annyiban, mert a magyar kormányt némileg a két kanczellár képviselte, a kanczellároknak volt tehát csakis a védelem és felvilágositás megengedhető az országgyülésen, a bizottságokban ellenben a kanczellárnak meg lehetett volna engedni, hogy magát a kanczellária vagy helytartótanács tagjaival helyettesithesse, mert már ez időben is a szakértők meghallgatása szerepelt, megengedhető lett volna ez azért is, mert a kormánypárti követet utasitása kötvén és ez változhatván, előfordulhatott volna oly eset, midőn a kiszemelt követ egyes kérdésekben a kormányt nem képviselhette volna. A hosszu lére eresztett röpirat valódilag azomban kortes-kiáltvány volt; a conservativ kormánypárt már szervezkedett, tudták, hogy a kormány Metternich herczeg nélkül prüsszenteni sem mer, a herczeg az európai reactió zászlósa volt, a reactió kora már véglegesen elmult, ily párthoz hivatalnokon kivül nyiltan senki sem csatlakozott, ezért nyilatkozott tehát Metternich, hogy elhitesse a világgal alkotmányos érzelmeit, hogy az aristocratiát a democratia ellen feltüzelje, az anyagi reformokkali kecsegtetéssel az anyag embe-

reit megnyerje; ennélfogva ezen emlékiratnak még tentája sem száradt meg, midőn a kormány conservativ mezbe öltözött hivei eszméit harsogtatták és valóban akadt több bárgyu, ki Metternich herczeg alkotmányos érzelmeit elhitte. Kossuth pénzkülömbözletek miatt megvált a lap szerkesztésétül, Kossuth maga akart napilapot szerkeszteni, a kormány azomban, mely a szakadást kéz alatt közte és Landerer közt (kinek Kossuth szép vagyont szerzett) előkészitette, a lapengedélyt megtagadta. Kossuth megkereste Metternich herczeget is; a diplomata, ki az embereket hosszas tapasztalatai nyomán árucikknek tartotta, a szegény ujságirónak fényes igéreteket tett, Kossuth azomban egy fejedelemséggel sem volt megvehető; a hires miniszter először életében látott egy igazi nagy embert, ki amit hirdetett hitte is, a szegény becsületességet, a nyomorult hazát, a csillogó jóllétnek, a hatalomnak fölibe helyezte.

A „Pesti Hirlap“ ezentúl is a szabadelvü párt közlönye maradt, báró Ötvös József, Szalay László, Trefort Ágoston, Csengery Antal eszes egyéniségek szerkesztették. A lap azomban sokat vesztett, mert Kossuth az irodalom kipótolhatlan óriása volt, ki érveivel tört, lángszellemével, könnyü irályával a közönséget elbüvölte. Ártott a lapnak központositó szelleme; ezen urak a megyéknek nem voltak barátai, a megye pedig még ekkor a szabadság, a magyarság egyik legerősebb vára volt; kétségkivül a megye felelős kormány alatt eddigi alakjában fenn nem maradhatott volna, ekkor azomban még a legvérmesebbek sem biztak a forradalom lehetőségében, a felelős kormány pedig csak forradalom

által volt kivivható. — 845. gróf Apponyi György kanczellár lesz. Apponyi már az uj-kor embere volt, szivós aristocrata, éles elméjü, jó szónok, tevékeny, erélyes, gazdag főur. Apponyi behozta az administratori rendszert, az administratorok 6000 forint fizetést huztak, mi a mostani viszonyok közt 15.000 forintnak felel meg; minden megyébe administratort neveztek, a drágán fizetett szolgáknak feladatuk volt a megyében lakni, pártot toborzani és vezetni, a kormány győzelmét szabados és erőszakos uton eszközölni; az administratornak nem volt szabad pirulni és hátrálni, hivatalukat a törvény nem biztositotta, a gyengebőrüeket elcsapták. Az administratori rendszer törvénytelen volt, mert a magyar alkotmány administratort nem ösmert, drága, mert a koldus országnak 300.000 forintjába került, veszélyes, mert a kormány a szemen szedett szolganépet az erőszak, a vesztegetés kiváltságával ruházta fel. A horvát szövetséget Apponyi megerősitette. A nemesi összeirást kanczellári rendelettel szabályozta, a tartományi gyülésben eddig minden nemes egyéni szavazattal birt, ezt kanczellári rendelettel eltörülte, önkényileg a gyülést következőleg szabályozta:

1. A tartományi gyülés elnöke a bán távollétében a báni helyettes, ki a gyülést is összehivhatja.

2. Ülés- és szavazattal birnak a katholikus püspökök, az ó-hitü érsek és püspökök, a vranai perjel és káptalanok, az albán, a főispányok, administratorok, a birtokos főnemesek, a megyék, a turmczei gróf, a királyi városok, a báni tábla tagjai, a tartományi itélőszék, a váltó-törvényszék tagjai, a zágrábi akademia tanárai.

A szavazatok felét a báni hivatalosok, felét a megyék képezik, minden megye egyenlő szavazattal bir. A tartományi gyülés horvát, a magyartul független helytartóságot kért. Zágrábmegyében, bár a 838-iki leirat a turopolyaiak egyéni szavazatát elösmerte, egyéni szavazatuk eltörültetett.

846. A centralisták a vámsorompók eltörlését ajánlják, ugy azomban, hogy a király az ország által kárpótoltassék, a vámokat a két állam közösen szabályozza. Kossuth a hetilapokban a védvámok mellett szóllal fel; Erdélyben az urbéri birtok mennyiségét a 818. összeirás szerint állapitották meg, ez a jobbágybirtokot rendkivül leszállitotta, a későbbi oláh lázadás egyik tényezőjét alapitotta meg. 847. József nádor meghal, fia István helytartónak neveztetik. Pestmegye Kohn váltóhamisitó zsidót elfogatja, a kanczellária az ügybe beavatkozik, Kohnt a megyétül elveszi, az alispányokat megdorgálják. Az administratorok a kormány megalakitására a megyékben minden törvényes és erőszakos eszközöket felhasználtak, a szegény nemességet agyon itatták, a kanczellár osztotta a kitüntetéseket, a főurak a szabad eszméktül megrémülve, conservativ zászlót tüztek ki, következő programmal: conservativnek nevezzük magunkat, a kormányt pártoljuk, politikai létünk két sark körül forog, ezek egyike nemzetiség, alkotmányos és közigazgatási önállásunk, másika a köz birodalommali összeköttetés, melyet századok készitettek elő és erősitettek meg, minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételén kell alapulni, a honnak fontosabb teendői közt első helyet foglal el

a véleményszabadságnak, a köztanácskozások minden irányban biztositása, az urbéri viszonyok kiegyenlitésének könnyitése, a katonai élelmezés ügye, büntető törvénykönyv és börtönjavitás, a polgári törvénykezés megigazitása, az ország anyagi közszükségeinek fedezése, a megyei igazgatás javitása, a királyi városok országgyülési szavazata, belszerkezetök javitása, a nemesi birtokviszonyok czélszerübb rendezése, a földbirtoknak nyujtandó olcsó és könnyü hitel, a hon vám- és kereskedelmi ügyei, bányatörvénykönyv, egyesületek és társulatok iránti intézkedések. A párt választmánya tagjaiul megválasztattak: gróf Desewffy Emil, gróf Keglevich Gábor, Fogarasi Mihály püspök, Luka Sándor, Lipthay Sándor, Majláth György, Somsich Pál, gróf Széchen Antal, báró Vay Miklós.

XI. FEJEZET.

Politikai programm volt-e a conservativ nyilatkozat. — Gróf Széchenyi István, Apponyihoz kanyarodik. — Az ellenzéki programm. — A pragmatica sanctió hangoztatása. — A kormánypárt aggályos szaporodása. — Deák Ferencz a programmot megkésziti és elvonul. — Kossuth Lajost nagy erőlködéssel Pestmegyében követnek választják. — Gróf Batthyány Lajos vezér lesz. — 847. országgyülés. — Királyi előterjesztések. — Somsich Pál válaszfelirata. — Kossuth a pragmatica sanctiót hangoztatva, a kormány ellen bizalmatlanságot inditványoz. — Széchenyi közvetitő javaslata. — Kossuth 4 szavazattal győz. — A mumiák hűsége. — Az administratori rendszernek feltételes feladása. — Kanyarodások és kaczérkodások. — Az ellenzék 1 szavazattal bukik. — Kossuth Lajos a pragmatica sanctiórul, a nemességrül, a megyérül. — A párisi forradalom. — A bécsi kormány ijedelme. — Metternich elküldése. — Az első bécsi forradalom. — Kossuth és a nádor. — Nyáry Pál pesti mozgalma. — Az ifjuság kérvénye. — Kossuth felirata. — Pesti forradalom. — Nyáry Pál remeke. — A pozsonyi küldöttség Bécsbe. — Osztrák testvériség. — Kossuth Bécset csendesiti.

---

tanács kormányzott, a censurának minden neme jogbitorlás volt, mert a magyar nemes szabadon beszélhetett, az irás, a nyomtatás, a beszéd egy neme vagy a beszéd megörökitése; miután tehát a nemesek szabadon beszélhettek, gondolataik másképeni kifejezésének meggátlása, hatalmi visszaélést képezett. Ha e párt az alkotmányosságnak csak gyenge fogalmával bir, programmjában a kanczellária és esetleg a helytartóság felelősségét beveszi, mi által sok értelmes, becsületes hazafit magukhoz csatolnak, mert a valódi felelősség behozatalát a józan közönség még nagyon távoli eshetőségnek tartotta. A véleményszabadság biztositásáruli pontot mindenki a szólásszabadság lakatjának hitte, mert a tanácskozást a szabadelvü párt mindenütt, minden viszonyok közt tisztelte, azon párt tehát, mely nem pirult igazgató tagjának a kormány honti csaplárosát és ólmosbot-kapitányát, a renegát Luka Sándort beválasztani, a törvények által külömben is korlátolt tanácskozási szabadság biztositása alatt, a szabad tanácskozásnak susogó főhajtássá alakitását óhajtották behozni. Apponyi ő kegyelmessége ugy akarta az administratori hatalmat rendezni, mint báró Harukker pék- és szállitóbul lett békési főispány értelmezte, ki Hans komornyikját az erő csunya hatalmával főjegyzővé akarta tenni, a kinevezés csakis Hans ur ellenállásán mult el. Az ősiségi viszonyokat csak felületesen emliti, melyből a lényeges módositást kimagyarázni alig lehetett. Az urbéri váltságot határozottan mellőzi, mert a viszonyok parancsoló megoldása helyett csakis a kiegyenlités könnyitését ajánlja, ezenkivül megemlit igen sokat, de a sorrendet,

hogy mikor, mit akar kivinni, mit tart a jövő országgyülés teendőjének, azt teljesen mellőzi. Ez urak conservativeknek nevezték magukat, e tisztes czim azomban nem illette meg őket, mert az igazi conservativ fenntartja az ország jogait, a jog paizsával védi, ha bitorol támadja a koronát, segiti a szegényt, megőrzi a rendet. Ezen párt feladta a felelős kormány eszméjét, a kormány eszközeit vezéreiül választotta, a magyar szabadság és magyarság utolsó vára szólásszabadsági bástyáit le akarta rombolni, és mintha még mindég azon korban élnénk, midőn aláirás helyett a tudatlan országbiró pecsételt, nagyuri pöffeszkedéssel a sajtót teljesen mellőzte. A pártnak nagy hátrányára szolgált az, hogy a kormány pártolását feltétlenül kimondta, csak a vak nem látta, hogy e zászlónak csak a közönségnek mutatott oldala háromszinü, a másikon azomban a kétfejü sas teljes diszben fénylik. Levont vonzerejéből a választmány, a kilencz tagból 2 volt független és 7 kormányhivatalnok; a politikai illem azt követelte volna, hogy miután a magyar kormány maga ez időben függetlenség- és nemzeti jelleggel nem birt, a conservativ czégen a kormánytul független urak nevei szerepeljenek. Gróf Széchenyi István a helytartóságnál hivatalt vállalt, mert valódilag nem indokolt köpönyegforditását a gőgös oligarcha restelte, első sorban a helytartóságnál a közlekedési ügyek alelnökségével ruházták fel; a párt országgyülési vezetésére Széchenyi volt kiszemelve, a figyelmes Apponyi gróf azomban a választások vezetésébül tapadó piszokkal a kényes főurat nem akarta beszennyezni és nimbusát előre lerontani.

Az ellenzék programmja határozott, üdvös eszméket tartalmazott, a nagy fontosságu anyagi ügyeket azomban kevés figyelemre méltatták, a teendők sorrendjét mellőzték. Valósággal nevetséges volt a pragmatica sanctióhozi ragaszkodás kijelentése. Nevetséges volt ez, mert az ellenzék nyilatkozata a lehető legmérsékeltebb monarchicus eszméket tartalmazott; Magyarországnak a többi tartományokkal a király személye azonosságán alapuló kötelékét nem szellőztették, e programmban még az önálló nemzeti hadsereg eszméje sem volt kimondva, sőt a szabadelvü párt sajtóközege a vámkérdésben az osztrák monarchiávali tényleges érintkezési vágyakat jelzett. Felesleges volt a pragmatica sanctió hangsulyozása azért is, mert tényleg az egész pártban az egyedüli republicanus csakis Madarász László volt; Kossuth Lajos maga táblabiró democrata, a megyék nagy barátja, a királyság hive volt, a forradalom mellett sem nem irt, sem nem izgatott; ezen tétel a szolgák által szórt rágalom elleni védelem volt, a rágalom elleni mentegetés gyengeség jele, a rágalmat az erős megveti vagy kigunyolja.

A választási és utasitási harczok az egész országban a lehető legnagyobb erőmegfeszitéssel küzdettek, a kormány mindenütt itatott, erőszakoskodott, az ellenzék is sok helyt kényszerült az itatás gyalázatos fegyveréhez nyulni, a kormány ráijesztett a perlekedőkre, hivatalt, czimeket, anyagi előnyöket osztogatott és igért, az aristocratia pénzével és befolyásával, a papság gazdag erszényével, a vallási fanatismussal támogatta; a szabadelvü párt vezérei ellen, hol azok a kormányjelöltek

által megbuktathatók nem voltak, gyenge velejü vagy hajlékonyabb nagyravágyó egyéneket állitottak fel. Deák Ferencz, a nyugalom embere, a pártprogrammot megcsinálta és otthon maradt. Az ellenzék vezéréül gróf Batthyány Lajost ösmerte el, a vezető bizottság tagjainak Kossuth Lajos, gróf Batthyány Lajos, Szentkirályi Móricz, Szemere Bertalan, Pázmándy Dénes, Lónyay Gábor, Bónis, gróf Andrásy Gyula, gróf Teleky László választattak. A kormány erős értelmi erőkkel rendelkezett, Somsich Pál eszes, olvasott, jeles szónok volt; gróf Széchenyinek kitünőségét még ellenségei sem vonták kétségbe, gróf Széchen Antal nagy képzettségü, gróf Desewffy Emil, báró Vay Miklós elösmert tehetségek voltak; Deák nem akart követ lenni, mert ha akart volna, megválasztják az adót elfogadott megyék közül Tornában vagy máshol is; Kossuth Lajos lángeszét és népszerüségét a nagyszerü küzdelemben a szabadelvü párt az országgyülésen nem nélkülözhette, Pestmegyében jelölték követnek, a kormány ellenében az administrator szabadelvü mostohafiát léptették fel, Kossuth győzött, ellenjelöltje erős pártja daczára, minden követ meg kellett azomban a győzelem kivivására mozditani; gróf Batthyány Lajos, a büszke főur, több főrendi társaival lóháton vezette Pestre a kortes-sereget, ez nem főuri szeszély, nem egyszerü tüntetés, de szükség volt, mert az ellenfél erősen állott. Az ellenzék egészben győzött, de a kormány 18 megyével birt, a magyar parlament történetében eddig ösmeretlen szám volt ez, mert több nem egészen megbizható egyén jutott be a többségbe; több megyében a szabadelvü párt győzött,

de kimerült; a megyék utasitásaikat megváltoztathatván, a kormánynak a vesztegetésre nyilt tere maradt, a győzelmet tehát csak nagy küzdelemmel lehetett feltartani, általában a győzelmet nem az elvi lelkesedés, de a kormánynak a pánszlavizmus és illyrismussali szövetsége vivta ki; a tót megyékbeli nemesség a magyar állam eszméjéhez erősen ragaszkodott, hátat fordítottak a kormánynak, mely a szentségtörő zsoldosokkal szövetkezett, a magyarokat a német lapokban beszennyezte; a vegyes megyékben nagyobb lelkesedéssel folyt a harcz, a magyarság a szabadelvüség zászlója alatt tömörült Magyarország ellenségei ellen; a nyelvkérdés által vesztette el a kormány Sárost, Turóczot, Liptót, Nyitrát, Mármarost, Bereget, Zólyomot, ezen 7 megyével a kormánynak 25 megyéje van Horvátországon kivül, tehát többsége van, mert a városok is a kormány mellett voltak, a nemzetiségi politika ellenben csak a horvátokat szerezte meg. A többséget tehát a szabadelvü pártnak nem a politikai lelkesedés, de főleg a kormány rosszakarata, a magyar államiséghozi ragaszkodás és hűség szerezte meg.

A király részéről következő előterjesztések tétettek: A városok rendezése, katonaélelmezés, ősiség, örökváltság, vám és közlekedési eszközök szabályozása, országos pénztár, az erdélyi részek visszakapcsolása, büntető törvénykönyv, börtönrendszer, ezekről több kész törvényjavaslatok terjesztettek be. Valjon ezen kérdéseket kielégitő módon oldotta volna-e meg a kormány, valjon ezek egy részének foganatositása a kormánynak szándéka volt-e, azt ma, miután ehez a kor-

mánynak ideje nem volt, nem itélhetjük meg, azt azomban mindenkinek el kell ösmerni, hogy az ország érdekeit annyira még egy bécsi kanczellár sem karolta fel, mint gróf Apponyi és ezért mindenesetre elismerést érdemel, mert ezen javaslatok kétségkivül a nemzet szükségletét nem elégitették ki, de legalább bizonyos határok közt jóakarat- és értelemre mutattak.

A feliratra Somsich Pál válaszfeliratot inditványoz, ebben a királynak meg akarja köszönni a király magyar leiratát, István nádor megerősitését, a nemzet által kivánt reformok inditványozását, ki akarja jelenteni, hogy az országgyülés a királyi előterjesztéseket azonnal tárgyalni fogja, de egyszersmind ő felségét a mult országgyülésről felterjesztett sérelmek orvoslására felkéri.

Kossuth ezen válaszfeliratot ellenzi, hálát akar ugyan mondani a nemzeti iránynak megfelelő előterjesztésekért, de ki akarja fejezni azon méltánytalan helyezetét, hogy a magyar kormány a külpolitikára befolyást nem gyakorol, hogy ennélfogva is Magyarország eléggé nem méltányoltatik; a pragmatica sanctiót tiszteli, kivánja azomban mindenekelőtt a régi és uj sérelmek orvoslását, ki akarja mondatni, hogy a kormány köz- és magánjogi viszonyainkban hatalma terjesztése, a törvényhozás mellőzése, az alkotmányos institutiók erőtlenitésére törekszik, mit igazol a horvátországi államcsiny, az administratori rendszer, a magyar törvényeknek a határvidékekeni mellőzése, ezek a kormány által kijelölt reformokat is akadályozzák.

Gróf Széchenyi az előleges haditerv szerint közvetitőleg lép fel, meg akarja emlittetni, hogy Magyar-

ország az 1791: 10. szerint önálló független állam, Pesten évenkint országgyülést kiván tartatni, de a sérelmeket csak általánosságban óhajtja felemlittetni. Somsich inditványát visszavonja, Széchenyihez csatlakozik, az ellenzék 4 szavazatkával győz. Felületesen tekintve ezen vita lényegtelennek látszik, mert Széchenyi is az önállást pengette, lényegileg azomban fontos volt, mert a válaszfelirat alkotmányos fogalmak szerint a kormány iránti bizalmi felirat, ha az ellenzék a bizalmi feliratnál megbukik, csakhamar tehetetlen kisebbséggé törpül, ezért kellett ezt Kossuthnak fényes szónoklatával leverni. A felsőház Kossuth válaszfeliratát visszavetette, Kossuth a válaszfeliratot letette.

A házi adót, országos pénztárt, az állam közvetitésével jobbágyváltságot az alsóház elfogadja, a hadi adó megbukik. Horvátországnak a latin nyelvet meghagyják, a partium kérdésében a nádor közbenjárásra felkéretik. Az administratori sérelemben az ellenzéket 30 megye támogatta, egy ildomos leirat azomban az ellenzéket megbontotta. Ezen leiratban ő felsége kijelenti, hogy az 1790: 10. törvényczikk épségben fenntartását megszeghetlen királyi kötelességének ismeri, a főispány-helyettesek szokatlanabb számu kinevezése által, a 1723: 56., 1790: 10., az 1827: 2. czikkekkel a megyék törvényes állásával ellenkező ujitások nem czéloztattak, hanem csak a közigazgatás és igazságszolgáltatásnak az 1726: 53. értelmébeni gyorsitása és czélszerüsitése szándékoltatott, a főispányi helytartókat csak kivételes esetekben fogjuk kinevezni, a főispányokat, mihelyest az akadályok megszünendnek, hivatalukba

vissza fogjuk helyeztetni. Mielőtt e robbantó bombát kilőtték, a fürge Zsedényi kanczelláriai referendárius és társai beszaladták az ország atyáit, a főurak nagy lealázással simogatták megyéjök képviselőit, Szemere Bertalan nemes hevét kanczellária-referendáriusság igéretével csilapitották, igértek mindent, volt pedig ez időben 32 administrator, a leirat sajátlag csak üres igéret volt, komolynak csak akkor lehetett volna tartani, ha a 32 administratort egyszerre elcsapják, lényegileg azomban hasonlitott ez a 25-iki eljáráshoz, midőn ő felsége elösmerte az önkényes adó kivetését, de az adó megmaradt. Az ellenzék 1848. februárban az administratorok rögtöni elbocsájtását, a főispányok körének ellenőrzési minőségre leszállitását követelte, Lónyay Menyhért, Bereg ellenzéki képviselője, utasitása ellenére az aggodalmak megszünte kimondását és ő felségének köszönetet inditványozott. Bihar, Veszprém, Bereg követei egymást leszavazták, Sopron utasitása ellenére az inditvány mellett szavazott, az ellenzék 1-el megbukott. Nagy öröm volt Izraelben, a kaszinó ünnepelt, Kossuth urat magas körökben kezdték szószátyár fiscalisnak, tehetetlen skriblernek czimezni, boldog álmokat aludtak, a megvett urak dicsősége azomban rövid ideig tartott.

Mielőtt tovább mennénk, Kossuth Lajos ismertetésére, jellemzésére elő kell sorolnunk Kossuth három nyilatkozatát a pragmatica sanctió-, a megyék-, a nemességrül. A pragmatica sanctiórul: Senki jobban nálamnál ezen viszonyt nem tisztelheti, és pedig nemcsak azért, mivel ez által fejedelmünk egysége az 1723: 2. törvényben megerősitve, szentesitve van, hanem azért

is, mivel én ezen viszony szövetségében látom mind hazánknak, mind az uralkodóháznak biztositását. A nemességrül: A nemesség vivta első sorban az ország lételének harczait, ő volt Európa táborszeme századokig és miden viharok közt nem tünt fel nagy epochalis eszme, mely a nemesség hatása által Magyarországba át nem ültettetett volna, hogy Magyarország lett, hogy van, ez az ő műve. A megyékrül: Esküszöm Istenre, ki a jelen mozgalom vezetője, hogy amely pillanatban az országnak municipiuma nem lesz, én megszünök magyar polgár lenni. — A nagy izgató egyáltalában nem birt Talleyrand zárkózottságával, sőt inkább a túlságig nyilt volt; ki igy nyilatkozik, az sem forradalmár, sem republicanus, sem túlzó democrata nem lehetett.

Még Apponyi és hivei diadalmámorukat ki sem aludták, midőn a forradalom mennykőcsapása a conservativek reményeit összezuzta; Páris elkergette az ingadozó Lajost, a nyárspolgárok királyát, ki alkotmányos király nem akart, kényur nem tudott lenni; e hirre a legyőzöttek felemelték, a győzők lehorgasztották fejöket. Kossuth a helyzet ura lett, a Suttyomberki Dáriusok, kik eddig titokban Zsedényi kezeit melegen szorongatták, Apponyi előtt földig hajlongtak, megvető pofával néztek a tántorgó kormány fejére és tagjaira, térdencsuszva beösmerték tévedésöket, a főurak a megvetett fiskálisban egyszerre a lángészt felfedezték, Kossuth a nap hőse lett; Kossuth a párisi forradalom hirére felelős magyar ministeriumot kér, és alkotmányt az örökös tartományoknak, kijelenti készségét Magyaror-

ság jogai és érdekei megőrzése mellett, a lehető közös érdekeknek a méltányosság alapjáni kiegyenlitésére. Az események rohamosan haladtak, a forradalmi eszmék repültek, Ausztria is forrongott, a bécsi kormány eszét vesztette, a nádor, országbiró, tárnok Bécsbe hivattak, a felirat a felsőházban nem tárgyaltathatott. Bécsben a forradalom 8-án kiütött, a királyi családi tanács 14-én herczeg Metternichet, Sedlniczky rendőrfőnököt leköszöntette, sőt Lajos főherczeg Metternichnek kijelentette, hogy személyeért jót nem áll, ajánlja a távozást, vagyis Bécsből tisztességesen elküldte. Márczius 15-én a nádor Kossuth feliratának elfogadását inditványozta, a megrémült csatlósok a korona szavának engedelmeskedtek. A mozgalom Pestre is elterjedt, az erélyes és becsvágyó Nyáry Pál, Pestmegye alispányja, felizgatta a fiatalságot, az ellenzéki körben következő kérvényt fogalmaztak az országyüléshez:

1. Sajtószabadság.
2. Felelős ministerium.
3. Évi országgyülés.
4. Nemzetőrség.
5. Közös teherviselés.
6. Urbériség megszüntetése.
7. Esküttszék.
8. Jogegyenlőség.
9. A katonaság alkotmányos esküje, az idegen katonaság kivitele.
10. Nemzeti bank.
11. Az államfoglyok szabadsága.
12. Erdélyi unio-bizottságot választanak, mely Pest

nevében beszéljen a helytartósággal és az országgyülésnek kérvényöket adja be, küldöttül megválasztattak Nyáry Pál, Klauzál Gábor és többen. Ezen mozgalom szervezésénél Nyáry Pál valóban remekelt, Pest polgársága ez időben buta német, aljas zsidókbul állt, kiknek a szabadságrul fogalmuk sem volt, a mesteremberség, kevés csizmadia és szabó kivételével, szintén idegen isteneket imádott, a szabadelvü ifjak száma, ide véve a 6-ik osztályu gymnasistákat, jogászokat, bölcsészeket, orvosnövendékeket, néhány költőt, az ügyvédek, orvosok fiatalabb részét, 2000-et is alig tett, ügyesen rendezve azomban kétezer törzs-tüntető sokat ér, mert ha a törzskar az utczán bódorog, a közhelyeken a közönséget néhány paprikás szónok feleleveniti, felszaporodik 10-szer annyira is, de azért ez a bátor előtt nem erő, mert 800 katona, 6 ágyu az ily csőcseléket fél óra alatt szétkergeti; a tömeg valóban csőcselék volt, mert a kis számu ifjuságot leszámitva, a $^{9}/_{10}$ része műkedvelő, gyülevész népségbül állt; a forradalommal azomban együtt jár a forradalmi levegő is, a forradalmi hőség az igazakat lelkesiti, a gyávákat ellankasztja, a felelősség érzete, a lámpa- és kötélláz az aranyos szolgák eszméletét elveszi. Budán a katonaság parancsnoka báró Lederer tábornok, becsületes német volt, ki ősz fejét emberi vérrel nem akarta befecskendezni, várta a polgári hatóság parancsát, a polgári hatóság feje Zichy Ferencz dúsgazdag gróf, ki a franczia forradalombul csak a nemesi vagyon elkobzását, a Lajos-lovagok mészárlását, a király és királyné nyaktilózását, a papok kudarczát tanulta meg, báró Lederernek

köszönetet mond, ha a csőcseléket összelöveti, maga azomban a világ minden keresztjeért sem merte a támadást, mert megrémült, mitül részben csak akkor birt megszabadulni, midőn Kossuth minister a hódoló excellentiát a közrend iránti hajlamairul meggyőzte. A pesti forradalmárokat tehát egyrészt Lederer becsületessége és gróf Zichy politikai gyengesége megmentették. Ezen ügyes, kisszerü hadargás sokat használt, mert a bécsi rémlátó udvari körök, a lelkes bécsi ifjak azt hitték, hogy Pest város apraja, nagyja, zsidaja és bürgere kitüzte a veres zászlót; e hit tehát a kérdés megoldását siettette, gróf Zichy Ferencz, Tancsics Mihály az egyedüli politikai fogoly kiszabaditását megengedte. A politikai tüntetés valóságos zavargássá készült fajulni, a csőcselék a zsidókat akarta megtámadni, a zsidók a váltó-törvények paizsa alatt rabló uzsorát folytattak, 12—40-es kamatjaik által a kezökre került szegényt és vagyonost egyenlően koldussá tették, vallási szokásaik-, nyelvöknél fogva az országban teljes idegen testet képeztek; mindez a közönséget ugyan a zsidóüldözésre nem hatalmazta fel, de ez Magyarországban igazságtalan, de hagyományos városi szokás volt, a mozgalmakat a gyülevész nép mindenütt ezzel kezdte; Nyáry erélyének azomban sikerült a mozgalmat az erőszakoskodás szennyétül megőrizni, a rendőrség tisztét a lecsillapitott fiatalság vette kezébe és a rendet megmentette. Az országgyülés feliratát 13 mágnás és 59 követből álló küldöttség vitte fel, számos juratusok is Bécsbe rándultak a bécsi ifjusággali testvériség megkötésére, a magyarok nagy lelkesedéssel fogadtattak,

ezen lelkesedés igen természetes volt, mert a szabadság közös kötelék, a magyar országgyülés az osztrákoknak is alkotmányt követelt, ha a magyarok az uralkodóházzal egyoldalulag kiegyeznek, az osztrákok, kiknél a falusi nép a szabadságra még nem volt megérve, s a valódi szabad elemet csakis Bécs képviselte, az alkotmányt ha kivivja is, Magyarország és a dinastia ellenében fel nem tarthatta volna. Kossuthot nagy lelkesedéssel fogadták, Kossuth a népet lelkesitette, de egyszersmind csendesitette is, Kossuthot ezen lelkesedés elkábitotta és elhitette vele, hogy a dinastia sorsa kezeiben van. Ez nagy tévedés volt, mert Bécs a dinastiát, mely e várost nagyá tette, valósággal szerette, de ha még sikerült volna is a dinastia bécsi tagjait a rajongó tömegnek leölni, a családnak nagyon sok tagja Bécstől távol volt, tehát a bécsi forradalom a dinastiát nem pusztitotta volna el, téves e hit már azért is, mert Bécs nem Austria, de az osztrák birodalomnak csak kis töredéke, Bécs erőszakos fellépése a császári családhoz ragaszkodó falusi népben erős visszahatást idézett volna elő és az alkotmányosság ügye Bécs túlzása által az osztrák tartományokban legalább egy félszázadra elalszik. Kossuth tehát igen ildomosan járt el, midőn a rajongókat csendesitette; a kibékülést Magyarország érdeke is parancsolta, mert ellenesetben könnyen megtörténhetett volna, hogy a koronaörökös főherczeg, a szükségtől kényszerülve Olaszországot feladja, 300.000 katonaságát Bécs és Magyarország ellen viszi, ez esetben a készületlen Bécs és Magyarország a nagy erő ellen 1 hónapig sem lett volna képes magát megvédeni.

XII. FEJEZET.

Márczius 17-én a király az ország kivánalmait elfogadja. — Gr. Batthyány Lajos és Kossuth Lajos. — 23-án a nádor a ministeriumot felterjeszti. — Zsedényi visszautasitó leirata. — Gróf Széchenyi István hazaáruló ajánlata. — Jósikát, Wirknert, Zsedényit fenyegetik. — A herczeg nádor a felelős kormányhoz állását köti. — A Batthyány-Kossuth ministerium. — Az ellenforradalom Zágrábban szervezkedik. — Az illyrek önálló Horvátországot követelnek. — Jellasich bán. — A szerb küldöttség. — A szerbek és Kossuth kölcsönös fenyegetései. — Szerb kivánalmak. — A kormány és Kossuth nemzetiségi baklövései. — A rendi országgyülés bezárása.

Márczius 17-én ő felsége a felirat kivánatait elfogadta, István főherczeget ministerium alakitására felhatalmazta, a főherczeg gróf Batthyány Lajost a ministerium megalakitásával megbizta; a helyzet ura a forradalom által Kossuth lett, nála nélkül Batthyány egy napig sem tarthatta volna fel magát; Batthyány az ország jogai épségben tartása mellett Austria irányában simulékonyabb, az aristocraticus intézmények barátja volt, Kossuth kizárólag a personal-uniót fogadta el, democraticus intézményeket kivánt, megtartva a megyéket, tisztelve a nemesség személyes választási és birtokjogait; a külömbözlet a két férfi közt nem nagy volt, mert gróf Batthyány belátta a kor követelményeit, Kossuth rombolni nem akart. A nádor a ministeriumot márczius 23-án felterjesztette, Bécsben azomban, mert a nép csendesült, az olasz hadsereg és Szentpétervárról és valószinüleg Pozsonyból is megbiztattak, a király a teljes ministeriumot visszautasitotta és Zsedényi ellenjegyzésével leirt, mely szerint a kanczellária továbbá is megmarad, általa neveztetnek ki a világi és egyházi méltóságok, köréhez tartozand a birtok-, czim-, nemesség,- adományozások, a kegyelem, biráskodik mindazon perekben, melyek eddig eléje tartoztak. Az országgyülés csak az egyenes adók felett intézkedik, azon adók és jövedelmek, melyek eddig a birodalmi kincstárba folytak, ezentúl is oda fizettetnek. A seregrül, a katonatisztekrül a király ezentúl is a minis-

terium nélkül rendelkezik. Valóban csodálni lehet, hogy az általános európai forradalom közepette a magyar országgyüléshez hogy lehetett ily nyomorult gunyiratot leküldeni, kevesebbet ért ez a hajdan Svatopluktól elfogadott fehér lovaknál, mert ezen a tót herczeg országábul legalább délczegen kiszaladhatott, mig az eszerint kinevezett ministerium a bécsi kormány kiadó-hivatala, Aesopus lécz ministere lett volna, ezt csakis oly kedélyes szolga mint Zsedényi ellenjegyezhette, ki köztudomás szerint csak hetenkint mosdott.

Valószinüleg ezen válságos időben, midőn Bécsben az absolutismus szabadabban lélegzett, gróf Széchenyi Istvánban is feltámadt a nagyravágyás ördöge, a forradalom rémjétül megriadva, az udvari pártnak, naplója szerint következőleg ajánlta fel magát:

1. Gróf Széchenyi István neveztessék kanczellárvagy országos királyi biztosnak.
2. Évi fizetése legyen 70.000 forint.
3. Szent István nagy keresztjével diszittetik.
4. A királyi leiratot Széchenyi szerkeszti.
5. A hivatalnokokat Széchenyi tetszés szerint nevezi, a hadsereg és hivatalnokok felett feltétlenül rendelkezik.
6. 6 hónap mulva országgyülés.
7. Mély titoktartás.

Ez által az udvar eltaszitotta volna magától István főherczeget, mit midőn Bécs forrongott, nem tehetett. Széchenyi határozatlan jellemét, népszerütlenségét igen jól ismerték, ennélfogva Széchenyi ajánlatát valószinüleg a bővebbi tárgyalás mellőzésével a kandallóba dobták;

a mellőzött nemes gróf nem sokára megesküdött az alkotmányra, melynek megsemmisitésére néhány nappal előbb vállalkozott.

A Zsedényi által ellenjegyzett kegyes királyi leiratban a bécsi camarilla szándokát nyiltan feltárta, ez őszinte nyilatkozat szorosan összekötötte Batthyányt Kossuthtal, kijelentették, hogy ily ministeriumot nem fogadnak el; Kossuth kinyilatkoztatta, hogy az ily ministerium igénytelen postahivatal lenne és ha ez eszméhez ragaszkodnak, Apponyi, Jósika, Wirkner számüzetését fogja követelni; Madarász László, Zsedényit ostorozta és fenyegette. A nádort ezen eljárás feszélyezte, mert midőn a ministerium alakitásával megbizatott, a ministerium ily módoni megcsonkitását nem szellőztették. A nádor felajánlotta közbenjárását és kijelentette, hogy állását a ministeriumhoz köti. István az országot szerette, a magyar tanácsosok elleni fenyegetés hatott, márczius 31-én a király a ministeriumot feltétlenül megerősitette, a pénzügyekre a leirat követelte, hogy addig, mig az összes monarchiát illető közös költségek aránya a jövő törvényhozás által meg fog alapittatni, a királyi udvar, közös diplomatia, közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség szükséges költségeirül beszámitás mellett az országgyülés ideiglenesen rendelkezzék; a hadseregre nézve a törvény azon feltétel alatt szentesittetik, hogy a hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazása, a tisztek kinevezése a királytul függjön, s ezek az oldalánál lévő minister által ellenjegyzendők. Erre Madarász László felszóllal, hogy az ország köteles a birodalom épségét védeni,

de nem köteles a tartományok alkotmánya elnyomására segédkezni. Batthyány Lajos a ministerium nevében nyilvánitja, hogy a magyarok tartoznak a monarchiát védeni, ha territorialis épsége támadtatik meg, de mások dolgaiba nem avatkozunk. Támadó háboru azomban védelminek tekintethetik akkor, midőn a támadás védelem.

Márczius 25-én a kényuralmiak cselekvésök terét az alvidékre helyezték; az illyr párt a királyt felkérte, hogy Jellasichot bánnak nevezze, május 1-re Zágrábba országgyülést hivjon össze, Dalmáczia és a határvidék Horvátországba kebleztessék, a Magyarország- és Ausztriához kapcsolt részek adassanak ki, felelős ministerium, évi országgyülés, horvát nyelv, a katonaságnak az alkotmányra megesketése, a magyarok által kezelt pénzalapok kiadatása. Jellasichot márczius 28-án bánnak nevezték. Az illyreknek ezen kérelme nyilt hűtlenség volt, az igazságügyminister menthetlen hanyagságot követett el a folyamodás szerzői iránti elnézéssel, mert ez által szemtelenségeik folytatására a horvátokat felbiztatta; a ministerium eljárását ekkor még siker is koronázhatta volna, mert a kényuri ellenforradalom Bécs, Olaszország által feszélyezve, nem merte az álczát ledobni, ha a magyar kormány erélyt mutat, a többi nemzetiségek sem merték volna követeléseiket oly magasra fokozni. A magyar kormányban megvolt a tehetség, a becsület és hazafiság, de hiányzott az erély, az államférfiui képesség; a kormányt gyors és könnyü győzelme elvakitotta.

A szerbek az országgyüléshez küldöttséget küldenek a következő nyilatkozattal:

1. Elösmerik a magyar nyelv diplomaticai méltóságát minden államügyekben.

2. Kivánják nemzetiségök elismerését.

3. Az egyházi és saját ügyeikben nyelvök használatának joga engedtessék meg törvényileg.

4. Vallásuk függetlensége szabadsága biztosittassék.

5. Egyházaikat, iskoláikat, alapitványaikat önállólag kezeljék.

6. A szerzetesek, zárdák birtokai biztosittassanak, az elvettek adassanak vissza.

7. A szentszékhez szerbek is neveztessenek.

8. Egyházaik az unió és proganda ellen biztosittassanak, az elvettek adassanak vissza.

9. Egyházi ügyekben gyüléseket évenkint bejelentés nélkül tarthassanak.

10. Gyüléseiken érseket, püspököt, iskolafelügyelőket, alapitványkezelőket választhassanak.

11. Főpapjaik a katholikus papok közt kor szerint ülhessenek.

12. Közhivatalokban aránylagosan alkalmaztassanak.

13. A végvidék iskolái és egyházi ügyei a nemzet által kezeltessenek.

14. A katonai végvidék a katonai kormány alól mentessék fel és az ország többi lakosaival egyenlő politikai jogokkal birjon.

Az országgyülés a szerb küldöttséget a ministeriumhoz utasitotta, a ministerium nevében Kossuth fogadta. Az értekezlet heves kifakadások- és fenyegetésekkel végződött, Kossuth kijelenté, hogy méltányos követeléseik tekintetbe fognak vétetni, az ország feldarabo-

lásába azomban soha sem fog beleegyezni, ha máshová folyamodnak, dönt a kard. Stratimirovics kijelentette, hogy ha nemzetiségek törvényileg el nem ösmertetik, ha külön területet nem adnak, máshová folyamodnak.

Kossuth és a ministerium a nemzetiségi kérdésben a második szarvas hibát követte el. A rendi Magyarországban az ország nem tartozott a nemzetiségeket melengetni, mert az ország valódi polgárai $^7/_8$-ada magyar volt, a democrata Magyarországban azomban az eszély kiméletet parancsolt, mert a nemzetnek csak fele volt magyar, a jogegyenlőség elvei szerint az ország az egyéni jogokat tartozott tisztelni, az individualis jog szerint vallása, családja benső ügyeit mindenki önállólag intézheti, nyelvét használhatja. A szerbek kivánalmaik nem voltak túlkövetelők, a szerbek kivánatai közt csak a második pont, a szerb nemzetnek törvénybe iktatása túlzott kivánság, de miután a magyar nyelv diplomatikai fensőségét elösmerték, a józan többséget meg lehetett volna győzni, hogy ez Magyarország közjoga, általában minden állam fensősége és közjogával ellenkezik. A többi kivánalmak mind jogosak és méltányosak voltak, mert ezek egyházügyeik kezelésére vonatkoznak, ezáltal több jogot nem nyertek volna, mint amivel a protestansok birtak, sőt ezen jogok, midőn Magyarországba telepedtek, a királyi okmányokban részökre biztositattak is; a kormány vallási ügyekben csakis a felügyeleti jogot követelhette, miről őket könnyen meg lehetett volna győzni, mert a felügyeleti jog souverain államjog, az egyéni jogot nem sérti. A végvidék polgárositását a kormánynak is kellett

kiváni, mert a kormánytól független fegyveres hatalom, az ország szabadságára mindig veszedelem, a kormány ez ügyben már azért is igérhetett volna, mert tőle nem függött, a szerbek által hathatott volna a közlegénységre, hathatott volna a horvátországi szerbekre és ezek által a horvát ügyekre is.

Általában nagy hiba volt Kossuthtul a nemzetiségi mozgalmat elvi, költői szempontbul tekinteni, mert a politika nagyon is prózai, a valódi megoldás anyagi eszközökkel legbiztosabban eszközölhető, az egész nemzetiségi kérdés indoka nagyon anyagi volt. A nép, a tömeg a nemzetiségrül semmit sem tudott, vezetői azomban Metternich herczeg és Miklós czár által vagy már megvétettek, vagy el akarták magokat adni, a magyar kormány minden versengő felett fölénynyel birt, mert a nagyobb részét saját hitfelekezetök pénzével is megvehette volna. Szerb nemesség eredetileg nem létezett, a bánátban szerzett némelyik időközben nagy birtokot, ezek czimmel, hivatallal megszerezhetők voltak, a szerbeket a papok és ügyvédek vezették, ezek vágytak a gazdag dályai és más uradalmaik jövedelme kezelése, illetőleg elkezelése után, ha a kormány őket diszes szándékukban nem gátolja, néhány értelmes ügyvédet a bíróságok-, ministeriumnál alkalmaz, a szerbek az egy szál Stratimirovicson kivül, ki már Bécsben volt lekötve, a magyar kormány leghivebb szolgái lettek volna. Jó indulatuk jelzete az országgyüléshezi folyamodás is, 790-ben ellenkezőt tettek. Hiba volt Kossuthtul az is, hogy a nagy fogadás előtt a főbbeket magához nem hivatta; gyenge eljárás volt a karddali

fenyegetés is, a kormány fegyvere lázadók ellen a kötél; erős kormány nem fenyeget, de a lázadót, mielőtt ellentállhatna, letiporja, a politika kivánalma szerint büntet vagy kegyelmez, de előre nem fecseg.

A király április 14-én az országgyülést bezárta. E napon túl a nemes Magyarország helyét Magyarország népe foglalta el; a jogegyenlőség megalkottatik, a jobbágy-váltságot, az ősiség eltörlését az országgyülés kimondta, a nemesség jogait a néppel őszintén megosztotta, uj alapon uj kormányrend alakult, miután tehát az uj világba lépnénk, meg kell birálnunk V. Ferdinánd eddigi törvényeit, a köz- és magánjogi helyzetet, a társadalom állását, mert csak ezek megbirálása után itélhetjük meg a 48-iki vivmányokat, valjon és mennyiben voltak ezek vivmányok, czélszerüek és fenntarthatók-e.

XIII. FEJEZET.

V. Ferdinánd kötlevele és esküje. — A községekrül. — A magyar nyelvrül. — A vizszabályozásrul. — A muzeumrul. Az országos magánvállalatokrul. — A nemzeti szinházrul. — A láncz-hidrul. — A Duna-Tiszai csatornárul. — A követek dijjárul. — A Duna és a folyók szabályozásárul. — A vizek- és csatornákrul. — Az ujonczokrul. — A katonai élelmezésrül. — A büntető eljárásrul. — A nemtelenek birtokképességérül. — A közmunkárul. — A nemtelenek hivatalképességérül. — Az országgyülési szállásokrul.

Mi I. Ferdinánd, az osztrák birodalom császári, Magyarország, Csehország, Lombardia és Velencze, Galliczia, Ludomeria és Illyria királyi örökös koronaherczege s a t. Jelen okmányunknál fogva elösmerjük és az illetőknek ezennel tudtára adjuk, hogy miután kedves atyám Ferencz ő felsége, Isten kegyelmébül Austria császárja, Jeruzsálem, Magyarország, Csehország, Dalmáczia, Horvát-Slavonia apostoli királya azt kivánta, hogy mi az 1723. évi országgyülések 1. és 2. szakasza értelmében Magyarország örököse, a nemes magyar nemzet iránti szeretet és bizalom bebizonyitására még atyám életében Magyarország ősi alkotmányát, szabadságait, kiváltságait, törvényeit, jogait, szabadalmait, elösmert szokásait megerősitsük, magunkat törvényesen megkoronáztassuk, az ország jogai és törvényei megerősitésérül az 1715: 2., 1741: 1., 2., 1791: 1., 2. és 1792: 1., 2. szerint biztositó hitlevelet adjunk ki és mindenekre őseink jogérvényes szokásai szerint megesküdjünk, ugy azomban, hogy az 1-ső rész 4. és 9. szakaszai szerint a kiváltságokat ő felsége adományozza és minden felségi jogokat ő felsége gyakorolja, kötelezve magunkat, hogy az 1791: 3. szerint ő felsége halála esetében a koronázási törvény értelmében 6 hónap alatt az országgyülést összehivjuk és azok szabályait megtartandjuk. Miután ő felsége az országgyülést ezen czélbul szeptember 8-ára

összehivta és arra személyesen is megjelent és ezen országgyülésen a nagy számmal megjelent egyházna-gyok, főurak, főrendek és nemesek megkoronáztatá-sunkra felkértek és jogaikra hivatkozva, alázatosan meg-kértek, hogy megkoronáztatásunk előtt az alulirt tör-vényeket, azok teljes tartalmát elfogadjuk, megerősitsük, mind magunk megtartsuk, mind mások által megtar-tassuk, az atyánk iránti örökös fiui tisztelet, kegyelet, szeretet és engedelmességtül vezérelve, következő tar-talmu hitlevelet adtunk ki:

Nos Ferdinandus Imperii Austriaci Caesaricus, Hun-gariae, Bohemiae, Lombardiae et Venetiarum, Galliciae, Lodomeriae et Illyrici Regius hereditarium Coronae princeps etc. etc., agnoscimus, et memoriae commenda-mus, tenore presentium, significantes, quibus expedit universis: quod posteaquam sacratissimo principi ac Domino Domino Francisco, divina favente clementia Austriae Imperatori, Hierosolimae, Hungariae, Bohe-miae, Dalmatiae, Croatiae-Slavoniae etc. Regi apostolico etc. etc. Genitori nostro carissimo, perpetuaque filiali pietatae, et venerationis obsequio colendissimo, pro sin-gularia suo, in avitam haereditarii, percharique sibi Regni Hungariae et partium eidem aunexarum, con-stitutionem uti eam a divis majoribus accepit, in pos-teros quoque transmittendans studio, immensaque erga nos erga, tamquam primogenitum filium suum, et a fatis suis quam ter optimus maximus procul avertere velit, immediatum ex asse haeredem, ac in hoc quoque Regno Hungariae, et partibus eidem adnexis, virtute articulorum 1-i et 2-di Diactae 1723. conclusae, legalem

successorem, gratia et amore plusquam paterno, hisque juncto eo desiderio, ut nos eodem, quod sibi, dum vita suppetet charissimum erit, fiduciae et amoris in generosam gentem Hungarum vinculo, tuendeque ac conservandae avitae ejusdem constitutionis, sacramento obstrictos cernat, benigne constituere visum fuisset, ut quam cum sanguine, ab eodem in nos propagatam fovemus status et ordines, omnesque Regnicolas antedicti Regni Hungariae et partium eidem adnexarum, in suis immunitatibus ac libertatibus, juribus, legibus et privilegiis, ac in antiquis, bonis et aprobatis consuetudinibus, semper conservandi sinceram voluntatem, hanc ad explenda benignissimi, hujus sui in illos animi, repositignae in nobis spei suae solatia, per Regiam nostram, vita adhuc sua comite, quam in longissimum tempus incolumen precamur. Inaugurationem, coronationemque ritu legali peragendam, et Diploma Regium in conformitate articulorum 2: 1715. nec non 1., 2: 1741. uti 1., 2: 1791. ac denique 1., 2: 1792. statibus et ordinibus Regni dandum, et juramentum quoque in ea, qua per se divosque majores nostros depositum fuit, forma prestandam adfirmaremus, supremae et presertim, et presertim titulis 40. et 9. 1-mae operis Decreti tripartiti potestatis, privilegiorum item collationis et aliorum Jurium Majestaticorum exercitio penes suam Majestatem manente, articuli item 3: 1791. circa inaugurationem coronationemque Regiam, secus intra semestre a die obitus defuncti regis computandum spatium, inomisse suscipiendam dispositione porro Salva, atque altissimae huic menti coherenter pro felici, eaque faustissimis votis Deo ter optimo,

maximo auxiliante instauranda, inauguratione nostra, universis incliti Regni Hungariae et partium eidem adnexarum statibus et ordinibus conventum seu Diaetam, intra idem Regnum Hungariae, utpote in Regiam liberamque Civitatem Posoniensem pro feria 4-taquae dominicam 14-am post pentecostem sequitur, ceu festo nativitatis beatae Mariae Virginis, hoc est 8. Septembris, anni modo labentis infrascripti, indixisset, promulgasset eidemque in sacra sua persona prefuisset, universi domini Praelati, Barones, Magnates et Nobiles coeterique status et ordines mentionati Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum ad prefatam Diaetam pleno numero comparentes, praeattactarumque diaetalium constitutionem haud immemores et pro hac vere paterna suae Majestatis sacratissimamque devotionem testati, desiderioque auspicandae felicissimae inaugurationis ducti, demisse rogaverunt; ut innuentibus praecitatis constitutionibus, omnino ante adhuc faustissimam coronationem nostram, nos infrascriptos articulos, ac singula, in iisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrumque consensum illis praebentes, benigne acceptare, auctoritate nostra aprobare et confirmare, ac tam nos ipsi benigne observare, quam per alios quorum interest firmiter observari facere dignaremur, quorum quidem articulorum tenor sequitur in hunc modum.

Első ször.

Nem tekintve a régi királyi örökösödési rendre, mind az 1791 : 3. koronázási törvényt, mind az országnak és kapcsolt részeinek a megboldogult magyar kirá-

lyok, dicső emlékü elődeink által engedményezett, megerősitett és általunk is engedményezendő és megerősitendő, országos és egyéni szabadságát, szabadalmait, kiváltságait, törvényeit, végzéseit, szokásait, közjogait (melyek a Karok és Rendek által már I. Ferdinánd esküjébe befoglaltattak), II. Endre megboldogult király 1222-ben kelt törvénye következőleg kezdődő záradéka: „hogyha mi“ ezen szavakig: „örökké feljogositjuk“ kivételével, minden czikkeit, pontjait és záradékait, mint azok (kivévén azokat, melyre az 1741: 8. a közös értelmezést nem alkalmazta), azok értelméről és alkamazásáról a király és a Karok és Rendek az országgyülésen megegyeztek, szentül és erősen megtartjuk és minden egyesek és mások által sértetlenül megtartatjuk.

Primo.

Quod praeter ab antiquo deductam, haereditariam Regiam Successionem tam coronationem ad mentem articuli 3. Diaetae anni 1791: quam reliquas universas et singulas communes istius Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum, libertates, immunitates, statuta, privilegia, communia jura, leges et consuetudines a divis quondam Hungariae regibus, et gloriosissime memoriae predecessoribus nostris, hactenus, concessas et confirmatas, in futurumque concedendas et per nos cofirmandas (ad quas et quae dicti status et ordines formulam quoque juramenti ad initium decretorum, serenissimi olim principis, gloriosae memoriae antecessoris nostri positam extensam et reductam habent), exclusa tamen et remota Articuli decreti Divi Andreae regis secundi de anno

1222. clausula incipiente „quodsi vero nos“ usque ad „in perpetuum facultatem“ in omnibus suis punctis, articulis et clausulis, prout super eorundem usu et intellectu (salva tamen semper quod ea quae per articulum 8: 1741. excepta sunt ejusdem legis dispositione) regio et communi statuum commensu diaetaliter conventum fuerit, firmiter et sancte observabimus, per aliosque omnes et singulos observari faciemus.

Másodszor.

Az ország szent koronáját az országban fogjuk tartani, a régi szokás és törvények szerint vallásküllömbség nélkül választandó koronaőrök által fogjuk őriztetni.

Secundo.

Sacram Regni coronam, juxta veterem consuetudinem ipsorum Regnicolarum, legesque patrias, per certas de eorum medio unanimiter sine discrimine religionis, ad hoc delectas et deputatas personas saeculares in hoc Regno conservabimus.

Harmadszor.

Az ország és kapcsolt részei eddig visszaszerzett és ezentúl Isten segélyével visszaszerzendő részeit és tartozmányait, a királyi eskü értelme szerint az ország és kapcsolt részeihez fogjuk visszacsatolni.

Tertio.

Hactenus recuperata, et expost Deo adjuvante recuperanda, quaevis hujus Regni partiumque ei adnexarum

tenata, et partes, ad mentem etiam juramentalis formulae, prenotato Regno et eidem adnexis partibus de toto reincorporabimus.

Negyedszer.

Az osztrákház fi- és leányága kihalása esetében, melytől az Isten őrizzen meg, és pedig első sorban ha ősünk VI. Károly, azután ha boldogult I. József és végre I. Leopold király-császárok ivadékai kihalnának, az ország rendei az 1723: 1. és 2. értelmében, Magyarország és kapcsolt részei ősi szokás szerint királyt szabadon választanak és koronáznak.

Quarto.

Quod in casu, quem deus avertere velit, defectus utriusque sexus archiducum Austriae, preprimis quidem a gloriosae reminiscentiae abavo nostro Carolo VI. dein in hujus defectu a divo olim Josepho I-mo hisquoque deficientibus, ex lumbis divi olim Leopoldi I. Imperatorum, et Regum Hungariae descendentium, juxta etiam dictamen precitatorum 1- et 2-di articulorum, prefatae Diaetae anni 1723. prerogativa Regiae electionis, coronationisque antefatorum, statuum et ordinum, in pristinum vigorem statumque redibit, et penes hoc regnum Hungariae, et predictas partes, ejusdemque antiquam consuetudinem illibate remanebit.

Ötödször.

A királyok koronázásakor, mint azt már az első pontban előre bocsájtottam, annyiszor amennyiszer utó-

daink meg fognak koronáztatni, utódaink és örököseink, a megkoronázandó örököseink és utódaink kötelesek lesznek előlegesen a jelenlegi hitlevelet elfogadni, megerősiteni, és megtartását esküvel kötelezni.

Quinto.

Ut supra puncto 1-mo praemissum est, toties quoties ejusmodi inauguratio Regia, intra ambitum saepefati Regni Hungariae successivis temporibus diaetaliter instauranda erit, toties haeredes et successores nostri, futuri neo coronandi haereditarii reges, premittendam habebunt praesentis, diplomaticae assecurationis acceptationem, deponendumque superinde juramentum.

Mi tehát Magyarország és kapcsolt részei, Karai és Rendei kérelmét kegyesen fogadva, az irányukbani kegyességünknél fogva őket megjutalmazni óhajtván, az elősorolt czikkeket és azok tartalmát kegyesen megerősitjük, elfogadjuk és helyben hagyjuk, a Karokat és Rendeket biztositjuk és királyi szavunkkal megigérjük, hogy minden elősoroltakat, mind mi megtartandjuk, mind minden hűséges alattvalóinkkal meg fogjuk tartatni, amint ezeket királyi hitlevelünkkel elfogadjuk, helyben hagyjuk, megerősitjük és megigérjük. Melynek hitelére és bizonyságára ezen oklevelünket saját kezünkkel aláirtuk és pecsétünkkel megerősitettük. Költ Pozsonyban, 1830. évben, szeptember 25-én.

Nos itaque, predicta universorum statuum et ordinum Regni Hungariae et partium eidem adnexarum instantia benigne admissa, pro benigna animi nostri propensione, ipsisque benigne gratificandi voluntate,

preinsertos universos articulos, ac omnia et singula in iisdem contenta, rata, grata et accepta habentes, eisdem nostrum consensum benevolum pariter, et assensum prebuimus, et illos ac quaevis in eis contenta clementer acceptavimus, aprobavimus, ratificavimus, et confirmavimus, promittentes et assecurantes in verbo nostro Regio: quod premissa omnia tam nos ipsi observabimus, quam per alios fideles subditos nostros cujuscunque status et ordinis existant, observari faciemus, uti vigore hujus diplomatis nostri, acceptamus, aprobamus, ratificamus et confirmamus atque promittimus. In cujus fidem et testimonium literas has, manu propria subscripsimus et sigilli nostri appensione muniri fecimus. Datum in libera Regiaque Civitate Posoniensi die 25. septembris anno domini millesimo octingentesimo trigesimo.

V. Ferdinánd törvényei.

836: 3. D. A magyar nyelvrül. A törvények magyar szerkezete eredeti és hiteles; a bíróságok a magyarul inditott perekben magyarul itélnek, a hiteles kiadmányok eleje és vége magyar, magyar helyeken az anyakönyv magyar legyen, az ó-aradi oláh iskolában magyar tanszék állittassék.

Biztositó oklevele, hű másolata III. Károlyénak, esküje is ugyanaz.

A községekrül, 840: 9.

Minden község szabadon választja biráját, esküttjeit, jegyzőjét, és pedig birónak a földesur vagy

urak jelelnek ki 3 alkalmas egyént, ha pedig a közbirtokosság a birójelelésben 3 nap alatt megegyezni nem tud, a szolgabiró jelöl. Választó azon helyeken, hol ez eddig minőséghez kötve nem volt, minden lakos, hol minősités szokásos, ezentúl minden ház- és földtulajdonos.

A kisbirákat, esküttéket a község jelölés nélkül választja.

Jegyzőt a földesur jóváhagyása mellett a község fogad, ha az uraság a jegyzőt meg nem erősiti, határoz a megye.

A birák 1 évig, ha kötelességöket teljesitik, a jegyzők a szerződés tartamáig el nem mozdithatók.

Azon községeknek pedig, melyek eddig előljáróikat és jegyzőjöket az urak befolyása nélkül szabadon választották, ezen joguk jövendőre is megmarad.

A község birtokai és haszonvételei, az urak ellenőrzése mellett, árverésen haszonbérbe adatnak; az előljáróság az adókivetést köteles az uraséggal közölni. A tanács, biró és jegyző az év elején közköltségtervet készitenek, ezt a földesurnak beterjesztik, ha a földesur vagy tisztje 1 hónap alatt felül nem vizsgálja, a szolgabiró elé terjesztetik. Adósságot a község a földesur beleegyezése nélkül nem csinálhat.

A számadásokat köteles a földesur megvizsgálni, ha nem teszi, költségére a megye számvizsgálót küld ki.

A paraszt árva vagyona, a földesur hozzájárulásával pontosan összeiratik, gyám neveztetik, ha az árvák a rossz összeirás és hiányos felügyelet miatt károsod-

nak és ez a gyám- és előljárók vagyonából meg nem téríthető, a földesuron a kár megvétetik.

36. A vizszabályozásrul. Minden birtokos tartozik a közbirtokosok többsége folyamodása következtében megrendelt töltések és gátakhoz, haszonvétel arányában, a törvényhatóság által kidolgozandó kulcs és mérték szerint járulni.

37. A nemzeti muzeumrul. A muzeum felépitésére a nemesség által kivetendő 500.000 forint ajánltatik. — A felkelési alap kamatjai a muzeumra utalványoztatnak, 125.000 a nemességre, a Jankovics-gyüjtemény megvételére kivettetik.

836 : 25. Az országos magán vállalatokrul.

Minden oly magán vállalatoknak, melyek :

Pestet Bécs felé az osztrák határig, a magyar tengerpartig, Zimonyig, morva és sziléziai határig, Gallicziáig, Kolozsvár és Nagy-Szebenig ;

Bécset Eszékig vagy a magyar tengerpartig, Magyarországon keresztül Krakkóig;

Nagyszombatot Kassáig;

Kassát Krakkóig ;

Miskolczot Gallicziáig ;

Sziszeket, Fiumét csatorna- vagy vasuttal összekötik, vagy csak részben is ezen vonalokon épittetnek, következő kedvezményekben részesittetnek :

A vállalkozók jelentkezzenek a hatóságoknál, a hatóságok tisztviselőket küldenek, kik a vállalatot védik, az okozott kárt megbecsülik, az épitkezések által megkárositottak részére lefoglalják.

A vállalatra szükséges tért, épületet a főkormányszék meghatározza, ha a tulajdonosok a terület, épület értéke felett a vállalkozókkal kiegyezni nem tudnak, megyékben az alispány, a szolgabiró, esküttel, városokban a tanács, kerületekben a hatóság a feleket meghallgatva, a kisajátitandók értékét megbecsüli, a becsüt végrehajtja, fellebbezésnek csak birtokon kivül van helye, a kisajátitandó területet senki vissza nem tarthatja. Ezen vállalatokon mindenért használó utas és szállitó tartozik fizetni, a vállalat tartama, a fizetendő bérre a főkormányszék alkuszik meg a vállalat tulajdonosaival. Minden, a vállalat tartama alatt előfordulható kérdések, itélet által fognak eldöntetni.

A jobbágy-földekért adandó kárpótlás a földesurat illeti, a földesur azomban tartozik a jobbágy szolgalmi és dézsma-kötelezettségeit, a megcsonkitott terület arányában leszállitani; az értékcsökkenésért azomban a jobbágy is kárpótlandó. A vállalkozók a vállalat nyereményétül adót nem fizetnek, csakis az elsajátitott urbéri földektül, cselédjeik, mesterembereik pedig a szokásos adót fizetendik.

Ezen vállalatok a köztörvényhatóságok felügyelete alá helyeztetnek, ezek rövid uton itélnek, a vállalatokban viszont a vállalkozók és embereik által okozott károk felett.

26. Az állandó budapesti hidrul.

Buda és Pest közt egy részvényesek általi hid épitése elhatároztatik, ezen hidon mindenki vámot fizet, a meghatározandó vám alapjául az 1790—1808. és a jelenlegi vám fog szolgálni, a társasággali egyezkedésre

országos küldöttség neveztetik, a kisajátitás elrendeltetik, ha e társaság Pest városával a kárpótlás felett ki nem egyezhetne, a kárpótlási összeget a királyi tábla határozza meg.

A kikötendő évek elteltével a hid az ország tulajdonává lesz, hidvám ezentúl addig fizettetik, mig a hid fenntartására elegendő tartalékösszeg nem gyül össze, ha időközben a társaság hidja haszonvehetetlenné válna, Pest városa a társaságnak a kárpótlást vissza fizetve, hidat állithat.

40. A nemzeti szinház felépitése tervének elkészitésére bizottság neveztetik.

44. 840. A megyék által épitett magyar szinház megvétetik és lesz nemzeti szinház, 450.000 forint a nemességre, ez összeg összeszerzésére kivettetik, a szinház a helytartóság főfelügyelete alatt lesz, az ajánlott telket az ország megtartja, a 400.000 frt kamatjainak egyharmada a tőkéhez csatoltassék.

840: 39. A báró Sinával kötött hidépitési szerződés beczikkelyeztetik.

40. Bécs-trieszti vonal a többiekhez csatoltatik.

38. Duna-Tisza csatornárul.

Az épitendő Duna-Tisza csatorna következő kedvezésekben részesittetik:

Mások 50 évig fent és lent 5 mértföldnyi távolságra csatornát nem épithetnek, ha 3 év alatt meg nem kezdi, 15 év alatt fel nem épiti, minden kedvezmény megszünik. A kisajátitási jog megengedtetik, a bérek a helytartósággal állapittatnak meg.

45. A követek dijját a nemesség fizeti.

4. 10. A Duna és folyók szabályozásárul, a vizek és csatornákrul.

Országos küldöttség küldetik ki, mely a Duna és minden folyók szabályozásárul tervet nyujtson.

10. A vizek lefolyásának más kárávali megakadályozása tilos, panasz esetében a megye vagy tanács vizsgálatra küldöttséget küld, melyben a mérnök és vizépitőmester is jelen lesz, a felek is állithatnak szakértőket; a küldöttség kiigazitási tervet készit és ezt 1 év alatt felépiteni tartozik, ha egyesség nem jön létre, a küldöttség kiigazitási tervét beterjeszti, mit a gyülés elfogadva, a kiigazitás 1 év alatti végrehajtása elrendeltetik, ha a kiigazitás lehetetlen vagy az 1 év elmult, az akadálynak a megye általi eltávolitása illetőleg a viz szabad lefolyásának eszközlése elrendeltetik, birtokon belül a törvény utjára hivatkozhat a tulajdonos, ha az épitmény hatósági vagy helytartósági jóváhagyás mellett épittetett, ha 15 évig panasz nélkül fennállt, ha a viz lefolyása közbenjött körülményeknél fogva lett károssá. Ez esetben a közügyész indit keresetet, mely is sommás uton lesz tárgyalandó, pervesztés esetében a fél minden kárt és költséget kétszeresen köteles megtériteni a hozott itélet után, minden ezentúli akadályt a panaszos fél kérelmére a szolgabiró hárittatja el, kétszeres kártéritéssel a fél a törvényszékhez birtokon kivül fellebbezhet.

Jövendőre minden vizi épitményt a hatóságnak kell bejelenteni, a hatóság küldöttséget nevez, a küldöttség a helyszinére 30 napra határidőt tüz az érdekelettek meghallgatására, ezen bejelentés elmulasztása esetén

ben a káros panaszára küldöttséget küld, ez a megsemmisités vagy kiigazitás felett a feleket kihallgatva, véleményt ád, a hatóság határoz, ezt a fél a helytartósághoz felterjesztheti és ha a helytartóság megengedi, épithet.

Ha a közbirtokosok többsége vagy folyamodásokra a hatóság valamely tó, mocsár, folyó rendezését elrendeli, egyesek ellent nem állhatnak, ezen munkálatokhoz mindenki haszonarányban járul és ez, valamint ha túlterheltetett, szóbeli per utján megveendő. Ha a szabályozás több megyebeli és a megyók kiegyezni nem tudnak, itél a helytartóság, a haszon és költség arányát a nádori bíróság határozza meg, a területekre a kisajátitás elrendeltetik, a kiszáritott területek felosztatnak, ez sommás uton az alispány által eszközöltetik.

A szabályozás által aránytalanul károsultat kárpótlás illeti, mit sommás uton az alispány határoz meg.

A vizek partján lévő fák és bokrok legelése tilos, valamint a partok oldalán lévő meredek erdők kipusztitása is. Tilos a csatornák és vizekbei szemét-hordás, rekeszek felállitása, töltések rongálása. Mindezek szóbeli per utján intézendők.

2. Ujonczokrul.

1. 38,000 ujoncz ajánltatik.

2. Szolgálatidő 10 év, ha haza bocsájtása mellőzhetlen szükséges, előbb is eleresztendő.

3. A sorozás sorshuzás által történik.

4. A zsidók lakosság-arányban soroztatnak.

5. A testnek nem alakja és nagysága, de alkotása tekintessék.

6. A besorozó tisztek és katona-orvosok az országgyülési utasításhoz alkalmazkodjanak.

7. Az utasitások mindenben megtartassanak.

8. Az elaggottak és kik viszonyaiknál fogva hon nem nélkülözhetők, haza bocsájtandók.

9. 10. A hadfogadás, vagyonkezelésrül a régieket ismétli.

11. Az ujonczoknak lakosság arányábani felosztására bizottság küldetik.

12. A tisztek magyarok legyenek.

13. Az ujonczok magyar ezredekben szolgáljanak, őket nem magyar ezredekhez semmi szin alatt áttenni nem lehet.

3. A katonai élelmezés kidolgozására bizottság neveztetik.

4. Hasonlag a büntető eljárásra is.

6. Magyar nyelvrül.

1. Az országgyülés feliratai ezentúl csak magyarul szerkesztessenek.

2. A köztörvényhatóságok az ország határain belül magyarul irnak fel.

3. A helytartóság magyarul levelez és rendelkezik.

4. Az egyházi hatóságok a világiakkal magyarul leveleznek.

5. A kamara a magyar törvényhatósági levelekre magyarul felel.

6. A káptalani kiadások kezdése és befejezése, a tárnoki itéletek magyarul szerkesztendők.

7. Három év mulva minden anyakönyv magyarul vitessék.

8. A magyar ezredek a törvényhatóságokkal magyarul levelezzenek, a magyar nyelv a határvidéken gyarapittassék.

9. Az országos pénztárak számadása magyarul vitessék.

10. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plebánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánok- és segédeknek olyak alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

844: 2. A magyar nyelv- és nemzetiségrül.

1. Az országgyüléshez bocsátandó minden kegyelmes királyi leiratok, előadások, válaszok és intézvények ezentúl magyar nyelven adassanak ki.

A törvények ezentúl is egyedül magyar nyelven fognak alkottatni és megerősittetni.

Az országgyülési nyelv kizárólag magyar lesz, a kapcsolt részek követeinek megengedtetik, hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasak nem lennének, a közelebbi 6 év alatt tartandó országgyüléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék.

A magyar kanczellária minden iratai, rendeletei, végzései magyarul irassanak.

A helytartóság nyelve kizárólag magyar, más nyelven csak a katonai és idegen hatóságokkal levelezhet.

A királyi udvari főtörvényszék, az ország határain belül inditott perekben, valamint az ország határain belüli minden itélőszékek nyelve magyar lesz.

A kapcsolt részek a magyaroknak magyarul, a magyarok a kapcsoltaknak latinul irnak. A kapcsolt részekben a gimnasiumokban és akadémiákban a magyar nyelv mint rendszerinti tudomány tanittassék.

Az ország határain belüli iskolákban a közoktatási nyelv magyar legyen.

III. Vallásügy.

A bécsi és linczi békekötések alapján az 1791: 26. törvény következőleg módosittatik: azok vallása, kik 18 éves korukig az evangelika vallásban neveltettek, vagy nők azon esetben is, ha ezen idő előtt férjhez mentek, többé kérdés tárgya nem lehet.

Az ezentúl evangelikus papok előtt kötendő vegyes házasságok érvényesek.

Az 1839. márczius 15-tül, 1844. november 10-éig evangelikus papok előtt kötött vegyes házasságok törvényesittetnek. A törvényhatóságok kötelesek az ilyeket összeirni és a megye levéltárába elhelyezni.

A római katholika vallásbul az evangelika vallásrai áttérés következőleg szabályoztatik:

Az áttérő ebbeli szándékát egyháza katholikus papjának 2 tanu előtt kijelenti.

4 hét mulva két tanu előtt ugyanezt kijelenti a katholikus kebelbeli papnak, a katholikus lelkipásztortul mindkét alkalommal bizonyságot kér, mit ha a katholikus lelkipásztor megtagad, a két tanu állit ki bizonyság-levelet, mely teljesen jogérvényes. Az áttérő ezen bizonyságlevelet az evangelikus lelkipásztornak bemutatja, ez által az áttérés befejeztetik. Ezen bizonyság előmutatása nélkül az áttérés meg nem történhetik. Az áttérések a helytartóság utján ő felségének félévenkint bejelentetnek.

4. Nemtelenek birtokképessége.

Az ország és kapcsolt részekben állandóan lakó bár-

mily vallásu nem nemes lakosok, bármi czimen szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség hiánya miatt nem birhatási ügyuton ezentúl nem háborgattathatnak.

5. Nem nemesek hivatalképessége.

Az ország és kapcsolt részeiben lakó bármi vallásu nem nemesek hivatalképesek.

9. Közmunka.

Évenkint egész telkes jobbbágy 12 szekeres napot szolgál, a házas zsellér 6, a házatlan 3 gyalog napot. Kik eddig nem tettek, ezentúl se fognak, ha a birtokos zsellérnő még nincs 18 éves, vagy 60 elmult és a háznál férfi nincs, dolgozni nem tartozik. A királyi városokban marad a régi szokás. Jászkunoknál 3 holdtul egy szekeres nap. A katonák élelmi fuvarja felmarad, a tiszti előfogat is teljes kárpótlás mellett. A vizimunkálatokhoz, ha ebbül az urbéresekre haszon járul, az urbéresek is járulni tartoznak, ha saját erejökkel nem birják gazdaságuk kára nélkül teljesiteni, szomszédjaik kölcsönkép segélyökre kirendeltetnek. — Rendkivüli esetben a veszély elháritására leszámitás nélkül minden birtokos köteles dolgozni, a közmunka évenkint összeiratik, ezt az alispány a küldöttséggel megvizsgálja, deczemberben a gyülés elé munkatervet terjeszt, mi felett a gyülés határoz, a közmunka az alispány elé tartozik, a közmunkát a jegyző felosztja, könyvet állit ki a munkás számára, a szolgabiró a felhasznált közmunkárul pontosan köteles a bizottságnak számolni.

11. Az országgyülési szállásokrul. Az ingyen

szállás beszüntetik, minden városban, hol ezentúl országgyülés tartatni fog, a házbirtokos háza $^1/_4$-ét köteles szállásul felajánlani. A szállásokat a főlovászmester irja össze, a szállásbért az illető előljáróval együtt meghatározza, a bér sommás uton behajtható.

XIV. FEJEZET.

Egyéni és tulajdonjogi törvények. — Perrend 1790-től 1848-ig. — Perképesség. — Végrendelet. — Osztály. — Birói zálog. — Bérlet. — Erdőkrül. — Vadászat. — Futóhomok. — Birtokképesség. — Betáblázás. — Uzsora. — Hazárdjáték. — Áruszerződés. — Gyárak. — Részvénytársaságok. — Fuvarosok. — Hamis bukás. — Csőd. — Kereskedők. — Mezei rendőrség. — Arányositás. — Urbér. — Telekállomány. — Teleken felüli haszon. — Jobbágyi tartozás. — Urbéri kötés. — Földesuri hatóság. — Urbéri per. — Maradvány föld. — Az urbéri törvény helyreigazitásáról. — Jobbágy-örökösödés. — Váltótörvény. — A váltótörvény módositásárul. — Áruszerződési kötés. — A csődrül. — Perrend. — Perujitás. — Fellebbezés. — Váló-per. — Osztrák birósági itéletek. — Perpótlás. — A nemtelenek perképessége. — Visszahelyezés. — Határjárás. — Pergyorsitás. — Bünvádi perek. — A királyi tábla tárgysorozatárul. — A kétszeri ellenállás eltörlése. — Az anyakönyvekrül. — A váló- és bünvádi perek tárgyalásárul. — A pénzbeli itéletek végrehajtásárul. — A birói itéletek indokolásárul. — A nemteleneknek bünvádi perekbeni fellebbezésérül. — Vásári bióságokrul. — Fiumérül. — Szóbeli perekrül. — Az özvegyek és árvák pereirül. — Bünvádi eljárásrul.

Egyéni, tulajdonjogi, törvénykezési törvények 1790—1848.

Egyéni jog.

Perképesség.

802: 20. Polgárok és uri hatalom alatt nem levő szabad embereknek nemesek ellen személyes perlekedési jog engedtetik, szerződési és örökösödési ügyekben; nagyhatalmassági ügyekben azonban a közügyész perelhet. Jobbágyok ügyeiben a földesur, ha hanyag vagy szegény, a megyei közügyész köteles perlekedni.

807: 23. A határvidéken a nemesek és kiváltságos polgárok vámmentesek.

836: 13. Ezentúl mindenki, mindenki ellen saját személyében perelhet, a jobbágy azomban a megyei közügyészt erre igénybe veheti.

33. A nemesek és polgárok, ha mesteremberek is, helypénzmentesek.

Tulajdonjog.

Végrendelet.

830: 9. A katonatisztek végrendelete kiváltságosnak tekintetik, a katonai hatóság a nemes tisztek hagyatékügyeibe be nem avatkozhat, ez csakis a polgári hatóság elé tartozik. — A tényleges szolgálatban lévő katonák ingóságait azomban a katonai hatóság irja össze. A külföldön elhalt nemes katona ingóságait is a hadbiró irja össze, az ingóságok értékét és

az eredeti végrendeletet hiteles másolatban a polgári hatóságnak köteles azonnal megküldeni, mely is, ha az örökösök a lehető katonai követeléseket biztositják, köteles azt az örökösöknek azonnal kiadni.

840: 14. Az 1715: 27. olyképen módosittatik: azon polgári személyek, kik végintézetüket saját kezükkel irják és aláirják, azt a hiteles tanuk által felolvastatni kötelesek ne legyenek; a szabad kir. városok végintézethitelesitő szokásaik továbbra is fentartatnak.

Osztály.

836: 14. Ha a testvérek vagy unokatestvérek osztatlan birtokaikban megosztozni nem tudnak, egyik örökös folyamodására a közgyülés rögtön küldöttséget nevezzen ki, a küldöttség összeirja, megbecsülteti, a barátságos egyességet megkisérti, nem sikerülés esetében nyilakat készit, sorsot huzat és mindenik osztály részét 1 év, 1 nap alatt kihasittatja, általadja és a közgyülésnek bejelenti.

Ha a birtok több megyében fekszik, a közös megegyezéssel felkért megye intézkedik, meg nem egyezés esetében azon megye, melyet ő felsége az egyik örökös felfolyamodására kijelel, ha a vagyon csekély, egyik örökös folyamodására a felkért megye köteles a kijelölést ő felségénél eszközölni.

A szerzemények a szerzeményi levelek értelmében osztatnak fel.

Ezen eljárásnál az ingóságok hit alatti felfedezésének helye nincs, csak tanuk és más bizonyitékok fogadtatnak el.

A költséget az osztályos felek viselik, kivévén midőn egy van birtokban és ez az osztályt akadályozza.

Azon javakra, melyekben a jog nem világos, a felek perre utasitandók.

A végrendelet az ősi birtok felosztását meg nem gátolhatja.

A küldöttség, tettleges akadályozás esetében, karhatalmat kér és ez által érvényesiti intézkedését.

A küldöttséget szabad vagy rendezett tanácsu városokban a város tanácsa, földesuri hatóság alatti helyeken a földesur nevezi ki.

Ha valaki valamely birtokot beruházási czimen tart vissza, az illető kihallgattatik, követelése megvizsgáltatik, a megállapitott beruházás lefizetése után köteles a birtokot átadni.

A meg nem nyugvó fél egy év alatt, ha az osztályt alá nem irta, perelhet.

840: 13. Osztály. Az osztoztató küldöttségbe a folyamodó fél 2 birót, az alperesek 2-őt, a 4 választott, egy elnököt választanak, ez helyettesiti a 836: 14. megyei küldöttséget.

Birói zálog.

1792: 17. A végrehajtás által szerzett ingatlan, mint zálog tekintetik, a nemesi bármikor, a polgári 1 év, 1 nap alatt visszaváltható.

836: XV: 16., 18. A birói árverésen szerzett polgári ingatlan birtok soha sem váltható vissza, a nemesi birói zálognak tekintetik, 1 év, 1 nap alatt kiváltható.

Bérlet.

802: 22. A bérlő, ha kötelezettségének eleget tesz, azonnal visszahelyezendő, a kötelességét nem teljesitőre ez nem alkalmazandó.

Erdőrül.

791: 57. Ha az erdők, a per kétes kimenetele vagy pazarlásbul pusztittatnak, a megye az erdőt vizsgáltassa meg, ha a pusztitás való, vétesse zár alá és a tulajdonosoknak csak rendes használatot engedjen.

807: 21. Ha a megyének az erdőbirtok pusztitása az érdeklettek által feljelenteték, a megye küldöttséget küldjön ki, a küldöttség meggyőződvén, hogy a vágás az erdőnevelés kárával történik, vagy oly részek irtatnak ki, melyek más használatra alkalmatlanok, meghallgatva a panaszost és vádlottat, az erdő vágatását eltiltja, a megyének jelentést tesz, zárt és zárgondnokot ajánl, a zárgondnok fizetése, hatásköre, az erdőkezelés módjárul tervet nyujt be.

A zárlott erdőben fát csak a zárgondnok vágathat, ha arányossági kulcs van, a fát a közbirtokosok közt ezen kulcs szerint felosztja, ha arányosság nincs, a kulcs megállapitásáig a fát folyó áron eladja, az árt zár alatt tartja, a közbirtokosoknak hitelben fát ad és árát terhökre feljegyzi. Ha tüzi használatra a hulladékfa elegendő, a birtokosok kötelesek ezzel megelégedni.

A zársértők annyiszor amennyiszer 200 forinttal büntettetnek, $^2/_3$ a megyéé, $^1/_3$ a gondnoké.

A gondnok a kártevőt azonnal köteles a hatóság-

nak feljelenteni, ha a kár a kártevőn meg nem vehető, megbüntettetik, a megyei ügyész köteles a pert meginditani, 1 év alatt bevégezni, a gondnok a kárt el nem engedheti.

A legeltetés módját a megye állapitja meg, a vágásokban addig semmi esetre sem engedtetik meg, mig a marha a fa koronáját eléri. A kecsketartás, ha káros, eltiltatik. A zár a pusztulás megszüntéig tart. Az erdő felosztását, erdőnevelési szempontbul, minden birtokos követelheti és ezért pert kezdhet.

Az erdőt minden birtokos felméretheti, a közbirtokosság költségére térképet készittethet, ha a birtokosok ösmeretlenek, az arány nem tudatik, a belsőségek tulajdonosai, az erdőhasználat részesei, egyénileg, a többiek helytartóság utján, körözvény által idéztessenek, a meg nem jelenők az itéletet meg nem akadályozhatják. Három perbeszéd engedtetik; az alispány a gyülésnek azonnal köteles beterjeszteni és a törvényszék a jövő ülésen felülvizsgálja, a fellebbezés a törvényszékhez, birtokon belül, a törvényszéktül, birtokon kivül engedtetik meg.

Ezen törvény hatálya nem csak egy, de több határbeli közös erdőkre is kiterjed, a halasztó parancsoknak hely nem adatik. A parasztoknak, földesuri engedély nélkül, az irtás testi büntetés terhe alatt tiltatik.

A jobbágyok ezentúl kő- és téglábul épitkezzenek, a földesur fát csak a tetőre köteles adni.

Arányositott, de közösen legeltetett erdőkben, a földesurak erdeiket pagonyokra oszthatják, ezekben a

legeltetést eltilthatják, a pagonyokat azomban mások jogai megsértése nélkül szabályozzák.

Vadászatrul.

1802: 24. Az 1729: 22. ismételtetik, a földesur összes birtokának fele részét eltilalmaztathatja, az egész uradalom birtokosa vagy minden birtoka felét, vagy ha tetszik egy vagy több helyt összes birtokának megfelelő fele részét tilalmaztathatja el, tartozik azomban ezt a megyének bejelenteni, a megye a terület mennyiségét megvizsgáltatja.

A közbirtokosok közösen vagy egyenkint birtokaik felét eltilalmazhatják.

A tilos részben, de csak midőn a vadászat szabad, csak a tulajdonos vadászhat, a szabad területen a fajzási idő kivételével minden nemes vadászhat, idegen birtokban azomban hajtókkal, csapatosan senki sem vadászhat.

A nyulvadászat 1. februártul 1. márcziusig; a szarvasbakokra 15. szeptembertül 1. juniusig, szarvastehénre 1. januártul 1. szeptemberig, dámvadra 1. márcziustul 15. májusig a vadászat tilos. Nemtelenek vadászkutyákat nem tarthatnak.

Tilos a vadászat: vetésekben aratás végéig, réteken sarnyukaszállás végéig, szőlőkben 1. februártul szüretig.

A vadászkutyákat meglőni, elfogni csak szőlőben szabad, ha elfogatnak, köteles az illető, tulajdonosának visszaadni, a szabadban megsebesitett vad, tilosban is üldözhető és felvehető, kutyája visszahivására, tulajdonosa a tilosba is mehet.

Az utrul a nemes a vadat, a fáczány és fogoly kivételével, a tilosban is meglőheti, a saját földén kóborló idegen vadat az ur és nemes meglőheti, a paraszt azomban tartozik ezt a vad tulajdonosának bejelenteni, a vadat átadni, a vadtulajdonos köteles a vad által okozott kárt a parasztnak kifizetni.

A tilosban vadászó és a szabadban vadászó megtámadója, az alispány által mint erőszakoskodó büntettessék. A vadaskertek urai, a vadjaik által okozott károkat tartoznak megfizetni. Senkitül sem szabad puskáját elvenni. A ragadozó vadak és madarak a megye által pusztittassanak.

Futóhomok.

807: 20. Ha a futóhomok kárt tesz, bármely birtokos folyamodhat a megyéhez meggátlására, a megye küldöttséget küld ki, ez a birtokosok közt a beültetendő terület arányát meghatározza és arra a birtokosokat kötelezi.

844: 10. A futóhomok megakadályozására, minden érdeklett a megyéhez folyamodhat, a gyülés küldöttséget nevez, ez az érdekletteknek határnapot tüz, megkisérti a kiegyezést, ha nem sikerül, kulcsot dolgoz ki, ezt a gyülésnek bemutatja, a gyülés határoz, a vonakodón a reá eső illeték rövid uton behajtatik.

Ha a futóhomok egy határbeli, a szolgabiró maga kimegy és a gyülésnek jelentést tesz.

Birtokképesség.

844: 4. A nemtelenek ezentúl nemesi birtokot is birhatnak.

840: 39. A zsidók, a bányavárosok kivételével, az országban mindenütt szabadon lakhatnak, gyárat épithetnek, kereskedhetnek, kötelesek vezetéknevet használni, szerződéseket a hazai divó nyelveken irni.

Betáblázás.

840: 21. A betáblázás megyékben a megye-, városokban és kerületekben a tanácsgyülésen eszközöltetik, csak a megye, városkerület területére érvényes, a kis gyülési betáblázás csak a megyei közgyülésig érvényes, melyen ez hitelesitendő, egy napon felolvasott kötelezvények egyenlő joggal birnak, a betáblázás csak akkor érvényes, ha a csődkérés előtt eszközöltetett.

A betáblázott követelés, csődben elsőséggel bir, a betáblázás elsőbbsége elsőbbséget ad. Az egy napon betáblázottak közt elsőbbséget a kötelezvény kelte ad. A betáblázás elsőbbséget csak ingatlanra ad.

Meglevő vagy három év alatt eszközlendő csődökben a betáblázás az ingatlanokra is elsőséget ad, három év mulva ez megszünik.

A kötelezvények eredetiben, a kereskedő-könyvek kivonatai, kielégitetlen váltó-törvényszéki itéletek hiteles alakban tábláztatnak be. A betáblázott követelés csak határozott összegrül szólhat. A betáblázási elsőbbség a pénz lefizetésétül számitandó. A betáblázott irodalom másolata külön jegyzőkönyvbe foglaltatik, a bemutatott kötvényes irat felolvastatik, jegyzőkönyvileg betáblázottnak nyilatkoztatik, az iratra feljegyeztetik, a fél kivánatára bizonyitvány adatik. Általános betáblázás eszközölhető az adós összes megyei ingatlanaira,

a városokban ez nem eszközölhető. Városokban köteles a hitelező a betáblázás tárgyait különösen megjelelni, a városokban ennélfogva földkönyvet kell felállitani. Ha a kötelezvényben valamely birtok különleges biztositékul van kijelölve, a betáblázás másra ki nem terjedhet. Ha egy birtoktestnek egy része adatik el, a betáblázottak csak a részlet árábul kérhetnek kielégitést.

Ha az egyes birtokosok nemesi javaikra, a városi javak módjára akarnak betáblázást eszközölni, a megyéhez folyamodhatnak, a megye küldöttséget küld, a küldöttség összeirja, felméreti, feljelenti, a megye a birtokrul különös jegyzőkönyvet nyit, ha a tulajdonos birtokát eladja, a vevő köteles a bejegyzett hitelezőket kifizetni, vagy a birtokon, mint őtet terhelő adósságot meghagyni.

A kitáblázás a kifizetett kötelezvény előmutatása, ha eltéved, a hitelező fizetést elösmerő nyilatkozata mellett, a kötelezvényt megsemmisitő birói itélet által eszközölhető, a második esetben az elveszett kötelezvény a helytartóság által köröztetik, az illető igényei bebizonyitására egy év engedtetik és csak akkor törültetik, ha az illető igényeit egy év alatt be nem bizonyitotta. Fiuméra a szokásos betáblázási mód meghagyatik. Dij 200 frtig 1 frt 30 kr., ezen felül 3 frt.

Uzsora.

802: 21. Az uzsoratörvények megerősittetnek, ki a tőkébe nagyobb összeget ir be, tőkéjét veszti, a hitelező köteles az adósnak az uzsorakamatot vissza-

fizetni, a biró az uzsorást belátása szerint megbüntetheti. A kiskoruak kötvénye érvénytelen. A jobbágy terményuzsorájánál a földesur biráskodik.

Hazárdjátékok.

1791: 31. Eltiltatnak, minden egyes játékos, a házi gazda, egyenkint 100 aranynyal büntettetik.

Áruszerzési kötés.

844: 6. Minden ügylet, melyben a tárgy rögtön át nem adatik, áruszerzés tárgya, kellékei:

A szerződők neve, aláirása, kelet, tárgya, minősége, ára, a fizetés ideje.

Ha a vevő szegi meg, ha a kötbér vagy biztositás volt kikötve, ezt, ha nem az árkülömbözletet, kárt, tartozik az eladónak kifizetni.

Ha az eladó, hasonló kárpótlással tartozik, mint a vevő, a szerződő fél beleegyezése nélkül át nem ruházható, két évig érvényes. Váltóképtelen asszonyok, papok, szerzetesek nem köthetnek.

A gyárakrul.

840: 17. Ki kereskedhet, gyárt is állithat, gyárt ezenkivül papok és katonák is állithatnak, ezek azomban kötelesek czimvezetőt kinevezni. A gyáros könyve fél bizonyitékkal bir, ha azt a XVI: 13. értelmében hitelesitteti. A gyáros, felesége hozományát ugy biztositja, ha a bejegyzési hatóságnál bejegyezteti.

A gyermekek 12 évig csak a testi fejlődést nem akadályozó munkára alkalmazhatók, 16 évig csak 9 óráig

tartó munkára alkalmazhatók. A gyáros és személyzete közt, a kereskedő és személyzete közt fenálló viszony áll fenn, a munkabér hetenkint fizetendő, felmondás 8 nap, a gyárépületek katonaszállás-mentesek. A gyáros gyártmányait nagyban és kicsinyben árulhatja, a kereskedők és kereskedésrül szóló törvények a gyárosokra is kiterjednek.

Közkereseti részvénytársaságok.

840: 18. Közkereseti társaság, melynek tagjai a czimben megneveztetnek, vagy társ, Comp. czimben foglaltatnak, ezek egész vagyonukkal felelősek, ezek vehetnek be tagokat meghatározott fizetés mellett, ezek nagyobb kamatokat köthetnek ki, a befizetett összeg erejéig felelősek. — Részvénytársulatnál, melyben a czimben senki sincs megnevezve, a részvények erejéig felelősek.

A közkereseti társaság tagjai nem lehetnek bukottak, alkuszok, csalásért fenyitettek, ezek feleségei, ha ilyenek vétetnek be, a társaság a közkereseti társaság jogával nem bir.

A szerződésben meghatározandó a czél, a tagok, a járulási arány, az idő tartama, a vezérlet, a számadások, a nyeremény felosztási módja, a kilépés, az értékfelosztás módozata.

A társaság czéljával ellentétes ügyletet nem vihet, a társaság az ügyek kezelésére gyülést tart, a megjelentek többsége határoz, a czimvezető a meghatalmazás nélküli cselekményeiért felelős, szerződése a társaságot kötelezi. A nyereségfelosztás évenkint, já-

rulékaik arányában követelhető, a könyvek és számadások minden tag által megvizsgálhatók. Az adósságokat csak a társaság mondhatja fel, vagy meghatalmazottja, részvényesek a társaság követeléseit fel nem vehetik; ha különleges feltétel alatt uj tag vétetik be, ezzel szerződés kötendő. A társaság beltagjai, a kültag tőkéjeért egész vagyonukkal felelősek. A kültag, még ha tőkéje visszafizettetett is, 1 évig tőkéje erejéig felelős a társaság kötelezettségeiért. Ennélfogva a kültag kamatja a törvényesnél nagyobb lehet, félévenkint fizetendő, a kültagnak beléptekor a társaság állása előmutatandó. A közkereseti társaságot a követelők egészben vagy egyénenkint megtámadhatják. A kültag csak akkor és kötelezettsége erejéig marasztalható el, ha a társaság vagy tagjai fedezetet nem nyujtanak, ha a kültag kilépésének még két éve nem tölt le.

A társaság tagjainak a többi ellen viszkeresete van, ha a többiért fizet; a társasági tagság megszünik: halál, csőd, csalási bünfenyiték, szerzetbe lépés által. Kiléphet 6 hónapi felmondásra és azon esetben, ha a többi tagok kötelezettségeiket nem teljesitették, kifogás esetében a kilépés per tárgya.

A társaság feloszlik, ha a czél el nem érhető, ha a tőke elfogyott, ha az idő letelt, a kikötött feltétel eléretett, ha a tagok a feloszlásba beleegyeznek, ha a többség meghalt, csődbe esett, megfenyittetett. A feloszlás a váltótörvényszéknél bejelentendő, ha a társaság feloszlása után a hitelezők a tagokat két évig meg nem támadták, ezentúl a kilépett tag ellen csak a reá eső aránylagos részig inditható kereset; ha a társaság feloszlása-

kor egy egyén vállalta el a társaság kötelezettségeit, ha a hitelező két évig a tagokat meg nem támadta, ezentúl csak a szerződő egyént támadhatja meg. A kilépő tag követelheti a hitelezők kifizetését, a vagyon természetbeni felosztását, ha ez értékcsökkenés nélkül eszközölhető. A bejegyzett társaság és tagjai elleni követelések azon váltótörvényszék előtt intézendők, hol be vannak jegyezve. A váltó- és csődperek ezen szabály alá nem tartoznak.

Részvénytársaságba mindenki léphet, a részvénytársaságot alapitók a következőket tartoznak a váltótörvényszékhez irásban beadni:

A társaság czélját, a szükséges tőkét, a részvénytervet, az alapszabályokat, ha nem tisztán kereskedőiek, a helytartóság elé mindez felterjesztendő. Névre nem szóló részvények ki nem bocsájthatók, az alapitók maguk az alapszabályokat meg nem változtathatják.

Ha a részvények aláiratnak, a részvényesek gyülése kitüzetik, e gyülésen az alapszabályok megalkottatnak, választmány és czimvezető választatik, a gyülés szótöbbséggel határoz; befizetés alakulásig nem követelhető, valamint a részvénytőkéből kamat nem fizethető, minden részvény 1 szavazattal bir, egy részvényes azomban, bármennyi is részvénye, tiznél több szavazattal nem bir. Az alapszabályok a váltótörvényszéknél bejegyeztetnek, a választmány az alapszabályoktul el nem térhet, ezek csak a társaság gyülésén szótöbbséggel változtathatnak meg.

Mindezek érvényesek a bányászati társaságokra is.

A fuvarosokrul.

840 : 20. A fuvaros a hatóságnál szekerét és lovát igazolja, mirül könyvet kap, ha a leelőzött fuvaros meg nem jelenik, kétszeres előpénzt és fuvarkülömbözletet fizet. A kereskedő fuvarlevelet ad, az árukat köteles jól csomagolni, a fuvarlevélbe bejegyzi az árukat, az elindulást, a köteles megérkezést.

A fuvaros a reá bizott árukért egész vagyonával felelős, ha a fuvaros által okozott hiány vagy romlás nem igazoltatik, e czimen fuvarlevonásnak nincs helye, a későbbi érkezésért igen, kivévén, ha igazolja, hogy a késést legyőzhetlen akadály okozta. A fuvaros köteles a rosz csomagolást kiigazittatni, mit a tulajdonos köteles kárpótolni. A fuvar általi elidegenités köztolvajság. A fuvaros maga helyett mást is fogadhat, mindenért azomban ő felelős. Fuvarügyekben 200 forintig megyében a szolgabiró, városban a biró vagy kapitány itél, fellebbvitel birtokon kivül engedtetik.

Hamis bukás.

807: 12. A bukás esetei megvizsgálandók, ki vagyonát eltitkolja, szándékos rosz üzletek vagy pazarlás következtében bukott meg, mint tolvaj büntetendő, bármikor szerez vagyont, ehez hitelezőinek joga van.

Csődrül.

A csőd birája nemesekre (ha nem bejegyzett kereskedők) a megye törvényszéke, melyben laknak, ha lakásuk változó vagy külföldön laknak, a kerületi tábla,

ha több kerületben, az illetékes táblát a hitelezők folyamodására ő felsége jeleli ki.

Birtoktalan, városban lakó nemesek csődbirája a városi tanács.

Bejegyzett kereskedőkre a telep helyéni bíróság, ha a telep megyei hatóság alatt van, a megyei törvényszék, ha több telepe van, azon bíróság, mely legelébb megkerestetett.

Csődbíróság elé tartoznak a bukott ellen inditott minden keresetek, a megitéltek felett ujabb itéletet nem hozhat, kivétetnek a nemesi ingatlan és bányászi perek. A tömeghez nem tartoznak azok, mely ingókra a váltókövetelő zálog- vagy megtartási jogot nyert.

A csőd kimondandó midőn a tulajdonos kijelenti, hogy adóssága értékénél több, midőn ezt hitelezője bebizonyitja. Midőn a hitelezők kérik, az alispány vagy tanács ezt az adóssal közlik, állása kimutatására bizonyos határnapot tüznek ki, a bíróság azonnal itéletet hoz; az adós felszólalhat az illetékesség ellen is, a törvényszék az adós vagyonát a helyszinén is megvizsgáltathatja. Meggyőződve a csődöt azonnal kimondja; a csőd kimondható azonnal, ha az adós megszökik vagy elrejtőzik, ha a határidőre meg nem jelenik, ha vagyonhiánybul hitelezőitül leengedést követel, ha a kereskedő könyvét rendetlenül viszi. A csőd kimondatván, a vagyon zár alá vétetik, a vagyon beváltására határidő jeleltetik, ideiglenes gondnokot és perügyelőt neveznek. A bukottnak 6—20 krig terjedő napidijjat rendelnek.

A vagyont a szolgabiró, esküt, városban a tanácsos irja össze, mindég a tömeggondnok vagy megbizottja

hozzájárultával, megjegyzik mik az el nem tartható ingóságok; ha a bukott közpénztárt kezel, ez lepecsételtetik, a bukott vagyoni állását esküvel erősiti.

Az összeirás ki nem terjed az asszony-, az osztatlan vagyonra, a tisztviselői fizetésre; az összeirás egy példánya a bíróságnak, másik a tömeggondnoknak adatik, a tömeggondnok kezeli a vagyont, az el nem tartható ingókat biróilag azonnal elárverezteti, a perügyelő ügyel a bukott activ követeléseire.

A hitelezők összehivatnak, és pedig akik más megyében laknak, a helytartóság utján, a határidő 30 napnál rövidebb, 120-nál hosszabb nem lehet, a külföldieket a kanczellár hivja meg.

A csőd kimondását csak 15 nappal megelőző, házastársak, vérrokonok, harmadiziglen sógorok között kötött terhes szerződések érvénytelenek, ha azok más bizonyitékokkal nem igazoltatnak; a bukott semminemü vagyonárul sem rendelkezik, ha a csőd kimondása után elrejt, mint csaló, a rejtegető társ mint orgazda büntettetik; ki a bukottul a csőd előtt ingózálogot vett át, köteles azt, az összeg kifizetése mellett, a gondnoknak átadni. Minden vagyon, mi a bukottra száll időközben, — a csődhez csatoltatik.

Ha a tulajdonos bukik, a bérlet marad, ha a bérlő, megszünik; a bukottnál bizomány- vagy női hozományképen lefoglalt és összeirt tárgyak kereshetők és valódiságuk bebizonyittatván, kiadandók, az asszony azon ingóságokat követelheti, melyek saját vagy gyermekei nevével meg vannak jegyezve, a férj minden házi ingóságot, a bíróság ez ügyekben sommás uton jár el,

ha már eladattak, a tulajdonosnak az ár fizettetik ki. A hitelezőknek kitüzött napra köteles minden hitelező okmányaival megjelenni, a csőd előtti követelők tartoznak keresetöket a csőd megnyitása után három nappal a csődbiróságnak beadni, ki ezt 3 nap alatt be nem jelenti vagy az akadályokat bebizonyitva, uj határidőt nem kér, követelése a csődbül kiesik, — ezen esetekben nincs fellebbvitel.

A hitelezők szótöbbséggel tömeggondnokot választanak, bérére megalkusznak, választanak választmányt is, határoz az egyéni többség, egyenlő szavazat esetében a több követeléssel biró rész. A tömeggondnok csak a választmány többségével tehet anyagi rendelkezéseket.

A nem nemesi ingatlanok megbecsültetnek, birói árverésen adatnak el, a betáblázottak értesittetnek, ha a birtokért a becsárt meg nem igérik, uj árverés tartatik. A nemesi birtokot a választmány el nem árvereztetheti, a bejött pénzekért felelős, a költségeket kifizetteti, a hűtlen vagy tehetetlen gondnok elmozditását kérheti. A perügyelő a tömeget védi, követeléseit perli; ha valamely hitelező igazolása hosszabb bizonyitást igényelne, 15 napnál hosszabb határidőt nyer; esküpróba esetében ez a bukottnak soha sem itéltetik meg.

Követelések valódisága megitéltetvén, a perügyelő az itélettül számitandó 15 nap alatt köteles az osztályozást elkésziteni, a hitelezők 15 nap alatt kötelesek észrevételeiket beadni.

1. osztály. Tömegkezelési költség, perdij 25, 50, 100 forint, végrehajtási költség, adó, bányászati és urbéri tartozások.

2. Gyámi fizetés, a cseléd 1 évi bére, kereskedői segéd, orvos, patika, temetés, fél évi lakbér, egy évi kéményseprői bér.

3. A bukott betáblázott ősi adósságai, ha azok betábláztattak, a feleség hitbére mágnásoknál 400, nemes és polgároknál 200, nemteleneknél 40 frt évbér (vitalitum), e kettő megelőzi a betáblázott adósságokat is. A feleség hozománya és jegyadománya, ha a beruházás bizonyittatik, vagy 6 hónap alatt betábláztatott. A betáblázott adósságok és váltók. A betáblázott adósságok és hozomány az ingatlanoknál, a váltó és kereskedőnék hozománya a váltóknál birnak elsőséggel, a különleges betáblázott adósság más birtoknál elsőséggel nem bir. A közhatóságok előtt aláirt váltók más váltók felett elsőséggel birnak.

Negyedik osztály. Magán, de elköltött letétemények, be nem táblázott női hozomány, közönséges és számla-adósságok, terhes szerződésekből eredő adósságok, számadási követelések.

Elsőbbséggel birnak a betáblázott adósságok egy évi és csőd alatti kamatjai.

Az 5-ik osztályba tartoznak a hátralékos kamatok, az utolsóba a többi követelések, a sorrend megállapitásáig a tömeg számadásai megvizsgálandók. Az osztályozási itélet a perügyelő és bármely hitelező által 3 nap alatt fellebbezhető. Fellebbeztetik a per a váltó feltörvényszékhez, ha ez az itéletet helyben nem hagyja, itélete a hétszemélyes táblához fellebbezhető.

A csődper végitélet által befejeztetvén, a nemesi ingatlan a 836: XV. szerint elárveréztetik (a nemesi

birtok birói zálog), az árverés után a bíróság meghagyja a tömeggondnoknak a fizetési sorrend elkészitését, a sorrendet a bíróság megállapitván, végrehajtás végett kiadja a tömeggondnoknak és a fizetések ellenőrzésére egy birósági tagot küld ki.

Ha a bukott bármiképen örököl, ha adóssága ki nem telt, ellene uj csőd nyitható. A csődügy siettetése érdekében a törvényszék egy választmányt nevez, mely a törvényszék távollétében alakiságokban intézkedik, a per érdemében azomban a bíróság itél.

Felülfizetési per kezdhető a hitelezők által, melyeket valaki becsü mellett birói zálogban bir, vagy a csőd előtt 5 évvel adatott zálogba.

A hamis bukás a felek kivánatára nyomozandó és megbüntetendő.

Hamis bukásnak tekintetik: ha a bukott a csőd előtt vagy alatt megszökött, ha idézésre meg nem jelent, ha értékállapotját fel nem fedezi, ha bukása okait itéletre elő nem adja, ha valamit eltitkolt, eladott, ha valótlan adósságokat csinált, a valók napját előbbre tette, ha hamis leveleket használt, ha számadása alatti vagyont vagy letéteményt elköltött, ha kereskedőkönyveit hamisan vezette, meghamisitotta, belülök kiszakitott, másokat toldott be, ha könyveket éppen nem vezetett, büntetése félesztendőtül 3 évi tömlöcz.

Vétkes gondatlanság, ha kereskedő-könyveit rendetlenül vezeti, ha évenkint kereskedési mérleget nem készit, ha nagy vagyont rövid időn elpazarolt és megmutatni nem tudja, hogy szerencsétlenség vagy nagy veszteségek érték, ha bukását látva, némelyek

előnyére foglalásokat tétetett, büntetése 1 héttül 6 hónapig.

Kereskedőkrül.

840: 16. Rendes kereskedő, ki czimét törvényesen bejegyezteti, könyvet visz.

Kereskedő nem lehet a 20 éven aluli, pap, katona, szerzetes, alkusz, itélet által a kereskedéstül eltiltottak, hülyék, bolondok, csalásért fenyitettek, ezek feleségei. Királyi városokban az eddigi szabályok fennmaradnak, a czimbejegyzés a váltó-törvényszék és törvényhatóságoknál történik.

Azon kereskedő, ki magát csak hatóságánál jegyezteti be, saját váltó kiállitása kiváltságával nem bir. A kereskedő felesége hozományát, hitbérét, jegyajándokát a bejegyző hatóságnál két példányban beadja, az egyik iv kiadatik a kereskedőnének.

A váltótörvényszéknél törvényesitett könyvek, fél bizonyiték erővel birnak, valamint a bejegyző hatóságnál törvényesitettek is, ezen utolsók azomban a váltótörvényszék előtt fél bizonyitó erővel nem fognak birni.

A k. könyvek kereskedők közt mindenben bizonyitanak, nem kereskedők ellen az eladási idő, ár, mennyiség, minőségre és fizetési időre bizonyitanak, ha a követelés tagadtatik, a kereskedő köteles a könyveken kivül az áruk megrendelését vagy kézhez jutását igazolni.

A könyvek a könyvvivők ellen teljes bizonyitékok, mások ellen fél bizonyitékok, melyek teljes erőre a kereskedő vagy könyvvezető esküje által emelkednek.

A könyvek támadó erővel birnak 1 és $^1/_2$ évig, ha a hatóság által a számviteli könyvek hitelesittetnek, három évig; a védelemre mindig törvényerejüek, a könyvön kivül köteles a kereskedő, évi kereskedő-mérlegét elkésziteni. A házalók, sátorosok könyvei nem hitelesek, ellenben a gyógyszerészeké, mesteremberekéhitelesek, ha a kereskedők módja szerint iratnak be és vezettetnek.

24: 328. szabályozzák a kereskedő és személyzete közti viszonyt.

Ha az áru a megrendelő birtokába jön, az ez utáni kár a megrendelőt terheli, ha a megrendelés kétséges, szokás szerint történik.

A bizományos felelős az árért, ha az áruk árjegyzék mellett adatnak a bizományosnak, ezen alul nem adhatja. A bizományosnak az árukra zálogjoga van, a bizományos költségein, előlegezésein és kamatjain felül $^6/_{100}$-igi eladási dijt követelhet. Egyéb ügyekben kereskedői üzletdij $^1/_3$, két perczentig.

Az áruszállitó a csomagolás-, szállitásért felelős, ha az áruszállitó csomagolási hiányt vesz észre, hatóságilag megvizsgáltatja, ez a felelősségtül felmenti.

A czimvezetőt be kell a kereskedőnek a hatóságnál jelenteni, hogy váltóaláirási képességgel birjon, a váltótörvény szerint kell eljárni.

Kereskedők, gyárosok, gyógyszerészek, közkereseti társaságoknak adott kölcsönöknél nincs kamatláb, a legmagasabb kamatok sem tekintetnek uzsorának, mindezeknél hely adatik a haladéki kamatoknak.

Csődben a hitelezők az üzletet folytathatják.

Mezei rendőrség.

840: 9. A merő gondatlanságból okozott károk okozói egyszeresen, a szándékos károk okozói a károkban marasztassanak el és testileg fenyittessenek.

A cselédek, urbéresek, családtagok által önként elkövetett károk általok, az uraik, szülőik tudtával elkövetettek az urak, szülék által megtéritendők, testileg a kártevők egyénileg büntettetnek.

A biró figyelembe veendi:

A gondatlanságot, negédességet, rosszakaratot, a kárositott terület művelési állapotát, a védelem minőségét.

Az éjjeli kártétel sulyosabb.

Megyében a mezei rendőrséget a szolgabiró, városban a kapitány kezeli. Az illetők sommás uton járnak el, a károsult köteles a kárbecset terjeszteni. A biró az ügyet megvizsgálja, itél 15 nap alatt, itéletét végrehajtja, ha testi büntetés kelléke forog fenn, az iratokat a törvényszéknek feljelenti, mely itél. Az itélet 200 frtig birtokon belül, ezen felül birtokon kivül fellebbezhető. A falusi biró 12 forintig itél, ha 3 nap alatt kötelességét nem teljesiti, az ügy fellebbeztetik a szolgabiróhoz. Nemesi és rendezett községek tanácsai 24 forintig itélnek.

Minden biró jegyzőkönyvet visz, a károkat a megyegyülésnek negyedévenkint feljelenti.

A legelőben legeltetésért hajtásbér, kártérités és büntetés vétetik, mely a kárnál nagyobb nem lehet, a szándékos kár kétszeresen büntetendő, hajtópénz- és kárban.

A rétek, szőlők, fák, erdők, kertek gondatlanságbuli kárositása egyszeres kárköltség- és hajtópénzzel büntettetik, sőt pénzbelileg különösen is, mi az előszámoltak egyszeres összegénél több nem lehet. Az erdők, faültetések megbecslésére, szakértők alkalmazandók. Erdőkbül egy ló, szarvasmarha vagy kecske hajtóbére 30, egy sertés, birkáé 10 kr., szándékos kár vagy ellenállás esetében a kár és hajtóbér kétszeresen számittatik. A tanyákon lopó, mint nyilvános tolvaj büntettetik.

Közös legelőre nem szabad beteg marhát hajtani, ki a mezőn, erdőben tüzet gerjeszt és el nem oltja, megfenyittetik, ki más területérül valamit elvisz, mint tolvaj büntetendő. A vadászati kar a vadászati törvény által is büntetendő. Vagyontalan nemes, ha a kártérités erejéig kezest nem állit, elfogandó, a kárt ismétlő telkes gazda telkérül elmozditható. Megbüntetendő az, kinek marháját el nem fogták, de a kártétel bebizonyitható, ki a marhát behajtani nem engedi, kétszeres kárban marasztatik el és megfenyittetik.

A csősz esküje teljes bizonyiték, érvénytelen azomban, ha a vádolt tanut állit ellenében. A kárért üldözöttet zálogolás végett más határba is lehet kergetni. Kártevő utasok a biró által tartóztassanak le, illetőleg megzálogolhatók.

A költségek közé számittatik a becsüsök fuvarja, napidijja, az utánok járás, a tanuk költségei, hajtópénz, 1 ló 6, szarvasmarha 6, kecske 3, juh 1, szárnyas állat 3 krajczár, a nagyobb kárzálogot a kárositott vissza követelheti.

A kárvallott a marhát 3 napig tartja, ezután be-

küldi a szolgabiróhoz, ha a tulajdonos 15 nap alatt nem jelentkezik, köröztetik, ha a körözés után 3 hónap alatt a tulajdonos nem jelentkezik, a marhát elárverelik, ha idegen hajtja be a marhát, a hajtópénz neki fizettetik.

A csőszt megverő, köteles a csősznek 100 forintot fizetni. A kárt fel nem jelentő csősz, kétszeres kárdijban marasztaltatik el. A becset sokalló a kárt megbecsültetheti, a szolgabiró itél.

A megszökött aratók a szolgabiró vagy kapitány által visszahozatnak, az elmulasztott napok kétszeres dijjában marasztatnak el, elemi csapások esetében a szolgabiró itél a szerződés érvénye- vagy módositásárul.

Kendert és lent az egészségre veszedelmes helyeken még a birtokos sem áztathat.

A más folyamábani halászat, kártérités büntetése alatt tiltatik.

Arányositás.

836: 13. Arányositás tárgyát képezi minden közös vagy a közösbül kiszakitott haszonvétel.

Az arányosság kulcsát képezik a belsőségek. A belső házhelyek a bíróság által összeszámoltatnak, tekintetbe vétetnek az osztálylevelek, leágazások, ha mindezekbül az arány meg nem határozható, a korcsmáltatási arány, ha birói itélet által elhatároztatik, hogy az előbbiek kulcsul nem szolgálhatnak, akkor a közösbüli foglalások kihagyásával a birtok felméretik és ez szolgál arányul. A pusztákban hasonlóan kell

intézkedni. Egy nemesi udvartelek két vagy három házhelynek tekintendő, a több határban közösen birt erdők is összesitendők. A házankint és személyenkinti italmérés helyett közös italmérés hozatik be.

Az egész határt fel kell mérni, térképet kell késziteni, a földeket osztályozni, az egész birtokot egy tagba kell kimérni; ha lehet egyesség, ha nem, sorshuzás utján határoztatik meg minden birtokos helyisége, hol a legelő másra nem használható vagy fekvésénél fogva fel nem osztható, közös marad. A marhaarány azomban meghatároztatik. A térkép és munkálatok a megye levéltárába helyeztetnek el.

Ez alkalommal a jobbágyi illetőség is a földesuraktul elkülönitendő, ha a jobbágynak belsőség-pótlékul külsőség adatott ki, ez megmarad, az illető földesurnak azomban betudatik; ha egy közbirtokos a közösbül szőlőt ültetett, kertet csinált, ez továbbra is megmarad, illetőségébe azomban betudatik. Az összesitést, arányositást bármely földesur követelheti, a többiek meg nem akadályozhatják, megtörténte után azomban uj tagositás nem engedtetik, a költség közösen viseltetik.

Urbér.

791: 35. Az urbéri viszonyok mindég az országgyülésen szabályoztassanak, a Mária Terézia urbéri birtoku szolgalom és törvényes viszony tekintetében ideiglenesen a jövő országgyülésig elfogadtatik.

Az uriszékek helyreállittatnak, a megye intézkedjék, hogy midőn a szükség kivánja, megtartathassanak, a földesur és tisztjei önkényesen a jobbágyot nem

büntethetik, illetékes első bíróság az uriszék. Az örökös jobbágyság, mely már ugy is el van törülve, ujolag eltörültetik; a jobbágy felépitményeit eladhatja, ezen felépitmények a szolgabiró és földesur által becsültetnek meg, a jobbágy elköltözési szándékát az alispánynak bejelenti, tőle elköltözési szabadságot nyer; erre a költözési szabadságlevelet a földesur is köteles kiadni, lefizetve uri és adótartozásait, szent György napkor eltávozik, távozási szándékát azomban köteles előlegesen már szent Mihály napkor bejelenteni. A jobbágyviszony rendezése kimunkálására országos küldöttség neveztetik.

792: 12. A 91-iki törvény érvénye meghosszabittatik. A jobbágy először földesuránál panaszkodjék, ha ügyeit el nem intézi, folyamodjon a szolgabiró-, fővagy alispányhoz; a szolgabiró köteles az ügyet azonnal megvizsgálni, megkisérti a barátságos egyességet, ha nem sikerül, felhivja az uriszék megtartására, a megyegyülésnek jelentést tesz, mely az uriszék megtartását elrendeli, a szolgabiró jelentését jegyzőkönyvbe iktatják.

802: 7. Az aratás, szüret megkezdését és bevégeztét a jobbágyok kötelesek a földesurnak bejelenteni, ki a 9-edet és 10-edet természetben veszi ki; a földesur a tett feljelentés után legfeljebb 8 napra tartozik dézsmálni, ha nem teszi, a paraszt az ur illetőségét a földön hagyva, magáét behordhatja, kárpótlást követelhet.

836: 4. A költözésre a 791. és 804. törvények megerősittetnek, az alispány a gyülés rendeletére a költözést akadályozó ellen-karhatalmat küld, a közügyész

az akadályozó ellen 200 frt pert indit. Tömeges elköltözés esetében a földesur ezt a megyének jelentse fel, a megye az okot vizsgálja meg és a helytartóságnak jelentse be. Az adósságok fedezetére a kezes is elegendő.

A jobbágy és zsellér a telekben tett javitásokat, költségeket a telekkel együtt eladhatja, ha a földesur beleegyezik, mit csak azon esetben tagadhat meg, ha szolgálatra alkalmatlan, rossz erkölcsü, jobbágyi nyakasságért már büntetve volt. Szükséges továbbá a vétel bejegyzése, minek egy példánya a földesurnak adatik, másik a községnél helyeztetik el; ha az eladó kötelességének eleget tett, telkét bármikor eladhatja, egy telek állománya az urbérben meghatározottnál több nem lehet. A kültelket a belsőtül elkülöniteni nem szabad, földesuri beleegyezés nélkül a házhely fel nem darabolható, hol 40 telek van 1, hol 80 két, hol 120 három egész telek vásárolható, hol több 4; kivétetnek az örökösödés, végrehajtás esetei, ha a telek el van hagyva, ha a telkek nem 1 vagy fél, de nagyobb terjedelmüek, e törvénynek visszaható ereje nincs. A zálogszerződések jövőre érvénytelenek.

A jobbágy és zsellér elmozditható, ha az uri- és közteherviselésre elégtelen, ha képességét egy évi határidő alatt helyre nem állitotta, ha kicsapongó, ha kötelességét nyakasan elhanyagolja.

Az elmozditás törvényes urbéri uton eszközöltetik, fellebbvitelnek van helye, a jobbágy a végső itélet kihirdetése után három hónapra köteles távozni, ha javitásait el nem tudta adni, ezek a megyei ügyész

közbenjöttével árverésen fognak eladatni, ha a törvényes elmozditás esetében uj jobbágy nem vállalkozik, a megyének a szolgabiró ezt feljelenti, a megye körözi, ha terméketlenség miatt nem vállalkozik uj egyén, a jobbágytelkek sorábul törültetik és a község felügyelete alá helyeztetik. Ha a földesurra a kegyetlenkedés kisül, perbe fogandó. A jobbágyok fiait a földesur a mesterségtül el nem tilthatja, ez esetben költözködési engedélyt az alispány ad.

A telekállományrul.

836 : 5. Az eddigi térmennyiség és osztályozat, mint az már Mária Terézia alatt is szabályoztatott, meghagyatik.

Egész telki belsőség 1 hold, Pozsega, Szerém, Verőcze, Temes, Torontál, Krassóban az eddigi szokásos.

Szántóföld (megyék szerint) I. osztály : 17—34-ig, II. osztály : 20—36-ig, III. osztály : 20—40-ig, IV. osztály : 24—40-ig. Rét I. osztály : 6—8-ig, II. osztály : 8—22-ig, a földesur urbéri uton jobbágyait belső és külső cserére kényszeritheti. A zsellértelek belső állománya marad ezentúl a legkisebb belsőség 150 □.

J e g y z e t. Minden megyében a törvény a föld- és rétmennyiséget osztályozva, különlegesen állapitja meg. Az osztályzat községenkint is változott.

A teleken felüli hasznokrul.

836 : 6. Az irtások mindaddig a jobbágyoknál lesznek, mig azok urbéri uton vissza nem vétetnek. Ezentúl kötendő haszonbér, egyesség vagy régi mód szerint

fogják használni. Azon irtások, melyek az uraság ellentmondása daczára irtattak, megtérités nélkül vétetnek vissza, amelyekre egyesség köttetett, egyesség szerint, a többiek a birói becsár lefizetése mellett; ujabb irtások csak földesuri irásbeli engedelem mellett tétethetnek, ez irásban a visszaváltás módjának is fel kell jegyezve lenni.

Bormérési joggal bir minden község, melynek birái és esküttjei vannak, és pedig szőllős község szent Mihálytul szent Györgyig, szőllő nélküli szent Mihálytul karácsonyig, ezen idő alatt idegen bor is mérhető; egyes parasztok nem mérhetnek, saját szükségletök- vagy kereskedésre határozatlan mennyiségü bort vehetnek. A földesur mérhet egész évben, ha korcsmahelyisége nincs, jobbágyaitul kisajátithat. A jobbágyok saját törkölyük, gyümölcs, bor, borseprő, a gabona kivételével minden terményökbül pálinkát főzhetnek, ezt akónkint eladhatják és ezért az uraságnak minden üsttül 2 forintot fizetnek.

Minden jobbágy illetménye a legelővel együtt egy tagban adassék ki, a legelőbe haszonvehetlen terület nem adathatik, a legkisebb mennyiség 1 telek után 4, a legnagyobb 22 hold, per 1200 □ öl. A földesur a legelő-részbül csak akkor záratik ki, ha a legelő használatárul lemondott, ha a határban semminemü birtoka nincs, a legelő oly csekély, hogy az elegendő legelőt a parasztság igavonó marháinak sem ad.

Az összesitésnek eszközöltetni kell, ha azt egy földesur vagy a telkes jobbágyok többsége kivánja; az egyesség megkisértésére a megye küldöttséget nevez,

ha sikerül az egyesség, ő felségének erre a helytartóság utjáni felügyeleti joga felmarad, ha nem, urbéri bíróság utján döntetik el, hol a legelő rendkivül nagy, 22 holdnál több is itéltethetik meg. A katholikus és görög papnak és a protestans papoknak legelő 1 telek után, a jegyzőnek $^1/_2$, a tanitónak $^1/_2$ telek után adatik, 8 zsellérnek 1 telek után.

Faizás illeti, hol ez az urbérben vagy szokásban volt, szokás szerint a jobbágyokat, a papokat és iskolamestereket, épületfa a jobbágyokat, hol szokásban volt.

Makkoltatás darabonkint 6 krral olcsóbban engedtetik a jobbágyok sertéseinek. Temes, Torontál, Krassóban 3 hónapra a jobbágyok darabonkint nagytul 6, kicsitül 3 krajczárt fizetnek az uraságnak. Pozsega, Verőcze, Szerémben 6, 9, 12 krt darabonkint.

Hol a parasztok nádlási joggal birnak, ez ezentúlra is megmarad. Ha az uraság mészárszéke a jobbágyok szükségletét nem fedezi, a parasztok mészárszéket állithatnak. Boltot minden jobbágy nyithat, 1. osztályuért fizet a földesurnak évenkint 20, másodért 15, falusiakért 10 frtot, hol eddig nem fizettek, ezentúl se fognak; a malom- és regale-birtokost a földesur kibecsültetheti. Krassó, Temes, Torontálban a nádlási használatra adott tavakban halászati joggal is birnak.

A jobbágyi tartozásokrul.

836: 7. A föld tulajdonosa a földesur, a jobbágy tehát következő tartozásokat teljesit:

Minden jobbágy vagy zsellér évenkint fizet 1 forintot, Pozsega, Szerém és Verőczében 3 forintot a jobbágy.

A belsőség és rét kivételével minden termény 9-edet, hol 10-ed nem volt, de 7- és 8-adot fizettek, ezentúl is marad, a 10-ed hol eddig divott marad ezentúl is fizetendő, a káposzta és gyümölcs kivételével; a len- és kenderre marad a régi szokás. Az előljáróság jelentésére a földesur 3 nap alatt köteles dézsmáltatni, ha nem teljesiti, a jobbágy a magáét behordja, a földesur részét többé behordani nem köteles. Az aszu és essentia kivételével a szőllőtermésbül is az urat 9-ed illeti, a szlavon megyékben marad a régi szokás. Dézsmálás előtt a szőllőfürt-eladás tilos, a szüret idejét a földesur határozza meg; a méh, gödölye, szárnyas állatok, tojásdézsma eltörültetik.

Egy telkes dolgozik 52 igás napot, nap felkeltétül naplementig, a szántás kivételével 2 marhával, ha a földesur kivánja, egy igás nap helyett 2 gyalognapot; 13 igás nap a téli hat hónapban teljesitendő, a hátralék más évben nem követelhető; ha a földesur a napszámokat bérbe akarja adni, az igás 20, a gyalog 10 krral megváltható. Az utazás beszámitásával tartoznak 3 napot szolgálni. Hosszu fuvar helyett 2 napot szolgálnak, a régi szokás Szlavónia- és a Bánságban mindenre meghagyatik, a hanyag jobbágy terhére a földesur napszámost fogadhat. Köteles minden egy telkes jobbágy fát 2 óra távolságra behordani, a zsellér 1 ölet vágni. Művészek és mesteremberek urbéri kötelezettségeiket pénzzel válthatják meg. A zsaroló földesur a közügyész által bepereltetik, a bíróság által 200 forinttal büntettetik.

Az urbéri kötésekrül.

836: 8. Az urbéri kötések érvényben maradnak, a jobbágyok tartozásaik, szolgálataik, adózásaikra különleges örökös szerződéseket köthetnek. Sértetlen marad ő felségének a helytartóság általi főfelügyeleti joga, az uri haszonvételek azomban az urak örökösei által visszaválthatók, felbonthatók:

1. Ha erőszak-, csalárdsággal, félelemmel csikartattak ki.

2. Ha kötési képességgel nem birók kötötték, ha az urbéri kötések időközben kivihetlenné válnak, hason természetü jogérvényes szerződésekkel helyettesittessenek.

A jobbágyok uri haszonvételeket ideiglenesen vehetnek, a törvényes bizonyság jelenlétében, a mely szerződésben idő nincs kikötve, kölcsönösen esztendős felmondás mellett felmondhatók.

Az esztendős munkaváltsági szerződések, mindig a tiszti ügyész és a törvényes bizonyság előtt kötendők, ezen szerződések a megye törvényszékének bemutatandók, ha a törvényszék ravaszságot tapasztal, vagy a váltságot a rendes munkaárnál magasabbnak látja, a feleket uj egyességre utasitja. A szerződések másolata a levéltárba tétetik, egy példány a helytartóságnak is felküldetik. A külömböző szerződések a rendezést nem gátolják.

Földesuri hatóság, urbéri per, maradványföld.

836: 10. Az uriszék hatásköre marad, a földesur a jobbágyokkali ügyeiben sem személyesen, sem alá-

rendeltjeivel részt nem vehet, de meghiv elnöknek és két ülnöknek három kifogástalan táblabirót, meghijja a szolgabirót és esküttet, a tiszti ügyészt, nevez szavazat nélküli jegyzőt, itél az 5 tag, a közügyész védi a jobbágyok érdekeit.

Az uriszék tartására ismétli a 792. törvényt, ha a földesur szegénysége miatt nem tarthat, a gyülés alakitja meg az uriszéket, ezen uriszék tagjai dij nélkül járnak el.

A jobbágyot a földesur, ha a jobbágy szolgalmi tartozása világos, ennek teljesitésére per nélkül a községi előljáróságok által szorithatja, ha a földesur ellenben jobbágyát jogtalanul kergette el, a szolgabiró köteles 1 év alatt visszahelyezni.

A kiváltsági perek a birtokon belül hétszemélyes tábláig fellebbezhetők, urbéri és urbéri szerződési perek birtokon belül a k. helytartósághoz fellebbeztetnek. — Az uriszék itéletét indokolni kell.

A többször megintett, munkanapját elveszti, egy napi munkával büntettetik, az ellenszegülő jobbágy három napi fogsággal fenyithető, a földesurat vagy megbizottját sértő a törvényszék elé állittatik, méltó megbüntetés végett.

A 60 forintig terjedő károkban a földesur itél, 1 naptul 8 napig terjedő fogságra itélhet; a makk- és gubacs-károkban az uriszék itél, ha a földesur tesz kárt, a szolgabiró 60 forintig elmaraszthatja, a nemes jobbágyok a földesur által el nem zárathatnak. — A cselédekért a gazda felelős.

A határrendezésnek helye van, ha földesur vagy

a jobbágyok többsége kivánja. Másodszori rendezésnek nincs helye, hol az urbéri állomány kérdése eldöntetett, csak tagositás eszközölhető.

1. Az uriszék vizsgálja meg, nincs-e a tagositásnak törvényes akadálya.

2. Az urbér behozatalkori és mostani állományfelmérés által constatáltassék, a mérnök az egész határt vegye fel, a földek, rétek osztályoztassanak, földkönyv és térkép készittessék, adassanak elő az irtások, maradványföldek, a terület osztályozására becslőket nevez külön a földesuraság, külön a jobbágyság; a megye a hitelesitésre küldöttséget nevez, mely az egyességet megkisérti, mindezeket az uriszék elé terjeszti, itél az épületek becsérül is; az uriszék végső itélete bővebb megvizsgálás végett lépcsőnkénti fellebbvitel utján birtokon belül a helytartóságnak felterjesztetik, ha kevesebb a jobbágyállomány az urbérbeli állománynál, szállittassék le a házhelyek száma, ha több, a maradványföldekbül uj házhelyek alakittassanak, ha azomban a jobbágyok bebizonyitják, hogy a hiányt a földesur vette el, akkor a házhelyek nem szállittatnak le, de a földesurébul kiegészittetnek, viszont ha a földesur bebizonyitja, hogy a maradvány a jobbágyok elszántása, foglalása által keletkezett, a maradványföldek a földesuri birtokhoz csatoltatnak. A költség a földesurak terhe, a jobbágyság szekeres és kézi munkával csak akkor tartozik járulni, midőn a tagositást a jobbágyok többsége kivánja. Igazitásnak van helye számolási és mérési hibák miatt.

Az urbéri törvény helyreigazitásairul.

840: 7., 8. Pálinkát a zsellérek is főzhetnek, sőt hol eddig árultak, ezentúl is árulhatnak. A makacsságbul nem dolgozó jobbágy 1 igás napért, 2 gyalogért 1 forinttal büntethető a birtokos által, ki a makacsságról a falusi előljárók vagy két kifogástalan tanu jelenléttében jegyzőkönyvet vesz fel, az itélet birtokon kivül fellebbezhető.

A jobbágy-illetőség megváltása megengedtetik, soha fel nem bontható, a helytartósághoz tudomás végett felterjesztetik, a megye közgyülésén kihirdettetik; az urbéres árva-vagyon összeirása a megyének bemutatandó. Az urbéri törvényszék a helytartósággal közvetlen levelez, a földesur előbbi módon a rest jobbágyokat is büntetheti, a szőllő-, kert-, erdőkben kártevők, a csőszöknek ellentállók, mint tolvajok büntetendők, hol csak a jobbágyok többsége kivánja a tagositást, ez a közügyész felperessége által indittatik meg és folytattatik.

A jobbágyok örökösödésérül.

840: 8. A jobbágyoknál mindkét nemü gyermek örököl, a kiházasitás azomban leszámitandó, a szerződési jogon birt birtokon, ha az a szerződésbe férfiágra van szabályozva, csak a férfigyermek; elárverelendő a birtok, ha az örökösök uri szolgálatra alkalmatlanok, ha az örökösök fele árverést kiván. A természetbeni felosztás csak a földesur beleegyezésével történhetik. A magtalanul elhalt jobbágy ősi javaiban, és ha végrendelet nélkül halt el, szerzeményeiben a szülők örökölnek. A házastársak öröklik a közös szerzeményt, ha

azomban szüle és házastárs nincs, a földesur örököl, a szerzeményt osztatlan testvérek közt, ha szüle és házastárs nincs, a testvérek öröklik.

A női hozomány a nőnek vagy örököseinek előlegesen kielégitendő, ezentúl a hozomány az előljáróság által azonnal irattassék össze és a falu ládájába helyeztessék, ha az özvegy az uri szolgálatra alkalmatlan, gyermek nincs, a birtok rokonok vagy idegeneknek adathatik, ez azomban az özvegynek illendő tartásbért fizet, az összes ingóban, ha gyermek nincs, az özvegy marad. Az özvegyet édes gyermekei vagyonaránylag kötelesek tartani, ha mostohák a gyermekek, egy gyermek-rész jövedelmét huzza, a tőke halálával visszaesik.

A váltórul (rövid kivonat).

840 : XV. Váltóképes mindenki, a papok, szolgálatbeli katonák, szerzetesek, nők kivételével (ha a nő nem bejegyzett kereskedő), a váltó kellékei : czime, kelte, az összeg, a fizetési idő, hely, a fizető, adós, a hitelező aláirásai, három év mulva csak irástudó vállalhat váltói kötelezettségeket.

A váltónál a pénz át nem adása érvénytelen kifogás. Ha több fizetéshely van kitéve, az első bir elsőséggel.

A kibocsájtó, elfogadó, forgató, kezes egyenkint is fizetéskötelesek. A hátiró akkor is köteles fizetni, ha a váltó hamis.

A látra szólló váltók a fizetés helyén 8 napra, Magyarországban és Ausztriában két, Európában 6, Ázsiában, Afrikában 8 hónap, egyebütt 18 hónap

alatt fizetendők. A váltó ünnepnapon nem követelhető, az elfogadó tartozik a kibocsájtónak is fizetni, ha több az elfogadó, fizetési kötelezettségök egyetemleges.

A váltók látra, tetszésre, bizonyos időre, napra, szokásra, vásárokra szólnak.

A váltó az elfogadónak bemutatandó, ha nem fizet és jogát a tulajdonos ellenök fel akarja tartani, minden aláíró ellen óvatolni kell. Az utalványozott, ha a bemutatásban hiba történt, nem tartozik fizetni. A fizetés a kitett pénznemben történik, 6 százalék késedelmi kamat számittatik, a fizetést a tulajdonos köteles a váltón nyugtázni, ha részben elégittetett ki, a váltó-másolaton nyugtázza.

Az óvást városban, hol váltótörvényszék van, 24 óra, hol nincs, 8 nap alatt meg kell tenni, különben érvénytelen.

Viszkereseti (követelési) joga van a tulajdonosnak minden aláirón. A viszkereset a kibocsájtót a fizetési kötelezettségtül nem menti fel. A hitelező együttesen vagy külön, tetszése szerint beperelheti a kibocsájtót, elfogadót, forgatót.

A viszkereset benyujtandó egy helyben lakók közt 7, egy megyeiek közt 15, külömböző megyeiek közt 30, Erdélyben vagy távol helyen 45, Magyarországon kivül, Austriában 60 nap. Az óvásba beteendő: óvásköltség, kamatok, száztul $^1/_3$-ad váltódij, váltófolyam. A letiltott váltó összege a bíróságnál lefizetendő. Az elfogadó a váltót, ha hamis is, köteles kifizetni (184.), a hamisitó ellen azomban perelhet, az elveszett váltó megsemmitése eszközlendő.

Zálogjoga a váltó-hitelezőnek a lezálogolt tárgyra, csőd esetében is felmarad, ha a zálog papirosbul áll, a lezágololt papirost a fizetés napjáni bécsi árkelet szerint eladhatja, a tulajdonosnak vagy a csődtömegnek csak a felesleget tartozik átadni, a zálogtulajdonos megtartási joggal is bir az ily czimen átadottakra.

A váltójog megszünik az esedékességtül két év alatt, ha a váltó be nem pereltetik, az elévülés idejét egyezkedés által meghosszabbitani nem lehet.

Váltótörvényszékek Pest, Pozsony, Sopronban, Debreczen, Arad, Eperjesen s Károlyváron állittatnak fel. Fellebbviteli Pesten. Az alsó váltótörvényszék áll: 1 kinevezett elnök, két biró és két kereskedőbül, a pesti 7 kinevezett- és 4 kereskedőbül, egy ülésben 3 tag szükséges Pesten. A felső 7 biróbul. A birák örökösek, a kereskedői ülnökök a székhelyi kereskedők által választatnak a kereskedőkbül három évre, ezek fizetést nem huznak; legfőbb törvényszék a hétszemélyes tábla; a kereskedők bejegyzése, könyveik hitelesitése a váltótörvényszék előtt történik.

Az óvás megyékben az alispány, királyi és rendezett tanácsu községekben a városi tanács előtt történik. Az illető hatóságok kötelesek a másolatokat 24 óra alat azon hatóságoknak megküldeni, hol az előzők laknak, ezek kötelesek ezt 24 óra alatt kézbesittetni. A váltó értéke az illető bíróságok, alispány vagy szolgabirónál letehető.

Sommás eljárás. A bíróság az adósnak meghagyja, hogy 24 óra alatt fizessen, a keresetlevél annyi példányban beadandó, a mennyi az alperes, a birói vég-

zés 24 óra alatt kézbesitendő, ezen végzésben rövid tárgyalási nap tüzetik, a foglalás azomban ingókra itélet előtt is eszközlendő, ha a hitelezőnek záloga van, azt azonnal elárvereltetni, 24 óra mulva.

Rendes perfolyamnak van helye:

1. Ha a keresetlevél kellőleg felszerelve nincs.

2. Kereskedők- és gyárosoknál, ha könyveik megvizsgálása szükségeltetik.

3. Áruszerzési perekben.

Az eljárás szóbeli, határidő három nap, ha távol lakik, a megjelenésre szükséges idő, két perbeszédnek van helye, ujabb tárgyalásnak helye csak akkor van, ha ebbe a felek beegyeznek.

Bizonyiték az aláirás tagadása esetében közoklevél, két tanu, egy tanu és póteskü, a váltótörvényszéknél meglevő aláirás, ha a tagadó fél az esküt le nem teszi. A tanuk lakását a fél tartozik megjelelni 3 nap alatt, ha távol laknak az illető hatóság hallgatja ki, a tanukat a fél maga tartozik előállitani, fél próba mellett eskü itéltetik, a váltótörvényszék szakértők kihallgatását is elrendelheti. Fél bizonyiték erejével csak azok könyvei birnak, kik a váltótörvényszéknél be vannak jegyezve. A könyvek a tulajdonosok ellen teljes bizonyitékok. Külföldi könyvek csak akkor bizonyitékok, ha hazájokban bizonyitó erővel birnak.

Birói határozatokrul. A váltótörvényszék végzés vagy itélet által dönt:

Végzés által sommás eljárásnál, ha az alperes meg nem jelenik, avagy ha megjelenik, a felperes követelését nyiltan vagy hallgatva elösmeri.

Itélet által, ha rendes perben, ha sommás per fizetési végzése kifogásoltatott, ha műértők, eskü, oklevelek, tanuk szükségesek. A végzés és itélet indokolandó, több a keresetnél meg nem itélhető, ha a felek jelen vannak, azonnal, ha nincsenek, 24 óra alatt kihirdetendő.

P e r o r v o s l a t o k r u l. A váltótörvényszék határozatai a feltörvényszékhez 24 óra alatt fellebbezhetők, fellebbezni nem lehet, ha a határidő kiterjesztése meg nem engedtetett, a tanuk és műértőket megrendelő végzés ellen meg nem jelenés- és elismerésen alapuló, a perujitást megengedő végzések ellen a fellebbezés a biztositást nem gátolja, a feltörvényszékhez fellebbezésnek van helye, ha a feltörvényszék a váltótörvényszék itéletét helyben nem hagyta.

V é g r e h a j t á s r u l. Biztositás intéztetik, midőn a sommás végzés kifogásoltatik, midőn a rendesben az itélet fellebbeztetik, váltótörvényszéki ilynemü egyességben.

Rendes perben biztositás adandó, ha a felperes a veszélyt kimutatja, az alperes az adósság valódiságát elösmeri, az aláirás hamisságára meg nem esküszik, a kereskedői könyvek általi bizonyitásnál.

Kielégitésnek van helye:

Midőn a végzés nem kifogásoltatik, midőn nem fellebbeztetik, midőn a feltörvényszék helybenhagyta, midőn a hétszemélyes tábla elmarasztalt, midőn az alperes a fellebbezéstül eláll, ha az egyességi feltételek meg nem tartattak.

A felperes a végrehajtásért a váltótörvényszékhez folyamodik, megbizottját megnevezi. — A váltó-

törvényszék a vidéki hatóságot a végrehajtásra felhivja, első sorban a végrehajtás az ingókra eszközöltetik, — csak ha ebbül ki nem telik, az ingatlanra, ez nem a váltótörvényszék elé tartozik; elellenállás-, visszafoglalásnak nincs helye, a helyszinén a kirendelt törvényszéki személy az adóshoz megy, az adósnak az egyik példányt átadja és mindent összeir, mig a felperes ügyvédje keresetét fedezve látja, az összeirtakat birói zár alattiaknak jelenti, a készpénzt, aranyat, ezüstöt, drágaságokat magához veszi, nyugtatja, a lehetőket lepecsételi, ha a felperes kivánja, zárgondnokot rendel és ennek gondviselése alá adja.

Foglalás alá nem vétetnek: az ereklyék, a hivatalos tárgyak, a nemes kardja, a legszükségesebb ágy- és ruhanemü, nemzetségi arczképek, ha egyik házastárs ellen intéztetik, a foglalásmentes tulajdonai, az összeiró kutathat, minden zárt feltörethet, az idegennek állitott tárgy csak akkor iratik össze, ha a sajátbul ki nem telik, az idegen tárgy tulajdonosát feljegyzi és azt igényének a váltótörvényszéknéli igazolására utasitja, ha több fél foglaltat egyszerre, a foglalás közös fedezet. A végrehajtási végzés a feltörvényszékhez fellebbezhető. ha a végrehajtás vidéken eszközöltetik, az alispány vagy tanács felszólittatnak, a végrehajtás eszközlésére 24 óra alatt az első a szolgabirót, a másik egy tanácsbelit küld ki, a szolgabiró 4 nap alatt tartozik kimenni, hasonlóan jár el, az igénytárgyban itéletet hoz, a tanácsbeli rögtön kimegy, az igénylett tárgy felett azomban a tanács itél, a lefoglalt tárgy elsikkasztása, megrontása bünvádi cselekmény.

A kielégitési végrehajtásra jogosult az illető hatóságot, okmányait bemutatva, az árverés elrendelésére kéri fel, mit ez azonnal megrendel, ha azomban még biztositási összeirás nem eszközöltetett, elébb ez rendeltetik el, városban az árverési határidő 8 napnál, falun 15-nél hosszabb nem lehet.

Az árverésen először az ezüst és drágaság árvereztetik el, az árverést szenvedőnek jogában áll az árverési sorrendet megállapitani, sőt valamely ingóság helyett más le nem foglalt tárgyat bocsájthat árverés alá. A végrehajtó fél adósa cselekvő kötvényeit elfogadni köteles, ellenben követelése számlájára fizetés nélkül mindent vehet. Az árverés a követelés fedezéseig folytattatik, az árverésrül a biró jegyzőkönyvet visz, mibe bejegyzi a vevő nevét és az adott árt, a felperest azonnal kifizeti, ha az adósság ki nem telik, a felperes a foglalás és árverés folytatását kéri, ha az ingók nem fedezik, a foglalás az ingatlanra vezettetik a polgári eljárás szerint. Csak azon külföldi váltótörvényszék itéletei hajtatnak végre, melyek a magyarét is végrehajtják.

Perujitásnak van helye a határidő vétlen elmulasztásáért és ha uj okmányok találtatnak. A perujitás a végrehajtást nem akadályozza.

Idézést a rendes közegek teljesitik, ha honn nem találtatik a fél, az idéző értesiti az illetőt másnapi megjelenésérül, ha akkor se találja, az idézést az ajtóra szegezi, a biróságnak bejelenti, a biróság ha értesül a fél elutazásárul, gondnokot nevez, ha a gondnok igazolja, hogy fele nem szándékosan utazott el, halasztást ad.

Váltóügyvéd csak az lehet, ki a vizsgát a váltó-

törvénybül letette, a fél maga is védheti magát, az ügyvéd dijja az itéletben megállapitandó.

A dijak is meghatározvák.

A váltótörvény módositásárul.

Áruszerződési kötés.

844: 6. Bejegyzett kereskedők, gyárosok már 20 éves korukban váltóképesek, a végrehajtó tiszviselők eljárásukért kárpótlás terhe alatt felelősek.

A magyar tengermelléki kormányszék mint váltótörvényszék működik.

A birói összeirást akadályozónak egész vagyona összeiratik, az alispány, kapitány, tanácselnök köteles a hatalomkart azonnal kirendelni.

Egyszerre megitélt kereseteknél elsőbbséget a folyamodás beadásának elsőbbsége ad.

A betáblázás által a váltó, váltó-erejét elveszti.

A váltóhamisitó mint tolvaj büntettetik, pere a törvényszékhez áttétetik.

B. Minden vagyonruli szerződés, mely rögtön át nem adatik, áruszerzés tárgya, kellékei:

Irásban áruszerzésnek mondasson, az árunak mennyisége, minőségének, az általadás, fizetés ideje és helyének meghatározása.

Bármelyik fél szegi meg, kártéritéssel tartozik; váltói eljárás alá tartozik.

A csődrül.

844: 7. Ha a csődtömeg 1000 frtnál nem több, a bíróság sommásan jár el.

A bukás hamisnak mondatik ki, ha a bukott meg nem jelenik, a bukás okát fel nem fedezi, ha a birói vizsgálatkor nem nyilatkozik, ha az adós értéke adósságait nem fedezi. A bukott ellen ugy a perügyelő, mint egyesek vizsgálatot kérhetnek, a vétkes bukást a csődbiróság mondja ki, a fenyitő pert a rendes törvényszék tárgyalja.

Perrend.

1791 : 41. Az ő felségétül perujitási engedélyt nyertek ügye ujonnan tárgyaltatik, a nemesség-elvesztési itélet érvénytelen.

Fellebbezés. 43. A nemes és nemteleneknek az első törvényszékektül a királyi táblára fellebbezés engedtetik, ha három esztendő- vagy 100 botra ítéltettek.

44. A József rendszere szerint inditott perek, ha még bennök itélet nem hozatott, visszautasitandók.

45—56-ig. Megsemmisittetnek az első biróságok itéletei, rendelkezik a fellebbezésekrül, a József alatt hozott királyi, hétszemélyes táblai itéletek és eljárásrul.

Válóper. 55. Polgári tekintetben a válóperekben hozott itéletek jogérvenyesek.

Perrend. A királyi és hétszemélyes tábla ezentúl országgyülés alatt is itél, világos adósági, erőszakoskodási, visszahelyezési, közügyészi perekben a királyi táblához ő felsége 4 ülnököt nevez, a perekben három kifogás, minden kifogásnál három vagy legfeljebb 4 perbeszéd engedtetik. Az ügyvédek haszontalanul ne feleseljenek. Az ellentállási perekben a vesztes fél a

haszonélvezetet köteles megtériteni, ügyvéd, szolgabiró és esküdt előtt is vallható, kik ezt a gyülésnek feljelentik.

Osztrák biróságok itéletei. 16. Azon kereskedők, kik osztrák értelemben váltókat bocsájtanak, vagy azon egyének ellen, kik magukat az osztrák biróságnak alá vetették, az osztrák biróságok által hozott itéletek végrehajtatnak, az ingatlanok elleni végrehajtás azomban csakis birói zálog természetével fog birni.

Folytatólagos perpótlás 802: 19. által megengedtetik.

A nemtelenek perképessége. 802: 20. A nemtelenek ezentúl adósági és szerződési perekben személyesen is perlekedhetnek, más egyebekben a közügyész által képviseltetnek.

Visszahelyezés. 822: 22. Az erőszakosan elfoglalt birtokokba és ingóságokba, ha a tulajdonosok ezeket békésen birtokolták, kihallgatva a feleket, ha még egy év el nem telt, helyezze vissza. és pedig, ha ellenkeznek, karhatalommal, az erőszakos foglaló ezen kivül törvényeink szerint megbüntetendő. Visszahelyezendő a bérlő is, ha haszonbéri kötelezettségeit teljesitette.

Határjárás. 802: 22. A felek vagy a közügyész felszóllitására az alispány magához véve a szolgabirót és esküttet, köteles a határokat kiigazittatni, ha a felek a barátságos felszóllitásra meg nem jelennek, törvényes határidőt tüz és ezen intézkedik, eljárását jegyzőkönyvbe veszi, ez a megye levéltárába helyeztetik, az elégedetlen fél pert indithat.

A per gyorsitása elrendeltetik. 807: 8., 9. A bünvádi perek a kirendelt napokon 9 biró jelenlétében tárgyaltassanak a királyi táblán, a dalmát, horvát, szlavon perek a báni táblától a hétszemélyes táblához, a tárnoki széktül hasonlag egyenesen a hétszemélyes táblához fellebbeztessenek. A zálogperek, melyekben a királyi tábla mint első biró itélt, áttétetnek a kerületi táblához, a kerületi táblától a fellebbezés birtokon kivül engedtetik.

10. A királyi táblánáli tárgysorozatrul rendelkezik.

11. A kétszeri ellentállást eltörli. Ellenébe a megye karhatalmat rendel.

12. Visszahelyezés. Visszahelyezésnél az alispány az elvett hasznot megitéli, ingóságokat visszaadatja.

22. A mértékeket országosan szabályozza.

827: 20. A nemesség használatárul. Kinek nemessége kétségbe vonatik, a jog használatát alispány- és szolgabiróval is bizonyithatja.

827: 23. Minden felekezet anyakönyveinek évi hiteles példánya a megye elé terjesztessék.

830: 6. A váló- és bünvádi perek országgyülés alatt is folytattassanak.

836: 13. A pénzbeli itéletek végrehajtásárul. A kielégités ezentúl készpénzzel történik. Az elmarasztalt fél első sorban követeléseit, ezek után ingóságait vagy ingatlanait köteles kijelelni. Az alperes nem jelelése esetében a felperes jelel. A biró a kijelelteket lefoglalja, zár alá veszi, a fél kérelmére az árverést elren-

deli, a földek, kertek, szőlők megbecslésére a végrehajtó 1 elnököt, a felperes 2, az alperes 2 gazda egyént neveznek, kik eskü alatt becsülnek, ha a fél nem akar, helyette a biró nevez, a legelőnél a marhabér és képesség, a regalenál a haszonbér az alap, a végrehajtó köteles ügyelni a becsre.

Az ingók árverésére legfeljebb 3 hónap, a nem nemesi ingatlanokra két határidőt tüz, 3 és 1 hónapot, az elsőn csak becsáron, a másodikon becsáron alul is eladatik. A nemesi birtokra 1 háromhónapos árverés tüzetik ki, melyen becsáron alul is eladatik.

Az árverésen szerzett polgári birtok örökös, a nemesi birói zálog.

Az ellentállás, ha a törvény megengedi, csakis kijelölés, becslés, zár alá vételkor engedtetik meg.

836: 16. A birói itéleteket indokolni kell.

836: 17. Nemnemesi bünvádi perekbeni fellebvitel. A nemtelen fellebbezhet, ha nemessel van összekötve, hivatalvesztés esetében, és midőn a tisztiügyész hivatalbul köteles fellebbezni. A bot- és korbács-büntetés negyedévenkint osztassék ki.

Vásári biróságokrul. 18. Királyi városokban a vásárok idejére bíróság alakittatik, 1 elnök, 4 tanácsos, 1 jegyzőbül, itél a vásári kötésekrül, eskünek nincs helye, a szökni akarót őriztetheti, nemes csak akkor tartozik a vásári bíróság elé, ha magát különlegesen alávetette, nemesek ügyeiben a szolgabiró és eskütt itél. Fellebbvitel nincs.

19. A fiumeiek ügyeiben a fiumei bíróságok itélnek.

20. Szóbeli per. Tárgya 60 frtig terjed, hol rendezett tanács nincs, itél 12, a rendezett 60 forintig, urbéres községekben 12—60 a földesur vagy megbizottja, ha nem teszi, a szolgabiró és esküttt. A nemes községekben 60 forintig a nemesek hadnagya, különben a nemesek birája a szolgabiró és esküttt. Rendes keresetlevél nem kivántatik, az eljárás szóbeli, jegyzőkönyv vétetik fel.

45. Országgyülés alatt az özvegyek és árvák perei is tárgyalandók.

A szóbeli perrül. 840: 11. Szóbeli eljárás alá tartozik minden követelés 200 forintig. A világos adósságok határozatlan összegig, ha az adós e törvénynek magát kötelezvényében aláveti.

V. Bünvádi törvény készitésére küldöttséget neveznek.

XV. FEJEZET.

Ferdinánd uralma és törvényei 1848 előtt.

Az országgyülések pontosan megtartattak.

Az adó megmaradt a régi összegben, az országgyülés időnként tárgyalta, az adó-megszavazás azonban, mintha az adó változhatlan természettel birt volna, törvénybe nem iktattatott, mi az országgyülés vezérei szellemi erejének gyenge bizonyitéka, mert miután az adó-megszavazás sarkalatos jog volt és csak három évre szavaztatott meg, azt minden három évben, már csak a joggyakorlat fentartása végett is, törvénybe kellett volna iktatni, ugy látszik azonban, egy részrül a kormány attul tartott, hogy az országgyülés az adót leszállitja vagy megtagadja, más részrül az urak attul tartottak, hogy ha parasztjaik adója mellett tüzeskednek, a kormány a nemességet is meg fogja akarni adóztatni, ennélfogva hallgatag abban egyeztek meg, hogy a parasztföld sérthetlen adóalap, az adó sem fel nem emelhető, sem le nem szállitható.

Az ujonczokrul egy fontos törvény hozatott: a 840: 2., ez a katona-szolgálat tartamát 10 évre szabja meg, tehát az örökös katonaságnak véget vetett. Az ujonczoknak csak magyar ezredekbe való sorozását engedte meg, az ezredekben csak magyar tisztek alkalmazását rendeli el, ez által a magyar hadsereg nemzeti jellege határozottan megalapittatott. Czélszerü volt e törvény azért is, mert az ujonczok arányos felosztását, a zsidók besorozását, a zsidók katona-

kötelezettségét megalapitotta, mi három nagy visszaélést szüntetett meg, megtörtént ugyanis, hogyha a szolgabiró jellemtelen egyéniség volt, járásában a gazdagabb falukra több ujonczot vetett ki, azért, hogy a gazdagabb parasztok kimentéseért szüleiktül tetemes összegeket zsarolhasson. A sorozásnáli sorshuzás elrendelése az önkényt részben beszüntette, mert aki az orvosokat a vizsgálatnál meg nem vesztegette, az, ha a sors érte, magát többé ki nem menthette. A zsidóság eddig kihuzta magát a katonaságbul, tehát 500,000 félpolgár, kik a nemzet nyelvét is megvetették, kiváltságos állást foglalt el a nép milliói felett. A zsidót azontúl is nehéz volt katonává tenni, mert anyakönyveik nem lé- vén, a zsidó idejét nehéz volt kitudni, a zsidó reszketett a katonaságtul, a galandos, fütyölő zsidó is biztos gazdagodás elé nézett, ennélfogva a zsidóra a katonaság nagy teher volt, mert a katonaság legtevékenyebb korát elfoglalta, az üzlettül elszoktatta, ezért a szegény zsidó kimentésére kölcsönözött az egész zsidó közönség s mert természetöknél fogva a vesztegetés üzletét is remekül kezelték, bár lélekszám szerint a zsidóság illetéke 1700 embert tett volna ki, igen kevés került zászló alá ; e törvény szerint, habár törvénytelen utakon továbbá is kicsusztak, legalább sértő kiváltságuk megszünt.

A vallás ügyében hozott 844: 3. törvény a vallásegyenlőség ügyét nagyban egyengette, a vegyes házasságokat eddig a katholikus papság minden lehető módon gátolta, az áttérés elé elmozdithatlan akadályokat gördített, már pedig a vallásegyenlőség tagadhatlan követelménye az, hogy a különböző feleke-

zetek tagjai közti házasulás szabad legyen és miden polgár belső meggyőződését követhesse és a vallás örve alatt a papság a polgári jogok felett fölényt ne gyakoroljon.

A nemtelenek birtok- és hivatalképessége, melyet a 844: 4., 5. törvények megalapitottak, egy részt nagy igazságtalanságot szüntetett meg, mert az emberi jog és az államkötelék viszonyánál fogva, sem a föld birtoklása, sem a hivatalviselés születési kiváltság nem lehet, nem pedig főleg azért, mert minden polgár, ki az állam- s közteher-viselés által jogositványt nyer keresménye vagy öröklött tőke élvezetére, ennél azt tehát a földbe is elhelyezheti. A földnek eddigi egy osztály általi kizárólagos birtoklása magára a földbirtokos osztályra is káros volt, mert ez által az ország nagy része ki lévén zárva a birtokvételbül, az eladósodott birtok, értékének megfelelő árban nem adathatott el. Igen méltányos volt a hivatalviselés kiváltságának eltörlése, mert a hivataloknál a közérdek azt követeli, hogy a tisztviselő és hivatalnok képzett, művelt egyéniség legyen, a születés nem tudomány, mennél nagyobb a hivatalnoki anyag, annál nagyobb a választás, — de ezt nem tekintve, az értelem tulajdon és oly tulajdon, mely az állam jólétét nagyban elősegiti, ennélfogva, mert tulajdon, jogtalanság bárkit is tulajdona értékesitésétül elzárni. Mindkettőt már régen el kellett volna törülni, mert a kiváltságos birtoklás és hivatalviselés az osztályok közt gyülölséget idéz elő, miután mindkettő menthetlen bitorlás, mi csak az ó-kor keretében állhatott fenn.

A községekrül szóló 840: 9. törvény a democrat intézmények alapját képezi, a község ez által maga ura lett, a zsákmánynak kitett szegény árva-vagyon némileg biztositttatott. A községek az urak ellenőrködése alatt maradtak, mert a földesur jelölt, ezt azomban a korviszonyok, a nép érdeke kivánta; az elméletnek mindig alkalmazkodni kell a viszonyokhoz, a nép még akkor a műveltség alacsony fokán állott, a községek nagy részében előljárói képességét biztosan nem tudta megmérni, ha földesuri jelölés nélkül választják a birót, uri megerősités nélkül fogadják a jegyzőt, a a legtöbb helyt a bor és pálinka választotta volna, mint választja ma is, 43 évi művelődés és haladás után. Ha ezen korban a községeknek jelölés nélküli választás engedtetik, kivált a műveletlen oláhok és oroszoknál a község véres mozgalmak, nyilt közrablás szinhelyévé vált volna.

A vasutak és duna-tiszai csatorna részére a kisajátitást biztositó 836: 26. és 840: 38. törvények az országgyülés helyes felfogásának fényes bizonyitékai, ez által a magánjogba ütköző minden akadály elhárittatott, a főbb vonalak, melyek akkor czélszerüek voltak, igen helyesen jeleltettek ki; ha Metternich herczeg Magyarország iránt csak légkevesebb jóakarattal viseltetik is, Magyarország főbb közlekedési vonalai 12 év alatt kiépittethettek volna, mert Magyarországban ez időben a czivilizált világban legolcsóbb volt a föld, fa, munkabér és nyersvas, ennélfogva a vasutak legalább 40 százalékkal olcsóbban kiépithetők lettek volna, hogy elmaradtak, annak nem az ország, de az osztrák kor-

mány az oka, mert az országnak csekély beltőkéje lévén, beltőkével nem épittethetett, a kültőke a kormány felhivására indul; Magyarországot azért nem kereste és kereshette fel, mert a kormány zsoldos lapjai Magyarországot mint buta, a nemes mamelukok vaspálczája alatt nyögő sivatagot tüntették fel.

Közgazdászatilag fontos törvény voltak a 836: 36. és 840: 4., 10. törvények, melyek a vizek szabályozását rendezték és lehetővé tették.

Ferdinánd 13 évi törvényhozásának koronáját képezik a magyar nyelvrül szóló 836: 3., 840: 6., 844: 2. törvények; végre 52 évi küzdelem után a magyar nyelv diplomaticai méltóságát elérte. Sajnos, hogy ezen küzdelem ily soká tartott, szomoru, hogy a magyar nyelv diadalát épen a felsőház tartotta vissza, mely ház dúsgazdag papjai és gazdag nemességének fő kötelessége és feladata lett volna a magyar nyelv jogait értékesiteni, mert a szent István magyar királytul alapitott püspökségek alapitásaiknál a vagyon $^1/_3$-adát a nevelésre adományozta a magyar király, Magyarország uradalmaibul. A főurak még nagyobb uradalmakat birtak, más államokban a nemzeti művelődést mindenütt a főurak támogatták, világnyelvvé a franczia nyelv a főurak salonjaiban művelődött ki; Magyarországban a nemzet nyelvét a főurak nemcsak nem beszélték, de még törvényre emelkedését is akadályozták. A magyar nyelvet biztositó törvény igen szükséges volt, mert mint elébb is jeleztem, a főváros, a műveltebb városok nagy része, a zsidók és főurak kizárólag németül beszéltek, sőt magyarul nem is tudtak, szégyen volt né-

metül nem tudni, divat magyarul rosszul beszélni, a divatos nemes hölgyek a reformaták kivételével németül társalogtak; a végzet az országot jeles magyar költőkkel áldotta meg a válság korában, nagy tehetségü színészeink is voltak, — jeles költőink remekeit a könyvesboltok pora emésztette, szinművészeink többször üres házak előtt remekeltek. A törvény a középosztály lelkesedése által támogatva, megadta a magyar nyelvnek a túlsulyt, a mágnások, miután a hivatalnoknak magyarul kellett tudni, már 30-ban kezdtek magyarul tanulni, általában az idegen ajkuak a magyar nyelv tanulásának neki fohászkodtak, miután már a 836-i törvény eredeti szerkezetnek a magyart állitotta fel, a magyar levelekre 840. szerint a hivatalok magyarul tartoztak felelni, a magyar czredek magyarul köteleztettek levelezni, a magyar nyelv tudása a katholikus papok egyik minősitvényeül állittatott fel, csak az országos egyetemen nem fogott ki a hazafiság, mert itt még 43-ban is a magyar irodalom kivételével mindent latinul tanitottak.

A nyelvben az országot túlzással vádolták, ez rágalom, mert a magyar nyelv diplomatikai fensőségét 52 év alatt állapitották meg, és pedig akkor, midőn a latint már régen minden más államból kiküszöbölték. A 844: 62. törvénynek 9. pontja sok tekintetben túlment a jog és a lehetőség korlátain, ezen czikk az egész országban a magyar nyelvet közoktatási nyelvvé rendeli, ez gyakorlatiatlan volt, mert igen is kellett követelni, hogy a magyar nyelv tanittassék, de azt, hogy általában mindent magyarul tanitsanak, megparancsolni

nem lehetett, mert tanitani csak azon nyelven lehet, melyen a gyermek ért, ez tehát a tanitást az ország lakosainak legalább egyharmadánál lehetetlenné tette volna. De ezen törvény valóságos egyéni jogsértés is volt, mert a nyelv legszentebb tulajdonát képezi minden polgárnak; kétségkivül azt minden polgártul lehet, sőt kell is követelni, hogy a hatóságokkali érintkezésekben a diplomaticus nyelvet tudja és ennek megtanulására módot és alkalmat is kell neki nyujtani, mert ez reá előny, nem szabad azonban a családba lépni és nyelve kiirtására törekedni, — már pedig ha a falusi sült tót vagy oláh iskolában kizárólagosan magyarul tanitanak, ez az anyanyelv kiirtására vezet, mert már a második nemzedék már semmit vagy keveset fog tótul vagy oláhul beszélni; tökéletes elegendő lett volna a magyar nyelvnek mint tantárgynak felállitása, mert ez által az idegen fajok saját individualitásuk koczkáztatása nélkül közeledhettek volna a magyar nemzethez, mig igy a hajlékonyak is visszariadtak, kivált akkor midőn a kormányon magyarok voltak, pedig a törvény ezen szakasza nem is alkalmaztatott, általában a különböző faju nemzeteknél nem kiválólag a nyelv, de a nemzeti érzelmek terjesztésére kell törekedni, Magyarországban nem az a főczél, hogy minden ember magyarul beszéljen, de hogy magyarul érezzen, magyarnak tartsa magát, mert az, ki, habár csak erkölcsi kényszernek engedve, nemzetiségérül lemond, az válságban, midőn a koczka fordul, megtagadja a magyarságot és lesz osztrák vagy orosz, ha a hatalom ezek kezébe jut, ellenben ki egyéni érzelmei

kényszere nélkül meggyőződésbül csatlakozik az uralgó politikai nemzethez, az minden viszony és körülmények közt hive marad.

Magyarországban a kényszer azért sem volt szükséges, mert a nemzet történelmileg, jogilag magyar volt, a magyar faj akkor annyit tett, mint a többi nemzetiségek összesen, a birtoknak háromnegyed része magyar volt, az értelmiség kivétel nélkül magyarul beszélt, a magyarság tömören együtt lakik, a németség az ország 10 százalékát, a tótság 15 százalékát tette, magyarul minden értelmes ember beszélt, tótul senki. Magyarország önállását, anyagi jólétét, függetlenségét csak a magyar zászló alatt tarthatja fel, mert a német alatt csakis szolga és Austria sovány fejős tehene, a szláv alatt szolga, az orosz czár teherhordó szamara lehet, a magyarság mellett tehát megvan a természetes olvasztó vonzerő. A erőszak tör és semmisit, a méltányosság olvaszt; mi nem vagyunk nagy nemzet, mi az ország egy tagját sem dobhatjuk el a nemzeti erő gyengitése nélkül. Magyarországnak nem szabad lett volna eltérni a magyar nemesség százados politikájától; a magyar nemesség az összes nemesség hétnyolczadát tette, azért azomban az egynyolczadot sem le nem nézte, sem ki nem zárta, de az idegen népség, miután érdemei méltányoltattak, a királyi kormány, udvar magyar, általában minden magyar volt, önként magyarokká lettek; a hatalmas Zrinyiek, Frangepánok, Hédervváryak, szláv, olasz, német törzsbül származtak, a legtüzesebb magyarokká váltak, — a Kubinyiak, Okolicsányi, Berzeviczy, Radvánszky, Prónay,

Péchy, Desewffy, Szentiványi, Rakovszky családok német és szláv törzsbül származtak, mind megmagyarosodtak — és már századok óta hűségesen harczoltak a magyar állam mellett. A 848. országgyülésnek lett volna feladata a túlzó iskolai törvényt magyarázni, ez a nemzetiségi kérdés élét részben eltompitja, a kormány azomban a diadal mámorában a jövőre nem gondolt, csak a jelent élvezte.

A rendi szerkezet egyik főtámaszát az ősiség képezte, az ősiség nyüge alatt a tulajdonjogi törvények csak lassan fejlődhettek, e téren a haladást gátolta a szerves polgári törvénykönyv hiánya, ezen mű elkészitése mindenütt a kormány feladata, ehez szakemberek és idő kivántatik; a kanczellária, mely Magyarország kormányát képezte, a törvények javitásával semmit sem gondolt, az országgyüléseknek ideje is szüken volt kimérve, mert 92-tül 812-ig csakis rövid ideig tartottak, mihelyt a kormány az ujonczokat és adót megkapta, az országgyülést azonnal eloszlatták, 812-tül 25-ig országgyülést nem tartottak, a közjog védelme az országgyülés idejét nagyban igénybe vette, tehát csakis az égetőbb kérdésekben hozattak törvények, mindezek daczára a jogi állapot 56 év alatt, ámbár lassan, de mégis javult.

Egyéni jog tekintetében nagy vivmány voltak a 802 : 20. és 836 : 13. törvények, melyek a perlekedési jogot a polgárok- és jobbágyoknak megadták, a 840. törvény, mely a birtokvétel jogát mindenkire kiterjesztette.

A 840 : 8., mely a jobbágyok örökösödését szabályozta.

A végrendelkezést, melyet már az 1715: 27. helyesen szabályozott, megkönnyitette a 840: 14., mely a végrendeletnek a tanuk előtti felolvasását mellőzte.

Az osztályok gyors menetét biztositotta a 836: 10. és 844: 4. annyira, hogy a végrendeleti és osztályügy a kor kivánalmainak megfelelőleg teljesen rendeztetett.

A bérlet jogait biztositotta a 802: 22.

Az erdők fentartásárul gondoskodott a 791: 57., 807: 21. Ezen szigoru törvény daczára azomban az erdők nagyban pusztultak, e pusztulást azomban nem a törvény hiánya vagy gyengesége, de az urbéri viszonyok, a nép jelleme okozták, a jobbágyoknak az erdőben faizási és legeltetési joguk volt, a parasztok marháitul a vágásokat megőrizni nem lehetett, mert a nép azt tartotta, ha egy keveset lelegelik is megnő, a paraszt, mert az erdőbül fát kapott, lopta a szerszám-, kosárnak valót, sokszor a gallyáért a legszebb fát levágta, a középosztály és a parasztság közt patriarchalis viszony volt, a törvény szigoru alkalmazásához nem ragaszkodtak, a század elején a fának majdnem semmi becse sem volt, ennélfogva az erdőt közösen kezelték, vagyis sajátlag az erdőre senki sem ügyelt, az erdő semmit, a kaszálló valamit jövedelmezett; megengedték az erdőirtást; Szepesben egy 2000 holdas területen 60 ember kezében volt 600 hold irtás, összevissza kis darabokban, a 60 ember külömböző ürügy alatt egész esztendőben járt az erdőbe, az 1400 hold erdőnek el kellett pusztulni.

A vadászatot teljesen biztositotta a 802: 24.

A pénzműveletek minden nemét biztositotta a szóbeli per, a váltó-eljárás, a 840: 21. betáblázási törvény, mely a kötvények, váltói itéletek, a még meg nem itélt számla-követelések betáblázását megengedte, a betáblázás sorrendét és érvényét szabatosan meghatározta.

Az uzsorát mérsékelte a §02: 21., mely az uzsorás megbüntetését a biró önkényére bizta.

Az áruszerzésekrül szólló 844: 6. a termények forgalmát megkönnyitette és biztositotta.

A gyárak, részvénytársaságok üzletét, alakulását gyökeresen szabályozta a 840: 17., 18. törvény.

A kereskedelmi szállitások biztonságát és pontosságát biztositotta a 840: 20.

A csődügyeket méltányos szigorral szabályozta a 840: 22.

A kereskedő-osztályt rendezte a 840: 22. és nekik minden lehető előnyt biztositott, sőt a számla-követeléseknél túlságos előnyt is adott, mert a megrendelést kizárólagos bizonyitékul nem követelte, a kereskedők által követelt árt, mint határozott árt vette fel, a kereskedő tehát a vevőnek tetszése szerint a fogyasztó számára oly tárgyakat is küldhetett, melyeket az nem óhajtott, más részrül méltánytalan volt a számla-árak elfogadása, mert ezen időben az alku divott, a fogyasztó tehát a törvényt nem tudva, arra támaszkodott, hogy majd a fizetéskor a nagy árakat leszállitja, ettül ezen törvény elütötte.

Méltányos és igazságos törvények voltak az urbéri viszonyokat, a tagositást, az arányositást tárgyazó törvények, mert tagositás nélkül sem czélszerüen gaz-

dálkodni, sem a terményt megőrizni nem lehetett ; sajnos, a nemesség által követelt urbéri váltság a felsőház buta önzése s a kormány roszakarata miatt fennakadt.

A 836: 10. törvénynek a maradványföldekrül szólló része azomban valóságos communisticus, a tulajdont megtámadó törvény volt, mert jogilag minden határban két birtokos lehetett: a jobbágy és földesur; a jobbágyi birtok mennyiségét a Mária Terézia által behozott urbéri házhelyek jelezték, ha tehát az urbérben jelzett 10 házhelynél a jobbágy-kézben 15 házhelynek megfelelő illetőség volt földben és rétben, a felesleg vagyis maradványföld másé mint a földesuré nem lehetett, keletkezett pedig ez egyszerüen elszántás vagy foglalás által, ezen elszántást a parasztok gyakorolták 70 év óta, gyakorlati ember tudhatja, mily sokra mehet ez, ha évenkint csak 1 ölet szánt is el egy ember, miután tehát a törvényes vélelem a földesur joga mellett szólt, kizárólag a jobbágyot kellett volna a bizonyitásra kötelezni, mert a jobbágy a telket apjárul örökölte, a földön majdnem naponta megfordult, ki a földnek mesgyéit maga nem ösmerte, kinek 76 év alatt 4 tisztje, 20 csősze is lehetett, kinek tisztje, cselédjének nagy része 76 év alatt a falubul el is költözött, ki tehát előállitható nem volt, de 100 vagy több mesgyére nem is emlékezhetett, legtöbb esetben az elszántás az ő tisztje, cselédjei megvesztegetése vagy elnézése által történt. Birtokrablás volt ez azért is, mert a törvény elösmerte, hogy a Török János feleslege nem az övé, Töröktül elvette, uj házhelyek alakitását

rendelte el, ez a Trombitás Jankónak, egy harmadiknak adatott, ki érte Vitéz György urnak urbéri szolgálatot tartozott teljesiteni, vagyis ha Töröknek nem volt tulajdona, akkor ez tőle elvétethetett és nem adathatott Trombitás Jankó ismeretlennek, de Vitéz Györgynek kellett volna adatni.

A 840: V. törvény által behozott váltótörvény kereskedelmi és forgalmi tekintetben szükséges és czélszerü intézmény volt, mert kereskedő egymásnak vagy a tőkepénzes kereskedőnek csak váltóra hitelezhet, miután a váltó által a pénz többszörösittetik, tehát a váltó hitelezőt nem feszélyezi, miután a kereskedő áruczikkeit röviden értékesitheti, rövid lejáratu váltóra is kölcsönözhet, és épen azért, mert hitelezőjét a gyors eladással kijátszhatja, a hitelező csakis revolver-okmányra adhat, melylyel adósa futását megakadályozhatja, a váltó behozatala tehát szükséges és czélszerü volt, mert e nélkül a magyar kereskedelem magát a váltón nyargaló osztrák kereskedelem ellen fel nem tarthatja, miután az osztráktul váltó nélkül sem pénzt, sem hitelt nem nyerhet el, a magyar liliputi tőkéjével az osztrák elefánt ellenében magát fel nem tarthatja, mert már ekkor a forgalom mennyisége adta a hasznot; de váltó nélkül a beltőke sem állott volna rendelkezésére, miután a kereskedésbe kötelezvényre elhelyezett tőke valóságos szerencsejáték, melynél a veszteség biztosabb a nyereségnél.

Valóságos ostobasággal párosult roszakarat volt a váltónak a földbirtokosokrai kiterjesztése. Mert a földbirtokos sem nagy kamatot nem bir, sem pontosan nem

fizethet, — nagy kamatot nem bir el, mert a birtokos jövedelme bizonytalan, befolyásolja ezt az időjárás, a külföldi verseny és ha legszebb kilátásai vannak, télben kifagy, tavaszszal kiszárad, sokszor vetni valója is alig marad, máskor terem, de másutt is terem, a buza 10 forintrul leesik 6-ra, nincs kivitel, az ut megromlik, ennek következtében terményét hónapokig nem értékesitheti, tehát pontosan nem fizethet; nem bir meg drága kamatot, mert mig a kereskedő tőkéjét havonkint megforgatja, a birtokosnak a befektetés csak évek mulva jövedelmez, és akkor is legfeljebb 6 százalékot. A váltóra adott pénz pedig mindenütt drága pénz, mert a váltónál az uzsorát bebizonyitani nem lehet, rendetlen fizetőnél pedig még drágább, mert a hitelező, a váltó kiváltságát felhasználja, a szorultnak tetszés szerint irja eléje a kamatlábat, ha az adós birtokos perel, hitelét veszti, terményeit a megszorult csak nyomott áron, árverésen, fél, néha negyedrész áron adhatja el.

Magyarországban midőn a váltót behozták, kevés, de olcsó pénz volt, fizettünk 6 legfeljebb 8-at, a váltótörvény után 8—36 közt változott a hitel. Erre azt mondják, a pénzt a hitelező nem köti az adós nyakára, gondolja meg aki felveszi, a pénz áruczikk, az állam értékét nem határozhatja, nem korlátolhatja. Kétségkivül a hitelező nem köti az adós nyakára a pénzt, de rákötik a viszonyok, a gazdaság szükséglete, a család fentartása, az aszály, a rozsda, az üszög, a marhadög, egy zálogpör és más a gazdától nem függő körülmények; a pénz kétségkivül áruczikk, de az arsenicum is, azért ennek árulását mégis feltételekhez köti

az állam. Mások a váltóképesség védelmére azt hozzák fel, hogy ha a birtokostul a váltóképességet elvonják, a kereskedelem a magyarországi tőkét mind felszítta volna, ez csak is elmélet, mert a magyar kereskedelem gyenge hitelképességgel birt, ezt egyszerre felfujni nem lehetett, mert a kereskedelmet a fogyasztás korlátolja. Magyarország fogyasztási képessége csekély, ennélfogva hitelképessége sem vala erős; a tőkepénzesek közt is van egy osztály, mely a nyugodt, mérsékelt elhelyezést, a drágább, de bizonytalannak eléje teszi, ez a szóbeli törvények biztositéka mellett megmaradt volna a földbirtoknak, minden ember azomban önző, ennélfogva, miután a földbirtokra váltó mellett is lehetett kölcsönözni, a váltó a hitelező kezében spanyol csizma, mindenki a váltórendszert fogadta el, s mert a váltó az uzsorát eltakarta, mindenki uzsorás lett; az uzsora apja, a váltótörvény, Izrael uralmának ágyát megvetette.

A mezei rendőrségrül szólló törvény tele émelygős humanitással, a kárositót védi a kárvallott ellen. Ezen, a nép szokásába belenőtt kihágást csak erős törvényekkel lehetett és kellett volna korlátozni, a hajtódij, mely a mai pénzlábhoz arányitva, egy lótul 16½, egy marhátul 16½, kecskétül 8¼, juhtul 2½, szárnyastul 8 kr., nevetséges, csekély büntetés, mely senkit sem rettentett vissza.

A perrendnél a visszahelyezést a 802: 22., a 807: 12. elősegitette.

A per hosszadalmát mérsékelte 807: 11., mely a kétszeri ellentállást eltörülte.

Az adóssági pereket gőzerővel látta el a 840: 11., mely a szóbeli eljárást határozatlan összegig kiterjesztette, a 836: 18., mely kiméletlen, a végrehajtást, a hitelezőt igazságtalanul pártoló árverési módozatot állapitott meg.

Az anyagi ügyekben csakis a jogi- és zálogperek tartották meg a korhoz nem illő jellegöket, ezeken azomban az ősiség szabályozásáig segiteni nem lehetett.

A bünügyekben azomban az ország teljesen hátra maradt; mig a politikai büntényeknél dracói büntetés divott, a polgár élete, vagyona, a kormány szolgája-, az engedelmes bíróságoktul függött, a büntények legtöbb eseteiben a büntetés megszabva nem volt, emberölést büntettek három esztendő-, husz év- vagy kötéllel, 36-tul fogva azomban a nagyon is enyhe büntetések divatoztak. Legtöbb rabja volt Borsodnak: 800, legkevesebb Pozsony-, Mosonynak; az elsőnek 41-ben 1, a másiknak egy rabja sem volt. A mai kor sokszor gunyosan emlékezik meg a mult biráirul; kétségkivül volt tudatlan, hanyag biró, van azomban ma is és lesz is minden időben, mert a pártfogolást a törvény nem zárhatja ki. Az iskolavégzett lehet itélő tehetség nélküli szajkó, lehet furfangos, agyafurt, megvehető egyéniség, általában azomban a 48 előtti birák a kor magaslatán állottak; nem volt ugyan az iskolai vizsga-minősitvény kikötve, de minden vagyonos urfi iskolát végzett, ezen kivül joggyakorlaton volt egy évig a megyei tisztviselőknél, egy évig a királyi és hétszemélyes táblánál, és a tábla előtt jogi vizsgát

tett le, mert ez időben ez divat, a nemesség jelszava a becsület volt, a tudatlanok szégyelték volna magukat, ha tudatlanságuk-, hibáikért a megye gyülése előtt pellengérre állittatnak; ez ellen nem használt sem az egyéni tekintély, sem a családi befolyás, mert a gyülésen bárki felszólalt, a hivatallal visszaélőt a közmegvetés sujtotta, a tudatlan guny tárgya lett. A szegényebbek tanultak, mert részben ügyvédekké lettek, részben magas pártfogásuk nem lévén, hivatalt csakis képesség által nyerhettek. E kor kétségkivül a jelennél nyersebb kor volt, de azért annyit nem gyilkoltak és raboltak, mint ma, az elitéltek nagy része verekedett és lopott, a csalás, hivatal- és bizalommali visszaélés ritkaságok közé tartozott. A börtönrendszer azomban a világon a legroszabb volt, a börtönök nem javitóintézetek, de egészség- és erkölcsrontó bünfészkek voltak, a vizsgálat alatti vádlottakat, a negélyes kis bünösöket együvé zárták a legnagyobb gonosztevőkkel, a rabok családjokkal érintkeztek, bor- és élelemmel elláttattak, a rabok henyéltek, a gonosztevőre a börtön kellemes pihenési helyül szolgált, hol a jövő lopási terveket megállapitották, a kis bünösre büniskola volt. Zemplény-, Veszprémben létrán kellett lemászni a nyirkos, sötét börtön-verembe, a létrát éjjel felhuzták, a rabok szükségöket az oduban végezték. A megyék ezen rendszer helytelenségét belátták. Két megyében (Komárom) az angol börtönrendszer szerint épitettek börtönöket, általánositani azomban a börtönjavitást nem lehetett, mert a megye adókivetési joggal nem birt. A táblabirói világ fekete foltját képezte a botrendszer, a bo-

tot a legszabadelvübb megyékben is bőven alkalmazták; Francziaország kivételével a botrendszer részben a katonaság-, részben a közrendüekre is alkalmazva volt, a bot uradalmában azomban Magyarország Oroszország után második helyet foglalt, még 48 elején is nagyban divott; mindenesetre hiba volt, hogy a bot-reformot lassankint életbe nem léptették. Magyarország nem volt gazdag, de szegény sem, a proletariatust nem ösmerték, munkája után mindenki megélhetett; 46-ban aszály sujtotta az országot, 47-ben 1 köböl buza 18, egy köböl rozs 15 forint volt, a földesurak magtáraikat megnyitották, a megyék saját szakállokra élelmi szereket vásároltak és osztottak ki, senki sem éhezett. Az ország termelőképessége nem fejlődött ki, mert mig a tagositási törvények meg nem hozattak, az urak nagymennyiségü legelőiket magtermelésre nem fordithatták, a marha-, ló-, sertés-, juhtenyésztés azomban magas fokra emelkedett, a sertés, az ökör egész Európában a legszebb, a ló második, a juh harmadik helyet foglalt el, a parasztság igen kevés pénztőkével birt, de nem volt adóssága, a korcsmáros, a zsidó uzsorájától földesura megőrizte. A kereskedelem részben még a polgárság kezében volt, a készpénz főleg a polgároknál összpontosult, a zsidóság még akkor nem ragadt mindent magához, az uri rendnek jövedelme mérsékelt, birtoka felszerelt, a birtok értéke a középáron alul volt, az adósság azomban csakis kivételek közé tartozott, birtoka keveset jövedelmezett, de igen keveset is adott ki, a gazdagság küszöbén állt, általános jólétnek örvendett.

Közjogi helyzetünk általában nem volt fényes.

Az egyén szabadsága és vagyona hajszálon függött, mert a hűtlenségi és felségsértési igen rosz, homályos törvények szerint bármiért bárkit el lehetett fogni és elitélni, a biróságok gyávák, alázatosak, szolgalelküek voltak.

Hadseregünk volt, de ennek sem az országbani elhelyezését, sem az idegen csapatok eltávolitását a törvény nem rendelte, a magyar csapatok a császárnak esküdtek hűséget, tisztjeiket a császári hadügyminister nevezte ki, a határvidék 100,000, kizárólag a királytul függő katonasággal rendelkezett. A tisztikar szelleme hazafiatlan volt, a magyar király a magyar alkotmány elnyomására 160,000 fegyveressel rendelkezett. A nemességnek nem volt fegyvere, a harczolást már igen régen megunta, a nép szendergett, a szabadság eszméiért nem lelkesült.

Az országgyülés csak minden három év alatt volt megtartandó, ez alatt a kormány kénye szerint garázdálkodhatott.

A kormány élén a kanczellár állott, de a kanczellár nem volt felelős, de feleletre sem lehetett vonni, mert Bécsben lakott; a király feltétlen kegyelmi joggal birt.

Sajtószabadság nem volt.

Az alkotmány egyedüli biztositékát a megyék képezték, a megyék a törvénytelen rendeleteket visszavethették, az országgyülési utasitásokat a megyék készitették, a bizalommal visszaélő követeket visszahivhatták, a megyék azomban tényleges ellentállási erő-

vel nem birtak, 18 megyét már a sárga-fekete sereg 47-ben meghóditott, az administrátori kérdésben az alkotmányos párt megbukott, az ellenzék Páris nélkül 3 évig a kormánynak alig állhatott volna ellen.

Az országgyülés szerkezete a lehető legrosszabb volt, mert a kormány, a főispányok, papság, indigenák, katonatisztek által még akkor is többségben van, ha a független mágnások, papok ellene szavaznak. A főrendi ház az alsóház határozatait bármikor visszautasithatta.

Az alsóház szabályozva nem volt, a megyei követek jogtalanul olvasztották semmire az alsó papság, távollevők, városok szavazatát, ha a városoknak csak 15 szavazatot adnak is, mit már sem halasztani, sem megtagadni nem lehetett, ebbül 13 okvetlen a kormányé, vagyis már akkor az országgyülésen többsége van.

Anyagi tekintetben egészen a császár kezében voltunk, mert ha a magyar király és osztrák császár, terményeinkre önkényes nagy vámokat vetnek, minden kivitel megszünik és valósággal saját zsirunkban veszünk el.

A 47-iki állapot tehát tarthatatlan volt, az országnak a szabaditó alkalmat meg kellett ragadni és uj alapot kellett teremteni. A nemesség a kor szavát megértette, a haza jóléte-, jövőjeért saját érdekeit feláldozta. Multja, jelleméhez méltó végrendelet által adta át a democratiának az uralmat, az országot.

Sajtóhibák.

28.	lap	7.	sor,	a kényes	helyett olv.	az önkényes
28.	„	27.	„	III.	„ „	II.
51.	„	7.	„	rendelni	„ „	rendeli
55.	„	12.	„	Coburg	„ „	Koháry
60.	„	25.	„	Gronchi	„ „	Grouchi
97.	„	1.	„	a püspöksüveg	„ „	Tagen prépost a püspök-süveg utáni
158.	„	27.	„	távoltuli	„ „	távolbuli
166.	„	8.	„	tanácsos	„ „	tanácsost
166.	„	8.	„	vezér	„ „	vezért
166.	„	9.	„	septemvir	„ „	septemvirt; a septemvir
198.	„	19.	„	idegen az egyént	„ „	idegenek az egyént
217.	„	27.	„	nemes	„ „	nemes ellenében
224.	„	16.	„	a horvátok	„ „	hogy a horvátok
234.	„	1.	„	ifjaink	„ „	ifjaik
244.	„	23.	„	fizetési	„ „	a nemes fizetési
249.	„	15.	„	jókartu	„ „	jóakaratu
272.	„	20.	„	még	„ „	mig
307.	„	16.	„	hadsereg	„ „	hadseregtül
313.	„	4.	„	szerbek	„ „	szerb tisztek
313.	„	27.	„	jelzete	„ „	jelezte